

Hoe het Woord van Christus naar het Westen kwam

De komst van
het Geloof

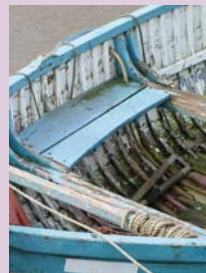

Het volk dat in duisternis wandelt, zal een groot licht zien...

Dit is de geschiedenis van "De Weg" die het Woord van God ging vanuit Kapernaüm, de stad van de Here Jezus, naar de "einden der aarde" en de "eilanden der zee". Zodat het volk dat in duisternis wandelde het aan hen beloofde Grote Licht zou zien. Dit boek vertelt over hoe het verder ging met veel volgelingen van de Here Jezus, na Zijn Hemelvaart. Jozef van Arimathea, Maria Magdalena, Martha, Lazarus, Zacheüs, de blindgeborene, de rijke jongeling, de hoofdman over honderd, de jongeling van Nain, Filippus, Lukas, Trofimus, Kleopas en zijn vrouw en nog vele anderen werden door de Heer in Zijn dienst gebruikt, omdat zij hun leven toevertrouwden aan hun Heiland en vertrouwden op Zijn beloften. Daarmee kwam het Geloof van Christus naar de volkeren in het Westen en veranderde het aanzien van de wereld.

Na de steniging van Stefanus verspreidde "de Weg" zich heel snel, omdat de gelovigen door de vervolgingen gedwongen werden alle kanten op te vluchten. Waar zij gingen, ging het Woord van God met hen mee. Spoedig ontstonden er gemeenten in Caesarea, Antiochië, op Cyprus, op Kreta, in Rome, in het huidige Spanje en op vele plaatsen meer.

Dit boek vertelt ook over de "zendingsreis" van de boot zonder zeil of roeiriemen, die aan land kwam nabij de stad die nu Marseille (Frankrijk) genoemd wordt. De inzittenden volgden de "tinroute" en kwamen uiteindelijk terecht in Glastonbury. De route waarlangs deze gezondenen trokken, is ook nu nog te volgen en het hele gebied eromheen is doordrenkt met legenden en overleveringen over hen en bezaaid met monumenten ter hunner gedachtenis.

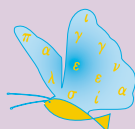
ISBN-nr.: 978-90-808032-6-8

Vlichthus Bijbelinformatie

Peellaan 25, 5345 NA Oss

Tel: (0412) 65 05 98

www.vlichthus.nl

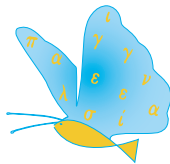
Vlichthus Bijbelinformatie - Oss

Verkoopprijs: € 18,00

De komst van het Geloof

Hoe het Woord van Christus
naar het Westen kwam

John. W. Taylor

Vlichthus Bijbelinformatie Oss

Herdruk van de vernieuwde uitgave, gepubliceerd door
COVENANT PUBLISHING CO. LTD
in Engeland, juli 1969

Voor het eerst uitgegeven door Methuen & Co. Ltd in 1906
Tweede en derde editie gedrukt in 1911 en 1923

Oorspronkelijke titel: *The Coming of the Saints*

Vertaling: Wil Leeuwenhage

Noot van de vertaler:

Elk hoofdstuk in dit boek begint met een prachtig gedicht. Het is erg moeilijk om gedichten te vertalen, want daarbij gaat veel van de strekking verloren. Ik heb geprobeerd om de strekking zo goed mogelijk in het Nederlands te verwoorden. De gedichten zijn in het Engels achterin het boek te vinden.

© 2006 Vlichthus Bijbelinformatie - Oss

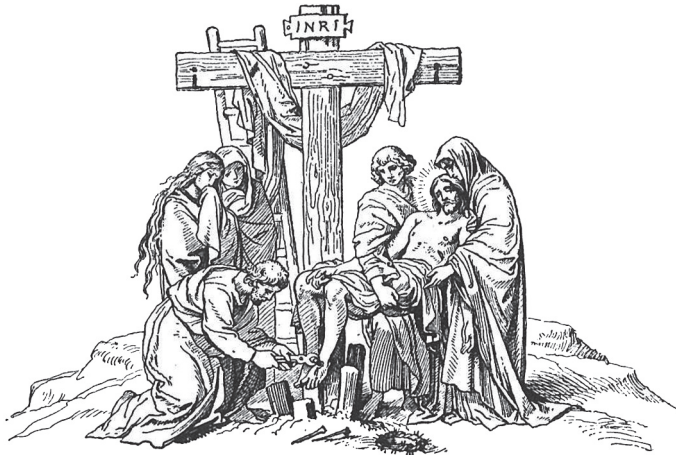
ISBN-nr.: 978-90-808032-6-8

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

"Ut quod enucleatius ostendendum opere praetium estimo multipharis evangelistarum cathogorias quibus in hoc ipsum consonant, enarrare; ac deinde que post Salvatoris ascensionem circa ejus amicos gesta sunt sicut nobis patres nostri tradiderunt, et in suis etiam reliquerunt scriptis stilo veraci disserere." - Uit de proloog van het Manuscript van Rabanus.

Vrij vertaald:

"Opdat de feiten duidelijk in het licht gesteld zouden worden, heb ik het nuttig gevonden om de verschillende verhalen van de evangelisten bijeen te brengen, en daarna getrouw alles wat de vrienden van onze Heiland na de Hemelvaart overkwam toe te voegen, zoals die gebeurtenissen door onze vaders aan ons zijn doorverteld en in overeenstemming met de verslagen die zij in geschrift voor ons hebben achtergelaten."

Inhoud

Hoofdstuk		pagina
	Illustraties	6
	Voorwoord bij deze nieuwe editie	7
	Introductie	8
I	De uitroeping van de gelovigen	11
II	De groei van de gelovigen	29
III	De eerste zendingsreizen	45
IV	Paulus en Caesarea	65
V	De geschriften van Rabanus	80
VI	De overleveringen over "de drie Maria's" en hun metgezellen"	103
VII	Trofimus en Arles	126
VIII	Jozef en Glastonbury	143
IX	Eén samenhangend geheel van legenden	178
X	Op pelgrimsreis	192
	Appendix A Rede van Galgacus, leider van Noord Brittannië of Caledonië, gehouden in het jaar 84 na Christus voor de aanvang van de strijd tegen Agricola, en opgeschreven door Tacitus in " <i>Life of Agricola</i> ".	222
	Appendix B St. Clement (1) (97 na Christus) Uit de eerste brief van St. Clement aan de Korinthiërs (hst. V); (2) (90 na Christus) uit <i>Recognitions of Clement</i> .	225
	Appendix C Uittreksel uit een brief, geschreven in het jaar 177 na Christus. Gepreserveerd door Eusebius (Kerkgeschiedenis, boek v, hstn I, II, III en IV).	229
	Appendix D Anno Domini 177-197. De eerste concilies en vroege kerkgeschiedenis in Gallië.	243
	Appendix E Anno Domini 199. Tertullianus over de verspreiding en uitbreiding van het vroege Christendom.	245
	Appendix F Anno Domini 250-254. Uittreksel uit een brief van Cyprianus aan zijn "Broeder Stefanus" (paus Stefanus).	247

Appendix G	248
Ondertekenaars van het concilie in Arles in het jaar 314.	
Appendix H	250
Anno Domini 400. St. Patricius over het Britse Christendom.	
Appendix I	251
Anno Domini 417. Een brief van paus Zosimus over Trofimus.	
Appendix J	252
Anno Domini 450. Uit een brief van negentien bisschoppen aan paus Leo.	
Appendix K	254
Anno Domini 177. Een brief van paus Eleutherius aan koning Lucius.	
Appendix L	256
Anno Domini 1100-1639. Over het jaar 179 na Christus.	
Appendix M	258
Uit De verheven geschiedenis van de heilige graal, waarschijnlijk omstreeks het jaar 1220 samengesteld, volgens eigen zeggen uit een ouder manuscript van ene "klerk Josephus".	
Bibliografie	276
Gedichten in het Engels	279

Illustraties

1.	Kapernaüm, overblijfselen van de synagoge	264
2.	Uitzicht over Jeruzalem	264
3.	De Gouden Poort, Jeruzalem	265
4.	De Kathedraal van Santiago, Spanje	266
5.	Marseille, de Kerk van St. Victor	266
6.	Lyon, de Notre Dame de Fourviere	267
7.	Arles, de Abdij Montmajour	268
8.	Arles, de Avenue van Les Alyscamps	268
9.	Arles, de Kerk van St. Trophime	269
10.	Arles, cloisters en toren van de Kerk van St. Trophime	270
11.	De eerste bladzijde van het Manuscript van Rabanus	271
12.	La Sainte Baume	272
13.	Le Saint Pilon	272
14.	St. Martha's Kerk in Tarascon	272
15.	Reliekschrijn met de schedel van Maria Magdalena	272
16.	Basiliek van Les Saintes Maries	273
17.	Interieur van de kerk van Paulus Sergius in Narbonne	273
18.	Ingang van de kerk van Restitutus	273
19.	Voorgevel van de Kerk van St. Maximin	273
20.	Het graf van Zacheüs	273
21.	Rocamadour	274
22.	De Dom in Trier	275
23.	Porta Nigra in Trier	275
24.	St. Michaels Mount	275
25.	Glastonbury	275
	Plattegrond van Glastonbury	161
	Kaart van de reis van Jozef van Arimathea	183

Met dank aan:
Colin en Marja Stravers

Voorwoord bij deze nieuwe editie

Ik kondig deze nieuwe uitgave van een werk, dat bijna zestig jaar geleden geschreven werd, met groot plezier aan, omdat het vol zit met informatie over de Kerk van de eerste eeuwen. Het is voor elke nieuwe generatie lezers daarom van groot belang.

De geschiedschrijving over deze periode staat onder veel kritiek, omdat zij samengesteld moet worden uit zowel geschreven geschiedenissen, als uit plaatselijke, ongeschreven overleveringen. Dit boek toont duidelijk aan dat mondeling overgeleverde en geschreven geschiedenis als een rits aaneen kunnen sluiten, waarbij de één de andere onderbouwt. Heel interessant zijn de aanwijzingen in deze geschiedenis over de kerken die gesticht zijn door degenen die de metgezellen van onze Heer waren tijdens Zijn aardse omwandeling. Bewijsmateriaal hiervoor kan alleen bemachtigd worden op de desbetreffende plaatsen. De pelgrimsreis die de auteur gemaakt heeft naar deze kerken in Frankrijk en naburige landen heeft een indrukwekkende hoeveelheid bewijzen tevoorschijn gebracht over de geschiedenis van de Kerk, die voor het eerst geplant werd onder de Kelten van West-Europa en Brittannië.

Het is lang geleden dat mijn naamgenoot John W. Taylor dit onderzoek verrichtte, maar geen enkele serieuze schrijver heeft er sindsdien nog veel nieuw bewijsmateriaal aan toe kunnen voegen. Ik zou het heel prettig gevonden hebben om iemand te ontmoeten met zo veel kennis en inzicht in dit onderwerp. Een onderwerp, dat vooral voor studenten in vroege kerkgeschiedenis zo bijzonder van belang is. Zeker ook omdat de feiten die hij naar voren brengt, de conclusie over het historische primaatschap van de Keltische kerk volkomen bevestigen.

Gladys Taylor

*De heiden heeft zijn ketterij en de religieuze zijn orthodoxie,
maar een goed verstaander heeft slechts een half woord nodig.*

Abul Fazl (vrij vertaald)

Introductie

In lichte wandeletappes over land en in zeilschepen of stevige zeil- en roeiboten over zee - zoals je die vandaag op de Middellandse Zee vaart nog kunt tegenkomen - kwamen in de allervroegste dagen van het Christelijke tijdperk de eerste gelovigen vanuit Palestina naar het Westen gereisd. Vreemdelingen en bijwoners, die door bijna niemand opgemerkt werden, waardoor er van hun reizen ook helemaal niets op schrift werd gesteld. Zij kwamen naar verre landen en naar voor hen vreemde volkeren. Zij zwierden rond, vaak "verlaten, verdrukt, kwalijk gehandeld zijnde (welke de wereld niet waardig was), en hebben in woestijnen gedood en op bergen" en hebben beschutting gezocht "in spelonken en in de holen der aarde". We weten dit, omdat zendingspioniers door alle daarna volgende eeuwen heen ditzelfde hebben ondervonden. We weten dit ook omdat de grotten en schuilplaatsen in de rotsen langs de kusten van de Middellandse Zee, die onlosmakelijk verbonden zijn met deze Christelijke zendelingen en met Christelijke rituelen, nog heden overvloedig spreken over de moeite en het lijden van die verkondigers van "De Weg".

Van hun ware geschiedenis vinden we slechts vage contouren. Zij waren veel te onbelangrijk om opgemerkt te worden door iemand die zich in die dagen geschiedschrijver mocht noemen, zoals bijvoorbeeld Tacitus. Toch zijn er van hun handelingen, van hun successen en van hun mislukkingen, door alle eeuwen heen, van generatie op generatie, verhalen doorverteld en overgeleverd. Deze verhalen vormen de onderliggende structuur, waarop men heeft voortgeborduurd en waardoor de legenden over de heiligen zijn ontstaan. Soms kunnen we met tamelijk grote zekerheid de ware verborgen geschiedenis, die de basis vormt van zo'n legende, naspeuren. Wie bijvoorbeeld, in de kronieken van Gildas of van William van Malmesbury leest over de voorzichtigheid en laksheid waarmee de Britten het Christelijk geloof accepteerden, kan er toch niet aan twijfelen dat de aanleiding voor dit schrijven, gebaseerd is op één of ander soort weten. Een soort kennis die, hoewel nu niet meer algemeen bekend, toch betrouwbaar is.

Hoeveel er van deze oude legenden berust op waarheid en hoeveel ervan verzinsel is, is moeilijk te zeggen. Ik ben ervan overtuigd dat degenen die ze helemaal verwerpen, dit doen ten koste van wat ervan juist waard is om te behouden. Er is namelijk een zekere overeenkomst in te vinden, die niet alleen de verschillende verhalen met elkaar verbindt, maar die ze ook verbindt met "de stem van het stilzwijgen" over juist die periode van de geschiedenis. Dit wijst sterk op een gezamenlijke voedingsbodem.

Ik heb de hierna volgende bladzijden geschreven omdat ik al vele jaren met deze legenden vertrouwd ben. Omdat ik ze liefheb en omdat ik bij gelegenheid in een omgeving waar ze volledig als waarheid aanvaard worden (zoals heden in de Rhônevallei en in Glastonbury) en onder hun invloed sfeer gewoond en gewerkt heb. Ik heb misschien maar weinig nieuws aan te dragen aan de aloude en versleten discussie. Ik ga zelfs in het geheel geen discussie aan. "Een goed verstaander heeft slechts een half woord nodig" en ik wil niet het risico lopen om de schoonheid en waardigheid van deze verhalen te beschadigen met de kritiek en bezoedeling die nodig is voor discussie. Ik neem u eenvoudigweg mee - naar tijden, toen het geloof nog levend was, zo'n duizend jaar geleden - terwijl ik u de gebeurtenissen die zo'n tweeduizend jaar geleden plaatsvonden probeer te vertellen. Ik doe een poging om dat verre verleden in het licht te brengen, aan de hand van de overleveringen van onze voorvaders.

Als we deze oude overleveringen bekijken kunnen we alleen de grote lijnen onderscheiden. Ik zal u over twee komsten van gelovigen vertellen. Ten eerste over de Hebreeuwse zendelingen, over wier komst waarschijnlijk veel twijfel zal bestaan, omdat hun identiteit alleen vastgesteld kan worden aan de hand van overleveringen en vertellingen en als gevolgtrekking daaruit. Ten tweede over een latere komst, namelijk die van Griekse gelovigen. Het belangrijkste voorbeeld hiervan is de komst van Trofimus, de vriend en volgeling van Paulus, van wie met vrij grote zekerheid is vastgesteld dat hij de eerste zending in Arles was. Zijn komst wordt bevestigd door documenten die terugreiken tot het begin van de vijfde eeuw. Voor een deel zijn we voor het leren kennen van zijn geschiedenis dus ook aangewezen op overleveringen.

Ik heb het niet op me genomen om de ware geschiedenis en de daardoor ontstane legende uit elkaar te rafelen. Ook hedendaagse beoordeling is niet onfeilbaar. Als men onkruid uit wil trekken, bestaat er grote kans dat ook het ware graan tegelijk mee uitgetrokken zal worden. "Laat ze beide tezamen opwassen tot den oogst."

Birmingham
J.W.T.

Oosterse handelaren

I De uitroeping van de gelovigen

Kapernaüm

*Met ontzag vervuld staarde ik naar Johannes,
die stond met uitgestrekte hand en riep:
"Zie het Lam van God!"
En zelfs toen al werd ik zo door Hem getrokken,
dat ik niet langer wachten kon.
Ik draaide me om en volgde Zijn voetstappen na.*

*Wat was dat voor betovering, de bekoring die mij tot Hem trok?
Tot Hem, de onwaardigste onder het menselijk geslacht?
Nu vraag ik eerder waaróm de mensheid Hem zo veracht.
Ik kan dat niet verklaren, want ik heb Zijn Aangezicht gezien.*

*Woord des Vaders! Dat van voor de schepping
woonde in Licht, dat door mensen niet wordt verstaan
en in Uw schamel vlees ons Heil tot stand bracht;
Wat kunnen wij anders dan ons verwonderen en met U gaan?*

*Rijken zwelgen in hun weelde en houden dat voor vreugd'
zich dagelijks te verlustigen in hun onmetelijke schat.
Ik ken datgene wat die schatten in het niets doet verzinken
Ik ken de vreugde van mijns Heilands hart.*

"Johannes", door Mary Beale

De belangrijkste theorie waarin ik me in de hierna volgende pagina's wil verdiepen, is die over de Hebreeuwse ofwel de Hebreeuws-Phoenicische handelsposten, die in het prille begin van de Christelijke geschiedenis al verspreid lagen van Palestina tot in alle oud-Phoenicische koloniën¹. Deze gedachte is gebaseerd op het verslag in de Heilige Schrift en wordt bevestigd door vele oude geschriften en overleveringen. De conclusies die getrokken kunnen worden uit deze gedachte zijn veelomvattend. Dit betekent onder meer dat het voor de eerste discipelen, die in Kapernaüm en in

1. Sinds mensenheugenis voeren de schepen van de Israëlieten samen met die van Tyrus, met als gevolg dat deze twee volkeren niet meer genoemd werden met hun eigen volksnaam, maar gezamenlijk werden aangeduid als Phoeniciërs.

Jeruzalem in nauw contact hadden gestaan met de Here Jezus, niet al te moeilijk was om op zendingsreis te gaan. Mannen en vrouwen, waarvan alom bekend was dat zij behoorden tot de belangrijkste volgelingen van de Here Jezus en die daarom, net zoals Lazarus (Johannes 12 : 10, 11) en Saulus (Handelingen 9 : 23), in Jeruzalem voortdurend gevaar liepen voor hun leven. Zij waren gedwongen om, bij de eerste gelegenheid die zich voordeed, de stad te ontvluchten. Het werden zendingsreizen, gemaakt door vluchtelingen, door mensen die op de vlucht waren. Er worden daarom maar weinig verslagen, en dat meestal nog alleen in de vorm van overleveringen, gevonden over deze historische eerste jaren, het begin van de Christelijke geschiedenis. Het resultaat van deze reizen is echter onmiskenbaar. Want vóórdat Paulus begon aan zijn grote zendingswerk, bleek dat er in alle belangrijke Phoenicische koloniën en handelsposten al een uitgezaaide kern van het Christelijk geloof aanwezig was. In Tyrus, Antiochië en Tarsen, op Cyprus en Kreta, in Cyrene, op Sicilië en langs de hele oostelijke kust van de Middellandse Zee vonden ze deze Phoenicische koloniën, waar afstammelingen van Joden en Phoeniciërs eeuwenlang hadden samengewerkt. En juist die koloniën werden verkozen om als vooruitgeschoven posten voor het Christelijke zendingswerk te dienen. Zelfs als we deze verbanden niet zouden willen erkennen, vinden we dat er in overleveringen melding gemaakt wordt van Hebreeuwse zendingmissies in alle veraf gelegen handelsposten en koloniën van de Phoeniciërs - in Marseille, op Sardinië, in Spanje en in Cornwall - lang voordat er ook maar iets hiervan genoemd en beschreven wordt in de officiële geschiedschrijving.

Voor de komst van Christus was de macht van de Phoeniciërs al eeuwenlang aan het tanen, maar vanaf 65 voor Christus, toen Phoenicië onder de heerschappij van Rome gebracht werd, onderging hun zeehandel een belangrijke opleving. Vanaf dat jaartal konden de schepen uit Tyrus en Sidon handel drijven met elke haven aan de Middellandse Zee en zelfs nog verder weg, met minder gevaar dan ooit sinds de dagen toen de welvaart van Phoenicië op haar hoogtepunt was. De oude koloniën hadden zonder twijfel veel van hun strenge Phoenicische karakter verloren. Grieken en Romeinen, en ook Syriërs en Kanaänieten bevolkten de flinke dorpen en steden. De Phoeniciërs behielden echter altijd hun sterke, overheersende positie in alle belangrijke zeehavens. Die vormden de eerste zenuwknopen waarlangs het evangelie vanuit Galilea en Jeruzalem in het land van de Hebrëen, passeerde naar de wereld van de heidenen. Over deze (Romeinse) periode van de Phoenicische geschiedenis schrijft Professor Rawlinson:

"Tyrus en Sidon waren, tot de tijd van de kruistochten, grote handelscentra en net zo rijk, net zo vooraanstaand en net zo welvarend in het handeldrijven, als in de oude tijden van Hiram en Ithobal."

"Mela (de Situ Orbis, I, 12) spreekt over Sidon in de tweede eeuw na Christus als "nog steeds weelderig". Ulpian, zelf afkomstig uit Tyrus (Digest Leg. DeCens, tit. 15), beschrijft Tyrus tijdens de regering van Septimius Severus als "een schitterende kolonie". Een geschiedschrijver in de tijd van Constantijn zegt erover (exp. Totius Mundi in Hudson's Geogr. Minores, iii, 6), "De welvaart van Tyrus is buitengewoon. Er is geen staat in heel het Oosten te vinden die haar in bedrijvigheid overtreft. Haar handelslieden zijn zeer rijk en er bestaat geen zeehaven waar zij geen grote invloed uitoefenen."

Hieronymus (Comment. Ad. Exek, xxvi, 7), spreekt over Tyrus tegen het einde van de vierde eeuw als over "de edelste en schoonste onder alle steden van de Phoeniciërs" en als "een marktplaats waar bijna de hele wereld handeldrijft". (Rawlinson's Phoenicia, pp. 550, 551)

Onze Heiland woonde gedurende het grootste gedeelte van zijn aardse bediening in Galilea, dicht bij de grenzen van Syro-Phoenicië. Veel van de mensen, die woonden aan de kusten van Tyrus en Sidon, luisterden naar zijn onderwijzing (Lukas 6 : 17; Markus 3 : 8), of werden genezen van hun ziekten. Tenminste bij één gelegenheid reisde de Heer vanuit Galilea naar Phoenicië (Markus 7) en genas daar de dochter van de Syro-Phoenicische vrouw, die zich volhardend een weg naar de Heer gebaad had.

Het schijnt dat er omstreeks deze dagen in alle belangrijke steden van Palestina Phoeniciërs gewoond hebben, evenals Arabieren en Egyptenaren. Strabo schrijft dat zij gezien werden als heel gewone burgers. (bk. xvi, c. ii, par. 34) De invloed van de handel met Tyrus en Sidon is één van de vier belangrijke factoren, die aan de bijzondere cultuur van deze episode in de geschiedenis gestalte gaven. De eerste en misschien belangrijkste factor was het religieuze chauvinisme van de Joden, onlosmakelijk verbonden met het land en alles wat daarmee te maken had. De tweede was de overmacht van- en de bezetting door de Romeinen. De derde, de wetenschap van de Grieken en de vierde, de handel met Tyrus. Het schijnt dat al deze factoren een belangrijk stempel hebben gedrukt op heel Galilea.

In alle grotere steden waren Romeinse garnizoenen gelegerd om de autoriteit en de orde van de Romeinen op te leggen en te handhaven. De belang-

rijkste en grootste handelsweg liep dwars door het land en zorgde voor een onophoudelijke stroom handelslieden en het daarmee samenhangend verkeer. Reizigers en kolonisten van Griekse of Hebreeuws-Griekse afkomst waren zeer geïnteresseerd in filosofische en godsdienstige kwesties. Zij bestudeerden de Joodse religie en rituelen en voerden verhitte discussies met hen en sommigen van deze werden dan tot op zekere hoogte proseliet of discipel. Onder hen moeten ook die eerste discipelen in Efeze geweest zijn, die "in de doop van Johannes" gedoopt waren. (Handelingen 19 : 1-12) Het gebeurde niet zelden dat families van verschillende nationaliteiten door huwelijken aan elkaar werden verbonden. De "vreemdeling die in uw poorten is" werd vaak geaccepteerd als de echtgenoot van een Israëlitische jonge vrouw en er worden enkele voorbeelden van zulke gemengde huwelijken gevonden in de geschiedschrijving over deze periode. Drusilla, uit de familie van Herodes, huwde een Romein, Claudius Felix. Eunice, een Jodin, trouwde met een Griek en werd de moeder van Timotheüs. Herodes Antipas zelf huwde met de dochter van Aretas, koning van Arabië, en volgens de geschriften van Rabanus was Maria van Magdala (Maria Magdalena in de evangeliën) de dochter van een Syriër en een Jodin. Haar vader was een Syrische prins of vorst, die gehuwd was met een Joodse vrouw, van wie de afstamming teruggevoerd kan worden tot de koninklijke familie van David.

De internationale banden en de vriendschappelijkheid die door zulke familierelaties en onderlinge belangen ontstonden, kregen in heel Palestina een grote stimulans op de grote feesten, als de mannen van Joodse afkomst en alle mannen die de Joodse religie aanhingen, vanuit het hele Romeinse Rijk, "uit elke natie onder de zon", in Jeruzalem bijeenkwamen. Om daar te lofzingen en vreugde te bedrijven. Parthers, en Méders, Elamieten, en de inwoners van Mesopotamië, en Judea, en Cappadócië, Pontus en Azië. Phrygië, en Pamfilië, Egypte, en de delen van Libië, hetwelk bij Cyréne ligt, en uitlandse Romeinen, beide Joden en Jodengenoten, Kretenzen en Arabieren² ontmoetten elkaar bij zulke gelegenheden in Jeruzalem en velen van hen brachten, zowel op de heen- als op de terugreis, voor de thuisblijvers het laatste nieuws mee uit vergelegen landen, van afwezige vrienden.

Maar onder de fraaie en harmonieus lijkende oppervlakte van deze veelkleurige samenleving was de rusteloze, niet te bevredigen ambitie van de ontevreden Joden een constante bron van moeilijkheden. Nergens was het Joodse chauvinisme zo sterk en zo algemeen als juist in Galilea. "In de dagen

2. Al deze streken werden bewoond door Grieks sprekende stammen van Israël in de diaspora.

dat de gehele wereld beschreven zou worden", waarschijnlijk het geboortjaar van de Here Jezus, stuurde Judas van Galilea aan op een onafhankelijkheidsstrijd, waarin waarschijnlijk veel leden van die families betrokken waren, die later de belangrijkste volgelingen werden van Johannes de Doper en de Here Jezus. Alle discipelen waren in het begin vol van dezelfde ambitie en verwachting, die ook de volgelingen van deze Judas bezielde. Net als zij hoopten en wachtten de discipelen van de Here Jezus op een Joodse verlosser en koning, die hen zou leiden naar de overwinning op hun overheersers en onderdrukkers. Dit was hun opvatting van de taak van de beloofde Messias. Dit was de basis van hun grote vertrouwen in Johannes de Doper en later in de Here Jezus. Deze verwachting van een aardse verlosser was zo diep in hen verankerd dat, nog lang na de komst van de Here Jezus en nadat zij al vele maanden en zelfs jarenlang waren onderwezen over het geestelijke koninkrijk dat de Here Jezus kwam vestigen - na Zijn lijden op Golgotha en het wonder van Zijn opstanding - zij toch nog bij Hem kwamen met de voor hen meest belangrijke vraag. Die vraag leefde zelfs zo sterk in hun harten, dat hij over hun lippen kwam en zij vroegen Hem: "Heere, zult Gij in deze tijden aan Israël het Koninkrijk wederoprichten?" (Handelingen 1 : 6) Alle uit Galilea afkomstige discipelen waren in de allereerste plaats en voornamelijk vaderlandslievende Israëlieten. Het was uiteindelijk pas na vele jaren van lijden voor-, en leven met hun Heiland, dat zij inzicht kregen in de betekenis van de woorden van hun Meester "Mijn Koninkrijk is niet van deze wereld". Toen begrepen zij dat de overwinning niet behaald wordt over het vijandige Rome, maar over de zonde en het eigen ik. Een overwinning die hoort bij "dingen die niet gezien worden, maar die eeuwig zijn".

Herodes Antipas - "Herodes de viervorst" - die heerser was over Galilea van ongeveer het jaar 1 tot 39, had als regerend hoofd over deze mix van rassen en volkeren geen gemakkelijke taak. Hij onderhield nauwe betrekkingen met aan de ene kant Rome en aan de andere kant met juist die mensen die werden geïdentificeerd met het Joodse streven naar vrijheid en later met het begin van de Christelijke leer. Zijn leven is echter één lang verhaal van zelfzuchtige uitpattingen en van mislukkingen. Als hij doelbewust en oprecht was geweest in zijn keuzes, had hij kunnen regeren als een trouwe en onbuigzame dienstknecht van Rome; als hij meer moed had getoond, had hij zelf een opstand tegen Rome teweeg kunnen brengen; als hij een hogere morele opvatting over het leven had gehad en de geestelijke dingen ernstiger had genomen, had hij misschien gehoor gegeven aan de prediking van Johannes de Doper; maar door zijn bedriegerijen en zijn wankelmoeidigheid verloor hij alle respect bij het volk. Hij bracht letterlijk de religieuze

krachten en toewijding, die hem hadden kunnen redden, om het leven. Toen hij ten slotte ook het vertrouwen van Rome verloor werd hij, met zijn bloedverwante en zogenaamde echtgenote Herodias, naar de verre stad Lyon verbannen. Er wordt ons verteld dat hij opgevoed was samen met Mánahen, die later één van de grote Christelijke leraren was in Antiochië. (Handelingen 13 : 1) Dit is van historisch belang, omdat vanuit Antiochië (zowel als vanuit Efeze) in de tijd van de apostelen zendingsreizen gemaakt zijn naar Gallië. Herodes had Rome en het hof van de keizer bezocht, voordat hij de hem toegewezen taak in Palestina op zich nam, en het is meer dan waarschijnlijk dat zijn rentmeester Chuzas en de hoofdman over honderd (die allebei in de evangeliën genoemd worden) met hem meekwamen toen hij naar de hem toegewezen provincie kwam.

Enige tijd later kwamen hij en zijn vrouw Herodias direct en schokkend in contact met Johannes de Doper. De laatste uitte zijn kritiek op Herodes omdat de koning Herodias tot zijn vrouw gemaakt had. Hij werd tengevolge van die afkeuring in de gevangenis gegooid. Hier werd hij onthoofd op bevel van Herodes, die door Herodias daartoe aangespoord was. Deze misdaad werd niet in het geheim, maar in het volle licht gepleegd tijdens een feest voor het volk en de gruwelijke details moeten bekend geweest zijn bij alle functionarissen aan het hof van de koning, bij alle dienaren en bij de daar aanwezige gasten. De herinnering eraan schijnt als een donkere schaduw over de resterende levensdagen van de koning gehangen te hebben. En zijn volk, dat Johannes de Doper als een door God gezonden profeet vereerde, moet deze moord als een duistere, en voor de regering van hun vorst niet veel goeds voorspellende, gebeurtenis gezien hebben. We lezen dat, toen de met bijgelovig berouw en met angst vervulde Herodes hoorde over de bediening van de Heiland, hij zei: "Deze is Johannes de Doper; hij is opgewekt van de doden." (Matthéüs 14 : 2) Toen hij ten slotte verbannen werd moet deze zieke geest, behept met een zwak karakter, de herinnering aan zijn misdaad met zich hebben meegedragen en de sombere en door ongeluk gekenmerkte einddagen van zijn leven hieraan hebben toegeschreven.

Zo was het gesteld met de heerser en met het volk van Galilea in de dagen toen onze Heiland voor het eerst op deze aarde verscheen. En dit, in het algemeen en kort gesproken, was het raamwerk, het decor dat Galilea heette en waaruit, als uit een schilderij, de gezichten van de discipelen van de Here Jezus, die geroepen waren om heiligen te worden, naar voren kwamen.

Bij de komst van de Heiland zien we dat alle bekende leden van zijn "familie" al deel uitmaakten van de nationalistische stroming en we zien dat de meest nobele opvatting daarover gestalte kreeg in de persoon en in de bediening van Johannes de Doper. Johannes de Doper was een achterneef van de Here Jezus. Jakobus en Johannes, de zonen van Zebedeüs, waren ook Zijn achterneven. Hun moeder, Salomé of Maria Salomé, was (net als Elizabeth) een nicht van Maria, de moeder van de Here Jezus. Terwijl volgens Hegesippus, Kleopas, die ook getrouwd was met een Maria ("Maria, de vrouw van Kleopas") de broer van Jozef was. En hoewel zijn kinderen niet een directe bloedverwantschap met onze Heer hadden, waren zij voor de hen omringende wereld Zijn naaste familie en zij - Jakobus de Kleinere, Simon de Zeloot en Judas Lebbeüs ofwel Thaddeüs - worden soms uitdrukkelijk "Zijn broederen" genoemd. In het evangelie van Johannes wordt Maria, de vrouw van Kleopas, de zuster genoemd van Maria, de moeder van de Here Jezus. (Johannes 19 : 25)

Zacharias en Elizabeth, de ouders van Johannes de Doper, en Jozef, de echtgenoot van Maria, blijken, voordat de Here Jezus aan zijn bediening begon, te zijn overleden. Zacharias werd, volgens Arabische en Griekse overleveringen, vermoord op het terrein van de tempel omdat hij geloofde dat de Here Jezus door een wonderlijke bevruchting bij Maria verwekt was. Volgens deze zelfde overleveringen refereert onze Heer daaraan in het 35-ste vers van het 23-ste hoofdstuk van het evangelie van Matthéüs: "Van het bloed des rechtvaardigen Abels af, tot op het bloed van Zacharia, de zoon van Baráchia, welken gij gedood hebt tussen den tempel en het altaar". Zijn zoon was al op het toppunt van zijn roem en volop bezig met zijn opdracht, toen de missie en het openbare optreden van onze Heiland nog maar net begon.

Omstreeks deze tijd waren Andreas en nog een discipel (waarschijnlijk Johannes, de schrijver van het evangelie) al volgelingen van Johannes de Doper. Vanaf die gedenkwaardige morgen, toen Johannes de Doper onze Heiland herkende, naar Hem wees en zijn volgelingen op Hem opmerkzaam maakte doordat hij uitriep: "Zie het Lam Gods!" (Johannes 1 : 35), volgden zij de Here Jezus. Zij namen Zijn uitnodiging aan om met Hem mee te gaan en de gehele dag met Hem in Zijn woning door te brengen. Zo vinden wij dus onze Heer bij het allereerste begin van Zijn bediening omringd door Zijn eigen familieleden met hun naaste vrienden en bekenden. Allemaal, of bijna allemaal, stonden zij bekend als volgelingen en leerlingen van Johannes de Doper. En de eersten die onder deze vrienden van de Here Jezus de aandacht trekken zijn Petrus en Andreas, die samen met Jakobus, Johannes en

hun vader Zebedeüs een kleine vissersvloot exploiteerden op het meer van Galilea. Het is misschien niet juist om aan hen te refereren en over hen te spreken als over "arme vissers". Zij waren in het bezit van twee grote visboten, of vissersschepen, zoals het in het Nieuwe Testament genoemd wordt. In het eerste hoofdstuk van Markus, als de Here Jezus Jakobus en Johannes roept om Hem na te volgen, lezen we: "Zij, latende hun vader Zebedeüs in het schip met de huurlingen, zijn Hem nagevolgd".

Uit de manier waarop van deze schepen gebruik gemaakt werd (lange zeereizen, nachtelijke vistochten) blijkt dat ze van aanzienlijke afmetingen geweest moeten zijn en dat waarschijnlijk de twee families die de eigenaren waren van deze schepen, samen met de mensen waarmee zij samenwerkten, een belangrijke rol speelden in de visserij op het meer van Galilea. Deze medewerkers van de gebroeders Jakobus en Johannes (Andreas en Petrus) hadden eveneens vriendschappelijke betrekkingen, namelijk met Filippus en Nathanaël en het duurde niet lang of ook dezen voegden zich in de kring van de discipelen. Voor elk van hen klonk het Goddelijk Woord en Zijn roep, duidelijk en niet mis te verstaan. En elk van hen gaf gehoor aan deze roepende stem. Zo waren normale verhoudingen, zoals de liefde die er is tussen familieleden en goede vrienden, (toen en nog steeds) de vanzelfsprekende koorden waarmee hun harten getrokken werden naar de onuitputtelijke Bron van Liefde, die onder hen tabernakelde. Het was gewone menselijke liefde die gebruikt werd om hen het Licht te doen zien en hen de ogen te openen om zo Zijn heerlijkheid te aanschouwen. "Een heerlijkheid als des Eniggeborenen van den Vader, vol van genade en waarheid."

Omstreeks de tijd dat de belangrijkste geschiedenis van de Bijbel begint, wonen Andreas, Petrus en Filippus in Bethsaida (Johannes 1 : 44, 45), één van de steden aan het meer van Galilea. Jakobus en Johannes (de schrijver van het evangelie) moeten wel bijna hun naaste burens geweest zijn. Maria, de zondares (later Maria Magdalena genoemd), woont in haar huis in Magdala; Johannes de Doper predikt en doopt in Bethabara, aan de overkant van de Jordaan; Nathanaël woont waarschijnlijk in Kana (Johannes 21 : 2), het kleine stadje van de bekende bruiloft en het eerste teken, terwijl onze Heiland nog steeds woont in Nazareth met zijn moeder en zijn broers. Als we een ruwe landkaart tekenen van de omgeving van het meer van Galilea met de Jordaan die door het meer stroomt, dan zien we dat Kapernaüm aan de noordelijke kant van het meer gelegen is. Magdala ligt ongeveer halverwege aan de westkant en Bethsaida ligt tussen deze twee in. Kana ligt bijna twintig kilometer ten westen daarvan en Nazareth nog eens acht kilometer verder.

De exacte plaats van Bethabara (Huis van de voorde / overtocht / zuivering), in Richteren 7 : 24 Beth-Bára genoemd en Bethanië door Edersheim, is onbekend; maar het schijnt dat het gelegen was zuidelijk van het meer bij een natuurlijke voorde in de Jordaan, een plaats waar men te voet de rivier kon oversteken. Het is zeker niet onwaarschijnlijk dat er meerdere plaatsen bestonden die Bethabara genoemd werden. Elke plek waar een doorwaadbare plaats in de Jordaan was kan met recht de naam Huis van Overtocht of Beth-Bára dragen. Een plaats die deze naam zeker gedragen heeft, is de plaats die tegenover Jericho gelegen is, waar Israël de laatste keer haar tenten opsloeg voordat zij over de Jordaan het beloofde land Kanaän binnentrok. Waarschijnlijk was het hier, bij deze oude doorwaadbare plaats (Bethabara) in de Jordaan, dat Johannes de Doper met zijn prediking begon en het is waarschijnlijk dat mensen van allerlei rangen en standen door zijn boodschap aangesproken werden. Het lijkt er ook op dat zijn missie, hoewel in het begin alleen gericht tot de Israëlieten, er toch niet op uit was om andere nationaliteiten buiten te sluiten. Er is reden om aan te nemen dat er enige buitenlanders, namelijk enkele Grieken afkomstig uit Efeze, door Johannes tot zijn discipelen werden gerekend. Allen die bij de volgelingen van Johannes hoorden, hetzij Jood, hetzij heiden, "werden van hem gedoopt in de Jordaan, belijdende hun zonden".

Dit Bethabara, aan de overkant van de Jordaan, de plaats waar Johannes doopte, was zeer waarschijnlijk het oorspronkelijke oude Bethabara, dat gelegen was recht tegenover Jericho. De plaats waar de Israëlieten die eerste keer de Jordaan overtrokken, om zo vanuit de woestijn het land Kanaän in te trekken. Dezelfde plaats waarvan verteld wordt hoe onze Heer "gedoopt zijnde, terstond is opgeklommen uit het water" en de Heilige Geest op Hem neerdaalde. Men zou uit dit feit kunnen veronderstellen dat de doop van Johannes de Doper hieruit bestond, dat men (nadat men ernstig zijn zonden had beleden) op ceremoniële wijze opnieuw de doortocht door de Jordaan maakte om zo als bij vernieuwing het land Kanaän in te gaan. Johannes de Doper verbleef aan de overzijde, de woeste kant van de Jordaan. Degenen die bij hem kwamen en hun zonden beleden, en niet alleen die van zichzelf, maar ook de zonden van het volk, zullen door hem plechtig aangemoedigd en bevolen zijn (als zij ernstig van plan waren om de geboden Gods te bewaren) om door de wateren van de Jordaan het heilige land binnen te gaan. Zoals hun voorvaderen dat voorheen hadden gedaan. En om daarmee van God alle zegeningen en beloften te aanvaarden die Hij aan hun voorouders had toegezegd. Wat zullen er bij zo'n gelegenheid veel herinneringen en verhalen door het hoofd van de discipelen van Johannes de Doper gegaan zijn. Hun

zonden werden afgewassen en zij sloten als het ware een nieuw verbond met God. Zij trokken plechtig de Jordaan over om vernieuwd het heilige land in te gaan. Zoals hun voorvaderen ook deze rivier overgestoken waren onder leiding van Jozua!

Johannes bleef in de woestijn, de "overzijde van de Jordaan". Wie zou hun tweede Jozua zijn en hen op hun reis en in hun strijd voorgaan? Het is daarom niet verbazingwekkend dat, nadat Johannes de Doper hen op de Here Jezus gewezen had, zijn volgelingen één voor één hun hunkerende ogen op Hem richtten en daarbij Johannes de Doper volledig vergaten. Zij keken vol verwachting uit naar alles wat uit het volgen van deze grote Leidsman voort zou vloeien; deze nieuwe stroming met een sterke eenheid en vriendschap. Gedurende die eerste periode bleef de woonplaats van zowel de Meester als van Zijn volgelingen zo goed als ongewijzigd, maar toen Johannes de Doper in de gevangenis geworpen werd (Matthéüs 4 : 12), werd de behoefte groter om dicht bij hun Heer te blijven en zo deze eenheid en vriendschap te beleven. En dus zien we hoe de Here Jezus, Zijn moeder en de broers van de Here Jezus hun woning in Nazareth voorgoed verlieten om naar Kapernaüm te gaan, waar zij dicht bij hun familieleden Jakobus en Johannes en hun vrienden Petrus en Andreas in de buurt konden zijn³. Hier betrokken zij klaarblijkelijk een woning, want vanaf die tijd wordt Kapernaüm "Zijn eigen stad" genoemd. In diezelfde periode - en misschien juist om deze reden - verlieten Petrus en Andreas hun oude woonplaats Bethsaïda en verhuisden ook naar een woning in Kapernaüm. Dit moet wel een groot huis geweest zijn want Jakobus en Johannes hadden hier een kamer, terwijl we over Petrus weten dat hij gehuwd was en dat zijn vrouw en zijn schoonmoeder bij hem in hetzelfde huis woonden. Of het in dit huis gebeurde of in Zijn Eigen woning dat de Heer de bedlegerige verlamde man genas weten we niet, maar we krijgen wel een aardig beeld van zo'n huis uit de vertelling over dit wonderteken en uit de beschrijvingen van soortgelijke oosterse woningen uit die dagen.

Klaarblijkelijk werden deze huizen gebouwd zoals veel van onze zeer oude herbergen, colleges of grotere boerderijen, namelijk in een vierhoek. Vier vleugels met een open ruimte of binnenhof in het midden. In die tijd waren er geen trappen binnenin het huis, maar er waren trappen aan de buitenkant die naar het platte dak van het huis leidden. Aan de andere kant van het gebouw, aan de kant van de binnenhof, voerde een kortere trap naar een galerij of veranda met overkapping, die langs de hele binnenzijde van

3. Matthéüs 4 : 13, 9 : 1; Markus 2 : 1.

het gebouw was aangebracht en die in verbinding stond met alle kamers op de bovenste verdieping. Het is waarschijnlijk vanaf zo'n galerij geweest of van bovenaan de trap die er naar toe leidde, dat onze Heer de mensen onderwees die waren samengestroomd op de vierkante binnenplaats om hem te horen spreken. En omdat ze niet alleen samendromden op de open ruimte tussen de gebouwen, maar ook in de poort en op de straat ervoor, was het voor een bezoeker van het huis onmogelijk om via de normale weg naar binnen te gaan. In het geval van de "geraakte" waarvan ons verteld wordt door Markus (Markus 2 : 2-12) was de enige manier voor zijn vrienden om hem bij de Here Jezus te brengen: hem via de trap aan de buitenkant van het huis naar het dak dragen, een opening maken in het afdak van de galerij en hun vriend naar beneden laten zakken op de galerij, op de plaats waar de Here Jezus Zich bevond.

Laten wij even een moment stilstaan en proberen ons voor te stellen hoe het was om bij het vallen van de avond samen te komen om de Here Jezus te horen spreken. Het nieuws ging als een lopend vuurtje door de stad dat de Here Jezus was thuisgekomen. "En terstond vergaderden daar velen, alzo dat ook zelfs de plaatsen omtrent de deur hen niet meer konden bevatten, en Hij sprak het Woord tot hen". (Markus 2 : 2) Wij zien onze geliefde Heiland staan, op de bovenste trede van de korte trap gelegen tegenover de toegang tot het huis; rondom hem staan zijn vier belangrijkste volgelingen, Jakobus en Johannes, Petrus en Andreas, en Zijn broers, Jakobus de Kleinere, Judas en Simon. Achter Hem zien we de openstaande deur van één van de logeerkamers, waarin de moeder van de Here Jezus zich bevindt die al deze gebeurtenissen en woorden bewaart en die overlegt in haar hart. Vlak voor Zich, zover als onze Heer kan kijken, ziet Hij de naar Hem toegekeerde gezichten van mensen, die niet alleen de binnenhof helemaal vullen, maar ook staan in de poort en op de straat voor het huis. Boven en over dit alles strekt de nachtelijke, door sterren verlichte hemel zich uit. Zover zuidelijk is de schemering erg kort: de zomerzon gaat heel vlug onder en omdat de duisternis zeer snel valt, stellen we ons Jakobus en Johannes voor, ieder aan een zijde van de Here Jezus. Zij houden een soort toorts of kaars omhoog waardoor het gezicht van de Here Jezus verlicht wordt, zodat ook degenen die op enige afstand staan Hem goed kunnen zien en horen.

De menigte wordt stil en wacht af; velen ervan zijn vermoeid na een dag van hard werken, maar ze zijn niet zo vermoeid dat zij niet kunnen samenkomen op deze plaats, om op te zien naar het gezicht van de Here Jezus. Zijn gezicht, vol beweging over onze krankheden, maar ook stralend met het

Goddelijk Licht waarmee Hij onze krankheden genezen kan en ieder doet zijn oren wijd open om de genadevolle boodschap die van de lippen van de Meester vloeit, als met open armen te ontvangen:

"Komt herwaarts tot Mij, allen die vermoeid en belast zijt, en Ik zal u rust geven. Neemt Mijn juk op u, en leert van Mij, dat Ik zachtmoedig ben en nederig van hart; en gij zult rust vinden voor uw zielen. Want Mijn juk is zacht en Mijn last is licht."

Over het leven in Kapernaüm is vrij veel bekend. Er wordt ons verteld dat Kapernaüm een legerplaats was van de Romeinen, met een gekanteelde versterking op een vooruitstekende kaap in het meer van Galilea. Het was het regerings- en belastingcentrum van de Romeinen in Galilea. Een Romeins garnizoen, compleet met centurions en andere officieren was in Kapernaüm gelegd. Ook burgerlijke regeringsvertegenwoordigers waren in Kapernaüm gestationeerd. De ligging van de stad, op de kruising van vier grote wegen, namelijk die naar Arabië, Egypte, Tyrus en Damascus, maakte van haar een belangrijk reizigers- en handelscentrum. Het was een vrij grote stad en gezien de rijkdom en weelderigheid van haar gebouwen moet zij een vooraanstaande positie in de haar omringende streken hebben ingenomen. Onze Heiland Zelf sprak over haar als "tot de hemel toe verhoogd". Hoewel deze uitspraak waarschijnlijk voornamelijk een geestelijke betekenis heeft, is het niet onmogelijk dat het voorname en rijke aanzien van de architectuur van vele van haar overheidsgebouwen, deze verhevenheid, waaraan de Heer refereert, suggereerden.

Gedurende de Romeinse bezetting werd zij een belangrijke stad. Het is opmerkelijk dat van de uitgestrekte ruïnes die de waarschijnlijke ligging van Kapernaüm in de oudheid markeren, de belangrijkste overblijfselen die van een synagoge zijn, gebouwd in de Romeinse periode. Dit gebouw was opgetrokken van wit marmer met kunstig gesneden Korintische zuilen en op de stenen die er deel van uitmaakten zijn beeldhouwde afbeeldingen gevonden van de zevenarmige kandelaar, het paaslam en de pot met Manna. Er kan eigenlijk geen twijfel over bestaan dat dit de synagoge is, die door de hoofdman over honderd en gouverneur op eigen kosten werd gebouwd. Hij was blijkbaar een rijk man met veel invloed. Hij was gewend om tot de één te zeggen: "Ga", en hij ging, en tot zijn dienstknecht: "Doe dat", en hij deed het. Zijn eigen woning was naar alle waarschijnlijkheid een marmeren paleis, gelegen in een uitgestrekte en goed onderhouden tuin. Dit paleis, de barakken waar zijn soldaten gelegd waren en de cen-

traal gelegen synagoge, die hij had laten bouwen voor het volk waaronder hij verbleef, zullen zonder twijfel het stadsgezicht bepaald hebben. In onze verbeelding kijken we uit over het blauwe water van het meer van Galilea, dat spoelt over de onderste treden van de marmeren trap die omhoog leidt naar het huis van de gouverneur, aan beide zijden misschien geflankeerd door robuuste, strak tegen de heldere mediterrane hemel afgetekende, gekanteelde versterkingen. Het witte marmer glanzend in de stralende zon. Verderop zien we een bosje van palmbomen rondom een witte residentie. Nog verder bij ons vandaan, op hoger gelegen grond, de witmarmeren synagoge. De schoonheid van haar beeldhouwwerk scherp afgetekend en stralend. De galerijen Korintische zuilen lijken op kant tegen de strakblauwe hemel. Het is dan ook niet verbazend dat ook onze Heiland de schoonheid van deze omgeving erkende en dat Hij diep bewogen was, omdat hij voorzag dat dit alles vernield zou worden.

Sommigen zullen misschien denken dat het beeld dat ik geschetst heb ietwat overdreven en te mooi gekleurd is. Toch is het gegrond op zeer betrouwbare feiten. In elk land op aarde waar een mooie binnenzee wordt gevonden, zijn de oevers van zo'n meer meestal buitengewoon vruchtbaar. De waterstromen die vanuit hoger gelegen gronden in het meer stromen en het voeden, voorzien ook de omgeving van een overvloed aan helder en schoon water. De lieflijkheid van een dergelijk landschap oefent altijd grote aantrekkingskracht uit op de rijke en welgestelde inwoners van dat land, die hier dan ook hun domicilie kiezen. Deze aantrekkingskracht geldt vaak ook voor vele vooraanstaande en rijke buitenlanders. Aan de oevers van een meer worden vaak de mooiste en rijkste villa's en landhuizen gevonden. Het woord Gennésareth schijnt te betekenen: "Prinsentuinen" en Kapernaüm blijkt één van de belangrijkste en beroemdste onder deze tuinen te zijn geweest.

De gouverneur, hoofdman over honderd, of kapitein van de in Kapernaüm gelegeerde Romeinse garde die in dienst stond van Herodes Antipas, werd, zoals we weten, vriend en volgeling van de Here Jezus. Hij was een vriendelijk mens, die niet alleen het Joodse volk waaronder hij verbleef liefhad, maar die ook zeer zorgzaam was voor de minsten van degenen die bij hem in dienst stonden en van hem afhankelijk waren. Wij weten nog hoe hij voor het eerst met onze Heer in aanraking kwam, omdat hij zich ernstig zorgen maakte over één van zijn dienstknechten die ziek was. We kunnen ons voorstellen hoe het hart van de Here Jezus, Die niet alleen het gedrag, maar ook het hart van deze man kende, Zich moet hebben verheugd over deze liefde en vriendelijke zorgzaamheid.

Nog een belangrijke inwoner van Kapernaüm was de edelman wiens zoon door onze Heiland werd genezen. Sommigen vereenzelvigen hem met Chuza, de dienaar van Herodes, wiens echtgenote volgeling van de Here Jezus was en Hem diende. Hoe dit ook zij, ons wordt met stelligheid verteld: "hij geloofde zelf, en zijn gehele huis". Een andere vooraanstaande inwoner van Kapernaüm was Jairus, overste van de synagoge. Hij had de Here Jezus horen spreken en onderwijzen in zijn synagoge en was ontzet geweest over Zijn leer want (we lezen): "Hij leerde hen, als macht hebbende, en niet als de Schriftgeleerden". Jairus was binnen de muren van zijn synagoge ook getuige geweest van de genezing van de mens die een onreine geest had, maar het was pas de ziekte en het overlijden van zijn 12-jarige dochtertje waardoor hij als bedelaar aan de voeten van de Here Jezus gebracht werd. En toen zijn dochter aan hem werd teruggeschonken, gezond en wel, nadat alle bezoekers "wisten dat zij gestorven was", lijkt het wel alsof zowel haar vader als haar moeder het nauwelijks kunnen geloven. We lezen dat haar ouders zich ontzetten en dat de Here Jezus Zelf hen gebood dat men haar te eten geven zou. Hoe het met de belangstelling en de vriendschap voor de Here Jezus en het geloof van Jairus er vóór die tijd ook voorstond, door deze gebeurtenis werden deze in ieder geval verduizendvoudigd. Het is daarom niet verwonderlijk dat Jairus hierna veelvuldig van de dienst van onze Heer gebruik heeft gemaakt. Als overste van de synagoge besliste hij over de godsdienstige gang van zaken in de synagoge in Kapernaüm en over degenen die aan de beurt waren om voor te lezen uit de Wet en de Profeten en over eventuele predikers die het woord mochten voeren. Hij vroeg aan de Here Jezus om het volk, dat op de Sabbat samengekomen was, toe te spreken. Sommige van deze toespraken zijn aan ons overgeleverd en van één daarvan wordt speciaal vermeld dat deze door de Here Jezus is uitgesproken in de synagoge van Kapernaüm.

Een andere belangrijke machthebber in de stad waarover we kunnen lezen, was Matthéüs. Hij was, zoals we weten, belastingambtenaar. Een Jood, maar in dienst van de Romeinse overheerser. Als je door de stad naar beneden liep, naar de oever van het meer, kwam je natuurlijk bij een aanlegsteiger of kade, waar de schepen van onder andere Jakobus, Johannes en Petrus aangemeerd lagen als de discipelen thuis waren. Daar dichtbij moet het belastingkantoor van Matthéüs geweest zijn. Het was de taak van Matthéüs om van elk schip dat de haven binnenvoer tol te innen en waarschijnlijk ook om belasting te heffen op alle import en export die via het meer werd aan- en afgevoerd. En zo gebeurde het dat de Here Jezus, "wandelende aan de zee" Matthéüs (of Levi) zag, die achter het loket van zijn tolhuis gezeten was, en

tegen hem zei: "Volg Mij". "En hij, alles verlatende, stond op en volgde Hem". In het evangelie van Lukas wordt ons verteld dat Matthéüs direct daarna in zijn eigen huis een grote feestmaaltijd voor de Here Jezus aanrichtte en dat "er was een grote schare van tollenaars en van anderen, die met Hem aanzaten". Omdat de streng orthodoxe Joden niet omgingen met de tollenaars, die in dienst stonden van de Romeinen, moet dit een heel andere verzameling mensen geweest zijn dan die welke de Heer bijvoorbeeld ontmoet had in het huis van Jaïrus of van Petrus, of van de Romeinse gouverneur. Er wordt dan ook met een kritische en minachtende opmerking door hen op gewezen als een vergadering van tollenaars en zondaren!

We kunnen uit al deze geschiedenissen ook opmerken hoe wijdverbreid en algemeen aanvaard de invloed van de Here Jezus in Kapernaüm was. Geen enkele rang of stand voelde zich boven Hem verheven of door Hem buitengesloten. De rijken en notabelen onder leiding van de gouverneur van de stad; de vrome Joden met in hun midden de overste van de synagoge Jaïrus; de handeldrijvende middenstand, waaronder veel vrienden van Matthéüs; de wereld van de visserij, vertegenwoordigd door de zonen van Zebedeüs; de armen en de naamloze verworpenen, die Hem overal volgden; en de zieken en mismaakten die door anderen bij Hem gebracht werden; allen in deze stad leken voor een korte periode open te staan voor Zijn invloed en Zijn Woord. En hoewel we het ons misschien nooit eerder hebben gerealiseerd, kunnen we toch zeggen dat hier in Kapernaüm het Christelijke geloof begon.

Zullen we eens op een rijtje zetten wie, van degenen waarover wij gehoord hebben, in Kapernaüm woonden of op loopafstand van deze stad? De Here Jezus en Zijn moeder, Maria; Jakobus; Johannes; Zebedeüs en Salomé; Petrus, de vrouw van Petrus en zijn schoonmoeder; Andreas; Filippus; Bartholomeüs of Nathanaël (Kana); Jakobus de Kleinere; Simon; Judas; Kleopas en Maria, zijn vrouw; Matthéüs; Thomas Didymus; de hoofdman over honderd of gouverneur en zijn knecht; Chuza en Johanna met hun zoon; Maria Magdalena (de vrouw die een zondares was, vergeving ontving van onze Heiland en die Hem daarna al de dagen van Zijn bediening gevolgd is ^{4, pag 26}); Jaïrus, zijn vrouw en zijn dochter; de man met de onreine geest; de geraakte man; de weduwe uit Naïn en haar zoon (in de overlevering bekend als Maternus); de man met de verdorde hand; de schriftgeleerde die zei: "Meester, ik wil U volgen waar Gij ook heengaat."; de bloedvloeiende vrouw die geloofde en genezen werd ^{5, pag 26}; de twee blinden die de Here Jezus volgden, nadat het dochtertje van Jaïrus uit de dood was opgewekt, en die riepen: "Gij Zoon Davids, ontferm U onzer."; zo'n 34, 35 mensen die

de synagoge bezochten, de schriftgeleerden en farizeeën niet meegeteld; de mensen die zich verdrongen in de binnenhof van het huis als de Heer 's avonds predikte; de "grote schare" bij de feestmaaltijd in het huis van Matthëüs en de menigte mensen die Hem overal volgde en Hem wilde uitroepen en kronen tot koning der Joden op aarde.

Een speciale gebeurtenis tijdens het leven van de Here Jezus in Kapernaüm wordt aan ons verteld door Johannes en schijnt te hebben plaatsgevonden tegen het einde van de periode dat de Heer hier woonde. Het is zo'n opmerkelijke gebeurtenis dat Johannes hem uitgebreid beschrijft en hij markeert een keerpunt, een splitsing van wegen en is in zekere zin een voorbode van verdriet. Verdriet over verraad en tenslotte kruisiging.

Het gebeurde op een sabbatmorgen in Kapernaüm. De sabbat begon op vrijdagavond bij zonsondergang en duurde tot zonsondergang op zaterdag. Er werd geen dienstwerk gedaan, de sabbatdag werd uiterst streng in acht genomen. Zelfs een Schotse of oud-Engelse zondag zal waarschijnlijk niet zo'n alles overheersende sfeer van stilte en rust uitgedemd hebben, als die, welke heerste over het meer van Galilea op de rustdag. De Here Jezus predikte in de synagoge en de synagoge was tot aan de nok gevuld met mensen. Het was de tijd van Pasen en het was pas één dag ervoor gebeurd dat de Here Jezus vijfduizend mensen had gevoed met vijf broden en twee visjes op de oostelijke oever van het meer van Galilea. Niet alleen de hele bevolking van Kapernaüm was vast van plan om naar de synagoge te komen, ook velen die aan de overkant van het meer woonden en op wonderbaarlijke wijze gevoed waren, kwamen over het meer om de Here Jezus te zoeken. De menselijke natuur is door alle tijden heen hetzelfde gebleven en we kunnen ons voorstellen hoe uit alle richtingen mensen hun weg baanden om toch

4. De overlevering vertelt ons dat de moeder van Maria Magdalena koninklijk bloed had en afstamde van het koningshuis van Israël en dus verre familie was van Jozef en Maria (zie: *"Life of Rabanus"*, hst. i).
5. Eusebius zegt dat deze vrouw geboren was in Caesarea Filippi, een stad ten noorden van Kapernaüm. Hij schrijft (*E.H.B.*, vii, hst 18): "Haar huis is heden nog in de stad te zien en de prachtige monumenten die ons herinneren aan de gunst die onze Heiland haar bewees, zijn bewaard gebleven. Bij de poort van haar huis, op een hoge steen, staat de koperen afbeelding van een geknielde vrouw die haar handen in een smekend gebaar voor zich uitstrekt. Tegenover haar is een man afgebeeld die de vrouw zijn hand toesteeekt. Hij is decent gehuld in een mantel. Voor haar voeten, op hetzelfde voetstuk, groeit een vreemde plant die zo hoog reikt als de zoom van dit koperen kledingstuk en deze plant schijnt een geneesmiddel te zijn voor allerlei kwalen. Men zegt dat dit een standbeeld is van de Here Jezus Christus en dat het tot in onze dagen bewaard is gebleven; wij hebben het zelf gezien, toen wij in die stad verbleven."

vooral de centrale synagoge van Kapernaüm op tijd te bereiken. Sommigen kwamen in boten over het water van het meer, anderen kwamen als stromen van de heuvels aan de westkant van de stad. Het hart van allen was vol van verwachting en belangstelling voor deze grote Leraar. Hun monden hielden niet op te spreken over Hem en over het wonderteken waarvan zij één dag daarvoor getuige geweest waren.

Voor eenvoudige gelovige harten was de hemel op zulke hoogtijdagen dichtbij de aarde en terwijl zij optrokken naar het huis Gods zullen sommigen van hen een Lied Hammaäloth gezongen hebben, waarin de vrome wordt opgeroepen om op te gaan naar de tempel in Jeruzalem. "Ik hef mijn ogen op naar de bergen, vanwaar mijn hulp komen zal." "De bewaarder Israëls zal niet sluimeren, noch slapen." Op die sabbatmorgen stroomden grote drommen gelovigen, verdeeld in kleine groepjes en komend uit het gehele omliggende land, naar de synagoge. In één van de beschrijvingen van deze synagoge wordt vermeld dat het bijzondere ervan was, dat er een afbeelding van de pot met manna gevonden werd boven de ingang. Andere synagogen in Galilea (waarvan overblijfselen gevonden zijn) hadden wel afbeeldingen van de zevenarmige kandelaar of het paaslam, maar deze is de enige waarbij het derde teken of symbool, namelijk de pot met manna, het hemelse brood waarmee de Israëlieten gevoed werden tijdens hun tocht door de wildernis, aangetroffen werd. Met zekerheid is vastgesteld (Edersheim) dat de bovendorpel van deze synagoge gevonden is en dat deze niet alleen de afbeelding draagt van de pot met manna, maar verder ook nog verfraaid is met een mooi patroon van wijnbladeren en druiventrossen. De tijd van het jaar (het Paasfeest en het eten van het paaslam), de wonderbare spijziging die de dag daarvoor plaatsvond en de afbeelding boven de ingang van de synagoge vormden en onderstreepten nog eens extra het onderwerp van de prediking van die morgen. Wat dit onderwerp was kunnen we lezen in het zesde hoofdstuk van het evangelie van Johannes. Christus: het Brood des Levens.

In onze verbeelding volgen we de menigte door de ingang en leunend tegen één van de pilaren van dit heiligdom horen we Hem zeggen: "Niet gelijk uw vaders die het manna gegeten hebben, maar zijn gestorven. Want het Brood Gods is Hij Die uit de hemel nederdaalt en Die der wereld het leven geeft. Ik ben het Brood des levens; die tot Mij komt zal geenszins hongeren, en die in Mij gelooft zal nimmermeer dorsten." Er volgt een boos gemopper uit de voorste rijen waar de oudsten zitten. "Is Deze niet Jezus, de Zoon van Jozef, Wiens vader en moeder wij kennen?"

Hoe zegt Deze dan: Ik ben uit den hemel nedergedaald?" En weer spreekt Hij. De stem die de storm op het meer van Galilea gestild had, de stem die doden tot het leven had teruggeroepen, de stem die had gesproken en daarmee voor vijfduizend man voedsel had voortgebracht in de woestijn, klinkt ernstig overtuigend en met gezag: "Voorwaar, voorwaar zeg ik ulieden, tenzij dat gij het vlees van den Zoon des mensen eet en Zijn bloed drinkt, zo hebt gij geen leven in uzelf. Die mijn vlees eet en mijn bloed drinkt, die heeft het eeuwige leven, en Ik zal hem opwekken ten uitersten dage. Want Mijn vlees is waarlijk spijs, en Mijn bloed is waarlijk drank." "Deze dingen zeide Hij in de synagoge, lerende te Kapernaüm."

Laten we op deze memorabele sabbatmorgen nog eenmaal kijken naar de Here Jezus. Hij staat op de trappen van de synagoge, de samenkomst is afgelopen. "Van toen af gingen velen Zijner discipelen terug, en wandelden niet meer met Hem." Veel van degenen die de gewoonte hadden om Hem te vergezellen en die Hem voor het oog eerbied en hulde betuigden, en veel van degenen die er ten dele toe geneigd waren om Hem te volgen, haastten zich weg uit de synagoge, terug naar hun eigen huis. En op Zijn gezicht lijken voor het eerst de trekken van het bittere, hartverscheurende verdriet van de "Man van smarten" te verschijnen. Die naar de Zijnen was gekomen, en ondervond dat de Zijnen Hem niet wensten aan te nemen. Als Hij Zich omdraait ziet Hij Zijn discipelen rondom Zich heen vergaard, maar Hij weet dat zelfs onder hen er één is, die het in zijn hart heeft om Hem te verraden. Judas Iskariot, die zich nog maar pas bij hen heeft gevoegd. Een inwoner van Judea en niet, zoals de rest van hen, afkomstig uit Galilea. Met menselijke bewogenheid, die bijna een smeken is om begrip en sympathie, horen we Hem zeggen: "Wilt gijlieden ook niet weggaan?" Simon Petrus dan antwoordde Hem: "Heere, tot wien zullen wij heengaan? Gij hebt de woorden des eeuwigen levens. En wij hebben geloofd en bekend dat Gij zijt de Christus, de Zoon des levenden Gods."

Vele jaren later schreef één van degenen die daarbij aanwezig waren - terugkijkend op een lang leven en op alles wat zich toen afspeelde en wat daarna nog gevolgd was -: "Maar zovelen Hem aangenomen hebben, dien heeft Hij macht gegeven kinderen Gods te worden... welke niet uit den bloede, noch uit den wil des vleses, noch uit den wil des mans, maar uit God geboren zijn." (Johannes 1 : 12, 13)

II De groei van de gelovigen

Jeruzalem

*De wegen in Uw land zijn door verandering weinig aangetast
sinds de dagen van Uw aanwezigheid.*

*De woelige wereld heeft zich nieuwe paden aangepast,
Uw wegen heeft zij bewust vermeden.*

*Het rotsige pad klimt nog steeds omhoog
langs de warme helling van de Olijfberg.*

*Hoewel de regen tweeduizend jaar lang het diep uitgesleten heeft,
zijn er ook heden nog mensen die daarop wandelen.*

*Dit pad leidt nog altijd naar de olijftuin, stil en diep,
aan de andere zijde van de beek.*

*Een herder leidt zijn schapen erop voort
en zij, zij horen zijn stem.*

*Een wilde vijg spreidt er breed zijn schaduw over uit,
zoals hij dat ook eens deed over U.*

*Tegen de avond klimmen boeren de Olijfberg op,
zij gaan naar huis, naar Bethanië.*

Schrijver van de "Three Wakings"
uit "Lyra Angelica"

De plattegrond van Jeruzalem is waarschijnlijk algemeen bekend bij lezers van de bijbelse geschiedenis. In het zuiden eindigt de stad aan de rand van een uitgestrekte heuvel en wordt in het westen, het oosten en in het zuiden begrensd door diepe valleien. De ligging van de stad is daarom vanuit elke windrichting gezien opvallend en hoog verheven, maar vooral komend vanuit het zuiden. De door de valleien gevormde halvemaanvormige bergrand wordt halverwege onregelmatig in tweeën gedeeld door de Tyropoeon Vallei. Aan de oostelijke kant van deze vallei ligt de berg Moria, waarop de tempel stond. Aan de westelijke kant ligt de berg Sion, de plaats van het paleis van koning David. De halvemaanvormige rand is behoorlijk hoog en zeker vóór de herhaaldelijke verwoestingen van de stad (waarvoor de streek aanzienlijke veranderingen onderging) was de aanblik van

de stad indrukwekkend. De stad en de Olijfberg, die nog iets hoger is, zijn twee van de hoogste plaatsen in Palestina en bereiken een hoogte van 800 meter boven de zeespiegel. Eeuwen voor de komst van onze Heer en lang voordat hier ook maar iets gebouwd was, horen we over Abraham, die naar deze plaats kwam en "zijn ogen ophief en zag die plaats van verre". (Genesis 22 : 2-4) Op het hoogste punt van deze bergrand werd later de heilige stad gebouwd en in de dagen van de Here Jezus werden de hoogste twee toppen, Sion en Moria, gekroond met respectievelijk het paleis, toen van koning Herodes, en de tempel.

Vanaf de tempel viel de helling van de berg steil naar beneden naar de laagte van het Dal van Josafat en vormde zo een solide rotsmuur. In de tijd van de Here Jezus, toen de stad nog in haar oorspronkelijke staat was, zag ieder, die vanuit het zuiden of zuidoosten in de richting van de stad reisde, eerst de brede gracht die gevormd werd door de valleien. Daarachter de kale en ruwe oppervlakte van de bergmuur. Dan, hoog daarboven, aan de linkerkant de vele torens en pilaren van het koninklijke paleis en de regeringsgebouwen op de top van de berg Sion, en rechts de massieve bergmuur van de berg Moria, gekroond met de gebouwen van de tempel. Daar bovenuit was nog net een stukje te zien van het met "geslagen goud overdekte" bovenste gedeelte van het tempelgebouw zelf. Jeruzalem was een versterkte, ommuurde stad en haar muren waren letterlijk bezaaid met torens van sterk metselwerk. 90 hiervan op de eerste muur, veertien op de tweede en 60 op de derde: totaal 164 torens. Vier hiervan, genaamd Psephina, Hippicus, Fasaël en Mariamne, waren uitzonderlijk mooi. Zij waren alle gebouwd van massieve blokken wit marmer. Mariamne was ongeveer 23 meter hoog; Psephina, een achthoekige toren, ongeveer 37 meter hoog; Hippicus, een vierkante toren, 45 meter. Fasaël, rijker versierd dan de andere, diende tegelijk als statig paleis en was versierd met kantelen en siertorentjes. Hij rees op tot ongeveer 50 meter hoogte.

Achter de torens op de berg Sion lag het buitengewoon uitgestrekte en weelderige paleis van de koningen. Het plaveisel van kostbaar, zeldzaam marmer en de talloze vertrekken, versierd met afbeeldingen van allerlei soort. Tussen de gebouwen op het terrein van het paleis kon men een blik opvangen van pleintjes met zorgvuldig onderhouden groene planten, omringd door allerlei zuilengalerijen. Rondom liepen brede lanen door fraai aangelegde parken, waarin fonteinen en bronzen, water spugende beelden. Deze beschrijvingen zijn aan ons overgeleverd door diegenen die de verwoesting van Jeruzalem hebben meegemaakt. Die verwoesting vond

slechts 30 tot 40 jaar na de kruisiging van onze Heer plaats en het is daarom niet waarschijnlijk dat er veel verschil was tussen het Jeruzalem uit de tijd van de aardse omwandeling van onze Heiland en het Jeruzalem waarvan het beeld ons is overgeleverd. De muur van de stad liep rondom het tempel-terrein op de berg Moria en op de noordwestelijke hoek ervan verhief zich een massieve burcht of citadel, genaamd "Antonia", gebouwd door Herodes. Deze burcht had alle gemakken van een paleis en was op zichzelf een kleine stad, omringd door dikke muren en voorzien van ruime binnenplaatsen en badhuizen. Hij zag eruit als een grote vierkante toren waarop vier andere torens waren gebouwd, één op elke hoek. Drie van deze torens waren tussen de 24 en 27 meter hoog. De toren op de hoek het dichtst bij de tempel was meer dan 36 meter hoog.

Het eigenlijke tempel-terrein besloeg een oppervlakte van ongeveer 201 m², ruim vier hectare (40.401 m²). Op dit terrein liep een reeks terrassen van marmer trapsgewijs omhoog, elk omlijst door zuilengalerijen. Het eerste terras was de voorhof der heidenen, dan kwam de voorhof der vrouwen en daarna de voorhof van de zonen Israëls. Ten slotte, op het hoogste punt van deze serie terrassen, verhoogd als op een podium en vanuit elke richting goed te zien behalve vanuit het westen, stonden het brandofferaltaar en het tempelgebouw zelf.

"De eerste aanblik was voor een ieder indrukwekkend en verbazend."

"Waar geen versiering van bladgoud was te zien, was hij stralend wit."

"Vanaf een afstand zag de hele tempel er letterlijk uit als een hoop sneeuw, afgewerkt met kantwerk van gouden pinakels."

Deze beschrijvingen, alle geciteerd uit betrouwbare bronnen, kunnen helpen om iets van de wonderbaarlijke en verbazende schoonheid van de gebouwen, die de top van de berg Moria kroonden, duidelijk te maken. Een schoonheid, die niet alleen de Hebreëen, maar die állen die deze tempel zagen, in vervoering bracht. Als de zon opkwam over de top van de olijfberg en de gouden pinakels en poorten beroerde met zijn eerste morgenlicht, kon geen menselijk oog de duizeligmakende glans daarvan verdragen. Josephus vertelt dat "onwillekeurig het hoofd gebogen werd" alsof men wist dat men in de directe nabijheid was van de God van Israël.

Nooit daarvoor en waarschijnlijk ook nooit meer daarna in de wereldgeschiedenis heeft er zo'n van schoonheid doordrenkte, inhoudsrijke samensmelting plaatsgevonden van locatie en architectuur. Op deze plaats was

Abraham bereid geweest om zijn zoon op het altaar te offeren; op deze plaats was eens de dorsvloer van Arauna, de Jebusiet, waar de engel des verderfs zijn hand had teruggetrokken en waar koning David had geofferd; op deze plaats stond eens de tempel van Salomo, vervuld met de voelbare aanwezigheid van de Heere der heerscharen. Hoewel er ook perioden waren geweest van woestheid en verlatenheid, stond hier nu, in nog veel grotere pracht en praal, de schepping van Herodes, de meesterbouwer. Een tempel die alle verwachtingen overtrof.

En het was in dit Jeruzalem, met het stralende paleis van de koningen op de berg Sion en haar sublieme en vreeswekkende claim over Goddelijke Aanwezigheid op de berg Moria, dat de Here Jezus binnenwandelde. Daar zag Hij, Die uit de stam van Juda en uit het zaad van David was, aan Zijn ene hand het schitterende paleis, symbool van koninklijke macht, dat ongetwijfeld Zijn erfdeel, Zijn eigendom was. Wij weten in ieder geval dat er niemand anders was die de rechtstreekse erfgenaam van koning David was. Aan Zijn andere hand zag Hij het huis van Zijn hemelse Vader, een heiligdom dat gewijd was door talrijke tradities en dat door de toewijding en dienstbaarheid van vele godvrezende mannen en vrouwen die daarin hun God aanbedden hadden, geheiligd was. Een heiligdom dat echter ook geschonden was door zonden, haat en hebzucht en zelfs door moord en doodslag, gepleegd op het terrein van de tempel. Wat een prachtig beeld zien we hier van de Koning der Joden, komend naar Zijn Koninkrijk, zowel het geestelijke als het aardse, te beginnen in Jeruzalem! Hij kwam tot het Zijne op de berg Moria, naar deze prachtige tempel waar, als door een verbazend, maar waarschijnlijk voorzienig toeval, het Heilige der heiligen leeg stond: wachtend op het vleesgeworden Woord om het in stenen gegraveerde Woord te vervangen. Maar "de Zijnen hebben Hem niet aangenomen".

Aan de andere kant kan ook bijna gezegd worden dat het aardse erfdeel van de Here Jezus zich aan Hem opdrong en smeekte om Zijn koningschap. Archelaüs was afgezet en verbannen naar Vienne (in Gallië) en hoewel er een gouverneur door de Romeinen was aangesteld zou iemand, die de liefde en welwillendheid van het volk veroveren kon, waarschijnlijk wel door Rome als leider van het volk zijn erkend. De volgelingen van de Here Jezus in Galilea, die Hem zeer toegewijd waren, stonden klaar om Hem op het minste of geringste woord te gehoorzamen; zelfs het volk wilde Hem bij een aantal gelegenheden met geweld tot koning maken. Zijn eigen aardse koninkrijk bood zich als het ware aan Hem aan - "kwam tot Hem" - en min of meer uitdrukkelijk weigerde Hij dat, doelbewust en vrijwillig.

En dus was er, uitgezonderd de triomfantelijke intocht door de Gouden Poort vlak voor Zijn kruisiging, geen publiekelijk binnentreden en openlijke aanvaarding van aardse heerschappij. Zijn Koninkrijk was niet van deze wereld en de Heer openbaarde Zichzelf als de Christus liever aan Zijn gemeente, toen bestaande uit "de twaalven", "de zeventig", Zijn overal verstrooid wonende aanhangers en de vrouwen die Hem volgden. Sommigen van hen gingen met Hem mee uit Galilea naar Jeruzalem; met name Jakobus en Johannes en hun moeder Salomé. In hun gezelschap reisden mee de moeder van de Here Jezus; Kleopas; Maria, de vrouw van Kleopas; hun zonen; Maria Magdalena en Johanna. Ook Petrus en natuurlijk alle andere discipelen schijnen rondom onze Heiland samen te zijn geweest tegen het einde van Zijn aardse bediening. Er waren dus veel omstandigheden en herinneringen die de laatste periode in Jeruzalem verbonden aan het leven in Kapernaüm. Deze laatste periode in het leven van de Here Jezus, zoals die ons wordt geschilderd in de evangeliën, toont ons hetzelfde innig aan elkaar verbonden groepje gelovigen dat onze Heiland omringde en zorg voor Hem droeg. Hier vinden we, volledig door hen geaccepteerd en geliefd, ook de inwoners van Bethanië: Martha, "de gastvrouw van de Heer"; Lazarus, haar broer; en Simon de melaatse, hun bloedverwant. Zij waren allen graag bereid en blij om de Heiland en Zijn discipelen te ontvangen en hen onderdak te bieden. Maria Magdalena schijnt de belangrijkste verbindende schakel tussen deze volgelingen uit Bethanië en die uit Galilea te zijn geweest. Want volgens een zeer oude overlevering (die geaccepteerd werd door geschiedschrijvers en kerkvaders als Tertullianus, Ambrosius, Hiëronymus, Augustinus, Gregorius, Beda, Rabanus, Odo, Bernardus, en Thomas van Aquina), was Maria Magdalena niemand anders dan Maria van Bethanië. We wenden ons tot het eerste verslag van Johannes over de familie uit Bethanië, aan het begin van het elfde hoofdstuk en we lezen het volgende:

"En er was een zeker man krank, genaamd Lazarus, van Bethanië, uit het vlek van Maria en haar zuster Martha. (Maria nu was degene, die den Heere gezalfd heeft met zalf, en Zijn voeten afgedroogd met haar haren; welker broeder Lazarus krank was.)"

"Maria nu was degene die den Heere gezalfd heeft met zalf." Deze zin wordt klaarblijkelijk door de evangelist gebruikt om duidelijk te maken over welke Maria hij schrijft. Nu, over de enige zalving die omstreeks deze tijd plaatsvond kunnen we lezen in het evangelie van Lukas, hoofdstuk 7, waar verteld wordt over "een vrouw in de stad, welke een zondares was,... bracht een

albaster fles met zalf. En staande achter aan Zijn voeten, wenende, begon zij Zijn voeten nat te maken met tranen, en zij droogde ze af met het haar van haar hoofd, en kuste Zijn voeten en zalfde ze met de zalf."

Het lijkt erop dat deze gebeurtenis plaatsvond in Galilea, in één van de steden die aan het meer van Galilea gelegen waren - mogelijk Kapernaüm of Magdala - in het huis van Simon de Farizeeër. Hoewel er in de geschiedenis in Lukas geen naam genoemd wordt, is deze vrouw met de albaster kruik met zalf altijd vereenzelvigd met Maria Magdalena, die (zoals we in het volgende hoofdstuk kunnen lezen) van toen af aan haar Heiland overal gevolgd is en Hem gediend heeft. Door alle eeuwen heen is de acceptatie van deze overlevering zo sterk geweest dat onze eigen bijbelvertalers, die de Bijbel hebben onderverdeeld in hoofdstukken en verzen, zonder aarzelen de naam van Maria Magdalena bij dit gedeelte in de inhoudsopgave opgegeven hebben, zoals we in vele van onze huidige Bijbels kunnen constateren. "Het was deze Maria die de Heer zalfde." Als Maria van Magdala (of Maria Magdalena) en Maria van Bethanië één en dezelfde persoon zijn, was zij "Maria van Bethanië" toen zij nog woonde in het huis van haar kinderjaren, het huis van haar vader en moeder en zuster en broer. "Maria van Magdala" was zij in het huis van haar zondige leven, waar zij werd gevonden en genezen door de liefde van de Here Jezus en ten slotte werd zij door Hem weer herenigd met haar familie in Bethanië. Het als waarheid aanvaarden van deze overlevering (die vreemd genoeg weerzinwekkend is in de gedachtegang van vele Engelsen) is niet noodzakelijk om de levensloop van Maria Magdalena, zoals die ons in de overleveringen geschilderd wordt, te kunnen volgen, maar levert daaraan ongetwijfeld wel een belangrijke bijdrage en werpt een helder licht op verscheidene details in het evangelieverhaal die anders onduidelijk zouden blijven.

"Het huis van Maria en haar zuster Martha" (Maria wordt het eerst genoemd, als eerste gelovige en bekendste van de drie inwoners van dat huis);

De grotere kennis van Maria en de wijze waarop zij geliefd werd; Het kortstondige ongeduld van Martha tegenover haar zuster, die een zondares was en die toch voorgetrokken werd;

De volkomen verdwijning van Maria van Bethanië (als zij iemand anders zou zijn dan Maria Magdalena) bij de kruisiging en begraving van onze Heer. Dit alles en nog meer dingen, zouden onmogelijk te begrijpen zijn, maar worden tegen de hiervoor genoemde achtergrond helder en

verklaarbaar.

De woorden die de schrijvers van de evangeliën gebruiken, kunnen op geen andere wijze verklaard worden. De allereerste Christenen - de discipelen in de evangeliën - kenden maar drie vrouwen die de naam Maria droegen: Maria, de moeder van onze Heiland; Maria, de vrouw van Kleopas; en Maria Magdalena. Later lezen we over *nóg* een Maria, de moeder van Markus, maar dit is pas na de hemelvaart. Daaruit volgt dat Matthéüs, als hij schrijft over de begrafenis en de opstanding van de Here Jezus, en we weten uit diezelfde beschrijving dat Maria, de moeder van de Here Jezus, daar *niet* bij aanwezig was, omdat zij door Johannes naar zijn huis gebracht was, en Matthéüs noemt in zijn beschrijving herhaaldelijk "Maria Magdalena en de *á*ndere Maria", hij met "de andere Maria", Maria, de vrouw van Kleopas moet bedoelen. Als het mogelijk was dat hij niet over haar, maar over *nóg* een andere Maria (die van Bethanië) had gesproken (een Maria die haar Heiland *zó* liefhad en die door Hem *zó* bemind werd), dan is het bijna onmogelijk dat Matthéüs in *dé*ze bewoordingen over haar gesproken zou hebben of dat zij *niet* bij deze gebeurtenissen aanwezig geweest zou zijn.

Er vond natuurlijk nog een tweede zalving plaats - de laatste zalving van onze Heiland - zonder twijfel door Maria Magdalena in haar thuis in Bethanië, kort voordat de Heer verraden en gekruisigd werd. Als deze zalving gedaan was door de hand van iemand anders, dan was dit slechts een flauwe kopie geweest van de eerste zalving door Maria Magdalena. Maar de geweldige inhoud ervan wordt bepaald, juist omdat dit gebeurde door hetzelfde liefhebbende hart, dat eens in diep berouw, aarzelend was genaderd met een albasten fles tot aan de voeten van de Here Jezus. En nu, drie jaar later, overtuigd van de vergeving van haar zonden, zalft zij haar Heiland en Messias opnieuw met kostelijke nardus. Niet langer huilend en bang om dichterbij te komen, maar verheugd en in heilig geloof. Ze giet, denkend aan de eerste keer dat zij haar Heiland zalfde, de olie nu niet uit over Zijn voeten, maar, Hem nu nog dichterbij naderend, schenkt zij het kostelijke parfum over Zijn hoofd. Het lijkt er dus op dat onder de vrienden van de Here Jezus, "Maria van Magdala", "Maria van Bethanië" ofwel "Maria Magdalena", en haar naaste metgezellinnen, Maria, de vrouw van Kleopas, Salomé en Johanna, een belangrijke plaats innamen. Niet alleen op grond van hun liefde en toewijding gedurende de hele aardse omwandeling en bediening van de Heiland, maar ook omdat van alle discipelen, alleen zij (uitgezonderd Maria, de moeder van de Here Jezus en Johannes) gedurende die donkere dagen van lijden en zielsangst, volkomen trouw gebleven zijn.

In Bethanië, dat vlakbij Jeruzalem ligt, in het huis van Martha en haar broer Lazarus en van Maria Magdalena, hun zuster die weer bij hen was teruggekeerd, vond de Here Jezus, als Hij Jeruzalem bezocht, als vanzelfsprekend een tweede thuis. We weten dat de Heiland en Zijn discipelen hier regelmatig logeerden en dan te voet uit en terug gingen naar Jeruzalem en duizenden voeten van vrome pelgrims hebben sindsdien onvermoeibaar hun voetstappen gevolgd. Pelgrims, op zoek naar tastbare sporen van hun aanwezigheid hier. De omstandigheden zijn over het algemeen hetzelfde gebleven - er loopt een pad en er is een heuvel - maar de omgeving is jammerlijk veranderd. Waar vroeger gecultiveerde grond en schoonheid te vinden was, zien we nu braakliggende grond en een steeds erger wordend verval. Maar toen Jeruzalem nog in haar glorie dagen was, lag de helling van de Olijfberg genesteld in de schaduw van palmbomen en was bekleed met olijf-, amandel- en granaatappelbomen (zoals beschreven door sommige reizigers uit de oudheid). De aantrekkingskracht van de vredige rust en de schoonheid van deze koele schuilplaats, binnen drie kilometer van de stad, was heel begrijpelijk.

Laat mij uw gids zijn, terwijl we de voetstappen van onze Heer volgen langs de voor Hem zo welbekende weg. We lopen over de Via Dolorosa, waarop ook onze Heiland gelopen heeft (maar dan in tegenovergestelde richting naar zijn afschuwelijke kruisiging). We gaan onder de "Ecce Homo" boog door, die waarschijnlijk een overblijfsel van de burcht "Antonia" is en aan de plaats herinnert waar Pilatus de Here Jezus aan het volk toonde, "dragende de doornenkroon en het purperen kleed. Pilatus zeide tot hen: "Zie, de Mens!" (Johannes 19 : 5) Deze burcht Antonia, waarbinnen zich ook de rechtszaal van Pilatus bevond, was gelegen aan de noordwesthoek van het tempel terrein. Langs de volle lengte van de noordelijk muur lopen we naar de oostgrens van de stad en gaan door de Stefanuspoort naar het daarachter liggende land. Net buiten de poort zien we de beek Kidron, die nu meestal droog staat en bijna recht voor ons uit is nu de Olijfberg te zien. Een klein stukje naar rechts ligt de Hof van Gethsémané.

We laten de stad achter ons en gaan ongeveer tweeënhalve kilometer bergopwaarts, recht naar het oosten, over de berg. Want Bethanië ligt op de helling aan de andere kant. Op het hoogste punt van onze beklimming stoppen we natuurlijk een ogenblik om ons om te draaien en het prachtige uitzicht over de stad Jeruzalem en vooral over de tempel, in ons op te nemen. Omdat we nu hoger staan dan de top van de berg Moria kijken we neer op het tempel terrein. In de heldere oosterse zonschijn kunnen we alles duidelijk onder-

scheiden. Alle details staan scherp en duidelijk tegen hun achtergrond afgetekend. Van hieruit kunnen we zien hoe het avondoffer gebracht wordt. We kunnen de dienstdoende priesters zien en de eromheen staande gelovigen. Het brandofferaltaar, de rook van het offer en zelfs het slachtofferdier zelf, alles is duidelijk zichtbaar. Het lage en klaaglijke gezang van de Levieten, die het psalmgezag van deze dag zingen, wordt, dan weer duidelijk, dan weer minder hoorbaar, tot ons gedragen door de westenwind. Ik veronderstel dat heel veel vrome pelgrims op deze zelfde plaats hebben stilgestaan. Ze zijn neergeknield in het gras naast het voetpad en hebben hun gebed gevoegd bij het gezang van degenen die daar beneden hun dagelijkse eredienst verrichtten:

"Laat de redenen mijns monds, en de overdenking mijns harten welbehagelijk zijn voor Uw aangezicht, o HEERE, mijn Rotssteen en mijn Verlosser!"

Als we over het hoogste punt van de berg heen zijn komt het dorpje Bethanië al snel in zicht. Het ligt in een dal tussen de heuvels. Palmbomen zijn er niet meer te zien, maar het omliggende land is vruchtbaar en groen en vormt samen met het grijsgroene gebladerte van de olijfbomen het fijngetekend decor van alle ons zo bekende geschiedenissen. Het rustig gelegen huis, de twee zussen die onze Heer opwachtten. De weer tot leven gewekte Lazarus die niet alleen in dit kleine gehucht, maar ook in de nabijgelegen stad een nimmer eindigend wonder vertegenwoordigde. Het geopende graf waarin hij gelegen had. Het huis van Simon, de rijke man die melaats was geweest en die na zijn genezing dat laatste, door ons aangehaalde feestmaal aanrichtte, ter ere van zijn Verlosser en Heer.

Aan al deze dingen denken we, als we onze blik over Bethanië laten gaan, want al deze geschiedenissen worden ons in de evangeliën verteld, maar veel wordt er ook aan onze eigen verbeeldingskracht overgelaten. Maria Magdalena kende de meeste, zo niet alle apostelen al, en Salomé (de moeder van Jakobus en Johannes) en Maria, de vrouw van Kleopas, waren haar beste vriendinnen geworden. Zij kwamen haar vaak bezoeken in Bethanië. Ook Johanna, die de Here Jezus samen met Maria vanaf het begin gevolgd was (Lukas 8 : 2, 3) logeerde natuurlijk in Bethanië als zij Jeruzalem bezocht. We zien dat zij Maria vergezelde naar het graf van de Here Jezus waar de engelen aan hen verschenen om hen te vertellen over Zijn opstanding. (Lukas 24) Bethanië was zowel het eerste, als het laatste thuis van de Meester als Hij in Jeruzalem moest zijn. Waarschijnlijk kwam Nicodémus hier in de nacht naar toe om met onze Heiland het gesprek te voeren dat

beschreven staat in het evangelie van Johannes.

We kunnen Bethanië, gedurende het laatste deel van de drie jaren van de aardse bediening van de Here Jezus zeker beschouwen als een uniek centrum van het vroege Christendom. Als een conferentiecentrum en een plaats van samenkomst voor al Zijn volgelingen, zoals er na Kapernaüm nergens anders en ook nooit meer is geweest. We weten over Lazarus dat hij veel vrienden had en het was vanuit Bethanië, langs de van de berg afdalende weg en door de (nu gesloten) Gouden Poort van de tempel, dat de intocht op Palmпасen plaatsvond. Waarbij de mensen hun mantels uitspreidden op de weg en riepen: "Gezegend is Hij die komt in de Naam des Heeren! Hosanna in de hoogste hemelen!" Wat een bijzonder dorp was Bethanië toch en wat een gastvrijheid kon deze kleine stad tentoonspreiden als de nood aan de man kwam. We kunnen dit zien in het evangelie van Markus, die ons vertelt dat na de triomfantelijke intocht in Jeruzalem de Here Jezus en Zijn twaalf discipelen, toen het avond geworden was, allemaal terugkeerden naar Bethanië en daar tot de volgende dag rust vonden. Hieruit zou men kunnen afleiden dat de mensen in dit dorp, door de opstanding van Lazarus, allen volgeling geworden waren van de Here Jezus en dat Hij en al Zijn discipelen daar van harte geliefd en welkom waren.

Hoe anders was de houding van de inwoners van de naburige stad. Hier stonden de Joden onder invloed van de hogepriesters en het Sanhedrin. Niemand durfde openlijk zijn sympathie voor de leringen en voor de persoon van deze nieuwe Rabbi en Voorganger, waarvan men beweerde dat Hij de Messias was, toe te geven. De enige waarover verteld wordt dat hij dit niet onder stoelen of banken stak, de man die blind geboren was (Johannes 9), werd uit de tempel gegooid en moest waarschijnlijk door de Romeinen in bescherming genomen worden. Volgens de overlevering werd hij daarna bekend onder de naam Restitutus en was hij al zijn aanzien en erkenning onder de Joden kwijt.

Jozef van Arimathea en Nicodémus waren beiden inwoners van Jeruzalem en waren beiden onder de indruk van de Here Jezus gekomen. Zij wisten dat Hij de waarheid sprak. In hun hart waren zij ertoe bereid Hem te aanvaarden, maar zij durfden eerst slechts heimelijk en beetje bij beetje meer openlijk, voor hun waardering voor Hem, voor Zijn opdracht en voor Zijn volgelingen uit te komen. Nicodémus, als lid van het Sanhedrin, had één keer, zoals we weten, de vrijmoedigheid om in de Raad onze Heiland te verdedigen, maar zijn woorden vonden een vijandig gehoor en kregen een onbeschoft weerwoord. Het was pas na de kruisiging, dat zowel hij als Jozef

tenslotte alle heimelijkheid lieten varen en Hem alle eer en gastvriendelijkheid betoonden waarvoor zij klaarblijkelijk tijdens de levensdagen van de Here Jezus niet de moed hadden gehad. Jozef ging naar Pilatus om hem om het lichaam van onze Heer te vragen. Nicodémus bracht 100 pond specerijen mee en samen wikkelden zij het lichaam van de Here Jezus met de kruiden in linnen doeken en legden het in het graf dat toebehoorde aan Jozef van Arimathea. In het verhaal hierover lijkt het of we de eerste sporen vinden van een beginnende vriendschap tussen Jozef en de familie uit Bethanië, want het werd Maria vergund om hen te volgen en te zien "hoe Zijn lichaam gelegd werd".

Maar zelfs in Jeruzalem was er één huis waarvan gezegd kan worden dat het onderdak en bescherming bood aan onze Heiland en Zijn discipelen. Dit was het huis met "de opperzaal" waar het "laatste avondmaal" plaatsvond en waar onze Heiland zowel vóór, als ná Zijn kruisiging op bezoek kwam. Hier at Hij niet alleen het laatste Pascha met Zijn discipelen, waarbij hij het ons zo bekende ritueel instelde, maar ook later, na Zijn dood en opstanding, was het dit huis, waarin Zijn discipelen bijeenvergaderd waren. En dat, hoewel "de deuren gesloten waren om de vreeze der Joden", "Jezus kwam en stond in het midden en zeide tot hen: vrede zij ulieden; gelijkerwijs Mij de Vader gezonden heeft, zend Ik ook ulieden."

Het schijnt dat dit huis van het laatste avondmaal en de grote zendingsopdracht, het huis was van de vader en moeder van Markus en dat Barnabas, zijn oom (Kolossenzen 4 : 10), bij hen verbleef als hij in Jeruzalem was. Na de opstanding en de hemelvaart werd dit de belangrijkste plaats van samenkomst voor de discipelen. Allemaal verbleven ze hier, volhardend in gebed, tot de uitstorting van de Heilige Geest en het is waarschijnlijk op de binnenhof van dit huis geweest, of net buiten de muren daarvan, dat Petrus zijn pinksterrede uitsprak. Er wordt verteld dat dit huis boven op de berg Sion gelegen was en Epifanius vertelt dat het bij de verwoesting van Jeruzalem door Titus gespaard werd en dat het later verbouwd werd tot kerkgebouw. Hoewel het misschien eigenaardig lijkt, zegt men dat het "de enige plek in heel Jeruzalem is waarover geen twijfel bestaat wat betreft de identiteit. Behalve dat deze plek beschreven wordt door Epifanius, spreken ook Cyrilius en Hiëronymus erover en ze wordt daarom sindsdien in ere gehouden." (Biggs, p. 173) In dit huis (zoals ons verteld wordt door Lukas) waren de gelovigen bijeen toen Petrus door een engel uit de gevangenis bevrijd werd. Het was waarschijnlijk hier, in deze opperzaal, dat allen bijeenkwamen voor het eerste kerkelijk concilie, waarbij het ging over de noodzaak van de besnijde-

nis, die uiteindelijk werd afgewezen. Uit dit alles, en misschien vooral uit Handelingen 1 : 15, kunnen we veilig afleiden dat deze woning, zelfs voor een oosters huis, buitengewoon groot en geriefelijk was en dat één van de kamers of zalen ervan, waarschijnlijk die welke bekend was als de opperzaal, zo groot was, dat er een aanzienlijk aantal mensen in kon verblijven: "Omtrent honderd en twintig personen".

Zijn met dit getal alle "vroege Christenen" geteld? Ik denk het niet. De missie en de zendingsarbeid van "de 70" worden door de meeste hedendaagse schrijvers schromelijk over het hoofd gezien. Voordat de Here Jezus leed en stierf aan het kruis, waren zij er al op uitgetrokken en predikten boetedoening en de spoedige komst van de Messias. Er is reden om aan te nemen dat sommigen van deze 70 of 72 al verre zendingsreizen ondernomen hadden en ten tijde van het verraad en de kruisiging niet in Jeruzalem aanwezig waren. In "*Recognitions of Clement*" wordt over Barnabas, die bij "de 70" hoorde, gezegd dat hij rond deze tijd zelfs al in de stad Rome predikte en zijn daarna volgende arbeid voor de gemeente, zoals opgetekend in de "*Handelingen der Apostelen*", is in volkomen harmonie met deze theorie.

Ten oosten van Jeruzalem lag (zoals we hebben gezien) het dorpje Bethanië. In het centrum van de heilige stad, op de berg Sion, het huis met de opperzaal of kerkzaal van de vader en moeder van Markus, na de dood van de vader genoemd: "het huis van Maria, de moeder van Johannes wiens bijnaam Markus was". (Handelingen 12 : 12) Aan de westkant van de stad, zo'n zeven kilometer er buiten, vinden we (te Emmaüs) nog zo'n voor "de groei van de gelovigen" buitengewoon belangrijke woning. Zeer waarschijnlijk was dat de woning van Kleopas en van Lukas, want niemand anders dan Lukas zelf kan "de andere discipel" geweest zijn waarover hij vertelt dat deze samen met Kleopas naar huis wandelde, toen de Heiland Zich bij hen voegde. Natuurlijk zal de familie van Kleopas bij hem gelogeerd hebben, terwijl Salomé en haar twee zonen Jakobus en Johannes (hoewel zij klaarblijkelijk op de avond van de wandeling naar Emmaüs in Jeruzalem of Bethanië gebleven waren) waarschijnlijk ook in de woning met Kleopas en Lukas onderdak gevonden hadden. De wandeling vanaf Jeruzalem wordt ons door Edersheim¹ aldus beschreven:

"We verlaten de stad door de westelijke poort. We stappen flink door en

1. *Jesus the Messiah*, p. 634

na ongeveer 25 minuten bereiken we de rand van de hoogvlakte. Nog 25 of 30 minuten terwijl we hier en daar landhuizen passeren, en we staan even stil om achterom te kijken, tot aan de verre horizon, waar we Bethlehem kunnen zien liggen. Een klein kwartiertje nog en we verlaten de goed geplaveide Romeinse straatweg en lopen in de richting van een lieflijke vallei. Het pad klimt langzaam omhoog in noordwestelijke richting en de hoogte, waarop Emmaüs duidelijk te zien is, ligt recht voor ons. Op ongeveer gelijke afstanden liggen aan onze rechterhand "Lifta" en links van ons "Kolonieh". De wegen, komend vanuit deze twee plaatsjes, vormen samen bijna een halve cirkel, (het éne kwart in het noordwesten, het andere vanuit zuidoostelijke richting) en ontmoeten elkaar ongeveer een halve kilometer ten zuiden van Emmaüs. Op de oevers van een riviertje, dat laag in het dal door een brug overspannen wordt, liggen geurige sinaasappel- en citroengarden en olijfhoven. Er groeien fruitbomen rondom vriendelijke landhuizen, omgeven door fraaie tuinen. Boven dit alles, op de top van een heuvel, ligt Emmaüs."

Zowel Kleopas als Lukas waren mannen van middelbare leeftijd. Lukas was, misschien op Jozef van Arimathea en Nicodémus na, de meest ontwikkelde en intellectuele van alle toenmalige Christenen. Hij was geneesheer, afkomstig uit Cyrene en daarom in het begin weinig bekend met de gebeurtenissen die in Galilea hadden plaatsgevonden. Er wordt gezegd dat hij Kleopas "ondervraagde over al deze dingen die er gebeurd waren". In een latere periode werd hij de vriend en vertrouweling van Maria, de moeder van de Here Jezus, die hem klaarblijkelijk persoonlijke details over haar leven toevertrouwde, die voor de andere evangelisten verborgen bleven. We kunnen alleen maar gissen naar de reden voor deze vertrouwelijkheid, maar er is wel veel aanleiding om te veronderstellen dat het onbekende huis waar Maria door Johannes heen gebracht werd (Johannes 19 : 27), het huis van Kleopas in Emmaüs is geweest. Het is waarschijnlijk ook in dit huis, dat Lukas met het schrijven van zijn evangelie begon.

Er waren natuurlijk nog anderen die in de stad zelf, of in de omgeving van Jeruzalem woonden ten tijde van de omwandeling van de Here Jezus, buiten degenen waarover ik nu gesproken heb, die ook in de evangeliën genoemd worden en die in nauwe relatie stonden met onze Heiland. Als we een lijst proberen samen te stellen, zoals we ook gedaan hebben van degenen die in- of in de buurt van Kapernaüm woonden, dan zien we niet alleen maar mensen die ons daarvan al bekend waren. Het geeft ons de gelegenheid om nog een paar extra namen toe te voegen van mensen, die in de geschiedenis bekend geworden zijn om hun nauwe persoonlijke relatie met de Here

Jezus. Van al dezen zijn de volgenden het belangrijkste:

Zacheüs, die in Jericho woonde en die de eer had om onze Heer in zijn huis te ontvangen toen Hij tot hem zei: "Ik moet heden in uw huis blijven".

De rijke jongeling, die "vele goederen had" en op korte afstand van Jeruzalem woonde, die naar de Here Jezus kwam nadat hij "alle geboden onderhouden had van zijn jonkheid af" en waarvan gezegd wordt dat: "Jezus, hem aanziende, beminde hem". (Markus 10 : 21) Of deze overste, de aanduiding die Lukas hem meegaf (Lukas 18 : 18), later een volgeling van de Here Jezus werd en dezelfde is als degene die in de overlevering bekend staat als "Maximinus" is noodzakelijkerwijs twijfelachtig. Het woord archon, "vorste" of "overste", is echter wel suggestief voor de latere naam Maximinus. Hij wordt door Rabanus "na de apostelen, de belangrijkste onder de discipelen" genoemd.

Simon, van Cyrene, die het kruis van de Here Jezus hielp dragen.

Theófilus, de vriend van Lukas, voor wie hij Handelingen der Apostelen schreef en waarvan sommigen veronderstellen dat hij dezelfde is als Theófilus, de zoon van Annas.

Ignatius, (later voorganger in Antiochië) waarvan gezegd wordt dat hij het kind was dat door onze Heer geroepen en in het midden van hen gesteld werd om hen te onderwijzen.

Marcella, volgens de overlevering het dienstmeisje van Martha en Lazarus.

De meeste, zo niet alle van de door de apostelen gekozen diakenen die genoemd worden in het zesde hoofdstuk van Handelingen, behoorden waarschijnlijk tot de "mannen, die met ons omgegaan hebben al den tijd, in welken de Here Jezus onder ons in- en uitgegaan is". Van hen zijn het vooral Stefanus, de eerste martelaar, en Filippus, de evangelist, die opvallen door hun grote ijver in de prediking van het evangelie.

De complete lijst ziet er als volgt uit:

Maria, de moeder van de Here Jezus; de twaalf apostelen (inclusief Matthias); Jozef, genaamd Barsabas, die samen met Matthias het tweetal vormde waaruit de apostelen de plaatsvervanger voor Judas kozen; Stefanus; Filippus; Pármenas; Timon; Nikolaüs; Próchorus; Nikánor; zeven mannen,

"die goede getuigenis hadden, vol des Heiligen Geestes en der wijsheid", gekozen tot diakenen. (Handelingen 6 : 5)

In het huis op de berg Sion verbleven: De vader van Johannes Markus, die de opperzaal voor de paasmaaltijd in gereedheid bracht; de moeder van Johannes Markus, Maria genaamd; Markus zelf; Barnabas, zijn oom; Rhóde, die van blijdschap vergat om de deur voor Petrus open te doen.

In verscheidene andere huizen in de stad Jeruzalem: Jozef van Arimathea; Nicodémus; Théófilus; Restitutus; Bartimeüs; de man die genezen werd bij het badwater van Bethesda; Simon van Cyrene; Ignatius.

In Bethanië: Simon; Lazarus; Martha; Maria; Marcella; Johanna.

In Emmaüs: Kleopas; Lukas; Maria (de vrouw van Kleopas); Salomé; Sarah (volgens de overlevering het dienstmeisje van Salomé).

En in Jericho: Zacheüs.

In aantal zijn dit misschien net zo veel gelovigen als in de omgeving van Kapernaüm. Toch is het maar een heel klein gedeelte van de totale bevolking van Jeruzalem en de omliggende steden. Maar als we ons realiseren dat dit handjevol discipelen niet alleen onze Heiland gevolgd is tot en met de laatste dagen van Zijn aardse bediening, maar dat zij tot een zekere maat Zijn lijdensbeker geproefd en eruit gedronken hebben; dat zij getuigen zijn geweest van het wonder van Zijn opstanding en Zijn hemelvaart; dan weten we dat zij Hem daardoor nader zijn geworden en meer doordrenkt met Zijn Geest en denken, dan mogelijk was geweest als alles was gebeven zoals in de goede eerste dagen in Kapernaüm. En als we daarna dan de vrijmoedigheid hebben om te kijken welke namen (de moeder van onze Heer niet meegerekend) onder hen wel erg in het oog springen, zouden dat dan niet juist de namen zijn van diegenen waarover we tot nu toe hoofdzakelijk hebben gesproken? De familie van Salomé, de familie uit Bethanië en de familie van Kleopas en Lukas? Zij hadden om Zijn Naam al veel te lijden gehad en verbonden met hen door hetzelfde lijden ook Restitutus, die uit de synagoge geworpen was. En, iets minder dicht in Zijn nabijheid, Jozef van Arimathea en Nicodémus. Ook sommigen van de toekomstige diakenen, zoals vooral Stefanus en Filippus, behoorden waarschijnlijk tot dit gezelschap. Zij allen hadden zich het ongenoegen en de haat van de Joden op de hals gehaald. In het bijzonder die van de belangrijkste en machtigste groep daarvan, de leden van het Sanhedrin. Maar van toen af aan, ongeacht hoe

anderen over hen dachten of hen bejegenden, zouden dezen het onderwijs van Christus geloven en navolgen. Zoals zij dat in Zijn aanwezigheid ook hadden gedaan. Zij lieten de oude rituelen en geboden in vergetelheid. Ze ruilden ze in voor geestelijke offeranden en werden vervuld met liefde voor allen die hun Meester liefhadden en wilden volgen. Zo vonden zij hun belangrijkste broederschap niet onder hun voormalige broeders, die hen hadden verworpen en afgewezen, maar onder hen, hoe veracht en verstoten ook en ongeacht afkomst of nationaliteit, wiens harten vervuld waren met liefde en bewondering voor de opgestane Here Jezus Christus.

III De eerste zendingsreizen

**Antiochië, Rome, Sicilië, Spanje, Gallië, Afrika
en de eilanden in de Middellandse zee**

*Komt gij! Moeite zal uw deel zijn en niets zichtbaars tot het einde.
Komt gij! Angst zult gij kennen onder een donkere en bewolkte hemel.
Veranderingen overal om u heen
en wegen leidend naar het onbekende;
Geen kroon is uw deel hier, maar dorst en ontbering;
Maar ook de zoete kussen van Zijn lippen der Liefde
en het Eeuwige Leven.
Roept het uit! Eén is er Die zorgt en Hij brengt u naar Huis.*

William Morris

Er kan weinig twijfel over bestaan dat zij, of in ieder geval velen van hen waarover ik geschreven heb, de eerste zendelingen werden van het Christendom. Lang voordat de apostelen zelf Jeruzalem verlieten, vóór of direct na de bekering van Paulus, begonnen de "niet-officiële apostelen" van onze Heer, met of zonder apostolische sanctie, wijd en zijd het evangelie, de komst van het Koninkrijk van Christus, aan te kondigen. Velen daarvan behoorden waarschijnlijk tot "de 70". De enige namen die in de Bijbel in dit verband genoemd worden en waarvan we het dus zeker weten, zijn die van Lukas, Stefanus, Barnabas en Filippus. We kunnen wel veilig aannemen dat ze allen, of bijna allen, uit de Hebreëen waren, want in het begin brachten zij de boodschap: "tot niemand het Woord sprekende dan alleen tot de Joden". We weten ook dat er geen van de apostelen bij hen was. Er wordt verder gezegd dat veel van dit zendingswerk het gevolg was van de verstrooiing die plaatsvond na de marteldood van Stefanus. De teksten die hierover gaan zijn zo stellig en belangrijk dat ze beter in hun geheel geciteerd kunnen worden:

"En er werd te dien dage een grote vervolging tegen de gemeente, die te Jeruzalem was; en zij werden allen verstrooid door de landen van Judea en Samaria, behalve de apostelen" en "Zij dan nu die verstrooid waren, gingen het land door en verkondigden het Woord" (Handelingen 8 : 1 en 4) en "Degenen nu die verstrooid waren door de verdrukking, die over Stefanus geschied was, gingen het land door tot Fenicië toe en Cyprus en Antiochië, tot niemand het Woord sprekende dan alleen

tot de Joden. En er waren enige Cyprische en Cyreneïsche mannen uit hen, welke te Antiochië gekomen zijnde, spraken tot de Grieksen, verkondigende den Here Jezus. En de hand des Heeren was met hen, en een groot getal geloofde en bekeerde zich tot den Heere. En het gerucht van hen kwam tot de oren der gemeente die te Jeruzalem was; en zij zonden Barnabas uit, dat hij het land doorging tot Antiochië toe. Dewelke daar gekomen zijnde, en de genade Gods ziende, werd verblijd, en vermaande hen allen, dat zij met een voornemen des harten bij den Heere zouden blijven. Want hij was een goed man, en vol des Heiligen Geestes en des geloofs. En er werd een grote schare den Heere toegevoegd. En Barnabas ging uit naar Tarsen om Saulus te zoeken; en als hij hem gevonden had, bracht hij hem te Antiochië. En het is geschied, dat zij een geheel jaar te zamen vergaderden in de gemeente, en een grote schare leerden; en dat de discipelen eerst te Antiochië Christenen genaamd werden." (Handelingen 11 : 19-26)

Er zullen weinig oppervlakkige bijbelkenners zijn, die inzien wie de onmisbare leidinggevende personen van dit grote waagstuk zijn geweest en hoe verstrekkend de gevolgen ervan waren. De door de vervolging verstrooide discipelen uit Jeruzalem móeten hiervan de leiders geweest zijn. Zij zijn degenen die in Jeruzalem of in de buurt daarvan gewoond hebben, voor en ook tijdens de kruisiging en de dood en opstanding van onze Heiland. In Jeruzalem was bekend dat zij graag naar Hem luisterden en daarom werden zij dus vereenzelvigd met Hem en als Zijn volgelingen beschouwd.

Jozef van Arimathea en Nicodémus; Lukas en Kleopas; Martha, Maria en Lazarus; Johanna, die bij hen in huis was, en waarschijnlijk haar zoon; de blindgeborene die door de Here Jezus ziende was gemaakt; Simon van Cyrene en Filippus; zij allen (hoewel hun namen maar weinig genoemd worden in Handelingen der Apostelen) moeten onvermijdelijk het slachtoffer geworden zijn van het wantrouwen en de haat der Joden en onder degenen geweest zijn die gedwongen waren om Jeruzalem te verlaten¹. De personen, die we in de evangeliën zo goed hebben leren kennen zijn slechts tijdelijk uit het gezichtsveld verdwenen. Want hier vinden we hen terug. Sommigen worden in de Heilige Schrift met name bij deze vroege zendelingen gerekend en bijna alle anderen (met nog veel meer namen daaraan toegevoegd) worden in de overlevering, op wat voor manier dan ook, in verband gebracht met deze grote

1. In het evangelie van Johannes lezen we dat "de overpriesters beraadslaagden, dat zij ook Lazarus doden zouden. Want velen van de Joden gingen heen om zijnentwil en geloofden in Jezus." Dit zal zonder twijfel zijn weerslag gehad hebben op de discipelen in Bethanië. (Johannes 12 : 10, 11)

uittocht en zendingsmissie, die plaatsvond kort nadat Stefanus gestenigd was. Laten wij ons eens (voor zover wij dat kunnen) verplaatsen in deze eerste discipelen. Onze Heer en Meester heeft ons gezegd "gaat dan henen, onderwijst al de volken", maar nog eerder heeft Hij gezegd "maar gaat veel meer heen tot de verloren schapen van het huis Israëls". Tot nu toe hebben wij ons hele leven in Palestina gewoond en misschien zijn we zo nu en dan een klein stukje over de grens geweest. Ondanks de gaven die we op de Pinksterdag hebben ontvangen, hebben we niet voortdurend de gave van het spreken in tongen². Omdat de vervolgingen ons dwingen om ons land te verlaten moeten we wel vluchten naar één van de overal verspreid liggende koloniën van ons volk, waar men misschien wèl naar ons willen luisteren. Of naar andere landen of volken, waarvan we de taal en de gewoonten min of meer kennen.

De meesten van ons hebben in Galilea gewoond, dichtbij de grens met Syro-Phoenicië. De Phoeniciërs waren onze burenen en velen van hen rekenen wij tot onze vrienden en bekenden. Sommigen van hen hebben onze Heer ook gezien en in Hem geloofd en hoewel hun taal niet helemaal hetzelfde is als de onze, is het verschil alleen maar het kleine verschil, zoals dat bestaat tussen dialecten. Zij verstaan ons en wij kunnen vrijuit met hen spreken. (Markus 7 : 26) Of het nu is omdat wij voor ze werken of omdat we gezamenlijk handeldrijven, we worden toch al geïdentificeerd met hun koloniën en met hun handel. Vanaf de tijd van koning Salomo, toen de Hebreëen en de Phoeniciërs gezamenlijk een vloot voerden, hebben wij samen met hen de zeeën bevaren. Waar de Phoeniciërs gingen, daar gingen de Hebreëen met hen mee en onze gezamenlijke nederzettingen liggen, zoals we weten, langs de hele kust van de Middellandse Zee, langs de kusten van alle daarin liggende eilanden en zelfs achter de "Pilaren van Hercules", langs de kust van de grote Atlantische oceaan.

Grote delen van ons volk hebben zich permanent gevestigd in Afrika, in Egypte en in delen van Cyrene. In Tarsen (Spanje) en zelfs in de landen die daarachter liggen, hebben onze zeelui handelgedreven en hebben zich daar

2. Zie *Epistle to the Ephesians* p. 27, door Bisschop Gore.
3. "Want de koning (Salomo) had in zee schepen van Tarsis, met de schepen van Hiram; deze schepen van Tarsis kwamen in, eenmaal in drie jaren, brengende goud en zilver, elpenbeen en apen en pauwen." (1 Koningen 10 : 22) Volgens een oude legende zonden de Joden van Toledo in Spanje een brief naar het Sanhedrin in Jeruzalem, waarin zij protesteerden tegen de kruisiging van onze Heer. (Zie bij "Spanje", *Jewish Encyclopaedia*) Er wordt verteld dat toen de Moren Toledo veroverden, de bevolking van deze stad grotendeels bestond uit Joden, die hier een toevluchtsoord hadden gevonden toen Nebukadnezar Jeruzalem plunderde. (Overlevering.) "Tarsis... met zilver, ijzer, tin en lood handelden zij op uw markten." (Ezechiël 27 : 12)

eeuwen geleden al gevestigd³ blz. 47. Zij hebben koloniën achtergelaten, waar men zich ongetwijfeld nog de taal en de verhalen en overleveringen van hun voorvaderen zal herinneren. De meeste van deze koloniën in de diaspora werden door de Hebreëen in Palestina nooit helemaal vergeten. Op geregelde tijden kwamen er afgevaardigden⁴ uit Jeruzalem hen opzoeken om te informeren naar hun reilen en zeilen. Hier liggen dus die landen "wit om te oogsten", waar onze Heer over sprak, klaar om gemaaid te worden en wachtend op de arbeiders. Anderen, met meer reiservaring en kennis van heidense godsdiensten, zullen later het evangelie prediken in de grote steden van Griekenland en in Rome. Wij gaan, zoals Christus ons gezegd heeft, naar onze broeders en verwanten aan de overkant van de zee. Christus was bij ons op het Meer van Galilea en hoewel we Hem niet zien, zal Hij ook bij ons zijn op deze Grote Zee⁵.

Dit zal logischerwijze de gedachtegang van de van afkomst Hebreeuwse discipelen geweest zijn. Het bijna onvermijdelijke antwoord op de stemmen die in hun oren klonken: de stem van hun Meester en Heer die tot hen zei:

4. Het recht en de functie van deze "pre-christendom apostelen" worden door Harnack aldus beschreven: 1. Zij waren speciaal tot dit doel aangestelde personen met een hoge rang; 2. Zij werden naar de Joden in de diaspora gestuurd om belasting te innen voor het land van oorsprong; 3. Zij brachten rondzendbrieven mee en hielden de Joden in de diaspora in contact met-, en op de hoogte van de toekomstplannen van het patriarchaat in hun moederland. Ook werden ze op deze manier voorzien van informatie over gevaarlijke leringen en ontvingen ze instructies hoe ze die konden weerstaan; 4. Zij hadden macht om een onderzoek uit te voeren en disciplinaire maatregelen te treffen tegen de Hebreëen in de diaspora; en 5. In hun eigen land teruggekomen vormden zij gezamenlijk een Raad die het patriarchaat behulpzaam was bij het handhaven van de Wet onder de Hebreëen in de diaspora. (*Expansion of Christianity*, vertaling van Moffat, deel I, p. 412)
5. Phoenicische en Joodse nederzettingen worden in deze tijd gevonden op alle kusten van de Middellandse Zee. Tarsus in Cilicië (de geboortestad van Paulus) was een Phoenicische stad waar Phoenicisch geld in omloop was en de godsdienst van de Phoeniciërs staatsgodsdienst was. De Phoeniciërs waren al eeuwenlang gevestigd op Cyprus; zij hadden de havenstad Citium (Larnaca) herbouwd en zich stevig in het omliggende land gevestigd. Op Kreta was één van de belangrijkste havensteden, Fenix, naar hen vernoemd en deze en ook andere havensteden op Kreta werden door hen als aanlegplaats gebruikt om hun schepen opnieuw op te tuigen of te repareren. Op Sicilië hadden zij koloniën gesticht te Motya, Eryx, Panormus (Palermo) en Soloeis. In Afrika werd een groot gedeelte van de kustlijn met een uitgestrekt stuk van het daarachter liggende land beheerst door de Phoeniciërs of door de Phoeniciërs en de Hebreëen gezamenlijk. Op Sardinië werd "Caralis" (de hedendaagse hoofdstad Cagliari) met heel het open, vlakke gebied in het zuiden en zuidwesten van het eiland, bezet door Phoenicische kolonisten, terwijl zij ook in Spanje talloze nederzettingen hadden. In Gades (het tegenwoordige Cadiz) hadden zij een groot zeevaarcentrum gevestigd waarvan gezegd wordt dat het niet alleen de kusten van Brittannië bereikte, maar ook die van het noorden van Duitsland en de Oostzee. (Zie Professor Rawlinsons *History of Phoenicia*, pp. 91-128.) Het verbond dat Judas Maccabeüs omstreeks 162 voor Christus sloot tussen de Joden en de Romeinen schijnt een invasie van Joden in Spanje en Gallië tot gevolg te hebben gehad.

gaat heen. De stem van de vervolging die hen voor zich uit dreef. Ook de stem van hun, overal in de Phoenicische koloniën verspreid wonende, broederen en volksgenoten - op Cyprus, Kreta en Sicilië en in Spanje - roepend: Kom over en help ons! Het is zeker geen toeval dat volgens de overlevering de eerste zendingsreizen van de Hebreëen precies de route volgen van de Phoenicische kolonisatie en dat zendingsposten, in overeenstemming daarmee, het eerst gevonden worden in de belangrijkste Syro-Phoenicische steden langs de kust, tot aan Antiochië toe. Daarna in alle belangrijke Phoenicische of Phoenicisch-Hebreeuwse nederzettingen op Cyprus, op Sicilië, op Kreta, in Cyrene, op Sardinië en in Spanje en tenslotte op de zogenaamde "Cassiterides", ofwel in Cornwall.

Lucius van Cyrene, door velen geïdentificeerd als Lukas, was zeker onder degenen die het evangelie in Antiochië hebben gepredikt (Handelingen 13 : 1). Het is heel goed mogelijk dat Kleopas met hem is meegegaan en dat zij beiden vergezeld werden door de moeder van de Here Jezus. Ene "Simeon, genaamd Niger" was nauw verbonden met Lukas, en hij schijnt dezelfde te zijn als Simon van Cyrene, vader van Alexander en Rufus (Markus 15 : 21), die het kruis van de Here Jezus te dragen kreeg. Hij was afkomstig uit Afrika en was van gemengd Joods-Afrikaanse afkomst. Hij kan heel goed de bijnaam Niger (neger) gekregen hebben vanwege zijn huidskleur. Naast dezen (die we al kennen vanuit de evangeliën), lezen we over Mánahen, de pleegbroer van Herodes die (in 39 na Christus) verbannen werd naar Lyon in Gallië. In oude legenden in Aquitanië wordt gesproken over Martialis, "zoon van Marcellus en Elizabeth" en "neef van Stefanus", die het evangelie gepredikt zou hebben in Antiochië samen met Petrus. Daar zou hij de speciale aandacht gewonnen hebben van twee dienaren, die hem daarna gevolgd zijn op al zijn reizen naar Rome en Gallië. Eén van deze twee droeg de vreemde naam "Austroclinian" of "Aristoclian", en wordt duidelijk genoemd in het boek *"Acts of Barnabas"* (*"Handelingen van Barnabas"*), dat verondersteld wordt te zijn geschreven vóór het jaar 478 na Christus:

"En de volgende dag kwamen we in een zeker dorp waar Aristoclian woonde. Hij was melaats geweest en was in Antiochië genezen geworden en door Paulus en Barnabas verzegeld en als voorganger naar dit dorp op Cyprus gezonden, omdat daar veel Grieken woonden. En wij werden door hem ontvangen in een grot in de bergen en we bleven daar één dag." (Handelingen van Barnabas, Ante Nicene Library, deel xvi)

Ook Euodius en Ignatius, die beiden naderhand voorganger in Antiochië

werden - eerst Euodius en later Ignatius - zijn hier waarschijnlijk heen gevlucht ten tijde van de eerste vervolging. Lazarus wordt in de overlevering altijd in verband gebracht met de allereerste zendingsreis naar Cyprus. Hij wordt daar in ere gehouden als eerste zending en de belangrijkste kerk in Larnaca is aan zijn herinnering gewijd. Ook wordt daar de plaats getoond waar hij verondersteld wordt te zijn begraven, maar het graf is leeg en geen enkel overblijfsel van hem is er gevonden op het eiland. Noch is er een geschreven verslag te vinden over zijn sterven aldaar. Anders is het met zijn opvolger Barnabas, waarvan verklaard wordt dat hij de marteldood is gestorven in Salamis aan de oostkant van het eiland en dat gedurende de regeringsperiode van Justinianus zijn graf is geopend. Zijn lichaam is daarin gevonden met een exemplaar van het evangelie van Matthéüs rustend op zijn borstkas⁶. De naam Fenix is vatbaar voor tweeërlei vertaling en de precieze daarvan is niet echt te geven. Deze naam kan wijzen op een gebied dat van oudsher aan de Phoeniciërs toebehoorde namelijk "de kusten van Tyrus en Sidon" (in een ander gedeelte van Handelingen wordt deze streek dan ook Phoenicië genoemd), of hij kan wijzen op de voornaamste havenstad aan de westkant van Kreta. Misschien is het ook niet zo belangrijk om dit punt te beslechten omdat we weten dat er mannen vanuit Cyrene naar Antiochië zijn gekomen en daar predikten. Cyrene vormde in die dagen samen met Kreta één Romeinse provincie: "Cyrenaciae". In ieder geval zorgde de verstrooiing van de discipelen ervoor dat zij veel reiservaring opdeden en het heeft hen er klaarblijkelijk op voorbereid om in latere jaren nog grotere en langere reizen te ondernemen.

In de overlevering van het eiland Kreta worden de naam van de Kerk van Paulus en de ruïnes van de Kathedraal van Titus altijd verbonden aan het apostolische tijdperk, de Handelingen der apostelen en de brief van Paulus aan Titus. De namen van de allereerste zendingen of evangelisten op Kreta zijn echter in vergetelheid geraakt. Op zowel Kreta, als in Cyrene woonde een groot aantal Joden en Cyrene was beroemd om zijn medische hogeschool en wetenschap. Het belang van Kreta lag in het feit dat de zeehavens op het eiland belangrijke aanleghavens waren op de route tussen Oost en West, omdat de afstand tussen Kreta en Rome en Marseille in het Westen, ongeveer even groot was als die van het eiland naar Alexandrië, Jeruzalem

6. *Cyprus*, F.V. Lower. In Handelingen van Barnabas lezen we over een kopie van de geschriften van Matthéüs die Barnabas bij zich droeg. Hoe gaat de geschiedenis van deze zendingsreis van Barnabas en Markus naar Cyprus verder, nadat zij afscheid van Paulus hadden genomen? (Handelingen 15 : 39) De legenden over Markus wijzen er sterk op dat zij een westelijke koers hadden, maar dat zij verder niets met de zendingsreizen van Paulus te maken hadden.

en Antiochië in het Oosten. En het was logisch dat, toen er eenmaal een centrum van het Christendom ontstaan was op het eiland, het Christelijk geloof zich van daar naar Rome en zelfs nog verder uitbreidde. De handelsroutes, de uitwisseling tussen de verschillende culturen en de wetenschap, de arriverende en vertrekkende soldaten, dit alles had grote invloed óp het eiland en werd ingrijpend beïnvloed door de beschaving in de zeehavens van het eiland. Als we ons in gedachten een correct beeld willen vormen van het vroegste Christendom, dan is het goed om de rol die deze vooruitgeschoven post van de Christelijke zendingsmissies in deze vroegste tijden speelde, duidelijk te zien en te erkennen. Misschien niet omdat het eiland zelf of de meer permanente bewoners ervan hierin iets te betekenen hadden. Zoals met alle landen en streken die hoofdzakelijk gebruikt worden als aanleghaven, veranderde de meer permanente bevolking nogal eens van samenstelling en Kreta had daarin een slechte reputatie. Enige jaren later, toen Paulus een brief aan Titus schreef, zag hij zich genooddaakt om tegen de Kretenzen de heftigste woorden te gebruiken die er in zijn epistels gevonden worden. Niettegenstaande dit alles waren de havens van Fenix en Schonehavens voor het Christendom van even grote waarde als voor de handel. Ze vormden voor beide een toevluchtsoord halverwege de oversteek van de Grote Zee. Daarvandaan kon men met hetzelfde gemak vertrekken naar Massilia (Marseille), als naar Caesarea in Palestina. De belangrijkste grote handelaren van Tyrus en Sidon en van Jeruzalem en Caesarea lieten hun schepen voortdurend deze havens aanlopen. Als Jozef van Arimathea één van deze handelskoningen met belangen in verre streken was, zoals velen geloven en zoals verteld wordt in de oude legenden van Cornwall, dan zullen ook zijn schepen aangelegd hebben in de havensteden van Kreta en zelfs nog ver daar voorbij.

Het is een interessante onderneming om de allereerste sporen van het Christelijk geloof in Rome te bestuderen. Er bestaat bewijsmateriaal over de aanwezigheid van het Christelijk geloof dat terugreikt tot aan het vroegste begin ervan, maar het is niet waarschijnlijk dat de eerste volgelingen van Christus in deze stad verenigd waren in een plaatselijke gemeente, tot een aantal jaren later. Sommige inwoners van Rome hadden Petrus horen spreken op de Pinksterdag in Jeruzalem, zoals we kunnen lezen in *Handelingen der Apostelen*, en zij waren getuige geweest van de buitengewone verschijnselen die volgden op de prediking van de apostelen. (Handelingen 2 : 10) Zij konden natuurlijk niet zwijgen over alles wat zij hadden gehoord en gezien. Velen wilden waarschijnlijk meer weten en onderwezen worden en het is niet onmogelijk dat aan enkelen van de eerder genoemde discipelen

gevraagd is om met hen mee te gaan naar Rome en diegenen te dienen, die zich al van het heidendom of het Judaïsme afgewend hadden. Zij hadden hun hoop daarentegen gevestigd op Christus als hun Heiland en Messias.

Of het nu was rond de tijd van de marteldood van Stefanus, of nog eerder (zoals we zullen zien) dat het evangelie naar Rome werd gebracht, duidelijk is wel dat het gebracht is door een groep zendingarbeiders, namelijk door Hebreëen. Zij behoorden niet tot de twaalven, maar waren de Here Jezus gedurende het grootste gedeelte van zijn aardse bediening gevolgd⁷. In de brief van Paulus aan de Romeinen, geschreven voordat hij zelf in Rome kwam, maar ongeveer twintig jaar na de periode waarover ik hier schrijf, toen er daar al een grote en invloedrijke gemeente ontstaan was (zoals alleen al blijkt uit de vele groeten die hij in deze brief overbrengt) springen twee namen bijzonder in het oog:

"Andronikus en Junias, mijn magen en mijn medegevangenen, welke vermaard zijn onder de apostelen; die ook vóór mij in Christus geweest zijn."

Zij waren "magen" (familie), dus Hebreëen met aangepaste namen. Want Andronikus en Junia^{7a} zijn zo duidelijk geen Hebreeuwse namen, dat ze die waarschijnlijk in hun kinderjaren niet gedragen hebben. Deze namen zullen waarschijnlijk door hen aangenomen zijn om onopvallend te blijven voor de tegenstanders en omdat het voor de mensen waaronder ze verbleven vertrouwd zou klinken. Waarschijnlijk kwamen de klanken van deze namen enigszins overeen met hun oorspronkelijke Hebreeuwse namen. Deze familieleden worden door Paulus ook apostelen genoemd, en dat niet alleen, maar zelfs "vermaard onder de apostelen". Dit kan weinig anders betekenen dan dat zij belangrijke volgelingen van de Here Jezus tijdens Zijn aardse bediening geweest zijn.

Het Griekse woord dat vertaald is met "magen" ("συγγενει") maakt niet duidelijk of het over mannelijke of over vrouwelijke familieleden gaat en

7. De groei van de gemeente in Rome, die natuurlijk niet wordt genoemd door heidense geschiedschrijvers, omdat ze deze sekte als meer dan verachtelijk beschouwden, en ook niet door Christelijke historici, omdat deze groei niet verbonden was aan het werk van één van de apostelen, was desalniettemin zó groot, dat de grote vervolging in 64 na Christus zeer veel levens in de stad kon opeisen. (*Life and Principate of Nero*, Henderson, p. 344)

7a. In de Nederlandse statenvertaling is deze Griekse naam vertaald met "Junias" en in de Engelse King James Version met "Junia". In het Grieks staat er ιουνιαν. Letterlijk: jounian.

kan op beide geslachten worden toegepast. Hoewel de naam "Junia" een duidelijk vrouwelijke klank heeft, (de mannelijke variant zou waarschijnlijk zijn "Junias") is dit toch de door de meeste vertalers als juist geaccepteerde vertaling⁸. De enige vrouw in de evangeliën waarop deze beschrijving van toepassing zou kunnen zijn is Johanna. Zij was van Aramese afkomst en draagt een naam die voldoende overeenkomst vertoont met de Latijnse naam die in de brief van Paulus gebruikt wordt. Voor deze naam bestond geen goed Latijns equivalent. Johanna volgde de Heer vanaf Kapernaüm en gedurende zijn hele aardse omwandeling. Zij was aanwezig bij het graf, samen met Maria Magdalena en het is helemaal niet onwaarschijnlijk dat zij en haar zoon(?)⁹, tot de pioniers van het Christelijk geloof in Rome behoorden. Wat we in ieder geval vastgesteld hebben is, dat er al belangrijke volgelingen van de Here Jezus, die al Zijn volgelingen waren vóór de bekering van Paulus, in Rome predikten voordat Paulus in deze stad aankwam. Deze móeten wel deel uitgemaakt hebben van "degenen nu, die verstrooid waren door de verdrukking die over Stefanus geschied was".

Op al die genoemde plaatsen - Antiochië, Cyprus, Cyrenacia en Rome - werd het evangelie klaarblijkelijk voor het eerst gebracht door uitgezonden discipelen, die niet behoorden tot het "getal der twaalven". Toen Petrus en Paulus begonnen met hun arbeid, voegden zij de gelovigen samen tot een gemeente met gemeentelijke regels en met een hiërarchie en stelden tevens voorgangers aan. Op die manier werd Barnabas aangesteld tot voorganger op Cyprus en Titus werd de eerste voorganger op Kreta. Op deze plaatsen echter, en waarschijnlijk in nog veel meer voorkomende gevallen waarvan wij niets weten, kon dit opbouwende werk van de apostelen plaatsvinden op het fundament dat door andere discipelen gelegd was. Als we alle informatie die ons in het Nieuwe Testament over deze vroege zendingsarbeid en de omstandigheden waaronder gewerkt werd verzamelen, kunnen we op tamelijk zekere gronden bepaalde conclusies trekken, die ik voor alle duidelijkheid zal proberen te rangschikken.

8. Chrysostom schrijft: "Om alleen al apostel genoemd te worden is heel bijzonder, maar om tot de vooraanstaanden onder hen gerekend te worden! Oh, hoe toegewijd moet deze vrouw geweest zijn, dat zij de titel "apostel" waardig werd geacht!"

9. Het is opvallend dat Rufus nog vóór zijn moeder genoemd wordt in vers 13. Het gezin van Chuzas dat deel uitmaakte van de hofhouding van Herodes Antipas, zal natuurlijk Herodes vergezeld hebben op zijn tweede reis naar Rome in het jaar 39 en toen Herodes verbannen werd zullen zij waarschijnlijk in Rome bij hem gebleven zijn. En zeker wordt de terugkeer met zijn gezin naar deze stad nog waarschijnlijker, als deze rentmeester van Herodes van oorsprong uit Rome afkomstig was, zoals al eerder verondersteld.

1. Veel van deze allereerste zendelingen trokken naar het Westen, naar de Phoenicische koloniën. De meeste, zo niet alle apostelen verbleven nog een aanzienlijke periode in het Oosten, voornamelijk in Jeruzalem.
2. Onder deze eerste gezondenen van Christus verwachten we, en tot op zekere hoogte vinden we ook, degenen die in de evangeliën het meest in het oog springen door hun relatie met onze Heiland.
3. Het werk van deze vroege zendelingen vond allereerst plaats onder de Joden en Phoeniciërs in de koloniën rond de Middellandse Zee en van daaruit breidde het zich uit over het hele Romeinse Rijk, zodat Paulus enige jaren later kon zeggen: "Het Woord der waarheid, namelijk des Evangelies; Hetwelk tot u gekomen is gelijk ook in de gehele wereld". (Kolossenzen 1 : 5, 6)
4. Petrus en Paulus, die in feite de belangrijkste onder de apostelen naar het Westen waren, namen het werk van veel van deze enthousiaste pioniers over en gaven het gestalte. In veel gevallen benoemden zij voorgangers en vormden een gemeente onder leiding van opzieners. In andere gevallen lieten zij de uitbreiding van deze gemeenten over aan hun opvolgers en de toekomst.
5. De belangrijkste havenstad van waaruit deze zendingsreizen gestart werden was Caesarea. De belangrijkste organisator, die de zendelingen uitzond en bij wie ze weer terugkeerden, schijnt Filippus de evangelist geweest te zijn. Hij had Caesarea tot zijn woonplaats gekozen en hij stond de eerste Christenen in alles bij, wanneer zij op reis wilden gaan.

Tot nu toe hebben we alleen gesproken over deze gebeurtenissen vanuit het Bijbelse Nieuwe Testament, namelijk op gezag van Paulus en Lukas, maar er zijn overleveringen, monumenten, en zelfs geschiedschrijvingen, die ons nog verder op weg kunnen helpen.

Recognitions of Clement, waarvan beweerd wordt dat het in de eerste eeuw door hemzelf geschreven is; *Acts of Barnabas*, dat krachtig bewezen heeft zowel echt als betrouwbaar te zijn; *The life of St. Mary Magdalene and St. Martha*, waarvan de inhoud in de achtste eeuw door Rabanus werd samengesteld uit toen nog bestaande documenten. Vele overleveringen en

tradities op Sicilië, in Venetië, de Provence, Spanje, Cornwall, Brittannië, Wales, Engeland en zelfs Griekenland, bevatten aanwijzingen over de oorsprong van het vroege Christendom in het westen van Europa, die in elk geval het onderzoeken waard zijn. Allemaal hebben ze deze éne grote gemene deler: de gezegende komst van Hebreeuwse discipelen van onze Heer tot in de verste regionen van het Westen en dat al in de allervroegste beginjaren van het Christelijk geloof.

Het is opmerkelijk dat dit veel meer overeenstemt met de vroegste geschiedschrijving dan over het algemeen wordt aangenomen. Paulus bijvoorbeeld, wiens geschriften wij toch niet slordig, overdreven of onbenullig kunnen noemen, spreekt (zoals we al gezien hebben) over "het Woord der waarheid, namelijk des Evangelies; Hetwelk tot u gekomen is gelijk ook in de gehele wereld" (Kolossenzen 1 : 5, 6) en heeft zonder twijfel elk woord daarvan uit overtuiging geschreven. Hij zal misschien de woorden "in de gehele wereld" gebruikt hebben als een synoniem voor "het Romeinse Rijk", maar er werd door hem geen enkel deel van deze wereld uitgezonderd. Eusebius, de historicus, schrijft over Tiberius Ceasar als over de keizer onder wiens overheersing de Naam van Christus over de hele wereld werd uitgedragen (bk. ii, c. ii). In de geschriften van Tertullianus (circa 200 A.D., zie de appendix), waarin de allervroegste verwijzingen naar het Christelijk geloof in Spanje, Duitsland en Engeland gevonden worden, spreekt hij over de "uiterste grenzen van Spanje" - over "verschillende Gallische volkeren" - en over geheime versterkte plaatsen van de Britten, "onoverwinnelijk voor de Romeinen", die in die periode al helemaal gewonnen waren voor Christus.

Laten wij vervolgens eens nadenken over enige legenden en overleveringen die over dit werk in de eerste eeuw van het Christendom vertellen. Het is opvallend, als we de eerste hoofdstukken lezen van de Handelingen der Apostelen, dat er een bijna onverklaarbare afwezigheid geconstateerd kan worden van Jakobus. Hij ontbreekt in het gezelschap van zijn mede-apostelen Petrus en Johannes, en we lezen niets over hem tot aan het korte verslag van zijn marteldood: "de koning Herodes... doodde Jakobus, den broeder van Johannes, met het zwaard". (Handelingen 12 : 1, 2) De geschiedschrijving vermeldt dat dit plaatsgevonden heeft in het jaar 44 van onze jaartelling. Waar was Jakobus gebleven en wat deed hij gedurende de tien daaraan voorafgaande jaren, waarover niets vermeld wordt? Jakobus wachtte in Jeruzalem, zoals hem was opgedragen, tot de eerste dag van het Pinksterfeest (Handelingen 1 : 3), maar vanaf die dag tot aan de dag van zijn dood, is er in de Bijbel geen enkel verslag over zijn leven te vinden. Petrus en Johannes

verbleven gezamenlijk in Jeruzalem gedurende de eerste jaren na de dood en opstanding van onze Heiland, maar nergens lezen we dat Jakobus óók bij hen aanwezig was. Dit is wel heel opmerkelijk omdat hij altijd met hen samen was in de daaraan voorafgaande jaren. Samen met hen was hij getuige van de bijzondere verheerlijking van de Here Jezus op de Berg der Verheerlijking en alweer samen met hen was hij bij het laatste gesprek in de Hof van Gethsémané. Zijn latere ontbreken aan het gezelschap, vooral bij "Petrus nu en Johannes gingen te zamen op naar de tempel, omtrent de ure des gebeds" (Handelingen 3 : 1), vraagt nadrukkelijk om een verklaring. En de enige verklaring hiervoor is, dat hun metgezel, die in vroegere dagen voortdurend in hun gezelschap verkeerde, toen niet in Jeruzalem aanwezig was.

Nu zijn er enige zeer oude overleveringen die terugreiken tot in de allereerste eeuwen, die, als we ze mogen geloven, deze buitengewone zwijgzaamheid over één van de belangrijkste apostelen, volkomen verklaren. Hierin wordt Jakobus voorgesteld als reiziger naar het verre Westen in de allereerste jaren na de opstanding van de Here Jezus en als pionier in de zending naar Sardinië en in Spanje. Deze overleveringen over Jakobus zijn zo oud en zo duidelijk, dat ik, hoe onwaarschijnlijk ze ook schijnen te zijn, mij hier niet ga verontschuldigen wanneer ik hun meest belangrijke thema in het voetlicht zet. Zij verhalen over een apostel die uit het Oosten kwam en het evangelie verkondigde op Sardinië en in Spanje; toen hij terugkeerde naar Jeruzalem om het Paasfeest of het feest der ongezuurde broden te vieren en om de gemeente daar en zijn vrienden in Palestina te bezoeken, stierf hij de marteldood. Het is bekend dat zijn lichaam door zijn volgelingen liefdevol vanuit Palestina naar Spanje werd gebracht, waar zij hem begraven hebben in Spaanse grond, bij het volk waaraan hij als eerste het evangelie gepredikt had. Een door wereldse geschiedschrijvers - zowel Tacitus als Josephus - genoemd feit maakt deze zendingsreis nog waarschijnlijker dan hij zo op het eerste gezicht lijkt.

Tacitus vertelt ons dat omstreeks het jaar 19 na Christus (*Annals*, deel ii, omstreeks 85) 4000 jonge mensen "met een neiging tot Joods en Egyptisch bijgeloof" werden overgebracht vanuit Italië naar Sardinië. Josephus benoemt hen als "4000 Joden" (*Antiquities*, bk. xviii, hst. 3), en het is duidelijk dat hun verbanning en hun gedwongen ronseling (want zij werden op Sardinië als soldaten ingezet) diepe indruk maakte op de Joden in Palestina. Sommigen veronderstellen dat deze verbannen Joden al gelovigen in Christus waren of volgelingen van Johannes de Doper. Dit is niet erg waarschijnlijk; maar het is wel heel goed mogelijk dat velen van

hen volgelingen van Judas de Gallileeër waren (Handelingen 5 : 37) en dat zij in de daaropvolgende jaren als gevangenen in Rome verbleven. Als dat zo is, dan waren zij, en de families waarvan zij afstamden, persoonlijke bekenden van "Jakobus en Johannes". Zij zouden inderdaad "de verloren schapen van het huis Israëls" genoemd kunnen worden en hun geschiedenis deed natuurlijk een sterk beroep op het medeleven van deze belangrijke apostel.

Dat de legende of overlevering over de zendingsmissie van Jakobus naar Spanje op waarheid berust, kwam pas aan het licht in het jaar 820, toen het lichaam van de apostel "ontdekt" werd door Theodosius, de bisschop van Tira. De plaats waar het lichaam van Jakobus werd gevonden groeide in de loop der tijden uit tot een heilige plaats, een kathedraal, een stad, en tenslotte ontstonden de pelgrimstochten naar "Santiago de Compostella". De oorspronkelijke kathedraal werd in 899 ingewijd en in het jaar 997 verwoest door de Moren onder leiding van El Mansui. Voor de latere kathedraal werden in 1078 de fundamenten gelegd op de plaats waar de oude verwoest was. Er is bewijsmateriaal dat dateert uit een periode lang voordat de (veronderstelde) stoffelijke resten van Jakobus werden (her)ontdekt, dat Spaanse burgers en geschiedschrijvers de waarheid van deze traditie ook toen al in ere hielden. Sinds bijna onheugelijke tijden, in ieder geval vanaf het jaar 400 van onze jaartelling, vinden we in oude Spaanse kerkformulieren verwijzingen naar deze overlevering. In de tweede helft van de volgende eeuw of het begin van de zevende eeuw (omstreeks het jaar 600) vinden we drie duidelijke verwijzingen in de geschriften van Isidorus Hispalensis (vii, 390, 392 en 395; en v, 183), die de overlevering over de prediking van Jakobus in Spanje bevestigen. Deze geschiedschrijver zegt dat het lichaam van Jakobus begraven is in "Marmarica" (Achaje). Dit wordt ook bevestigd door Julianus, kerkvorst van Toledo in de zevende eeuw (*Acta Sanctorum*, deel 33, p. 86), en door de geschiedschrijver Freculphus in omstreeks 850 na Christus (bk. ii, hst. 4). De opsomming van de Bollandisten in de *Acta Sanctorum* constateert heel beslist, dat de stelling over deze vermaarde zendingsmissie van Jakobus naar Spanje historisch en betrouwbaar is.

De volgende aan ons door de geschiedenis overgeleverde zendingsmissie, die onze bijzondere aandacht vraagt, is die naar Sicilië. In de overlevering wordt verteld dat het jaartal waarop Sicilië kennismakte met het Christendom ligt binnen slechts zeven jaar na de kruisiging van onze Heer, en dus nog vóór de marteldood van Jakobus. Er wordt verteld dat Pancratius en Martianus door Petrus vanuit Antiochië hierheen gestuurd werden.

Pancratius ging naar Taormina en het is algemeen aanvaard dat hij daar de eerste voorganger was. Tot zijn nagedachtenis werd er in het jaar 1691 een standbeeld opgericht op het strand van Taormina, en de inscriptie daarop bevestigt de overlevering dat hij de eerste voorganger op Sicilië was, aange-steld door Petrus in het jaar 40 na Christus

Martianus wordt speciaal verbonden met Syracuse. Een grote ondergrondse kamer markeert de plaats waar hij gewerkt en gepredikt zou hebben en, zo wordt verteld, waar Paulus na zijn schipbreuk op Malta en onderweg naar Rome, drie dagen geloged heeft. (Handelingen 28 : 12) Hier vinden we ook de allervroegste Christelijke begraafplaatsen. Mr. F. Marion Crawford schrijft hierover: "Er bestaat in de hele wereld geen dodenstad, statiger, rustiger, en meer doordrenkt met die vrede, die Christelijke begraafplaatsen zo onderscheidt van alle andere, dan deze. De galerijen en kamers volgen elkaar schier eindeloos op, elke gewelfde zaal voorzien van diepe nissen waarin de nog diepere graven. Alles uitgehakt in de sterke, levende rots. Er zijn graven uitgehakt in de rotsige vloer, in de linker en rechterwand, de één boven de ander in lange rijen tot aan de oorsprong van deze krachtige bewaarplaats. We kunnen erlangs lopen in ononderbroken stilte, kilometer na kilometer. Sommigen denken dat deze gangen doorlopen tot aan Catania, meer dan 45 kilometer verderop. Daar woonde en predikte Martianus; en niet ver daarvandaan, aan de kust, schijnt het dat hij vermoord is. Niet door heidenen, maar door Joden die hem eerst gebonden in een brandende boot legden en van de kust afduwden. Daarna, toen zij zagen dat het vuur geen vat op hem kreeg, haalden zij hem weer aan land, om hem vervolgens te wurgen." (*The Rulers of the South*, deel i, pp. 37, 358)

Een andere auteur (Capt. Smyth), die in 1824 zijn werk over Sicilië publiceerde, zegt dat een heel pril Christendom zich al gevestigd had op dit eiland vóór de komst van Paulus. Hij beschrijft de geloofsgemeenschap van Martianus als "het allervroegste begin van het Christelijk geloof in Europa". Dit verslag schijnt zijn oorsprong te vinden in de door hem, tijdens zijn bezoeken aan het eiland, gehoorde plaatselijke overleveringen (*Sicily and its Island*, Londen, John Murray, 1829).

Het is ook opmerkelijk dat Chrestus, bisschop van Syracuse, de besluiten van de Synode van Arles in 314 als eerste ondertekent, blijkbaar omdat hij bischop was van de oudste gemeente in de westerse wereld.

Eén van de oudste verhalen of verslagen over de prediking van het evangelie

in Rome wordt vermeld in het belangrijke, maar enigszins vergeten document genaamd "*Recognitions of Clement*"¹⁰. Over het algemeen denkt men dat dit geschrift een roman is, maar omdat de datering ervan in de tweede eeuw na Christus ligt (aan de oudheid ervan wordt niet getwijfeld), is het heel goed mogelijk dat de voedingsbodem voor deze geschiedenis gevonden wordt in het echte verslag door Clemens, die tijdelijk met de apostelen verblijf gehouden heeft en die door Paulus genoemd wordt in Filippenzen 4 : 3. Deze werd later bisschop van Rome. We weten in elk geval zeker dat Rufinus, die het boek in het jaar 410 vertaalde, deze mening was toegedaan. Clemens vertelt in dit document over zijn kennismaking met het Christelijk geloof door de prediking van Barnabas in Rome. Verteld wordt dat Barnabas vergezeld werd door nog enige anderen, die getuige waren geweest van de wonderdaden van onze Heiland (Andronikus en Junia?).

Volgens dit verslag moet de zendingsreis van Barnabas naar Rome plaatsgevonden hebben vóór of kort na de kruisiging, zeer waarschijnlijk rond de tijd van de bekering van Paulus. Van Clemens wordt verteld dat hij Barnabas gevolgd is naar Caesarea, waar hij Petrus en Zacheüs (de tollenaar uit de evangeliën), Lazarus, Jozef, Nicodémus en nog vele anderen ontmoet heeft. Ook de vrouwen die de Here Jezus volgden worden terloops genoemd. Petrus en zijn medediscipelen verblijven gedurende drie maanden in Caesarea; het grootste gedeelte van de mannen volgt hem dan, op wat schijnt te zijn een historische reis, van Caesarea naar Antiochië, waarbij ze in Tripolis overwinteren. Zacheüs blijft als voorganger van de gemeente in Caesarea achter, terwijl Barnabas waarschijnlijk naar zijn familie in Jeruzalem gaat. Hij gaat in ieder geval niet mee met de groep volgelingen die Petrus vergezelt.

Als het verslag van Clemens op feiten berust, dan is het heel goed mogelijk dat de gemeente in Jeruzalem omstreeks deze zelfde tijd Barnabas uitzond naar Antiochië en als hij rechtstreeks naar de hem opgegeven bestemming is gegaan, dan heeft Barnabas al ongeveer een jaar het evangelie in Antiochië gepredikt voordat Petrus met zijn gezelschap daar arriveerde. De historische grond van "*Recognitions*" en "*Homilies*" wordt zeker onderbouwd

10. Dit document, "*Recognitions*", is door theologen altijd met weinig respect behandeld omdat men beweert dat het besmet is met de leer en ketterijen van de Ebionieten. Dit doet echter niets af aan de waarde ervan als historisch document. "Ebionitisch" of "Joods" Christendom dateert al vanaf het allervroegste begin en ook over Josephus, de historicus, wordt beweerd dat hij een Ebionitisch Christen was. Zijn getuigenis over de opstanding (*Antiquities*, 18), samen met het ontbreken van enig uitgesproken Christelijk gevoelsleven in zijn geschriften, is wel heel opmerkelijk. Iets wat hiermee overeenkomt is hier en daar ook te vinden in "*Recognitions*".

door *Handelingen der Apostelen*, door de geschriften van Eusebius en door de overlevering. Het conflict tussen Petrus en Simon Magus, dat in deze boeken zo'n grote plaats inneemt, de noodzaak voor apostolische supervisie in Antiochië, het onmiddellijke vertrek van Barnabas en het leiderschap van Petrus in Antiochië in een later stadium, alles wordt in dezelfde volgorde genoemd en komt in de verschillende verslagen overeen (zie appendix). De ontmoeting van Petrus en Paulus in Antiochië wordt ook aangehaald in de zendbrief van de apostel Paulus aan de Galaten. (2 : 11)

De geschiedenis van Maria en Martha, die voor ons bewaard is gebleven in de bibliotheek van het Magdalena College in Oxford en waar we later nog gedetailleerd op zullen ingaan, schijnt de draad van de geschiedenis van sommigen van deze allereerste discipelen op te pakken op een veel later tijdstip. De familie uit Bethanië, Jozef van Arimathea en, volgens sommige overleveringen, ook Zacheüs, begonnen aan een nog langere reis. Voorbij Rome tot in de omgeving van Massilia (het tegenwoordige Marseille). Voor nu is het voldoende om op te merken dat deze beroemde zendingsreis een uitbreiding schijnt te zijn, en een logische uitbreiding bovendien, van de uitgebreide zendingscampagne die begonnen was met de oorspronkelijke zendingstochten naar Kreta en Rome. Ook Salomé, de moeder van Jakobus, schijnt op deze zendingsreis te zijn meegegaan en de periode dat deze zendingstochten zijn ondernomen schijnt, volgens zowel de geschiedenis als de overlevering, ongeveer te zijn geweest in dezelfde tijd dat Stefanus en Jakobus de marteldood stierven en dus binnen de eerste tien jaren na de Hemelvaart van onze Heer, tussen het jaar 34 en 44 na Christus¹¹.

Misschien is het nuttig om deze tradities en verhalen te zien als een aanvulling op de geschiedenis over de eerste tien jaren van het Christendom die ons in het Nieuwe Testament verteld wordt. De allereerste dagen nadat het aller-

11. Nog twee andere overleveringen over Christelijke zendingsmissies in de eerste eeuw, maar uit een iets latere periode, vragen onze aandacht, omdat zij ook erg belangrijk zijn voor het Christendom in het Westen. De eerste overleving is die over Maternus, en is verbonden met het oude gebied van de Treviri en Tungri, noordelijk van de Alpen. Hier, en vooral ook in Trier (Trèves) hadden de Romeinen ongeveer 50 jaar voor Christus belangrijke koloniën gesticht; en hoewel hier, net als in Brittannië, de bevolking vaak in opstand kwam tegen de macht van Rome, behielden de Romeinen langer dan tweehonderd jaar de macht. Nergens in het hoge noorden vinden we zulke overvloedige, opmerkelijke en verfijnde overblijfselen en ruïnes van de Romeinen als in het tegenwoordige Trier. Over de eerste Christelijke zendingsreis naar Trier wordt verteld dat dit een door Romeinen en Hebreëen gedeelde onderneming was, die rechtstreeks uit Rome kwam in opdracht van Petrus en samenvallend met de voortschrijdende kolonisering door de Romeinen. Op sommige punten verschilt deze zendingsreis totaal van de missies waarover we al gesproken hebben. *(vervolg)*

eerste Pinksterfeest voorbij was. Die machtige dag in Jeruzalem, toen "zij zich allen ontzetten en verwonderden", werd gevolgd door een periode van kritiek en achterdocht en tenslotte door een periode van zware vervolging. Jakobus was afwezig vanwege zijn moeilijke en verre zendingsreis. Barnabas was bezig het evangelie te prediken in Rome en werd vergezeld door anderen die ook ooggetuigen waren geweest van de wonderdaden en woordverkondiging van onze Heiland (onder anderen Johanna en haar zoon). Stefanus was gedood en alle andere inwoners van Jeruzalem, die bekend stonden als volgelingen van de Here Jezus, waren de stad uitgejaagd. Sommige van dezen, waaronder Lukas en Simon van Cyrene, reisden door Syro-Phoenicië naar Antiochië en predikten onderweg het evangelie. Anderen vluchtten naar Caesarea, waar, voor zolang het duurde, de tolerantie van de Romeinen en de vriendschap van Cornelius machtiger waren dan de haat van de Joden. De meesten van de apostelen vonden we echter nog steeds in Jeruzalem zelf, in het huis van Markus op de berg Sion (hoewel Petrus door zendingsmissies veel afwezig was). De moeder van de Here Jezus verbleef daar voor een periode bij hen.

Hier kwamen de discipelen bij elkaar om brood te breken en te bidden, maar

voetnoot op pag. 61 en 62)

11. De overlevering vertelt ons veel interessante details. Hij luidt als volgt: Drie heiligen – Eucharius, Valerius en Maternus – die alledrie in Rome onderwezen waren door Petrus, werden door hem naar Trier gezonden om het evangelie van Christus daar te prediken. Eucharius werd aangewezen als voorganger en Valerius en Maternus als zijn helpers. Maternus was van Hebreeuwse afkomst en kwam uit het kleine stadje Naïn in Palestina, als "een eniggeboren zoon zijner moeder", die door Christus uit de dood was opgewekt. Maar hem viel daarom geen speciale eervolle behandeling te beurt. Hij was de minste van de drie gezonden discipelen, een "ooggetuige", die zijn hele leven lang andere evangelisten vergezelde op hun verre reizen. Maar hoewel hij bereid was om de laagste plaats tussen zijn Griekse en Romeinse metgezellen in te nemen, schijnt Maternus toch het actiefst te zijn geweest in zijn apostolische arbeid. Want, hoewel zij alle drie – Eucharius, Valerius en Maternus – verbonden worden met de stichting van de gemeente in Trier en in Keulen (de belangrijkste plaats van hun werk in Trier ligt net buiten de tegenwoordige stad, op het terrein van de oude St. Matthiaskirche), wordt alleen over Maternus gezegd dat hij er in slaagde de afgelegen nederzetting Tongeren te bereiken, waar hij een klein kerkgebouw oprichtte dat hij wijdde aan de moeder van de Here Jezus – het eerste kerkgebouw aan de noordzijde van de Alpen en toegewijd aan haar naam en gedachtenis ("Ecclesia Tungrensis prima cis Alpes beatae Mariae Virgini consecrata"). Maternus wordt daardoor gezien als de eerste voorganger in Tongeren. Dat de kerstening van deze streek een gezamenlijke onderneming was van Hebreeën en Romeinen, wordt nog wat waarschijnlijker door de overlevering dat Servatius, de tiende bisschop na Maternus, niet alleen Hebreeër was, maar dat hij beweerde een rechtstreekse afstammeling te zijn van de familie van Johannes de Doper en Maria, de moeder van de Here Jezus. De overlevering over Maternus is erg oud en wordt als waarheid geaccepteerd door degenen die geacht worden autoriteiten te zijn op het gebied van de geschiedenis van Trier. Volgens een appendix met de chronologie van "*Die Triersche Geschichte*", leefden Eucharius, Valerius en Maternus in dezelfde tijd als de Romeinse keizer Nero. Agritius, waarvan we zeker weten dat hij in het jaar 314 na Christus deze bisschopszetel bezette, wordt gezien als de 25e opvolger van Eucharius. De overblijfselen van Maternus zouden in de Dom in Trier rusten.

allen bleven - vanaf het begin - één in de Geest in de Tempel; en hoewel van "Petrus en Johannes" wel nadrukkelijk vermeld wordt dat zij gelovigen in de Christus zijn, wordt er toch geen onderscheid gemaakt tussen de eerste Christenen en de Joden die later tot geloof komen.

In Caesarea vinden we (volgens "*Recognitions*") Jozef van Arimathea, Nicodémus, Lazarus, Zacheüs en "de vrouwen", waarschijnlijk Salomé, de moeder van Jakobus, Maria, de vrouw van Kleopas, Martha en Maria Magdalena. Dit schijnt, voor zover wij kunnen beoordelen, de situatie van de discipelen te zijn vlak na de vervolging die volgt op de marteldood van Stefanus. Korte tijd later vinden er veranderingen plaats. Zacheüs wordt door Petrus als voorganger in Caesarea aangesteld. Lazarus en Jozef volgen Petrus naar Antiochië vanwaar Lazarus door Petrus naar Cyprus wordt gezonden. Vanuit Antiochië worden nog meer zendelingen en voorgangers naar het buitenland gestuurd en in het bijzonder naar Sicilië. Met de vestiging van een gemeente in Syracuse krijgen de pogingen om een zendingscentrum voor de prediking van het Christelijk geloof in Rome te vormen een vastere en zekerder basis; en bij de aankomst van Clemens, die vanuit Antiochië vergezeld wordt door Petrus, wordt duidelijk bevestigd dat er al een gemeente in Rome bestaat. Gedurende deze hele periode verblijven de vrouwen en Zacheüs blijkbaar in Caesarea, waar de diaken Filippus bij hen zijn intrek neemt, nadat hij in Samaria het evangelie heeft gepredikt.

Nog enige tijd later keert Jozef naar hen terug en we kunnen ons inleven in de spanning waarmee deze kleine groep wacht op de terugkeer van Jakobus (vooral zijn moeder Salomé) en de vreugde als hij veilig bij hen aankomt. Korte tijd daarna begint een periode van bitter verdriet en zware verliezen, veroorzaakt door de tweede christenvolging die aanvangt met de marteldood van Jakobus. Tot aan dit moment kan alles wat we beschreven

De graven van Eucharius en Valerius zijn te vinden in de gewelven van de St. Matthiaskirche.

11. De volgende is een zeer oude Venetiaanse overlevering over Markus. Eén van de alleroudeste missieposten in het noorden van Italië was de oude Dalmatische stad Aquileia (2 Timotheüs 4:10), de voorloper van het latere Venetië. Toen Aquileia in het jaar 452 door Atilla de Hun werd verwoest, vluchtten haar inwoners naar de lagunes en stichtten daar het begin van "de Koningin van de Adriatische Zee". De overlevering luidt dat Markus, de historicus van Petrus en medewerker van Paulus, een bezoek bracht aan de eerste gemeente in Aquileia en dat hij aan deze gemeente een door hemzelf geschreven exemplaar van zijn evangelie gaf. Dit was één van de kostbaarheden die zolang er een kathedraal stond in Aquileia, daarin werd bewaard en de overblijfselen ervan zouden nog steeds te vinden zijn in de basiliek van San Marco in Venetië. Dit is echter twijfelachtig. Men gelooft dat Markus één of twee jaar in Aquileia is gebleven en dat hij daarna teruggekeerd is naar Rome om vervolgens door te reizen naar Alexandrië, waar de marteldood hem wachtte. (*Early History of Venice*, Hodgson, p. 48)

hebben en waarvan we ons een voorstelling gemaakt hebben, heel goed afgeleid worden uit de oudste geschriften en overleveringen, stammend uit die verre antieke tijd, waarover slechts zeer weinigen, zo er al enigen zijn, geneigd zijn om vragen te stellen. Daarna - en dit is het zwakke punt in de westerse legenden en overleveringen - is er in de geschiedschrijving over de discipelen en het werk dat zij deden, een gapend en zwijgend gat, over een periode van ongeveer 400 tot 500 jaar.

Dan, omstreeks 600 na Christus (zoals we zullen zien), vinden we verwijzingen naar Filippus, die het evangelie niet alleen in Gallië, maar ook naar kusten daar ver voorbij gebracht zou hebben. Twee of drie eeuwen later (in 800 tot 1000 na Christus en nog later) vinden we verscheidene plaatselijke tradities en zelfs officieel opgetekende geschiedschrijving in zowel Frankrijk als Brittannië, die handelt over de levensloop en de arbeid in het Westen van juist deze zelfde discipelen, die (volgens literatuur uit de tweede of begin derde eeuw) na de dood en opstanding van onze Heiland enige tijd in Caesarea gewoond hebben. Discipelen die logischerwijze betrokken waren bij het werk van de evangelist Filippus en waarvan verteld wordt dat zij door Petrus en Filippus onderwezen en voorbereid waren om het werk te gaan doen, waarmee zij hun faam verworven hebben.

Er bestaat tussen deze vroege geschriften en de latere duidelijk een verband, dat tot nog toe niemand geprobeerd heeft te ontdekken. Als de tussenliggende stilte niet reeds beschouwd werd als dodelijk voor de beweringen van deze overleveringen, dan zou dat misschien toch zo zijn door het feit dat de beroemdste van deze zendingstochten, waarover in genoemde tradities verteld wordt, niet uitgevoerd werden door alleen de apostelen, maar dat "de vrouwen", meer nog dan de mannen die hen vergezelden, als de leiders daarvan aan ons worden voorgesteld.

De belangrijkste onder hen is Maria Magdalena, iemand die nu al meer dan duizend jaar erkend en geliefd wordt als één van de belangrijkste volgelingen van Jezus Christus. Maar ook iemand die in het begin misschien nauwelijks waardig geacht werd (behalve door Christus Zelf) om vergeving, liefde en vertrouwen van haar Heer te ontvangen. Hebt ú Maria Magdalena ooit beschouwd als "een Apostel van Jezus Christus"?

Degenen die bekend staan als apostelen van onze Heer, werden door Hem geroepen Hem te volgen en werden door Hem ook gezonden om het evangelie van het Koninkrijk te gaan verkondigen. Net als dezen werd Maria

Magdalena geroepen en verkozen en volgde zij haar Heer gedurende Zijn hele aardse bediening. Kreeg zij geen opdracht?

Wat zouden we zeggen van de woorden die over de lippen van de Here Jezus kwamen op de opstandingsmorgen? Hij verscheen "ten eerste aan Maria Magdalena" en toen zij aanbiddend voor Hem neerviel en zijn voeten wilde vastpakken, lezen we hierover: "Jezus zeide tot haar: Maria! Zij... zeide tot Hem: Rabbouni. Jezus zeide tot haar: Raak Mij niet aan, want Ik ben nog niet opgevaren tot Mijn Vader; maar ga heen tot Mijn broeders, en zeg hun: Ik vaar op tot Mijn Vader en uw Vader, en tot Mijn God en uw God."

Zo'n rijke en rechtstreekse persoonlijke boodschap van de Heer Zelf kán niet vervuld zijn door hem slechts één keer door te vertellen en toen de jaren verstreken en het begrip "Mijn broeders" een steeds ruimere inhoud kreeg, werd ook voor Maria Magdalena, die het nieuws over de opstanding wél eerst aan de elven ging brengen, de inhoud van deze woorden steeds ruimer en veelomvattender. Toen Petrus begon met de prediking van Christus en de Opstanding uit de dood, begonnen ook Maria en haar metgezellinnen, op grond van deze speciale opdracht, aan hún zendingsreis. Als het ware direct bij het geopende graf vandaan, met deze woorden van onze gezegende Heiland op haar lippen, om op haar geheel eigen, unieke wijze deze geweldige nieuwe boodschap over Leven en Licht - Christus en de Opstanding - vanuit het Oosten naar het Westen, vanuit de oude wereld naar de nieuwe wereld te brengen.

Het is helemaal niet onwaarschijnlijk of te ver gezocht om te geloven dat Maria en Martha, Zacheüs en Jozef in westelijke richting zijn getrokken terwijl zij onderweg "het Woord predikten". De eerste christenvervolgingen volgden zeer kort na de kruisiging van onze Heiland en de haat van de Joden zal zich vooral gericht hebben op diegenen, die persoonlijk betrokken waren geweest bij Zijn bediening. Wie waren er die het, vanuit het standpunt van de Joden gezien, meer verdienden om uitgeroeid te worden dan de familie in Bethanië, Jozef van Arimathea, Nicodémus en de "blindgeborene"? Zij waren allen inwoners van Jeruzalem of haar omgeving en hun keuze om dit nieuwe geloof aan te hangen was de Joden veel meer opgevallen dan van de andere apostelen, die allemaal uit Galilea afkomstig waren en daarom in hoge mate vreemdelingen voor hen.

IV Paulus en Caesarea

*Vaak, als de Geest mij aanspoort om te spreken,
gaat de hemel open en komt God heel dicht bij mij;
woestenijen of mensenmassa's, steden of rivieren,
alles smelt dan samen tot één lichtend paradijs.*

*Ik zie de mensen slechts als geestelijke wezens daar beneden;
veroveraars zijn gebonden en koningen zijn slaaf,
met lege harten luisteren zij naar de hoop hen aangeboden
en blijven jammerlijk betrokken in hun eigen waan.*

*Dan, met een golf van onverdragelijk verlangen,
trilt door mij heen als het geluid van een bazuin:
Oh, Red hen toch. Kom om, om hen te redden,
sterf voor hun leven, als één plengoffer voor allen!*

"Paulus" door F.W.H. Myers

In de tijd waarover ik schrijf was de belangrijkste haven van Palestina de stad Caesarea. Gebouwd door Herodes de Grote aan de kust van de Middellandse Zee, waarbij kosten noch moeite werden gespaard. Met een tempel gewijd aan Caesar, gebouwd op hoger gelegen terrein aan de havenmonding. Met een amfitheater, forum, badhuizen en vele grote huizen en prachtige paleizen van wit marmer, werd deze stad al spoedig een trekpleister voor een zeer gemengde, invloedrijke bevolking. Grieken en Romeinen van de overkant van de Middellandse Zee woonden hier zij aan zij met handelaren uit Palestina en Syrië. Een lange havendam stekte zich in zee uit om haven en schepen te beschermen en het was een voortdurend komen en gaan van allerlei vaartuigen vanuit en naar havens aan de Middellandse Zee¹. Tot aan de dagen van Herodes waren de vlakten van Saron een uitgestrekt gebied

1. Toen Claudius in het jaar 58 na Christus werd opgevolgd door Nero werd de "Provincie Judea" (gevormd door Judea zelf, Samaria, Galilea en Judea in het overjordaanse) bestuurd door een procurator, die naar believen door de keizer werd aangesteld en die bijgestaan werd door een klein Romeins garnizoen dat gewoonlijk niet meer dan drieduizend man sterk was. De regeringszetel en het hoofdkwartier van de Romeinse regering waren gevestigd in de stad Caesarea aan de kust, noordwestelijk van Jeruzalem op ongeveer 60 mijl afstand van deze stad. In Jeruzalem zelf lag een klein Romeins garnizoen en de procurator bezocht de stad zo nu en dan.

(Vervolg voetnoot op pag. 66)

met weidevelden, bossen en akkers, waar nooit iets noemenswaardigs gebeurde, maar Herodes maakte dit gebied tot de belangrijkste plaats in het land. Er was altijd al behoefte geweest aan een havenstad, van waaruit handel gedreven kon worden met het Westen. Langs de kustlijn was geen natuurlijke haven te vinden, maar er was een rotsachtige rand waar eerder de "Toren van Strato" had gestaan en Herodes koos deze plaats om de haven te bouwen die hij in gedachten had. Binnen twaalf jaar verrees er een prachtige stad op deze rotsrand en het daarachter liggende land, met brede boulevards, prachtige marktplaatsen, ruime regeringsgebouwen en parken, gekoepelde huizen voor de zeelieden en lange, goed begaanbare lanen en straten. Er werd een dubbele haven gebouwd, die zich naar beide zijden 185 meter uitstreckte, met een pier van meer dan 120 meter lengte, gebouwd van stenen die 15 meter lang, 5¹/₂ meter breed en 2³/₄ meter hoog waren. Dit grote bouwwerk rees omhoog uit 36 meter diep water en was meer dan 60 meter breed met daarop een verdedigingsmuur voorzien van een aantal torens. Bovendien was het geheel verfraaid met schitterende pilaren en een terrasvormige omloop rondom de haven.

"Op een verhoging, naast een tempel van gepolijst steen, verhief zich een kolossaal standbeeld van Augustus uitgebeeld als Jupiter Olympus, dat ver vanaf zee al zichtbaar was. Er was een groot openluchttheater gebouwd tegen de helling van de heuvels op enige mijlen noordelijk van de stad en tevens een amfitheater, waarin 20.000 toeschouwers konden plaatsnemen. Een circus van 300 meter lengte verhief zich aan de oostzijde van de stad. De muren van de stad omsloten een gebied van ruim zestien hectare, maar aangenomen wordt dat zich in een groot gebied daarbuiten nog vele villa's met fraaie tuinen bevonden. Behalve een theater werd er voor Herodes zelf een groot paleis gebouwd, dat later tot residentie werd voor de Romeinse

1. Over het algemeen berustte in geval van nood in Judea de meeste macht om in te grijpen (zoals bij elke andere tweede klasse provincie) bij een naburige provincie met een hogere status, waar ook legionairs gelegerd waren. In dit geval was dit één van de talloze en veeleisende plichten van Syrië. In het jaar 54 na Christus was Antonius Felix de procurator van Syrië. Hij was twee jaar daarvoor aangesteld door Claudius en Nero had hem ongemoeid in zijn ambt gelaten. De vrouw van Felix was Drusilla. Zij was de zuster van de enige nog resterende koning in het gebied, namelijk van Herodes Agrippa II, "Agrippa" uit *Handelingen der Apostelen*. Aan hem had Claudius in 52 na Christus het bestuur gegeven over het viervorstendom Batanea Trachonitis (het hele gebied rondom de het Meer van Galilea), en toen Nero Claudius opvolgde voegde hij hier nog vier steden aan het Meer van Galilea aan toe, namelijk Tiberias, en Taricheae aan de westkust, Julias in Gaulonitis en nog een stad. Hoewel Herodes Jood was van geboorte, was hij desalniettemin dik bevriend met de Romeinen en stond hij de Romeinse procurator in Judea voortdurend bij met raad en daad en, in geval het tot strijden kwam, met zijn legionairs. (Henderson's *Life en Principate of Nero*, pp. 362, 363).

gouverneurs en tevens was Herodes zo verstandig om voor deze stad een compleet ondergronds rioleringsstelsel aan te laten leggen."

"Om de stad van water te voorzien werden twee aquaducten gebouwd. Het ene, met een lengte van ± dertien kilometer, liep tot aan de grote waterbronnen in de heuvels van de Karmel. Het tweede aquaduct liep bijna vijf kilometer naar het noorden, naar de rivier Zerka²." Dit was Caesarea Stratonis in de dagen van het vroege Christendom. Het leven was er gemakkelijker en minder aan regels en wetten gebonden dan in Jeruzalem en hoewel de strijd tussen de politieke stromingen fel was, vooral tussen de Joden en de Grieken, bracht de voortdurende omgang die de inwoners van deze stad hadden met de wereld om hen heen, een tolerantie met zich mee die vreemd was voor de Joden die verder in het binnenland woonden.

Hier woonde Cornelius, de hoofdman over honderd uit de bende genaamd de Italiaanse, over wie wij lezen in *Handelingen der Apostelen*. Wie was hij eigenlijk? Was hij zo maar een gelovige buitenlander aan wie God zomaar de Heilige Geest schonk als een geweldige gave? Of was hij nog iets meer dan dat en zat hier meer achter? Als we het verslag zorgvuldig lezen moeten we de conclusie trekken dat hij heel goed op de hoogte was met de arbeid van onze Heer in Galilea, maar dat hij weinig afwist van de gebeurtenissen die elders hadden plaatsgevonden. Terwijl deze Cornelius "God biddende" was, kreeg hij opdracht om Petrus te laten halen (niet "ene Petrus", maar "Petrus", alsof deze apostel dus niet een volkomen vreemde voor hem was). Toen Petrus kwam en hij Cornelius alles vertelde wat er gebeurd was (in het bijzonder over de kruisiging en opstanding en over de opdracht aan de apostelen om te prediken en te getuigen "dat Jezus is Degene, Die van God verordeneerd is tot Rechter van levenden en doden"), wordt ons uitdrukkelijk verteld dat Petrus zijn boodschap begon met de volgende woorden:

"Dit is het Woord, dat Hij gezonden heeft den kinderen Israëls, verkondigende vrede door Jezus Christus... Gijlieden weet de zaak die geschied is door geheel Judea, beginnende van Galilea, nadendoop welke Johannes gepredikt heeft; belangende Jezus van Nazareth, hoe God Hem gezalfd heeft met den Heiligen Geest en met kracht; Welke het land doorgedaan is, goedgevoelende, en genezende allen die van den duivel overweldigd waren; want God was met Hem."

2. Geikie, *The Holy Land and the Bible*.

Hoe wist Cornelius dit dan? En blijkbaar zo goed en duidelijk dat Petrus erkent dat het niet nodig is dat het door hem nog toegelicht wordt en er daarom direct toe overgaat om Cornelius op de hoogte te brengen van de kruisiging van de Here Jezus én van Zijn overwinning op de dood. Was Cornelius dan al op één of andere manier betrokken geweest bij het vroegere werk van de Here Jezus?

Onwillekeurig moeten we denken aan de hoofdman over honderd in Kapernaüm en als we ons keren naar de beschrijving over hem in de Evangeliën, herinneren we ons dat hij een dienstknecht had die hem zeer waard was (Lukas 7 : 2), en die door onze Heiland genezen werd. We lezen ook dat de ouderlingen der Joden bij de Here Jezus kwamen en vertelden dat deze centurion een waardig man was, "want hij heeft ons volk lief, en heeft zelf ons de synagoge gebouwd." De beschrijving over Cornelius komt merkwaardig veel hiermee overeen: "Cornelius een hoofdman over honderd, een rechtvaardig man en vrezende God, en die goede getuigenis heeft van het ganse volk der Joden"; en nadat de engel die met hem gesproken had vertrokken was lezen we dat hij "twee van zijn huisknechten" riep, "en een godzaligen krijgsknecht van degenen die gedurig bij hem waren". Een verhuizing van deze centurion vanuit Kapernaüm wordt nog waarschijnlijker, als we ons herinneren dat over Herodes Antipas (in wiens dienst hij stond) verteld wordt dat hij in het jaar 39 werd afgezet. Het was een logisch gevolg dat, toen de Romeinen het bestuur over zijn provincie overnamen, zij alle ambtenaren (Romeins of niet) die betrokken waren geweest bij het regeringsapparaat van Herodes, vervingen³. En dan nog dit: Wie was het die aan Cornelius verscheen? Er staat dat een "engel Gods" tot hem riep, zeggende: "Cornelius", maar we zien dat Cornelius antwoordt met "Wat is het Here?".

Het is heel goed mogelijk dat de centurion uit Kapernaüm verhuisd was naar Caesarea en dat de Heer, Die Zich zijn geloof "zo groot als zelfs onder Israël niet werd gevonden" herinnerde, Zelf naar Cornelius toekwam. Misschien werd daarbij het wonder van de Pinksterdag in het huis van deze centurion herhaald, omdat met de verschijning van het verheerlijkte lichaam van onze Heer onlosmakelijk opstandingskracht verbonden is.

3. Het geschatte jaartal van het bezoek van Petrus aan Caesarea dat in onze Bijbels wordt gegeven is 41 na Christus.

Maar Cornelius, hoewel hij een belangrijk Romeins ambtenaar was en behoorde bij de gemeente die te Caesarea was, was zeker niet de enige vooraanstaande gelovige in deze stad. Algemeen wordt aangenomen dat de diaken Filippus de belangrijkste voorganger was in de gemeente die te Caesarea was. Nadat hij in Samaria het evangelie had gepredikt, vestigde Filippus zich ten slotte in Caesarea en samen met zijn dochters was hij gastheer voor Paulus, Lukas, Trofimus en nog vele van de andere broederen, als zij op hun zendingsreizen in Caesarea kwamen. We lezen over Filippus voor de eerste keer als hij in Samaria het evangelie predikt, waarbij hij de eunuch uit Ethiopië onderwijs geeft uit de Schrift en hem doopt. Daardoor kennen wij hem als een ruimdenkend man, die op geen enkele manier vasthield aan de wetten van de Joodse religie, maar die zowel Samaritanen als negers welkom heette als deelgenoten in de zegeningen van het evangelie. Filippus wordt ook in de oude overleveringen over Glastonbury genoemd als degene die Jozef van Arimathea en zijn medewerkers zond naar "de einden der aarde" om getuigen te zijn van Christus.

Isidorus Hispalensis, die schreef in het laatste deel van de zesde en in het begin van de zevende eeuw (hij werd geboren in 560 en stierf in 636 na Christus), vertelt dat Filippus eerst de goede boodschap van het evangelie bracht aan de Samaritanen, dat hij daarna Christus predikte aan de Galliërs en daarna in Hierapolis in Phrygië. Daar werd hij gekruisigd en samen met zijn dochters begraven (Isidorus Hispalensis, deel vii, 392)⁴. Op een andere plaats schrijft hij: "Filippus predikte aan de Galliërs en bracht de naast hen aan de kust van de oceaan wonende heidense stammen, in het Licht van de Waarheid en het Geloof" (deel v, 184). En ook (deel vii, 395): "Filippus ging op zendingsreis naar de Galliërs".

In Caesarea vinden we dus: Cornelius en zijn "maagschap en bijzonderste vrienden", "zijn huisknechten en één of meer godzalige krijgsknechten uit de bende, genaamd de Italiaanse", de diaken Filippus en zijn vier dochters, en een steeds in aantal toenemend gezelschap Christenen die, óf hier wachtten om in te kunnen schepen en te vertrekken en op zendingsreis te gaan, óf die hiervan juist terugkeerden. Degenen die naar Cyrene, Kreta of

4. De heren Haddan en Stubbs schrijven hierover in verband met "de apostel" Filippus; maar hoewel er in oude geschriften veel verwarring bestaat over "de evangelist" en "de apostel", kan er geen twijfel over bestaan dat Isidorus "Filippus, één van de zeven diakenen" bedoelde, daar hij dit uitdrukkelijk zegt. Zie ook *Eccles. Hist.*, ii 25: "Hierna waren er te Hierapolis in Azië vier profetessen, dochters van Filippus. Hun graven zijn daar te vinden, evenals dat van hun vader."

Cyprus gingen, vertrokken vanuit Caesarea. Ook Saulus werd, na zijn eerste bezoek aan Jeruzalem nadat hij tot geloof was gekomen, door de broeders naar Caesarea geleid en vandaar afgezonden naar Tarsen (Handelingen 9 : 30). Degenen die ten slotte uit Jeruzalem verdreven werden door de tweede grote vervolging, waarbij Herodes Agrippa Jakobus "de broeder van Johannes met het zwaard doodde" en waarbij Petrus in de gevangenis gegooid werd, zullen als vanzelfsprekend naar Caesarea en nog verder weggevlucht zijn. Dit is, volgens de overlevering, ook de periode waarin Jozef van Arimathea, Maria Magdalena, Martha, Maria Kleopas, Maria Salomé, Maximinus, Parmenas en Restitutus, samen met nog anderen, vanaf de zee kust naar het westen zijn vertrokken. Een plotselinge reis van koning Herodes Agrippa vanuit Jeruzalem naar Caesarea, direct nadat Petrus uit de gevangenis was ontkomen (Handelingen 12 : 19), komt overeen met deze overlevering en duidt op een poging om de voortvluchtige Christenen de pas af te snijden. In latere verhalen horen we dat Paulus vele malen Caesarea bezocht, hetzij op weg naar Jeruzalem, hetzij omdat hij weer vertrok uit Jeruzalem en toen hij Jeruzalem voor de laatste maal bezocht, zien we dat hij vergezeld werd door vele van zijn vrienden. In ieder geval door Lukas, Trofimus en Mnason (van Cyprus) en waarschijnlijk ook door Sopater, Aristarchus, Sekundus, Gajus, Timotheüs en Tychicus. Ook staat er over "sommige der discipelen van Caesarea", dat zij niet alleen de zendingen hartelijk ontvingen en onderdak gaven, maar dat zij hen op hun weg naar Jeruzalem vergezelden.

Als we een beetje tussen de regels door kunnen lezen, dan lijkt het mij dat we in Caesarea de centrale plaats van samenkomst voor de zendingen vinden en het centrum van de zendingsarbeid. Na Kapernaüm en Jeruzalem misschien het meest belangrijke centrum van het Christelijke geloof. Lukas, de geschiedschrijver onder de zendingen, Filippus, de diaken en evangelist, Cornelius, de Romeinse centurion, Zacheüs, de tollenaar uit de evangeliën, Jozef van Arimathea, Lazarus uit Bethanië, Barnabas, en zeer waarschijnlijk ook Kleopas, Maria, de vrouw van Kleopas en de twee vrouwen uit het huis in Bethanië, vervulden daar een belangrijke taak.

Hoe was de verhouding van Paulus met deze eerdere discipelen, die de vrienden, metgezellen en collega's van Stefanus geweest waren? Paulus was getuige geweest van de laatste redevoering van Stefanus. Hij "had mede een welbehagen aan zijn dood" gehad en heeft zonder twijfel met stille verbazing het laatste gebed van de stervende martelaar aangehoord, die om vergeving vroeg voor degenen die hem stenigden. Paulus moet in die tijd gedacht hebben dat de Christenen (die het doelwit waren geweest

van zijn vervolgingen) hem wel moesten haten, omdat hij een actieve rol had gespeeld bij de marteldood van Stefanus. We kunnen zijn toenemende verbazing, zijn schaamte en zijn met pijn vermengde vreugde begrijpen, toen na zijn bekering bleek dat het gebed van deze martelaar niet de eenmalige opwelling was van een extatische liefde, maar dat ook de beste en dierbaarste vrienden van Stefanus doordrenkt waren met deze zelfde Geest en bereid waren om juist hem, zonder verwijten, te aanvaarden als hun vriend. Want waren het niet juist dezen - Filippus, Lukas, Barnabas, de overige zeventig discipelen, de diakenen - en níet de apóstelen, die hem vertrouwden en voor hem zorgden in die gevaarlijke omstandigheden? Wie verzorgde voor hem de passage op een schip uit Caesarea naar Tarsen toen hij moest vluchten uit Jeruzalem? Deze bleek meer medeleven met de jonge bekeerling Saulus te kunnen opbrengen, dan de overgrote meerderheid van de gemeente in Jeruzalem!

Toen ik schreef over Emmaüs, heb ik dat als de mogelijke ontmoetingsplaats van de eerste discipelen en de latere volgelingen van de Here Jezus aangeduid. Via Lukas, die (samen met Johannes en Maria, de moeder van de Here Jezus) bij Kleopas in Emmaüs verbleef, zullen zeer waarschijnlijk de oorspronkelijke discipelen van de Here Jezus in contact zijn gebracht met Paulus na zijn bekering. "Saulus", blijkbaar directe familie van Lukas, (Romeinen 16 : 21) werd grootgebracht in Jeruzalem en, volgens sommige geschiedschrijvers, samen met Barnabas onderwezen op de school van Gamaliël. Hij had daar in het huis van Kleopas (voor korte tijd) dagelijks de gelegenheid om te spreken met allen die onze Heiland als mens van nabij hadden gekend en die in Zijn nabijheid waren geweest tijdens Zijn kruisiging en Hem hadden begraven. Hun persoonlijke gemeenschap met, en hun kennis van de helende nabijheid van de Here Jezus, maakten Paulus bewust van, en bereidden hem voor op zijn speciale opdracht om het evangelie te prediken aan de heidenen en om hun voorganger te zijn in een leven in vrijheid, zonder Joodse wetten. De vriendschap die in Jeruzalem tussen Lukas, Barnabas en Saulus werd gevormd of hersteld, werd later nadrukkelijk vernieuwd in Antiochië, waar zij allen voor een jaar bijeen waren en gezamenlijk het evangelie predikten. Van de gebeurtenissen in de direct daarna volgende jaren is, buiten de verslagen over de zendingsreizen van Paulus, weinig bekend, omdat de belangrijkste geschiedschrijver van die dagen, Lukas, met Paulus meeging op zijn reizen.

Maar dit gebrek aan geschiedschrijving kan niet tot de conclusie leiden dat er geen andere volgelingen van de Here Jezus betrokken waren in de verkon-

diging van het evangelie en dat ze niet op zendingsreis gingen. Er kwamen - zoals we hebben gezien - vele zendingen naar het westen en in het bijzonder naar de omstreken van Rome en naar Sicilië, terwijl, buiten degenen die naar Caesarea, Cyrene, Cyprus en Antiochië gingen, we ook gelovigen vinden in Damascus en Efeze, vóórdat Paulus daar aankwam. In de geschriften van Eusebius wordt gewag gemaakt van een succesvolle zendingsreis ondernomen door Thaddeüs naar Edessa, van een gemeente die door Markus in Alexandrië gesticht werd (bk. ii, hst. 16), en van een missie naar het verre oosten ondernomen door Bartholomeüs⁵, allemaal zeer kort na de opstanding van Christus (E.H., bk. i, hst. 3, 14, en bk. v, hst. 10). Onder het voorgangerschap van Jakobus de Kleine groeide de gemeente in Jeruzalem verbazingwekkend, niet alleen onder de armen en verdrukten en het "gewone volk", maar ook onder de priesters, want we lezen in Handelingen 6 : 7: "en een grote schare der priesters werd het geloof gehoorzaam". Deze priesters waren nog steeds sterk gericht op de Joodse tradities en wetten, en hun gedachtegoed schijnt grotendeels overeen te komen met die van de voorganger van deze gemeente, Jakobus. Het plaatje dat ons in Handelingen der Apostelen van deze gemeente en Jakobus geschilderd wordt toont ons duidelijk hun gezichtspunten en dit wordt ook bevestigd in de geschriften van Hegesippus en Josephus. In deze geschiedschrijvingen springen twee dingen duidelijk in het oog, namelijk: allereerst de buitengewone invloed die Jakobus had en het aanzien dat hij genoot bij een groot aantal Joden.

Vervolgens: de eigenaardige positie die de gemeente in Jeruzalem geleidelijk innam. Dit had te maken met de voor ons misschien vreemde, maar voor de gelovige Joden die bij deze gemeente hoorden heel natuurlijk lijkende mengeling van het Judaïsme en het Christelijke geloof. Een "tussenweg" om zo te zeggen, waarin, hoewel de Messias gekomen wàs, toch de afbeeldingen en offers wijzend op zijn komst, in stand werden gehouden. Die,

5. Er bestaat een heel oude overlevering, ondersteund door schriftelijk bewijs uit de tweede en derde eeuw, dat Thomas het evangelie predikte in India. "Men gelooft dat de apostel in het jaar 52 aankwam in Cranganore, waar hij 7 gemeenten stichtte, die tot op deze dag, tot getuigenis van zijn zendingswerk, zijn blijven bestaan. Nadat hij deze jonge gemeenten onder de hoede van door hem aangewezen oudsten uit de bekeerde brahmaanse families Pakolomattarm, Sankarapuri, Kalli en Kaliankal, geplaatst had, reisde de apostel naar de daartegenover gelegen kust en stierf aldaar de marteldood in Mylapore." (E.M. Philip in "An Indian National Church", Church Times, 1 januari 1904).

Het schijnt dat Koning Alfred geschenken of aalmoezen gestuurd heeft naar de Christenen (behorend tot de gemeenten die gesticht waren door Thomas) in India. Deze werden gebracht door Sieghelm, bisschop van Sherbourne, in het jaar 883. Bij zijn terugkeer bracht hij edelstenen en specerijen mee. (*Anglo-Saxon Chronicle* en William of Malmesbury).

gingen misschien juist daarom zelfs een nog belangrijker plaats innemen en werden niet terzijde gezet, zoals de bedoeling zou zijn. Hoewel zij nooit hun verbondenheid met Christus verloochenden, noch hun liefde en vriendschap voor de andere apostelen, bleven Jakobus en zijn volgelingen zichzelf toch beschouwen als "Hebreeër onder de Hebreeën", gingen zij trouw naar de tempel en was hun levensstijl "voor de wet onberispelijk". Jakobus kreeg algemeen de bijnaam: "de rechtvaardige"; en zijn invloed werd in Jeruzalem zeer groot en wijdverbreid, zoals ons wordt verteld in het 21ste hoofdstuk van Handelingen. Toen Paulus terugkwam van zijn lange en verre zendingsreizen, kon Jakobus in Jeruzalem duizenden Joden aanwijzen die tot geloof waren gekomen in de Here Jezus, maar die daarbij niet al hun godsdienstige belangen en rituelen in de tempeldienst hadden opgegeven. Dit is wat er staat: "Gij ziet, broeder, hoevele duizenden van Joden er zijn die geloven, en zij zijn allen ijverars van de wet."

Dit is de reden waarom hij Paulus smeekte om zich te heiligen en om toch vooral te voorkomen dat hij deze Joden aanstoot zou geven. Maar het was noodzakelijk dat het tot een botsing kwam.

Stelt u zich eens even voor hoeveel tegenstrijdige belangen elkaar daar in de heilige stad ontmoetten. Daar waren de orthodoxe Joden, onder leiding van de priesterlijke families van Annas en Kajafas. Mannen die verantwoordelijk waren voor de kruisiging van onze Heiland en die koste wat kost volhielden dat de Here Jezus een oplichter was. Met hen samenwerkend in de tempel vinden we de vrome, strenge en onberispelijke eerste Joodse Christenen, die zo mogelijk Annas en Kajafas naar de kroon staken in het houden van de religieuze inzettingen en rituelen, maar die wel geloofden dat de Here Jezus de Christus is, de Heilige Israëls, God Zelf. Rondom deze twee groepen bevond zich de meer seculiere Joodse wereld met kritiek op beide groeperingen, hen vaak door elkaar halend in de overtuiging dat elke onberispelijke, vrome en de wet toegewijde priester evenveel respect verdiende. En helemaal daarbuiten zien we de minachtend onverschillige Romeinse overheidsdienaren. Mannen die, als ze niet om persoonlijke redenen tot deze nieuwe geloofsstroming werden aangetrokken, probeerden zo onpartijdig mogelijk te blijven en zo min mogelijk in te grijpen. Als dat niet te vermijden was, probeerden zij die partij en mensen te straffen die in hun ogen verantwoordelijk waren voor de versterking van de openbare orde. Deze omstandigheden voor ogen houdend bij het lezen van Handelingen der Apostelen, denk ik dat we heel veel van de daar beschreven gebeurtenissen in Jeruzalem veel beter kunnen plaatsen en begrijpen.

Wat moet de bittere haat van de orthodoxe Joden gegroeid zijn. Gedwongen om dagelijks in de tempel samen te werken met hen, die hen er voortdurend aan herinnerden dat zij de meest afschuwelijke misdaad hadden gepleegd, die een mens maar kan begaan. Niet in staat om zich van hen te ontdoen. Niet in staat om een reden te vinden om hen uit de tempel te laten verwijderen. Ziende hoe hun aantal en invloed voortdurend groeide. Bemerkend hoe dit nieuwe geloof zich uitbreidde tot in de meest onverwachte hoeken. Bemerkend dat zelfs de familie en het gezin van de hogepriester ermee besmet waren; hoe vader en zoon, hoe broeders uiteen gedreven werden; hoe de rustige Theophilus de vriend en volgeling werd van Lukas en hoe de leraar Gamaliël (zoals we kunnen lezen in *"Recognitions"*) heimelijk vriendschap sloot met de Christenen. Dit alles moet voor de Joden, die geld betaald hadden om onze Heiland te verraden, die de bevolking hadden opgehitst om te roepen "Kruist Hem!" en die Hem daarmee tot het kruis hadden veroordeeld, bitter geweest zijn als gal en als houtworm, die langzaam hun positie uitholde.

Het leek er dan ook op dat veel van de praktijken van deze vroege Christenen erop gericht waren om nieuwsgierigheid, achterdocht en zelfs paniek te veroorzaken. De samenkomsten in de vroege morgen; de geheime ontmoetingsplaatsen; de aanstelling van oudsten en het leiderschap van Jakobus; het vertrek van de apostelen op zendingsreizen, vaak vergezeld door verscheidene vrienden die hen uitgeleide deden; de toestroom van heidense buitenlanders zo nu en dan; al deze dingen moeten sterk de indruk gewekt hebben van een uitgebreide samenzwering om de Joodse gewoonten en de Joodse religie te ondermijnen.

En hoewel we lezen dat (blijkbaar een aantal jaren): "De gemeenten door geheel Judea en Galilea en Samaria hadden vrede, en werden gesticht; en wandelende in de vreze des Heeren en de vertroosting des Heiligen Geestes, werden vermenigvuldigd"; in Jeruzalem zelf was deze rust bij de vervolgers na verloop van tijd meer een smeulend vuurtje van onrust, dat bij het minste of geringste zuchtje wind zou uitbarsten tot een laaiend vuur.

Hoe de wind aanwakkerde en de vlammen van dit vuur werden aangeblazen wordt ons verteld in Handelingen der Apostelen. Ik veronderstel dat bij buitenlanders - Grieken en Romeinen - die in verre plaatsen en landen tot geloof waren gekomen en volgelingen waren geworden van Christus, het verlangen begon te groeien om de plaats te bezoeken waar onze Heiland stierf en opstond uit de dood. Een verlangen dat door alle eeuwen heen

in duizenden liefhebbende harten opgekomen is⁶. En dus, toen Paulus terugkwam uit Efeze naar Jeruzalem, bij welke gelegenheid Jakobus ongerust was dat er ongeregelheden zouden ontstaan, brachten hij en Lukas verscheidene andere discipelen mee naar Jeruzalem, waarvan er twee met name worden genoemd. Een pelgrim uit Cyprus, genaamd Mnason, en een andere genaamd Trofimus, die helemaal met Paulus was meegekomen vanuit Efeze en die hem op al zijn reizen tussen Klein-Azië en Griekenland had vergezeld om hem te helpen bij de prediking van het evangelie. Deze laatste was de onbewuste aanleiding tot grote beroeringen in de stad Jeruzalem en werd de belangrijkste oorzaak voor een geloofsvervolging die langer duurde dan enige daaraan voorafgaande. De laatste hoofdstukken van het boek Handelingen der Apostelen zijn vol van deze strijd en stormachtige gebeurtenissen, waar blijkbaar het bezoek van Trofimus de aanleiding voor was.

De hogepriesters beweerden dat Paulus deze Trofimus had meegenomen in de tempel en dat hij zodoende de tempel had verontreinigd. Zij stookten het volk op om Paulus te vermoorden en het oproer en de onrust in Jeruzalem werden zo groot, dat de Romeinen de apostel met geweld moesten beschermen. Claudius Lysias, kapitein van de Romeinse Garde, in gezelschap van een groep soldaten en oversten over honderd, moest hem redden van de woede van het gepeupel. Enige tijd later, toen er een complot beraamd werd door meer dan veertig Joden om Paulus te vermoorden, werd hij onder bescherming van een speciaal escorte van vierhonderdzeventig man gestuurd naar Felix, de gouverneur in Caesarea.

De meest ingrijpende gebeurtenissen in het leven van Paulus waren het gevolg van dit oproer. Bij deze gelegenheid, vlak na zijn redding in de tempel door de Romeinse soldaten, zien we hoe hij uit de handen van de Joden werd gesleurd naar de beschutting van de burcht Antonia. Op de trappen die naar de ingang leidden smeekte hij om toestemming om zijn beschuldigers toe te spreken. Daar, op de trap, omlijst door de geweldige poorten van deze versterkte vesting, stond hij, omringd door op de plaats rust staande, in uniform gestoken Romeinse soldaten. Hun glanzende helmen op het hoofd en hun op een klein woud gelijkende speren in de aanslag. De opgewonden

6. Er bestaat zelfs bewijs dat Britse Christenen pelgrimsreizen maakten naar het Heilige Land in 386 na Christus. Zie de brief van Paula en Eustochium "ad Marcellam". (*Palestine Pilgrims Text Society*, vol i) "De Brit, afgescheiden van onze wereld, verlaat als hij gegroeid is in geloof, de ondergaande zon en zoekt naar een plaats die hij alleen kent van naam en uit de geschiedenis in de Schriften".

menigte, die zojuist de religieuze tempelrituelen verlaten had, drong en dreigde onderaan de trap. Hier vertelde Paulus zijn levensverhaal en gaf hij een machtig getuigenis van zijn geloof, totdat zijn stem verloren ging in het tumult van de menigte en hij niet langer gehoord werd. De Romeinse wachters trokken hem snel de burcht binnen en deden de poorten dicht.

En dan, een paar nachten later, vangen we weer een glimp op van Paulus, die het centrum vormde van een sterke garde soldaten, ruiters en speerdraggers, uitrijdend voor een vreemde en snelle rit naar Caesarea. De donkere straten van Jeruzalem weergalmden van ongewone geluiden en commotie. Het vierkante plein voor de burcht was volgepakt met ruiters en voetvolk. Laatkomers galoppeerden snel naar hun plaats en het geluid van de paardenhoeven, het rammelen van de bittens en het roepen van de mannen maakten de slapers in de aangrenzende huizen wakker. Deuren en luiken werden opengeworpen, hoofden staken naar buiten en informeerden naar de aanleiding van al dit lawaai. Barse stemmen antwoordden. Er werden toortsen aangestoken en nu kon men het hele plein, volgepakt met soldaten, overzien. De centurions namen het bevel op zich en onmiddellijk veranderde de scène in een gedisciplineerd drama. Op een kort scherp bevel vielen de troepen in hun linies en verplaatsten zich naar de voorzijde van de gevangenis. Er werd naar de wachters geroepen en de poorten gingen voorzichtig open. Dan werd er bevel gegeven aan de cipier en even later werden de deuren wijd opengedaan en Paulus werd naar buiten gebracht. Hij werd op een paard gezet en geketend aan twee ruiters, één aan elke zijde van hem. Weer klonken er scherpe en heldere bevelen door de nacht. De deuren van de burcht vielen weer in het slot en een lange optocht van voetvolk, speerdraggers en ruiters trok door de donkere straten van de stad, door de Jaffapoort naar buiten en door de heuvels omlaag, op weg naar de verre kust. Op deze manier verliet Paulus Jeruzalem (voor zover wij kunnen nagaan) voor de laatste keer. Hij werd gevankelijk weggevoerd naar Caesarea en daar twee jaar lang gevangen gehouden. Omdat hij een beroep deed op het tribunaal werd hij ten slotte vanuit Caesarea naar Rome gestuurd en met de geschiedenis over deze reis, waarop hij vergezeld werd door Lukas, wordt het boek Handelingen der Apostelen afgesloten.

Wat gebeurde er gedurende deze twee jaren in Caesarea, of liever, wat is er waarschijnlijk gebeurd? Want veel ervan berust noodgedwongen op veronderstellingen. De vrienden die met Paulus meegekomen waren naar Palestina en die zoveel gevaren met hem hadden doorstaan, zouden hem in deze tegenspoed niet in de steek laten. We weten dat Lukas bij hem bleef

en waarschijnlijk gedurende deze twee jaar zijn evangelie afmaakte en een begin maakte met het schrijven van Handelingen der Apostelen. Trofimus, die onbewust de aanleiding was geweest voor de gevangenneming van Paulus, zal zich eens te meer verplicht hebben gevoeld om alles te doen wat mogelijk was om de toestand voor Paulus te verlichten. Aristarchus schijnt zo meegesleept te zijn door zijn eigen gedrevenheid en zo met Paulus te zijn vereenzelvigd vanwege zijn woorden en daden, dat hij ook onder dezelfde vloek geraakte en dus in dezelfde gevangenis gezet werd. Timotheüs, Tychicus, Gaius, Secundus en Mnason konden misschien niet gedurende al die mistroostige maanden op Paulus wachten, maar zij zijn in ieder geval gedurende het eerste gedeelte van zijn gevangenschap in de buurt van de apostel gebleven, totdat Paulus en hun taak hen verboden om nog langer te blijven rondhangen. Ook de neef van Paulus, die het complot om hem te vermoorden ontdekt had en dit bekend gemaakt had aan Claudius Lysias, het hoofd van de Romeinse garde, vond het waarschijnlijk veiliger om in Caesarea te wonen, dan om in Jeruzalem te blijven. De discipelen zonder naam, die met Paulus meegekomen waren vanuit Caesarea naar Jeruzalem, zijn natuurlijk naar huis teruggegaan toen Paulus als gevangene naar hun thuisstad werd gebracht.

Wat hield deze gevangenzetting in voor Paulus? Hij had geen misdaad gepleegd die door de Romeinse wet als zodanig gezien werd en gouverneur Felix was hem gunstig gezind en blijkbaar geïnteresseerd in de godsdienstige geschilpunten. Handelingen 24 : 23 vertelt: "En hij beval den hoofdman over honderd dat Paulus zou bewaard worden, en verlichting hebben, en dat hij niemand van de zijnen zou beletten hem te dienen of tot hem te komen". Zodat Paulus gedurende een groot gedeelte van deze periode niet alleen gemakkelijk in contact kon blijven met Aristarchus, Trofimus en Lukas, maar met allen die bij hem op bezoek wilden komen. Filippus, de grote pionier onder de zendelingen en vriend van Stefanus, was vaak in hun gezelschap te vinden. Onder de bescherming van zijn vriend Cornelius werd het nieuws uit verre landen, meegebracht door schepen die de haven binnenliepen, of door sommigen van "de broeders" uit Efeze of Cyprus of Griekenland of Rome of Cyrene, bij Paulus bezorgd. Dit gaf steeds nieuwe moed en geestkracht, gedurende deze lange dagen van wachten. Er is waarschijnlijk niets wat zo met onze moderne kranten te vergelijken is, als de goed bewaarde herinneringen en verhalen van zeelieden en andere nieuwsdraggers uit die dagen, die trokken van havenstad naar havenstad langs de Middellandse Zee. Op deze manier kwam het nieuws van de overal verspreid liggende gemeenten tot de oren van de apostelen.

In het begin van zijn detentie in Caesarea, als hij voor Felix werd gebracht, en tegen het eind van zijn gevangenis, toen hij moest verschijnen voor Festus en Agrippa, waren zowel Caesarea als Jeruzalem in rep en roer over zijn rechtszaak en onrustig door de nodige voorbereidingen voor de hoorzittingen in deze zaak. Maar het belangrijkste kenmerk van alle daartussen liggende tijd schijnt te zijn de vorming van (als we het zo mogen noemen) een uitgebreid zendingscomité of permanente zendingsraad. Daarin werd al het zendingswerk: van de eerste Hebreeuwse zendingen onder leiding van Filippus; de zending aan de heidenen onder leiding van Petrus en Paulus; en, nog later, het werk van hun Griekse en Romeinse volgelingen; samengevat en gezien in het licht van de grote zendingsopdracht: "Gaat dan henen, onderwijst al de volken."

Wat zullen Paulus, Timotheüs, Trofimus en Tychicus prachtige verhalen uitgewisseld hebben over hun reizen en werk. En van tijd tot tijd kwam Lukas en moest bij Paulus zitten en opschrijven wat door hem werd gedicteerd. Wat zullen er vaak leergierige en hunkerende gezichten bij deze vergaderingen te zien zijn geweest en dan werden er waarschijnlijk vragen gesteld die alleen afdoende beantwoord konden worden door lange en goed onderbouwde verklaringen vanuit de Schrift. Ook waren zij bijzonder geïnteresseerd in de geschiedenis van dat vreemde volk, de Galaten, die net als zichzelf, heel veel indringende vragen hadden over de Joodse rituelen en of het wel nodig en raadzaam was voor gelovigen uit de heidenen om deze te onderhouden.

De stad Tarsen, de stad waar Paulus geboren was en waar hij zoveel jaren gewoond had, lag aan de grens van de provincie Galatië, en Timotheüs en Gaius van Derbe (een stad in Lycaonia, het zuidelijke gedeelte van Galatië) waren samen met Paulus op reis geweest en hadden met hem samengewerkt tot vlak voor zijn gevangenzetting. Het is heel goed mogelijk dat deze twee bij Paulus bleven gedurende geheel of een groot gedeelte van zijn gedwongen verblijf in Caesarea. Daarom zullen de Galaten, waartoe veel van de eerste bekeerlingen van Paulus en veel van zijn dierbaarste vrienden behoorden, vaak in de gedachten en op de lippen van Paulus en zijn metgezellen in Caesarea zijn geweest.

Het land waaruit deze Galaten van oorsprong kwamen, in ieder geval uit het zuidelijkste gedeelte daarvan, "Provincia Gallica", was bij allen aan de Middellandse kust bekend als één van de oudste en rijkste Romeinse kolonies aan de overzijde van de zee. Of het nu was omdat de familie uit

Bethanië daar al heen was vertrokken, of omdat dit gebied nog steeds op het evangelie wachtte, er bestaan aanzienlijke redenen om aan te nemen dat zowel dit gebied, als dit volk, leefden in de gedachten en in het hart van de apostel.

Dat dit niet zomaar een veronderstelling is blijkt uit de geschriften van Paulus zelf. Kort voordat hij voor zijn laatste bezoek naar Jeruzalem kwam, had hij geschreven aan de gemeente in Rome en zijn toekomstplannen op papier gezet. Daarvan was het belangrijkste plan om een lange reis van Jeruzalem, via Rome naar Spanje te maken. Bij deze voorgenomen reis was het noodzakelijk dat hij door Marseille zou komen en ook door alle steden aan de kust van de Middellandse zee die lagen op zijn route van Rome naar Spanje. Hij was van plan om zodoende eerst de gemeente in Rome op te bouwen en te versterken en daarna ook alle verstrooid liggende gemeenten en broederen die hij op zijn route zou tegenkomen.

De noden en behoeften van de inwoners van Marseille, Gallië en Iberië moeten dus lang voor zijn gevangenneming al een grote plaats ingenomen hebben in de gedachten van Paulus. En zijn zorg om hen kan door zijn gedwongen opsluiting alleen maar zijn toegenomen, omdat hij daardoor meer tijd kreeg om na te denken en de noden van de verschillende delen van het Romeinse Rijk tegen elkaar af te wegen. In het bijzonder van die delen van het keizerrijk waar het evangelie nog niet veel voet aan de grond had gekregen. En toen de maanden verstreken en er geen uitzicht was op vrijlating van de apostel, is natuurlijk onvermijdelijk de vraag gerezen wie hem mogelijkerwijs zou kunnen vervangen. Wie wilde er, hoewel misschien niet zo goed onderlegd en ervaren als Paulus, toch in zijn plaats naar het westen reizen? Om dan bij terugkeer aan Paulus verslag uit te brengen over de situatie en de noden van de verstrooide groepen Christenen die al in de verste uithoeken van het keizerrijk waren ontstaan?

Het antwoord op deze vraag kunnen we altijd nog vinden: verweven met legenden die, gedeeltelijk of geheel, gefundeerd zijn op de waarheid en in bepaalde oude geschiedenissen over de familie uit Bethanië en over Jozef van Arimathea. Ook in overleveringen van oude kerkgemeenschappen in de Provence vinden we nog gefundeerde historische grond voor een antwoord. Laten we dat eens gaan bezien.

V De geschriften van Rabanus

*Ik had een visioen en zag een vrouw, daar, waar
nacht en nieuwe morgen om de voorrang strijden;
onvergelijkelijk blank en haast volkomen rein;
vol met onuitsprekelijke droefheid en pijn.*

*Haar ogen waren gelijk vuur bevattende edelstenen,
luisterrijk als de sterren en toch ook teder;
Haar gestalte was betoverend, als een stengel in de wind,
bevend en kwijnend en tenger.*

*Ik stond buiten, op braakliggende grond,
zij stond binnen, op aarde begroeid met bloemen,
terwijl in een nooit aflatende rondedans
de verborgen uren langs ons gleden.*

*Maar elke bloem was gestoken op een doorn,
en elke doorn stak rechtop uit het zand omhoog
en pijnigde haar voeten, terwijl hoongelach weerklonk
en wreed geklap van handen, als applaus.*

*Ze bloedde en weende, maar gaf geen krimp; haar kracht
was vastgehecht aan de dageraad van vreugde;
Zij peilde een onmeetbaar groot verdriet, in volle lengte
en in breedte, in diepte en in hoogte.*

*Toen merkte ik hoe een keten haar gestalte ondersteunde –
een keten van levende schakels, niet gesmeed en zonder slijt.
Hij steeg omhoog, dwars door bliksem, winden, storm en regen
en sloeg zijn anker vast: daarboven in de hemel.*

C. Rossetti, uit "House to Home"

In de bibliotheek van het Magdalena College in Oxford wordt een uitzonderlijk oud manuscript bewaard: "Het leven van Maria Magdalena" (Life of St. Mary Magdalene)^{1 pag. 81}. Dit manuscript, waarvan beweerd wordt dat het een kopie is van het originele exemplaar van "Het leven van Maria Magdalena" dat werd samengesteld door Rabanus, aartsbisschop van Mainz (geboren in 776 en gestorven in 856), werd door een voormalig

bibliothecaris van het College gedateerd in het eerste gedeelte van de vijftiende eeuw, dus vóór de oprichting van het College in het midden van diezelfde eeuw².

Er is geen ontstaansgeschiedenis van het manuscript bekend. Het is heel netjes op perkament geschreven en mooi versierd met gekleurde inkt en bladgoud. Het handschrift en de versieringen lijken erg veel op die in een kopie van het manuscript *Tertius Opus* van Roger Bacon in de Bodleian bibliotheek en déze kopie wordt over het algemeen gedateerd in het eind van de veertiende of het begin van de vijftiende eeuw. De titel staat in rood aan het hoofd van elke pagina en werd waarschijnlijk toegevoegd nadat de hele tekst geschreven en kant en klaar was, want hier en daar is er een afdruk van ontstaan op de tegenover liggende pagina. Het handschrift van de titel en de tekst komen evenwel volkomen met elkaar overeen, er is geen verschil te onderscheiden. In het begin van het manuscript is iets van de blauwe kleur van de letter "D" in de grootste versiering, overgezet op het schutblad van het ingebonden werk. Dit overzetten kan heel goed zijn ontstaan door een combinatie van druk en vocht. Dat deze kopie van "Het leven van Maria Magdalena" (het origineel was van de hand van Rabanus en dit is de enige kopie die ervan bekend is) geschreven is door een professioneel schrijver blijkt overduidelijk uit de verzorgde "illuminaties" en uit het feit dat de schrijver direct nadat "Het leven van Maria Magdalena" geschreven en klaar is, doorgaat met het overschrijven van een leerrede over de afkomst van Maria Magdalena. Het gebonden boek bevat zes manuscripten en het bindwerk dateert waarschijnlijk uit de zestiende eeuw. Het originele werk, waarvan dit maar een kopie is, was zonder twijfel geschreven door Rabanus zelf, of de schrijver ervan moet intensief gebruik hebben gemaakt van de Leerreden van Rabanus, want de algemene stijl en compositie van het werk (zoals M. Faillon duidelijk heeft aangetoond) komt sterk overeen met die van deze befaamde schrijver.

1. In de periode dat Rabanus deze geschiedenissen schreef deden er binnen de gemeenten op het vasteland van Europa de meest fantastische verhalen de ronde. Sommige van deze verhalen zullen niet prettig klinken in de oren van protestantse lezers, maar wij denken dat de plaatselijke historie, die in de citaten van Rabanus doorklinkt, zo waardevol is dat het vertellen ervan belangrijk is. (Ed.)
2. "Dhr. Madan, van de Bodleian bibliotheek, meent eerder in het eerste dan in het tweede kwart van de vijftiende eeuw, waarschijnlijk eerder tussen 1400 en 1425 dan tussen 1425 en 1450" (citaat uit een brief van de eerwaarde H.A. Wilson).

Het boekwerk is in het verleden³ erkend als een werk van Rabanus en wordt als zodanig vermeld in de bekende lijst of catalogus van William Cave (*Scriptorum Ecclesiasticorum Historia Literaria*, deel ii, p. 38 fol., Oxford, 1740-1743). Naar mijn mening kan dit boekwerk geen vervalsing zijn, omdat het in de geschiedschrijving over het algemeen daarvoor een te belangrijke plaats inneemt en het auteurschap van Rabanus te vaak en nadrukkelijk vermeld wordt. Als het inderdaad is geschreven door Rabanus Maurus, kunnen we in ieder geval de uitspraak in zijn "Prologus" vertrouwen, dat hij het heeft samengesteld uit toen nog bestaande verslagen en uit nóg oudere manuscripten⁴. Dankzij de goedwillendheid van het bestuur van het College en van de bibliothecaris, ben ik in staat om de eerste bladzijde van het manuscript hier te reproduceren en (dankzij de publicatie van de ontcijferde tekst in het werk van Faillon) om een gedetailleerd verslag van de inhoud ervan hieraan toe te voegen, waarbij ik enkele van de meest interessante paragrafen of hoofdstukken in zijn geheel heb vertaald.

Het boekwerk, dat niet alleen het leven van Maria Magdalena, maar ook dat van haar zuster Martha beschrijft, bestaat uit vijftig hoofdstukken en wordt voorafgegaan door een Prologus of voorwoord (dat men, in de oorspronkelijke tekst kan lezen op de verderop in dit boek bijgevoegde afbeelding).

De "Prologus" luidt als volgt:

Deze overdenkingen over het leven van de gezegende Maria Magdalena, met diep ontzag "de meest uitverkorene van Christus" genoemd, en door Christus zeer bemind; en over het werkbare leven van haar roemrijke zuster, de dienaar van Christus, Martha; en over de vriendschap en opstanding uit de dood, waarmee onze Heer hun achtenswaardige broeder Lazarus vereerde, vinden niet hun grond in een kort geleden aan ons overgeleverde moderne traditie, maar in de waarachtige getuigenissen van de vier evangelisten. De Katholieke Kerk in de gehele wereld gelooft en eerbiedigt oprecht deze feiten zoals zij vanaf de aanvang van ons Geloof aan ons zijn gepredikt.

3. Er wordt door John de Cella uit geciteerd in het eerste gedeelte van de "*Chronicles of Matthew of Paris*" (in omstreeks 1190).
4. Een meer recent schrijver (Mr. Gaskoin, in "*Alcuin, his Life and Work*", Londen, 1904) zegt over het werk van Rabanus Maurus: "De geschriften van de Vaderen, waarop zijn commentaren waren gebaseerd, werden letterlijk aangehaald, en het deel dat door de samensteller werd gebruikt, werd opzettelijk en ostentatief tot de kortst mogelijke proporties teruggebracht."

Een geloof dat zo gerechtvaardigd wordt door de Woorden Gods heeft geen menselijke voorspraak nodig. "Die oren heeft, die hore wat de Geest tot de Gemeenten zegt", zoals de mond van de gezegende evangelist Johannes roept. Dit geldt ook waar het gaat om de grote liefde, de hechte band en de liefdevolle kameraadschap die er waren tussen de Zoon van de roemrijke Maagd en Zijn vrienden Martha en Maria en Lazarus. Want, zoals er staat geschreven, "Ik heb diegenen lief, die Mij liefhebben". Dus schrijft Johannes, "de Here Jezus nu had Martha en haar zuster en Lazarus lief." Dit is het getuigenis van Johannes, de discipel die Jezus meer liefhad dan de rest van de discipelen. Het is het getuigenis van de apostel die bij het Laatste Avondmaal op de borst van Jezus rustte. Het is het getuigenis van de evangelist aan wie Christus, hangend aan het kruis, de zorg en het onderhoud van Zijn Maagdelijke Moeder toevertrouwde.

Oh! Gelukzalige heiligen, aan wie het Heilig Evangelie zoveel glorie toekent, zoveel voortreffelijkheid, zo'n groot getuigenis! Opdat de feiten op diepgaande en grondige wijze voor het voetlicht gebracht zouden worden, heb ik het wijs geacht om in één verhandeling te schrijven over de Goddelijke verslagen van de evangelisten, en daarna getrouw de gebeurtenissen toe te voegen die betrekking hebben op deze vrienden van onze Heiland die plaatsvonden ná Zijn Hemelvaart. Dit in overeenstemming met wat onze vaders ons verteld hebben en in overeenstemming met de verslagen die zij aan ons in hun geschriften nagelaten hebben.

Om ons werk gemakkelijker te maken en om herhaling te vermijden willen wij hiermee beginnen door in het kort uiteen te zetten wat de oude geschiedschrijvingen ons vertellen over afkomst, geboorte, opvoeding en talenten van Martha, Maria en Lazarus, tot lofprijzing van God onze Heiland, en tot eer en glorie van Zijn vrienden.

In aansluiting hierop begint het eerste hoofdstuk met een korte beschrijving van de geschiedenis van de familie uit Bethanië:

In de omgeving van Jeruzalem, op de Olijfberg, op ongeveer vijftien stadiën afstand van de Heilige Stad, ligt de kleine stad Bethanië, de geboortegrond van Maria Magdalena, van Lazarus en van Martha. Hier werd de gezegende Martha geboren, de eerbiedwaardige gastvrouw van onze Heer. Haar moeder, genaamd Eucharía, stamde uit de koninklijke familie van Israël. Haar vader, Theofilus, was een prins uit Syrië en was ambassadeur van deze zeevarende natie.

Martha had een buitengewoon mooie zuster, genaamd Maria en een jongere broer die Lazarus werd genoemd. Deze drie mensen vielen op door de edelmoedigheid van hun karakter, hun intelligentie en door hun kennis van de Hebreeuwse taal, waarin zij grondig onderwezen waren.

In het tweede hoofdstuk wordt ons verteld dat zij eigenaren waren van een groot erfgoed, bestaande uit landerijen, geld en slaven en dat een flink gedeelte van de stad Jeruzalem (het gedeelte van de stad dat het dichtstbij Bethanië gelegen was) tot hun bezittingen behoorde. Ook dat zij landerijen bezaten in Magdala (op de linkeroever van het meer van Galilea) en in nog een ander Bethanië (of Bethabara), het gebied waar Johannes de Doper predikte.

Zij woonden gezamenlijk in één huis en Martha, als de oudste van het gezin, voerde het beheer over hun bezittingen. Toen de jongste zuster volwassen werd vertrok zij uit Bethanië en vestigde zich in Magdala, hetzij op haar eigen landgoed, hetzij als de echtgenote of maîtresse van één van de rijke inwoners van de stad, die verblijf hielden aan de oevers van het meer. Daar heeft zij voor een periode "in zonden" geleefd, moedwillig ongehoorzaam aan de geboden van God en geen oor gevend aan de wensen van haar familie. Totdat zij in het huis van Simon de Farizeeër aangeraakt werd door de prediking van onze Heiland en door Zijn vergevingsgezindheid. Van Simon de Farizeeër wordt verteld dat hij "door bloedbanden en door banden van vriendschap" verbonden was met Martha. (Dit kan betekenen dat Martha, waarvan gezegd wordt dat zij een stuk ouder was dan Maria en Lazarus, een halfzuster van hen was en dat Maria eveneens door familiebanden verbonden was aan Simon. Als dit zo is, dan is dit opmerkelijk. Omdat Maria, toen zij naar het huis van Simon kwam om de Heiland te ontmoeten, zij dan tegelijkertijd in zekere zin naar huis terugkeerde.)

Van het vijfde tot en met het negende hoofdstuk lezen we over de eerste zalving door, en de bekering van Maria, waarbij het verhaal het verslag in de evangeliën op de voet volgt.

In het negende hoofdstuk lezen we over de vrouwen die onze Heer volgden bij Zijn aardse wandeling, terwijl Hij de komst van het Koninkrijk Gods aankondigde. We lezen over Johanna, over Suzanna, en over Maria Magdalena. Sommige van de tekenen die in dit gedeelte van de geschiedenis van onze Heer thuishoren worden in detail beschreven en vooral het teken van de Phoenicische vrouw die genezen werd van haar bloedvloeien door het aan-

raken van Zijn kleet. Er wordt ons verteld dat zij afkomstig was uit Caesarea Philippi en dat haar naam Martha was. Hier wordt ons ook verteld over het gedenkteken dat ter ere van dit wonder opgericht werd in Caesarea Philippi. Dit verslag komt sterk overeen met dat van de historicus Eusebius.

Het tiende hoofdstuk vertelt ons dat het in Magdala was, op het landgoed van Maria Magdalena, dat Martha en Maria Magdalena onze Heiland en Zijn discipelen ontvingen, zoals verhaald door Lukas. (10 : 38) Tot het gezelschap dat altijd in de nabijheid van onze Heiland was, behoorden de "twaalf discipelen", een groep van "zeventig discipelen" en daarbij ook een "groot aantal befaamde vrouwen", die onze Heiland overal volgden. Het is daarom begrijpelijk dat Martha, als oudste zuster en belangrijkste gastvrouw van al deze mensen, toch wel enigszins bezorgd was over alle werkzaamheden die voor zo'n grote samenkomst gedaan moesten worden. In dit hoofdstuk wordt Marcella aan ons voorgesteld, de dienaar van het huisgezin uit Bethanië, die samen met Martha, Johanna en Suzanna de zorg voor het gezelschap op zich nam. Gedurende deze periode kwam onze Heiland vaak naar het huis van Maria en Martha om daar te logeren en als Hij niet aanwezig was, maar een verre tocht ondernam waarbij zij Hem niet konden vergezellen, zorgden de zusters voor de nodige verkwikkingen en voorraden. Zij deden dit via hun dienaren of via Judas Iskariot, die het beheer had over het geld en de provisie. Uit het verhaal blijkt verder dat het dit huis in Magdala was, waar de Here Jezus onderwijs gaf aan de menigte, toen Zijn moeder en Zijn broers Hem kwamen opzoeken (zoals verteld wordt in het evangelie van Lukas (11 : 27)). En het was Marcella, "een zeer toegewijde en gelovige vrouw", die haar stem verhief en tot Hem zeide: "Zalig is de buik, die U gedragen heeft, en de borsten, die Gij hebt gezogen." Er wordt verteld dat onze Heiland de andere woonhuizen van Martha en Maria bij tijd en wijle intensief gebruikte als uitvalsbases. Bethanië, gelegen bij Jeruzalem en het andere Bethanië, gelegen over de Jordaan; en het was in dit laatste Bethanië in Galilea waar onze Heer verblijf hield, toen het nieuws over de ziekte van Lazarus, die in Bethanië bij Jeruzalem verbleef, Hem bereikte.

De volgende hoofdstukken (het veertiende tot het zestiende) handelen over de opstanding van Lazarus uit de dood, en blijven heel dicht bij het bijbelse verhaal.

Het zestiende hoofdstuk eindigt met een interessante verhandeling over de hiermee overeenkomende redding van een mens van de zondedood en stelt dat, als een mens oprecht berouw heeft van zijn zonden, maar door omstan-

digheden zijn toevlucht niet kan nemen tot de normale weg van een met de mond uitgesproken belijdenis ("confidentier pronuntio") en het ontvangen van priesterlijke absolutie: "Ik hierbij plechtig verklaar dat, als deze belijdenis niet moedwillig wordt genegeerd, maar door omstandigheden niet mogelijk is, de Hoge Priester dát zal doen wat voor de sterveling onmogelijk is, en dat God dit zal aannemen en beschouwen als dat wat de zondaar had willen doen, maar waartoe hij niet in staat was". Zowel het onderwerp als de wijze van redeneren in deze passage komen sterk overeen met de stijl van de oorspronkelijke auteur, terwijl niemand die het geschrift leest, kan veronderstellen dat het een tussenvoegsel is.

Het elfde hoofdstuk brengt ons terug naar de sabbat vóór de kruisiging, toen onze Heer, Die in een plaats genaamd Ephraïm geweest was, naar Bethanië bij Jeruzalem kwam om daar het feest in het huis van Simon de Melaatse bij te wonen. Dit hoofdstuk en het volgende handelen hoofdzakelijk over de tweede zalving door Maria. Op deze (zaterdag)avond overnachtte Hij, zo wordt ons verteld, in Bethanië. De volgende dag (Palmzondag) vond de triomfantelijke optocht naar Jeruzalem plaats, maar niemand in deze stad bood onze Heiland onderdak aan. Daarom (zoals verteld wordt in de evangeliën) keerden de Here Jezus en alle twaalf discipelen terug naar Bethanië en vonden bij Maria, Martha en Lazarus de gastvrijheid die hen in Jeruzalem ontzegd was. De daaropvolgende dag (maandag) is de dag waarop de Heer onderweg naar Jeruzalem de onvruchtbare vijgenboom vervloekte. Deze hele dag bracht Hij door op het tempel terrein, waar Hij het volk onderwees en 's avonds keerde Hij terug naar Bethanië. De dag daarna (dinsdag) bracht Hij ook weer door in Jeruzalem. Zijn discipelen volgden Hem en zij passeerden onderweg de verdorde vijgenboom. En weer overnachtte onze Heer in Bethanië, waarna Hij de volgende morgen (woensdag) vroeg naar de tempel in Jeruzalem terugkeerde en met Zijn discipelen sprak over het einde van "deze dingen" en over alles wat nog volbracht moest worden.

Het was aan het einde van deze dag dat de Heer zei: "Gij weet dat na twee dagen het Pascha is, en het ware Lam, de Zoon des mensen, zal overgeleverd worden om gekruisigd te worden." Nadat Hij dit gezegd had verliet Hij de tempel en keerde terug naar Bethanië en overnachtte voor de laatste keer in het huis van Lazarus, van Martha en van Maria. Het eerste gedeelte van de daaropvolgende dag (donderdag) bracht Hij door in Bethanië, maar nam voordat de avond viel afscheid van Zijn gastgezin. Toen de avond naderde vertrok onze Heiland naar Jeruzalem, naar het huis met de opperzaal (op de berg Sion) waar de paasmaaltijd bereid was voor Hem en Zijn discipelen.

Het 20-ste en 21-ste hoofdstuk zijn een verslag van het lijden en de kruisiging van onze Heer, in nauwe overeenstemming met het verslag in de Heilige Schrift.

Het 22-ste hoofdstuk bevat een beschrijving van de balseming en de begraving door Jozef van Arimathea en Nicodemus, waarbij een gedetailleerde beschrijving wordt gegeven van het mausoleum en de grafkamer, die Jozef voor zijn eigen begraafing had laten maken. In deze beschrijving wordt Jozef genoemd de "nobilis decurion". Waarschijnlijk betekent dit dat hij in zowel het Joodse, als in het Romeinse leger een hoge positie bekleedde, wat zijn vriendschap of beter gezegd, zijn relatie met Pilatus verklaart. Over het graf wordt verteld dat het bestond uit twee kamers: een buitenste kamer (later genoemd "de Engelenkapel"), die zo hoog was dat "een man met uitgestrekte arm ternauwernood het plafond kon aanraken" en een binnenkamer, waarin het lichaam van onze Heiland werd gelegd. De ingangen van beide kamers waren gericht naar het oosten en het lichaam van onze Heer werd gelegd in de alkoof aan de noordelijke zijde van de tweede, de binnenste kamer. Zijn voeten waren gericht naar het oosten en Zijn hoofd lag aan de westkant. De linkerzijde van Zijn lichaam rustte tegen de rotsmuur van de grafkamer. Maria Magdalena en haar metgezellen worden ons voor ogen geschilderd: huilend in het gerechtsgebouw en langs de weg naar Golgotha; lijdend onder groot en smartelijk verdriet tijdens de kruisiging; wachtend bij het graf; zich haastend om voor het geliefde lichaam balsem en kruiden te kopen die later, door die machtige opstanding uit de dood, volkomen onnodig en overbodig bleken te zijn geworden. Het verslag vertelt dat Maria Magdalena, Maria Kleopas, Maria Salomé, Johanna en Suzanna degenen waren die de kruiden droegen op die grote opstandingsmorgen!

Het 24-ste tot en met het 30-ste hoofdstuk worden in beslag genomen door een samenvatting van de beschrijving van de vier evangelisten over de opstanding, waarbij nadruk wordt gelegd op de verschijning van de engelen. Aandacht wordt besteed aan het feit dat Maria Magdalena de enige bezoeker aan het graf was die de engelen gezien heeft en dat zij ook de eerste was die haar Heer na Zijn opstanding ontmoette. Zijn opdracht aan haar om de boodschap aan Zijn discipelen te brengen krijgt grote aandacht en dit gedeelte van "Het Leven van Maria Magdalena" eindigt met een terugblik op de belangrijkste gebeurtenissen die de grote toewijding en liefde van Maria Magdalena voor haar Heiland aantonen en het loon dat zij daarvoor mocht ontvangen.

In het 31-ste hoofdstuk wordt verslag gedaan van de Hemelvaart van onze Heer. Veertig dagen na Zijn opstanding wilde de Heer nog eenmaal zichtbaar bij Zijn discipelen aanwezig zijn en er wordt verteld dat onze Heiland aan hen verscheen terwijl zij gezamenlijk aan tafel zaten en dat Hij samen met hen voor de laatste keer de maaltijd gebruikte. Het gezelschap omvatte: de moeder van de Here Jezus, elf discipelen, Maria Magdalena, Martha, Lazarus, Maria Kleopas, Maria Salomé, Johanna en Suzanna. Het blijkt dat zij daar en toen allen de opdracht ontvingen om het evangelie te prediken, eerst in Jeruzalem, dan in Judea en Samaria en daarna tot aan de einden der aarde, waarna onze Heiland niet alleen vergezeld door de genoemden, maar door een grote menigte van volgelingen, hen voorging tot aan Bethanië. Daar, in aanwezigheid van ongeveer 120 mensen, zei Hij: "En zie, Ik ben met u al de dagen tot aan de voleinding der wereld." En terwijl Hij Zijn handen ophief en hen zegende, zagen zij allen hoe de Heer in de hemel werd opgenomen en in een stralende wolk uit hun gezicht verdween.

Het 34-ste hoofdstuk omvat een verslag over Pinksteren en de uitstorting van de Heilige Geest. Daarin wordt ook verteld over het leven van de allervroegste gemeente en over de waardering en achting die Maria Magdalena en de andere gelovige vrouwen, waarmee zij zo nauw verbonden was, ontvingen van de apostelen. Hierbij wordt tegelijkertijd ingegaan op de kwestie waarover geschreven is in Handelingen 6 : 1, toen er zich enige jaloezie voordeed in verband met deze voorkeur van de apostelen. Vooral vanwege deze kwestie werden de zeven diakenen aangesteld: Stefanus en Filippus, Parmenas en Timon, Prochorus, Nikanor en Nikolaüs. Dit hoofdstuk en ook het volgende, verhalen hoe Lazarus, Martha en Maria al hun bezittingen in Jeruzalem, Magdala en de beide Bethaniën verkochten, uitgezonderd de woning in Bethanië bij Jeruzalem, en het geld brachten naar Petrus, die als hoofd van de apostelen beschouwd werd.

Over Maria Magdalena wordt verteld dat zij bijzonder toegewijd was aan de zorg voor de moeder van de Here Jezus en dat zij zich daarom ook met haar mocht verheugen in de zichtbare aanwezigheid en dienst van engelen, die zo nu en dan tot troost en ondersteuning van de moeder van de Here Jezus gezonden werden.

Het huis in Bethanië bij Jeruzalem, waar de Heiland zo vaak de nacht, slapend of wakend, had doorgebracht, werd door de apostelen gehouden als gebedshuis en werd als zodanig ook gewijd, waarbij Lazarus aangewezen werd als priester of voorganger voor de gelovigen aldaar. Toen echter de

vervolging door de Joden een aanvang nam, ging Lazarus weg uit Bethanië om naar Cyprus te gaan en daar het Koninkrijk Gods te prediken, waardoor hij de eerste voorganger van de Christenen op Cyprus werd.

Het 36-ste hoofdstuk luidt als volgt:

Na de dood van de eerste martelaar Stefanus, werd Saulus door de hemel tot geloof geroepen, maar het was pas twaalf jaar later dat zijn naam veranderde in Paulus. Allen die net zoals Filippus en de overige metgezellen van Stefanus uiteen gejaagd werden door de vervolging die na de marteldood van Stefanus begon, reisden naar alle richtingen en verkondigden het Koninkrijk Gods. Zij kwamen uiteindelijk ook in Antiochië, waar een grote gemeente van volgelingen ontstond. Daar ontstond voor het eerst de naam "Christenen" en daar werd door Petrus een hoofdkwartier gevestigd waarover hij later, toen hij naar de overige apostelen in Jeruzalem terugkeerde, Euodius als voorganger aanstelde. Al de genoemden bleven, in overeenstemming met de opdracht van de Heiland, gedurende deze twaalf jaren het evangelie verkondigen, alleen gericht aan de twaalf stammen der Hebreëen. In het dertiende jaar na de opstanding (in 47 na Christus) werd Jakobus, de broer van Johannes, door het zwaard gedood; Petrus werd in de gevangenis gezet en Saulus, door de Heilige Geest geroepen tot het apostelschap, vertrok voor zijn eerste zendingsreis. Vanaf die tijd droeg hij de naam Paulus. In het volgende jaar (het veertiende na de opstanding, in 48 na Christus) werden de apostelen door loting als volgt verdeeld en uitgezonden.

Thomas en Bartolomeüs kregen de zorg voor het oosten.

Simon en Matthéüs voor het zuiden.

Filippus en Thaddeüs voor het noorden.

Matthéüs en Jakobus voor het hart van de wereld ("Medium Mundi").

Johannes en Andreas voor de provinciën langs de Middellandse Zee.

Petrus en Paulus voor de koninkrijken in het westen.

Deze gebeurtenis viel samen met de komst van Paulus naar Jeruzalem om Petrus te bezoeken, waarbij in aanwezigheid van Jakobus, Johannes en Petrus wederzijds erkenning gedaan werd van hun verbondenheid in het apostelschap. Hierna vertrok Paulus, vergezeld door Barnabas om het evangelie te prediken in Syrië en Illyrium. Petrus verkoos uit de daar aanwezige discipelen de oudsten en meest wijzen om naar de westelijke gebieden te gaan en in die streken te gaan prediken die hij niet zelf kon bezoeken. Naar Gallië, dat uit zeventien provinciën bestond, een overeenkomstig aantal

predikers en naar de Spaanse provinciën, waarvan er zeven waren, een overeenkomstig aantal leraren.

Van deze 24 oudsten was Maximinus de eerste en belangrijkste. Hij was één van de zeventig discipelen die gezonden werden door onze Heiland en hij was machtig in woorden en in werken; na de apostelen de meest vooraanstaande onder de Christenen. Maria Magdalena was met heilige banden van geloof en liefde sterk met deze discipel verbonden en vastbesloten om niet gescheiden te worden van zijn woord en aanwezigheid, waarheen God hem ook zenden zou. Tien apostelen waren toen al vertrokken en hoe groot de liefde en verbondenheid tussen de discipelen en de rest van de apostelen ook was, het was onmogelijk om bij elkaar te blijven omdat er door de haat van de Joden een heftige vervolging van de gemeente was ontstaan. Een vervolging waarbij Herodes Jakobus onthoofdde, Petrus gevangen zette en de rest van de Christenen tot buiten zijn grenzen verjoeg.

Toen de discipelen vertrokken, gingen alle edelmoedige gastvrouwen en weduwen, die hen in Jeruzalem gediend hadden, met hen mee. Onder hen bevonden zich Martha, wier broer Lazarus toen al voorganger was op Cyprus en Marcella, de dienstmaagd en volgeling van Martha. De diaken Parmenas, vol van geloof en genade van God, behoorde ook tot deze groep discipelen. Martha vertrouwde zichzelf in Christus aan de zorg van Parmenas toe, zoals Maria Magdalena zich in Christus toevertrouwde aan de zorg van Maximinus. Door wonderbaarlijke goddelijke voorzienigheid vonden dezen hun weg naar de landen in het Westen. Het was Gods wil dat de glorie van het heerlijk evangelie door de naam en faam van Maria Magdalena en haar gezegende zuster bekend zou worden in de hele wereld. In het Oosten was men tot dan toe gezegend geweest met het voorbeeld van hun geloofsleven en het door hen gesproken Woord. Nu zou het Westen dezelfde glans ontvangen vanwege hun aanwezigheid en geheiligd worden doordat hun overblijfselen daar bewaard zijn gebleven.

Hoofdstuk 37

En zo vertrokken over zee en onder leiding van Maximinus: Parmenas, de aartsdiaken; Trofimus en Eutropius, voorgangers; en de rest van de leiders van de Christelijke strijd, tezamen met de befaamde Maria Magdalena en haar zuster, de gezegende Martha. Toen zij de kusten van Azië achter zich lieten werden zij begunstigd door een oostenwind, maakten een grote bocht door het zuiden, tussen Europa en Afrika door naar de Thyreense zee

en hielden Italië en de stad Rome aan hun rechterhand. Zij maakten gelukkiglijk een bocht naar rechts en kwamen in de buurt van de stad Marseille, gelegen in de provincie Viennoise in Gallië, daar waar de Rhône in de zee uitmondt. Nadat zij de Naam des Heeren, de Koning van het heelal, aangeroepen hadden, gingen zij in verschillende groepjes uiteen. Elk naar de provincie die hen door de Heilige Geest was aangewezen en begonnen onmiddellijk overal vrijmoedig het evangelie te prediken. "En de Heere, Die getuigenis gaf aan het woord Zijner genade, gaf, dat tekenen en wonderen geschiedden door hun handen."

Maximinus ging naar Aix (Aquensem), de hoofdstad van de provincie Narbonnaise II, waar ook Maria Magdalena het eindpunt van haar omzwervingen vond.

Paulus naar Narbonne (Narbonam), de hoofdstad van de provincie Narbonnaise I.

Austregisilus naar Bourges (Bituricam), de hoofdstad van de provincie Aquitanië I.

Hirenaeus naar Lyon (Lugdunum), de hoofdstad van Lugdunensis I.

Gratian naar Tours (Turonum), de hoofdstad van Lugdunensis II.

Sabrinus en *Potentianus* naar Sens (Sesonas), de hoofdstad van Lugdunensis IV.

Valerius naar Trier (Treverim), de hoofdstad van de provincie België.

Feroncius naar Besançon (Bisuntium), de hoofdstad van de provincie Sequanae.

Eutropius naar Saintes (Sanctonas), een stad in de provincie Aquitanië II.

Trofimus naar Arles (Arelatum), nu de hoofdstad van de provincie Viennoise.

Deze tien provinciën in Gallië kwamen tot geloof door de prediking van deze tien discipelen. Anderen predikten in zeven provinciale steden:

Eutropius in Orange (Aurasicum)

Frontinus in Perigeux (Petrogoras)

Georgius in Veliacum

Julianus in Mans (Cenomanum)

Martialis in Limoges (Lemovicas)

Saturninus in Toulouse (Tolosam), waar hij om zijn geloof van het kapitoel werd gegoooid.

Parmenas in Avignon (Avenicorum).

De eerbiedwaardige dienares van onze Heer en Heiland, Martha en haar dienares Marcella, Epaphras en Sosthenes, Germanus en Euchodia en Syn-tex gingen mee met Parmenas.

Hier volgen nog de namen van degenen die door de apostelen naar Spanje werden gezonden: Torquatus, Thesiphum, Secundus, Indalecius, Coecilius, Esicius en Euphrasius. Dezen voegden door hun arbeid de zeven provinciën van Spanje toe aan het Christelijk geloof⁵.

Hoofdstuk 38

Maximinus begon, nadat hij in Aix was aangekomen, het goede zaad, het Woord over de genade van God, biddend en vastend, zonder ophouden dag en nacht, uit te strooien, opdat hij de ongelovigen in die streek tot kennis der waarheid en het dienen van de levende God zou bewegen. Spoedig begon de prediking een nieuwe oogst van gelovigen op te leveren en de gezegende Maximinus, aan het hoofd van de gemeente in Aix, maakte zich aangenaam door vele goddelijke gaven en wonderen. Bij hem, en tot dezelfde gemeente behorend, verbleef Maria Magdalena die zo bijzonder bevriend was geweest met haar Heiland, zich overgevend aan haar studie en meditatie. Want omdat zij zo wijselijk het goede deel aan de voeten van haar Heer gekozen had, werd dit, zoals Hij haar had beloofd, ook nu niet van haar weggenomen. Maar gedreven door het doel van haar komst naar deze westelijke landen aan de einden der aarde, zag zij menig keer af van de vreugde van haar studie en meditatie, om het evangelie aan de ongelovigen te prediken of om gelovigen in hun geloof op te bouwen en te bevestigen. "Waar haar hart vol van was liep haar mond van over", en dit gaf haar prediking goddelijke overtuigingskracht. De tranen uit háár ogen hadden de voeten van haar Heiland gewassen en die ogen waren het die Hem na Zijn opstanding als eerste hadden gezien. Haar haren hadden Zijn geliefde

5. Opgemerkt moet worden dat deze namen van eerste zendelingen, hoewel ogenschijnlijk direct verband houdend met de "zeventien" en de "zeven" van een voorgaande pagina, meer genoemd worden als de eerste priestervoorgangers dan als tegelijkertijd gearriveerden met Maria en Martha. De naam "Hirenaeus" in samenhang met Lyon schijnt te verwijzen naar de belangrijke Irenaeus, die pas voorganger in Lyon was omstreeks het jaar 179 na Christus. Dit moet daarom als een opvallend anachronisme worden gezien, tenzij hier verwezen wordt naar een andere en eerdere Hirenaeus die de voorloper was van Pothinus in het ambt van voorganger. Dat dit heel goed mogelijk is blijkt uit een passage van Gregory van Tours (*Hist. Franc.*, bk. i, hst. 22) die daarin zegt dat de grote vervolging in het jaar 177 volgde na de periode van Irenaeus, dus hij schijnt, net zoals zovele oude geschiedschrijvers, hopeloos in de fout te gaan wat betreft de data en jaartallen (zie ook "Appendix D", waar Irenaeus zijn voorgangers beschrijft).

voeten afgedroogd. Haar lippen hadden Hem gekust, niet alleen gedurende Zijn aardse omwandeling, maar zelfs na Zijn dood en opstanding. Haar handen hadden Hem aangeraakt en gezalfd. Maar waarom zou ik ook al deze dingen hier nog verder opsommen? Het is zoals de Here Jezus Zelf gezegd heeft: "Voorwaar zeg Ik u: Overal waar dit Evangelie gepredikt zal worden, daar zal ook tot haar gedachtenis gesproken worden van hetgeen zij gedaan heeft". (Markus 14 : 9)

Hoofdstuk 39

Martha en haar metgezellen predikten het evangelie van onze Heiland aan de inwoners van de steden Avignon en Arles en in alle kleine dorpen en gehuchten, gelegen aan de oevers van de rivier de Rhône in de provincie Vienne. Zij getuigde hoofdzakelijk over de dingen die zij had gezien aangaande de persoon van onze Heer. Over wat zij gehoord en geleerd had van de woorden die van Zijn lippen kwamen als Hij in het openbaar sprak. Over wat Hij had laten zien van Zijn hemelse macht. Zij voegde bij dit getuigenis haar eigen tekenen en wonderen. Als de situatie dat vereiste ontving zij de gave van genezing door gebed of onder het teken van het kruis, om melaatsen te reinigen, verlamden te genezen, doden op te wekken en blinden, doven, stommen en lammen en ieder die enige ziekte had, te helen.

Ook aan Maria werd deze macht gegeven en met onuitsprekelijke gratie deed zij wonderen als dit nodig was om de waarheid van haar woorden kracht bij te zetten en haar toehoorders tot geloof te bewegen. Zowel Maria als Martha hadden een edele schoonheid, hun houding en optreden getuigde van grote edelmoedigheid en hun taalgebruik was boeiend en vol van genade. Het gebeurde zelden of nooit dat iemand die onder hun gehoor kwam, ongelovig bleef of niet werd aangeraakt. Hun verschijning alleen scheen al in staat te zijn om anderen te vervullen met liefde voor Christus of met oprecht berouw. Zij waren gematigd in het nuttigen van voedsel en droegen eenvoudige kleding. Toen haar Heer en Verlosser lichamelijk niet meer op aarde aanwezig was gebruikte Maria zelfs te weinig voedsel en had geen aandacht meer voor haar kleding. Haar verzorgsters, die bij haar woonden, hielden echter veel van haar en zorgden voor haar en voor haar eerste behoeften. Hieruit is waarschijnlijk het verhaal ontstaan dat zij dagelijks door engelen opgeheven werd in de hemel en door hen versterkt werd met hemels brood. En overdrachtelijk gezien is dit natuurlijk niet ongeloofwaardig (maar dit gebeurde niet letterlijk). En verder is er nog het verhaal dat zij, na de Hemelvaart van onze Heiland, naar de woestijn van Arabië

vluchtte en daar naakt in een grot woonde totdat zij werd bezocht door een priester en zijn kleding van hem opeiste. Deze en andere overeenkomende beweringen zijn volkomen gelogen en gebaseerd op verzonnen fabelen of op "Het leven van Maria van Egypte".

Hoofdstuk 40

In het 40-ste hoofdstuk vinden we een verslag over de "draak" - een soort krokodil - die in die dagen gevonden werd op de oevers van de Rhône in de omgeving van Tarascon en die de bewoners grote angst aanjoeg. Dezen zonden afgezanten naar Martha die haar de boodschap moesten brengen dat, als "die Messias die zij predikte inderdaad zo oneindig sterk was, waarom toonde Hij dit dan niet door dit verschrikkelijke beest te vernietigen?" Martha antwoordde: "Alles is mogelijk degene die gelooft", en ging op weg naar het nest van het beest, vergezeld door een aantal van de afgezanten die moed genoeg hadden om haar daarheen te volgen. Terwijl zij het teken van het kruis maakte naderde zij het beest en bond haar gordel rond zijn nek, waarna zij het volk toestond om het te doden.

Het 41-ste hoofdstuk vertelt over het leven van Martha in Tarascon en verloopt als volgt:

Nadat alle giftige reptielen in de omgeving van Tarascon, door Gods kracht en op deze wijze, waren uitgeroeid, verkoos Martha deze plaats om zich er te vestigen en veranderde dat wat voorheen een afschuwelijk en verdorven oord was geweest, in een plaats van schoonheid, lieflijk en aangenaam voor de ogen. Zij richtte hier een kapelletje in en deed haar best om dit te versieren met deugden en goede werken in plaats van met ijdele en nutteloze ornamenten. Hier woonde zij zeven jaren lang, terwijl haar voedsel in die tijd bestond uit eetbare knollen, groene kruiden en fruit. Zij beschouwde het voor zichzelf als onnuttig, om meer dan één maaltijd per dag tot zich te nemen. Maar omdat zij vond dat dit strenge vasten alleen haar zware last was, en niet die van haar vrienden, burens of van ieder die bij haar logeerde, bleef zij altijd trouw aan haar beroemde gastvrijheid van oudsher. Er waren altijd behoeftigen in haar omgeving en aan hen gaf zij mildelijk van wat zij tot haar beschikking had en liet hen van haar tafel mee-eten, waarbij zij de kruiden voor zichzelf hield en deze armen met liefdevolle zorg en de haar eigen zachtmoedigheid van het door hen benodigde vlees voorzag. Zij deed dit met graagte... in gedachtenis aan Hem, Die zij vroeger, toen Hij nog op aarde en hongerig en dorstig was, zo vaak als gastvrouw gediend

had, maar Die nu deze tijdelijke zorg niet meer nodig had. Hoewel Hij nog steeds verlangde om, in deze behoeftigen, verkwikt en getroost te worden. En deze trouwe dienstmaagd van Christus herinnerde zich hoe Hij tegen hen gezegd had: "Voor zoveel gij dit één van deze Mijn minste broeders gedaan hebt, zo hebt gij dat Mij gedaan." Dus zoals zij voorheen het Hoofd van de Gemeente gediend had, zo wijdde zij zichzelf nu met dezelfde liefde en vriendelijkheid in dienst van de leden van Zijn lichaam. En omdat God de blijmoedige gever liefheeft, zorgde Hij ervoor dat de voorraden in haar kelders, als een niet te stoppen bron, nooit uitgeput raakten. Hoewel deze kelders door haar vrijgevigheid dagelijks gelegeerd werden. De gelovigen die haar vreugde in het delen opmerkten, droegen eens te meer bij in het weer vullen ervan zodat zij, zonder op zichzelf te zien, altijd in staat was om overvloedig uit te delen.

Haar kleding was ruw. Gedurende deze zeven jaar droeg zij slechts twee kledingstukken (saccus en silicium), bij elkaar gehouden door een geknoopte gordel van paardenhaar. Ze liep op blote voeten en op haar hoofd droeg zij een witte muts van kamelenhaar. Boomtakken en bladeren van wijnranken waarover een tijk getrokken was, dienden haar als bed en een steen was haar tot hoofdkussen. Haar geest was geheel toegewijd aan God en gaf alles aan Hem over, waarbij zij vaak de nacht biddend doorbracht en zij Hem, Die in Zijn vernedering in het verleden vaak te gast was geweest in haar woning, nu op haar knieën aanbad als Koning van hemel en aarde. Regelmatig ging zij naar de nabijgelegen dorpen en steden en predikte daar het geloof in de Here Jezus Christus, waarna zij terugkeerde naar haar afzondering met de vertroosting dat velen aan het geloof in Hem waren toegevoegd.

Het 42-ste hoofdstuk vertelt over de opstanding uit de dood van een jongeman die verdronken was terwijl hij probeerde zwemmend de overkant van de Rhône te bereiken om de prediking van Martha te horen.

Het 43-ste hoofdstuk doet verslag van de wijding van het huis van Martha tot kerkgebouw:

Maximinus, beschermheer en voorganger van Maria Magdalena, kwam uit zijn provincie Narbonnaise II naar Tarascon, om Martha, de dienaar van Jezus Christus, te bezoeken. Met dezelfde bedoeling en op dezelfde dag en hetzelfde tijdstip, arriveerden bij haar ook Trofimius, voorganger in Arles, en Eutropius, voorganger in Orange, terwijl geen van hen allen verwacht had elkaar daar te ontmoeten. Zij werden allen geleid door de Heilige

Geest, Die alle dingen doet naar Zijn wil. De geloofsheldin begroette hen hartelijk en gul en stond erop dat zij zouden blijven logeren. Op de zestiende dag van de maand januari (dit is de zeventiende dag van de maand Casleu, door de Latijnstalige volkeren december genoemd), wijdden zij de woning van de gezegende Martha, dat door haar goede werken en het door haar gesproken Woord al een heilige plaats was, als kerkgebouw van onze Heer en Heiland. Aan de maaltijd, waaraan zij na deze heiliging aanzaten, bediende Martha haar gasten liefdevol. Er was daar een hele menigte van mensen bijeen die allen aan deze maaltijd deelnamen, zodat er na verloop van tijd een tekort aan wijn ontstond. Martha liet daarom in de Naam van de Here Jezus water halen, dat aan iedereen overvloedig werd geschonken en toen haar gasten het water proefden ontdekten zij dat het water veranderd was in goede wijn.

Hoofdstuk 44

Deze voorgangers nu, nadat zij de gezegende dienaar van Jezus Christus vaarwel hadden gezegd en zichzelf in haar voorbede hadden aanbevolen, zegenden elkander en vertrokken daarna weer, elk naar de hem toegewezen plaats.

Martha vroeg aan de vertrekkende Maximinus om een groet over te brengen aan haar geliefde zuster Maria Magdalena en om haar te vragen of zij vooral nog een keer bij haar op bezoek wilde komen voordat Martha zou sterven. Toen Maria Magdalena deze groet en dit verzoek via Maximinus ontving, liet zij op haar beurt een groet overbrengen aan haar zuster Martha en beloofde haar, dat zij haar verzoek zou inwilligen, zo niet tijdens dit leven, dan zelfs na de dood. Daarom gelooft men dat Gods heiligen ook na hun dood hun geliefden gedenken en soms beloften vervullen die zij gedaan hebben toen zij nog in leven waren.

Rond deze tijd begon er in Aquitanië een christenvervolging en velen van hen werden verbannen, waaronder ook Frontinus, de voorganger in Perigeux en Georgius, voorganger in Veliacum. Zij vluchtten naar Martha in Tarascon. Zij ontving hen met de haar eigen goedhartigheid en hartelijkheid en deed haar best om hen bij zich te houden totdat zij weer naar hun eigen bisdommen terug konden keren. Toen zij op het punt stonden om weer te vertrekken zei Martha tot de bisschop (voorganger) van Perigeux: "O Frontinus, u moet weten dat ik volgend jaar om deze tijd dit aardse lichaam zal verlaten. Wilt u mij alstublieft komen begraven?" Waarop deze voorganger (bisschop)

antwoordde: "Als God het mij toestaat en ik nog in leven ben, zal ik komen dochter." De broeders keerden terug naar huis en de gezegende Martha riep allen die bij haar hoorden tot zich en voorzegde aan hen dat deze zelfde dag over een jaar haar sterfdag zou zijn. Daarna legde zij zich op haar bed van boomtakken en werd gedurende een heel jaar door koorts geteisterd, "gelouterd als goud in de brandende oven".

Hoofdstuk 45

Maria Magdalena gaf zich ondertussen over aan haar meditatie en bleef trouw aan het goede deel dat zij gekozen had... Toen de tijd naderde dat haar geheiligde geest verlost zou worden van de aardse tabernakel en zij bereid was om het hemelse land te betreden waar haar hart zo naar hunkerde, omdat zij dan geheel verenigd zou zijn met haar Heer, de Zoon van God, verscheen haar Heer en Heiland voor haar in eigen persoon. Zij zag werkelijk het voorwerp van haar verlangen Zelf, Jezus Christus, gediend door een legermacht van engelen, voor zich verschijnen. Hij riep haar teder en vol mededogen in de heerlijkheid van Zijn hemelse Koninkrijk, zeggend: "Kom Mijn geliefde, zit op Mijn troon, want de Koning verlangt uw aanwezigheid... Hij, Die gij toen Hij nog op aarde was gediend hebt, zal u in het eeuwige leven ontvangen onder het gezang van engelenkoren, lovend en prijzend God in een wereld zonder eind." Deze goede vriendin en metgezel van haar Heer en Heiland overleed op de elfde dag vóór de maand augustus; gediend door blijde engelen; aan hen gelijk gemaakt met hemelse heerlijkheid; waardig geacht om de Koning der Eeuwen in Zijn schoonheid te aanschouwen; en om zich te verheugen in het eeuwige Licht Zijner heerlijkheid.

De gezegende Maximinus legde haar geliefd lichaam, gebalsemd met aromatische kruiden, in een prachtig graf, waarna hij over haar overblijfselen een gebouw liet oprichten, dat opvalt door de nobele vormgeving. Haar graf is gemaakt van wit marmer (glanzend albast?), en draagt een afbeelding van de zalving in het huis van Simon, waar Maria vergeving van zonden vond. En tevens een afbeelding van de dienst die zij haar Heer bewees, toen zij specerijen naar Zijn graf bracht.

Hoofdstuk 46

Terwijl deze gebeurtenissen plaatshadden in de buurt van Aix, de hoofdstad van de kerkprovincie Narbonnaise, zag op datzelfde moment de dienst-

maagd van de Heer, Martha, die in de buurt van Tarascon in de provincie Vienne verbleef en door koorts aan haar bed gekluisterd was, plotseling een engelenkoor dat haar zuster Maria Magdalena meevoerde naar de hemel. Zij riep allen die voor haar zorgden bij elkaar en vertelde aan hen wat zij gezien had, vroeg hen om zich samen met haar hierover te verheugen en zei: "O, gelukzalige zuster, wat heb je nu toch gedaan? Waarom heb je me geen bezoek gebracht, zoals je had beloofd en verheug je je nu zonder mij in de omarming van de Here Jezus, die wij zo beminden en die ons zo heeft liefgehad? Maar ik kom je achterna. Verheug je ondertussen maar in dat eeuwige leven waaraan je nu deel hebt. Maar vergeet niet degene die jou altijd zal gedenken." En deze vrome heldin, getroost door het visioen, verlangde er meer dan ooit naar om ontbonden te worden en met Christus te zijn. Zij verdroeg nog nauwelijks de gebondenheid aan het vlees, maar hunkerde ernaar bij haar zuster te zijn en bij de engelen die zij gezien had. Overtuigd dat haar vertrek niet lang zou worden uitgesteld, onderwees, vermaande en vertroostte zij voortdurend de gelovigen in haar omgeving. En zo gebeurde het dat het nieuws zich overal verspreidde dat deze dienaar van God stervende was en een grote menigte van gelovigen vergaderde zich rondom haar. Vastbesloten om niet te vertrekken totdat zij begraven was, bouwden zij tenten in de nabijgelegen bossen en naar alle richtingen werd het licht van hun kampvuren gezien.

Hoofdstuk 47

In de avond van de zevende dag daarna, gaf Martha opdracht zeven kaarsen en drie lampen aan te steken. Omstreeks middernacht werden degenen die bij haar waakten overvallen door een diepe slaap. En zie, er kwam een geweldige gedreven wind, die alle kaarsen en lampen uitblies. Toen Martha dit zag, sloeg zij een kruis en bad dat zij bewaard zou worden van de boze. Daarna riep zij haar verzorgers en vroeg hen om de lichten weer aan te steken. Zij haastten zich weg om daartoe vuur te halen. Toen zij weg waren scheen er plotseling alom een hemels licht en in dat licht verscheen Maria Magdalena, apostel van Christus, onze Heer en Heiland. Zij hield in haar rechterhand een brandende fakkel waarvan de hemelse straling direct de zeven kaarsen en de lampen die waren uitgeblazen, weer deed ontbranden. Terwijl zij het bed van haar zuster naderde, zei zij: "Gegroet, heilige zuster!" Nadat Martha deze groet beantwoord had, vervolgde zij: "Zie, ik kom je een bezoek brengen terwijl je nog in het vlees bent, zoals je via Maximinus aan mij hebt gevraagd en hier is ook je liefhebbende Heer en Heiland, Die je roept om uit dit tranendal te komen. Zo verscheen Hij ook aan mij en bracht

me naar Zijn paleis van glorie. Dus kom en talm niet." Terwijl zij sprak maakte zij snel en met vreugde plaats voor haar Heer, Die naar Martha toe kwam en vriendelijk tegen haar zei: "Hier ben Ik, die je tot voor kort zo toegewijd en met al je krachten gediend hebt, aan wie je allerhartelijkst gastvrijheid verleend hebt, wiens volgelingen je na Mijn opstanding gediend hebt met vele goede werken en voor wie je ootmoedig beleden hebt: "Ik geloof dat Gij zijt de Christus, de Zoon van de levende God, Die in de wereld komen zou." Kom dan Mijn gastvrouw, kom uit uw ballingschap en ontvang uw levenskroon." Toen Martha deze woorden hoorde probeerde zij op te staan om haar Heiland direct te volgen, maar Hij zei: "Wacht nog even, want ik ga heen om u plaats te bereiden en Ik zal wederkomen en zal u tot Mij nemen, opdat gij ook zijn moogt waar Ik ben." Nadat de Heer dit gezegd had verdween Hij uit het gezicht en ook haar zuster Maria was niet meer te zien, alleen het licht waarin zij verschenen waren bleef schijnen. Op dat moment kwamen de verzorgers terug en stonden verbaasd toen zij zagen dat de kaarsen en lampen, die uitgeblazen waren geweest, met ongewone helderheid hun licht verspreidden.

Hoofdstuk 48

Op de dag dat haar tijd gekomen was gaf Martha opdracht om haar naar buiten te brengen. Hoewel de dag snel voorbijging, was het voor Martha alsof de tijd uiterst langzaam ging en leek de ochtend de lengte te hebben van duizend jaren. Onder een boom werd een primitief bed gemaakt van stro, overtrokken met een linnen lijkkleed, waarop met sintels een kruis gevormd werd. Zodra de zon opkwam werd de dienaar van Christus naar buiten gedragen en op de sintels gelegd en werd er op haar verzoek een afbeelding van de gekruisigde Heiland voor haar neergezet.

Hier rustte zij een poosje en kijkend naar de menigte van gelovigen rondom haar, verzocht zij hen om in hun gebeden te vragen om haar spoedige verlossing. Toen dezen begonnen te huilen richtte zij zelf haar ogen naar de hemel en zei: "O mijn Heer en Heiland, waarom moet ik zo lang wachten? Wanneer zal ik voor Uw aangezicht verschijnen? Sinds Gij in het ochtendgloren met mij gesproken hebt, heeft mijn ziel mij verlaten; ... Beschaam mijn verlangen toch niet o God. O mijn God, vertoef niet zo lang." Terwijl zij daar lag en gelegenheid had om na te denken, kwam haar in de geest hoe Christus op het negende uur van de dag de laatste adem had uitgeblazen (waarvan zij zelf getuige was geweest) en herinnerde zij zich het boek over de dood en opstanding van Christus, geschreven in het Hebreeuws, dat zij

had meegebracht uit Jeruzalem. Zij riep Parmenas bij zich, gaf hem het boek en vroeg hem om eruit voor te lezen, zodat de verveling van het wachten lichter gemaakt zou worden voor haar. Zij hoorde hem in haar eigen taal lezen over het lijden van de Heiland, ook daarvan was zij getuige geweest, en barstte, overmand door medelijden, in tranen uit en dacht voor een ogenblik niet meer aan haar eigen aanstaande verscheiden, omdat al haar aandacht gericht was op het lijdensverhaal van haar Heer. Toen de voorlezer aankwam bij het gedeelte waar Christus, terwijl Hij Zijn geest aanbeveelt in de handen van Zijn Vader, "de geest gaf", zuchtte zij diep en blies daarmee ook haar laatste adem uit.

Martha ontsliep aldus in haar Heer op de vierde dag vóór de maand augustus, de achtste dag na het overlijden van haar zuster Maria Magdalena, op de zesde dag van de week, in het negende uur van de dag en in de leeftijd van vijftien jaar. Haar lichaam werd met gepaste eer omwikkeld en opgebaard en werd in de kerk van Martha gedragen door haar vrienden die met haar uit het Oosten gekomen waren en die, tot op diezelfde dag bij haar gebleven waren. Dit waren Parmenas, Germanus, Sosthenes en Epafras, metgezel van Trofimus, voorganger in Arles, Marcella, haar dienstmaagd en Euchodia en Syntex. Deze zeven metgezellen van Martha wijdden drie dagen aan haar begrafenis, samen met een menigte mensen, die uit alle richtingen gekomen waren en die drie dagen een wake hielden rondom het lichaam van deze gelovige. Zij brachten God lof en eer, en verlichtten de wijde omtrek, met kaarsen in het kerkgebouw, met lampen in de huizen en met open vuren in de omliggende bossen.

Hoofdstuk 49

Op de Sabbatdag werd er voor het lichaam van Martha in het door haar aan Christus gewijde kerkgebouw een graf bereid en op de dag die de Dag des Heren wordt genoemd, op het derde uur van de dag, kwamen allen bijeen om het lichaam van Martha waardig te begraven. Dit was op de laatste dag vóór de maand augustus. Precies op datzelfde moment was de priester Frontinus^{6 pag. 101} in Petragoricus (Perigueux), een stad in Aquitanië, die op het punt stond om de mis op te dragen, in zijn stoel in slaap gevallen, toen Christus hem verscheen en tot hem zei: "Kom, Mijn zoon, nu moet je doen wat je beloofd hebt en helpen bij het ter aarde bestellen van mijn gastvrouw Martha." En onmiddellijk, in een oogwenk, verscheen onze Heer samen met Frontinus in de kerk in Tarascon. Zij hadden elk een boek in hun handen en stonden, Christus aan het hoofdeind en Frontinus aan het voeteneind

bij het lichaam van Martha. Samen legden zij haar lichaam in het graf, tot verwondering van allen die daar aanwezig waren. Toen de begrafenisdienst afgelopen was, waren zij weer verdwenen.

Sommige van degenen die metgezellen waren geweest van de dienaar van onze Heiland, keerden naar het Oosten terug. Te weten Epafras; en Marcella; en Syntyche, die begraven is in Filippi; en hij over wie de apostel schrijft: Parmenas, vol des geloofs en de genade van God, die waardig bevonden werd voor de martelaarskroon; en Germanus; en Euchodia. Dezen, "welker namen staan geschreven in het boek des levens" (Filippenzen 4 : 2, 3) hielpen daarna samen met Clemens en nog anderen, de gezegende apostelen bij hun arbeid.

Sinds de sterfdag van Martha zijn er in haar kerkgebouw talloze wonderen gebeurd, waarbij gezondheid en herstel werden gegeven aan blinden, doven, stommen, kreupelen en verlamden of aan mensen die leden aan koorts, aan lepra of die door demonen bezeten waren. Clovis, koning der Franken en Teutonen, ontroerd door de vele grote wonderen die plaatsvonden bij het graf van Martha, kwam naar Tarascon, en werd, zodra hij de tombe van Martha aanraakte, genezen van een ernstige nierkwaal waaronder hij hevig geleden had. Om zijn dankbaarheid voor deze genezing te tonen gaf Clovis aan God drie maten land, die rondom het kerkgebouw van Martha gelegen waren. Een gebied dat zich tot aan de andere kant van de Rhône uitstreckte, met daarop steden, dorpjes en wouden. Hij bezegelde de akte met zijn ring. Dit gebied is tot op deze dag in het bezit van de kerk van deze geloofsheldin.

Hoofdstuk 50

Tot hiertoe hebben wij volstaan met een verslag over het geloofsleven en het sterven van de dierbare Martha, eerbiedwaardige dienaar van de Zoon van God, en dit verslag is nu compleet. De wonderlijke gebeurtenissen die plaatsvonden na haar dood, door haar bemiddeling en onder haar invloed, alsook een verslag over het gewijde leven en lijden van haar broer, de gezegende Lazarus, voorganger en martelaar, zijn bewaard voor een ander boekwerk.

6. In de brief van Ignatius aan de Efeziërs (hst. i, 7) wordt gesproken over ene "Fronto", een zending die vanuit Efeze was gekomen. "Crocus, Aresimus, Burrhus en Fronto" hadden een ontmoeting met Ignatius die op zendingsreis was en ten tijde van deze ontmoeting een gevangene in Rome. Zou er verband kunnen bestaan tussen deze genoemde discipel en Frontinus uit Perigueux?

We zullen hier slechts kort aandacht besteden aan de wonderen die gebeurd zijn door de voorspraak van Maria Magdalena, Gods uitverkorene, en een korte blik werpen op de dood van de voorganger Maximinus. Toen hij begreep dat het zijn tijd was om uit deze wereld weggenomen te worden en om de beloning voor zijn arbeid in ontvangst te nemen - dit was hem door de Heilige Geest duidelijk gemaakt - gaf hij opdracht om voor hem een graf te bereiden in het kerkgebouw waar we al eerder over gesproken hebben. In het gebouw dat met groot vakmanschap gebouwd was over het lichaam van Maria Magdalena. Hij wenste dat zijn sarcofaag geplaatst zou worden dichtbij die van Maria, Gods uitverkorene.

Daarom werd na zijn dood het lichaam van Maximinus door de gelovigen eerbiedig daar begraven en Maximinus en Maria Magdalena geven schoonheid aan deze begraafplaats. Door hun bemiddeling gebeuren hier wonderen voor degenen die hier om gezondheid voor geest en lichaam bidden. Deze begraafplaats is zo eerbiedwaardig geworden dat geen mens, hij zij koning of prins, hoe ook begiftigd met macht en rijkdom, dit kerkgebouw betreden en daar om een zegen bidden kan, zonder dat hij eerst alle wapenen, alle dierlijke lusten en boze bedoelingen afgelegd heeft en hij uiteindelijk nederig en eerbiedig binnen kan gaan. En geen enkele vrouw, hoe hoog haar rang of positie ook geweest moge zijn, heeft het aangedurfd om dit meest heilige godsgebouw binnen te gaan.

Deze kloosterkerk wordt de Abdij van St. Maximinus genoemd. Zij is gelegen in het gebied van Aix en weelde en eer is haar overvloedig geschonken. Op de zesde dag voor ides van de maand juni ontving de gezegende priester Maximinus zijn hemelse levenskroon.

VI De overleveringen over "de drie Maria's en hun metgezellen"

*Hoe zuiver van hart en van verstand,
en hoe krachtig in goddelijk vermogen
zou de mens zijn, die in gedachten
een uur lang met de doden kon spreken!*

*Maar tevergeefs roept gij, of wie dan ook,
hun geesten terug uit hun gouden dag,
behalve misschien als gij, net als zij,
kunt zeggen: mijn geest heeft vrede met het al.*

*Maar ze bezoeken ons vaak in innerlijke stilte,
in een heldere en klare gedachtegang,
in herinneringen gelijk een wolkenloze hemel,
en in een geweten dat is als een zee van rust.*

*Maar als ons hart vol van geraas is,
en als twijfel loert om elke bocht,
dan staan zij slechts luisterend voor de poort
en horen daarbinnen de strijd van het leven.*

Tennyson, "In Memoriam", xciv

Er zijn, denk ik, niet veel woorden nodig om de vele interessante aspecten die beschreven worden in "Het Leven van Maria en Martha" te belichten of aan te prijzen. Er zullen ongetwijfeld fouten en onzorgvuldigheden in dit werk zijn opgenomen. Maar de overduidelijke goede bedoelingen van de schrijver, zijn eerbied en respect voor zijn onderwerp, zijn toegewijde en zijn vastbeslotenheid om niet afgeleid te worden door wat duidelijk namaak is, getuigen van grote eerlijkheid, voorzichtigheid en goedheid, die niet in twijfel getrokken kunnen worden. Dit is het enige exemplaar waarvan met zekerheid vastgesteld is dat het een kopie is van het oorspronkelijke "Life" dat is geschreven door Rabanus. Er bestaan echter nog zes of zeven andere oude manuscripten genaamd "Het Leven van Maria Magdalena", waarvan sommige waarschijnlijk ouder zijn dan deze kopie van Rabanus. Alle gaan over de belangrijkste details van de zendingssmissie naar de Provence. Het

oudste manuscript is geschreven in de vorm van een lied en schijnt te stammen uit de zevende eeuw. Het is gepubliceerd door M. L' Abbé Narbey in het aanhangsel van *Acta Sanctorum*. Hierin lezen we over het vertrek van Maria Magdalena en Maximinus vanuit Palestina na de steniging van Stefanus, en hun aankomst in Marseille, hun zendingsarbeid, hun sterven en hun begraafing in Aix. Het geheel komt overeen met de geschiedenis geschreven door Rabanus, maar bevat niets meer dan de naakte feiten die hier al vastgesteld zijn.

De volgende twee, in chronologische lijn, schijnen de twee oude manuscripten te zijn die bewaard worden in de bibliotheek van Parijs, en die stammen uit de tiende eeuw (Faillon) en uit de elfde tot dertiende eeuw (Duchesne). Het volgende in de tijdslijn van samenstelling is *Life* van Rabanus, bewaard in de bibliotheek van het Magdalena College¹. Daarna hebben we het manuscript Laud 108 in de Bodleian bibliotheek (dertiende eeuw?) en verscheidene latere manuscripten, waarvan de *Buchedd Mair Vadleni* en de *Buchedd Martha*, in de Hafod Collectie in Cardiff (1604), en het fragment in de *Llwfyr Gwyn Rhydderch* van het *Hengwrt manuscript*, tot de belangrijkste in de Britse bibliotheek behoren.

In aanvulling hierop hebben we ook de vrome roman over het "Leven van Maria Magdalena" door een onbekende Italiaanse schrijver uit de veertiende eeuw, onlangs vertaald in het engels door Valentine Hawtrey en uitgegeven door meneer John Lane van The Bodley Head. Het verhaal hierin speelt zich af in de periode die ook beschreven wordt in de evangeliën, hoewel de schrijver zijn bladzijden hoofdzakelijk vult met fictieve interviews en gesprekken. Het is echter opvallend dat de achtergrond voor zijn verhaal genomen is, ofwel uit het manuscript *Life* van Rabanus, of uit een van de andere manuscripten, want de verwantschap tussen Martha en Maria, hun bezittingen in Bethanië en Magdala en het bij hen inwonen van Marcella, of "Martilla", wordt bijna precies zo beschreven als in het verslag van Rabanus.

Als men deze verschillende manuscripten onderzoekt moet bij een goed waarnemer echter één belangrijk feit in het oog springen. Alle oudere manuscripten, die eveneens alle beweren kopieën te zijn van nog eerder geschreven historische documenten, bevatten heel weinig of in het geheel

1. De hoofdzaken hieruit zijn ook te vinden in het eerste deel van de *Chronicles of Matthew of Paris*, dat waarschijnlijk uit, of van vóór 1190 dateert.

geen verhalen over het plaatsvinden van wonderen. Het oudste manuscript is niet meer dan een verslag over de komst van Maria Magdalena, Martha, Lazarus en Maximinus naar de Provence, en geeft op heel eenvoudige wijze de feiten weer van hun leven en hun sterven. Het manuscript *Life* van Rabanus is veel uitgebreider, maar vertelt ook heel weinig over wonderbaarlijke gebeurtenissen. De latere manuscripten daarentegen staan vol met verhalen over wonderen en met ongegronde en ongeloofwaardige aanvullingen. In overeenstemming met de belangrijkste gebeurtenissen, verteld in deze manuscripten, vinden we plaatselijke tradities, plaatselijke gedenktekens en relieken, en plaatselijke liturgieën, die op één of andere manier die belangrijke feiten in herinnering moeten houden.

Deze plaatselijke tradities en monumenten vinden hun begin misschien in de kleine stad en in de kerk van Les Saintes Maries in de Camargue, waarvan verondersteld wordt dat het de plaats is waar de eerste Hebreeuwse zendingen aan land kwamen. Hier vinden we een kerkgebouw uit de achtste of negende eeuw, waarin de beroemde relikwieën van Maria Salomé en Maria Kleopas worden bewaard. Een gebouw met architectonische onderdelen die uitdrukking moeten geven aan deze overlevering en waarheen een jaarlijkse bedevaart wordt gehouden ter ere van deze "Heilige Maria's" en hun befaamde dienstmaagd "Sara".

Zo vinden we ook in Marseille plaatselijke tradities die hoofdzakelijk te maken hebben met het leven en de arbeid van Lazarus en het feit dat hij daar de eerste voorganger geweest is. Het plaatselijke gedenkteken is een grot of hol in het onderaardse kerkgewelf van de St. Victorkerk.

Verderop, in Aix, in St. Maximin en in La Sainte Baume, vinden we plaatselijke tradities, monumenten en relikwieën die verband houden met het apostolaat van Maria Magdalena, Maximinus en Sidonius of Chelidonius. Het belangrijkste relikwie, de schedel van Maria Magdalena, wordt bewaard in een smalle grafkelder in de grote kerk in St. Maximin. In Arles vinden we talloze sporen van Trofimus. De stad Tarascon is, terecht of onterecht, geheel gewijd aan de nagedachtenis van Martha en in de mooie St. Marthakerk worden niet alleen haar stoffelijke overblijfselen bewaard, maar deze kerk is door zijn fraaie architectuur een prachtig gedenkteken om de herinnering aan de bijzondere overleveringen in de Provence levend en in stand te houden.

Nog verderop in de Rhônevallei vinden we het bergdorpje St. Restitut,

gewijd aan de schrijn en herinnering van Restitutus ("de blindgeborene"). Een heel eind verder naar het westen, in het oude Aquitanië, vinden we (in Rocamadour) het alom bekende spoor van Zacheüs en Jozef van Arimathea. Hierover later meer.

Misschien kan de geschiedenis die de dichter Mistral vertelt in zijn in 1859 gepubliceerde Mireio als de beste plaatselijke grond beschouwd worden voor alle provençaalse tradities en overleveringen, zoals die heden levend gehouden worden in de overal in de Carmargue verspreid liggende dorpjes en in de gedachten en harten van de bevolking in de aangrenzende streken.

Dit gedicht zegt:

Tijdens de eerste christenvervolging, nadat Jakobus door het zwaard gedood was, werden Zijn volgelingen vanaf de kust van Palestina in de omgeving van de berg Karmel, in een boot zonder roeiriemen of zeilen gezet en uit het land verdreven.

In deze boot zaten:

Maria, de vrouw van Kleopas; Salomé (ook vaak Maria Salomé genoemd); Maria Magdalena; Martha, deze laatste twee werden vergezeld door hun dienstmaagd Marcella.

Zij werden vergezeld door de volgende heren:

Lazarus; Jozef van Arimathea; Trofimus; Maximinus; Cleon; Eutropius; Sidonius (Restitutus, "de blindgeborene"); Martialis en Saturninus.

Toen de boot landafwaarts dreef, wierp de dienstmaagd van Salomé en Maria Kleopas zichzelf in de zee om zich bij haar meesteressen te voegen en zij werd door Salomé in de boot geholpen. Nadat de boot verscheidene dagen door de zee heen en weer geworpen was, dreef hij naar de kust van de Provence, volgde de oevers van de Rhône en belandde in Arles. Deze stad werd tot het Christelijk geloof bekeerd onder de door God gezegende prediking van Trofimus.

Martha en *Marcella* gingen naar Tarascon en Avignon.

Martialis naar Limoges.

Saturninus naar Toulouse.

Eutropius naar Orange.

Lazarus naar Marseille.

Maximinus en *Sidonius* naar Aix en St. Maximin.

Maria Magdalena naar La Sainte Baume.

Over *Jozef van Arimathea* wordt gezegd dat hij verder trok en de zee overstak naar Brittannië.

Maria Salomé, *Maria Kleopas* en *Sarah* hun dienstmaagd, bleven aan de kust van de Carmargue en zijn daar gestorven. Het kerkgebouw en het kleine dorpje "Les Saintes Maries" bevatten hun overblijfselen en houden hun nagedachtenis in stand.

Een lied, zo antiek dat de ouderdom niet meer is vast te stellen, vertelt ongeveer hetzelfde verhaal. Eén van de coupletten luidt als volgt:

*"Entrez, Sara, dans la nacelle
Lazare, Marthe en Maximin,
Cleon, Trophime, Saturninus
Les trois Maries et Marcelle
Eutrope et Martial, Sidonie avec Joseph
Vous perirez dans le nef."*

Nog een versie van deze zelfde legende vinden we in het zuiden van Spanje, en wel zover zuidelijk als Ciudad Rodrigo. Volgens deze legende kwamen *Maria Salomé*, *Maria Kleopas*, *Maria Magdalena* (de zuster van *Lazarus*), *Lazarus*, *Maximinus*, *Chelidonius*, *Marcella* en *Jozef van Arimathea* naar Aquitanië in Gallië en predikten daar het heilig evangelie van de Here Jezus. "Zoals duidelijk geleerd wordt door de plaatselijke overleveringen en de geschiedenis van de Galliërs". *Maria* bracht het lichaam van *Jakobus* naar Spanje, en stierf in Civitatensum (Ciudad Rodrigo), een stad in Lusitania, op 10 april (*Acta Sanctorum Apr.*, deel i, p. 814).

Er schijnt ook een oude Hebreeuwse overlevering te bestaan die vertelt dat de eerste Joodse inwoners van Arles "kwamen in een boot die door zijn kapitein in de steek gelaten was" (zie de *Jewish Encyclopaedia* onder "Arles").

Voordat we in het bijzonder de geloofwaardigheid van deze legenden in oenschouw nemen, wil ik de aandacht vestigen op de consistentie ervan. Ze bevatten geen sterke tegenstrijdigheden, zoals wel het geval zou zijn geweest als het alleen maar producten zouden zijn van plaatselijke fantasten of romanschrijvers uit rivaliserende dorpen. Het is waar dat de steden *Vezelai* en *St. Maximin* korte tijd met elkaar in discussie zijn geweest over de vraag waar nu werkelijk de overblijfselen van *Maria Magdalena* begraven zouden zijn. Ook de plaats *Ciudad Rodrigo* schijnt met de *Provence*

getwist te hebben over de begraafplaats van de stoffelijke resten van Maria. Maar deze discussies, die uiteindelijk in het voordeel van St. Maximin en Les Saintes Maries zijn beslist, gingen over ondergeschikte details. Ze doen in geen geval iets af aan de fundamentele waarheid van deze oude overleveringen, maar bevestigen veel meer de waarheid ervan. Er bestaat geen twijfel over dat deze overlevering, zoals verteld in *Life* van Rabanus, meer dan duizend jaar lang door de gehele Latijns sprekende kerk als waarheid geaccepteerd werd. Bewijs hiervoor vinden we in het brevier op St. Martha's dag, 29 juli. Daarin vinden we een lezing, vlak voor de tweede nocturne, die vertelt hoe Maria, Martha en Lazarus, met hun dienstmaagd Marcella, en met Maximinus, één van de tweeënzeventig discipelen, door de Joden werden gevangen genomen en in een boot zonder zeilen of roeiriemen werden gezet. En hoe zij veilig naar de haven van Marseille werden gedragen. Verwonderd over deze merkwaardige gebeurtenis bekeerden de mensen in de omliggende streken zich snel tot het geloof in de Here Jezus Christus. Lazarus werd voorganger in Marseille. Maximinus in Aix. Maria leefde en overleed als een pilaar en vastigheid der waarheid op een hoge berg in die streken. Martha stichtte een nonnenklooster en stierf op de vierde dag vóór de maand augustus en werd met groot eerbetoon begraven in Tarascon.

En niet alleen de Latijns sprekende kerk aanvaardt deze geschiedenis, maar ook wijzelf accepteren hem tot op zekere hoogte. In al onze gebedenboeken wordt de 22-ste juli in ere gehouden als de dag van Maria Magdalena, en ik veronderstel dat we voor de datum van haar overlijden afgaan op één of op meerdere van deze overleveringen. En dat deze geschiedenis algemeen als waarheid aanvaard wordt, wordt bevestigd door vele historische gebouwen en door talloze verwijzingen in oude geschriften. Het negende eeuwse kerkgebouw van de Heilige Maria's in de Carmargue - de grote kerk in St. Maximin (1295-1410), waarin het lichaam van Maria bewaard wordt en de grot in Ste Baume, die haar schuil- en verblijfplaats was - het oratorium en de kathedraal in Arles (1152) ter nagedachtenis aan Trofimus - de kerk van St. Martha in Tarascon en St. Victor in Marseilles, die uit de vierde eeuw stamt en het laatste gedenkteken aan Lazarus vormt - zij dragen alle getuigenis over het geloofsleven en de toewijding van degenen voor wie ze gebouwd zijn.

Interessante verwijzingen naar deze overleveringen zijn te vinden in oude Franse, Engelse en kerkelijke literatuur. Eén ervan is te vinden in een verslag over het leven van St. Louis (Louis IX) door Sire de Joinville. Hij verhaalt hoe hij en St. Louis, toen zij terugkeerden van een kruistocht (in 1254), een korte

omweg namen om Aix, St. Maximin en Ste Baume te bezoeken. Hij schrijft:

"Hierna vertrok de koning uit Hières en ging naar de stad Aix in de Provence, om de gezegende Magdalena eer te bewijzen. Haar begraafplaats is slechts een dagreis daarvandaan gelegen. Wij bezochten de diepe grot in een rots, die Magdalena volgens de verhalen lange tijd als kluizenaarsverblijf gebruikt heeft." (Col. Johnes' Trans.)

Nog een verwijzing komt voor in de *Otia Imperialia*, een boek, gewijd aan Otho IV, dat geschreven is door Gervais de Tilbury, "Maréchal" (maarschalk) van het koninkrijk Arles in 1212. Hij schrijft het volgende over het oude kerkgebouw in Les Saintes Maries in de Carmargue:

"Daar, aan de kust, ziet men het eerste kerkgebouw op het continent, dat gebouwd werd ter ere van de allerheiligste moeder van onze Heer, en gewijd door een aantal van de tweeënzeventig discipelen, die uit Judea werden verdreven en overgegeven aan de zee in een boot zonder roeiriemen: Maximinus uit Aix, Lazarus uit Marseille, de broer van Martha en Maria, Eutropius uit Orange, Georgius uit Velay, Saturninus uit Toulouse, Martialis uit Limoges, in gezelschap van Martha, Maria Magdalena en nog vele anderen. Het altaar van deze kerk werd door hen van aarde gevormd en overdekt met een plaat Parisch marmer waarin, volgens een zeer oude overlevering, de portretten van zes bepaalde heiligen, in een vierkant gerangschikt, gegraveerd waren. Hun lichamen liggen verborgen in hun graf en het verhaal zegt dat twee van deze behoren aan de twee Maria's, die op de eerste dag na de Sabbat met specerijen naar het graf van hun Heiland gingen om voor Hem te zorgen²."

Ook een verwijzing vinden we in de annalen van onze eigen Roger of Hovedon (1150-1200). In zijn derde werk, dat handelt over de gebeurtenissen tussen 1170 en 1192, geeft hij een goede beschrijving van Marseille en schrijft als volgt:

2. "Illic ad littus maris est prima omnium Ecclesiarum citramarinarum in honorem beatissimae Dei genetricis fundata ac a discipulis a Judaea pulsus et in rate sine remigio dismissis per mare, Maximinio Aquense, Lazaro Massiliense evangelico fratre Marthae et Mariae, Eutropia Aurasicense, Geogio Vellaicense, Saturnino Tolosano, Martiali Lemovicense ex lxxii. Discipulis consecrata adstantibus Martha et Magdalena cum aliis multis' (Leibnitz, *Scriptorum rerum Brunswicensium*, p. 914, aangehaald door Duchesne, *Fastes Episcopaux*, deel i, p. 329). Zie ook *Monument Inédits*, deel i, p. 1278 vv. van Faillon.

"Marseille is een bisschoppelijke stad onder de macht van de koning van Aragon. Hier rusten de relieken van Lazarus, de broer van Maria Magdalena en Martha, die hier, nadat Jezus hem van de dood had opgewekt, nog zeven jaar voorganger is geweest." (Roger of Hovedon, uitgegeven door W. Stubbs, Longmans, 1868, deel iii, p. 51)

Nóg één is te vinden in de oude kerkliteratuur. In 1040, in een bul van Benedictus IX, in verband met de oprichting van de Abdij van St. Victor in Marseille na het verdrijven van de Saracenen. We vinden de geschiedenis over de oprichting van de Abdij van St. Victor ten tijde van keizer Antonius. Over de bouw door St. Cassien en over de daar bewaarde relikwieën. Over de overblijfselen van St. Victor, zijn metgezellen Hermes en Adrianus, en over, de door Jezus Christus uit de dood opgewekte, Lazarus.

Er is er nog één in de oude geschiedenis over het koninkrijk Arles, waar verteld wordt dat William Gerard, de zoon van Otho, koning van Italië en markies van de Provence, omstreeks het jaar 935 naar Arles kwam, omdat zijn vader in Marseille verblijf hield. Dat hij vandaar een pelgrimstocht maakte naar de grot waar Magdalena gewoond had en gestorven was, om dank te brengen voor bescherming, die hij had gekregen³.

In ongeveer 800 (of iets later) vinden we bewijs dat Rabanus niet alleen over het leven van Maria en Martha geschreven heeft (we hebben de kopie die bewaard wordt in het Magdalena College al besproken), maar dat hij over het leven van Lazarus in die dagen, ook een beschrijving (die nu is verloren gegaan) gemaakt en uitgegeven heeft. In zijn ogen stond de geschiedenis van Lazarus blijkbaar direct in verband met de geschiedenis van zijn twee zussen Maria en Martha.

In het boek over het leven van Maria en Martha lezen we over de genezing van Clovis na een pelgrimstocht naar het graf van Martha in Tarascon en over zijn daaropvolgende gift aan de kerk van St. Martha. Deze gift wordt in geschiedschrijvingen herhaaldelijk bevestigd tot in de (nog bestaande) octroobrieven van Lodewijk XI in 1482. Zodat we via *Life* van Rabanus historisch bewijs hebben, dat ons helemaal terugbrengt naar het jaar 500.

3. "His rebus peractis Wuillermus (Gerardus filius Othonis) dismisso exercitu, Arelatum proficiscitur: hinc cum rex abesset (in enim erat Massiliae) in itinere antrum, in quo diva Magdalena paenitentiam egit, et animum efflavit (ut fert ejus historia), visere statuit, ibique summas Deo gratias agere, ob res prospere gestas" (Faillon, *Monument Inédits*, deel i, p. 805).

Want dit is ongeveer het jaar, waarin de genezing en de schenking van Clovis plaatsvonden.

We voegen bij al deze bewijzen nog: de oude liturgieën; alles wat in de plaatselijke boekwinkeltjes van alle oude kerkgebouwen in de Rhônevallei te vinden is; de getoetste verhalen over de relieken die daarin bewaard worden. Het blijkt dan onmogelijk om een jaartal sinds het ontstaan van het Christendom aan te wijzen, waarin de bevolking van Marseille en Arles en Aix en Tarascon nog niet wisten dat de familie uit Bethanië onder hen heeft gewoond en gepredikt en onder hen is gestorven⁴.

Misschien onderkennen weinigen de reikwijdte van het Romeinse protectoraat en de Romeinse kolonisatie in de periode toen de macht van het Romeinse Rijk op haar hoogtepunt was. In praktisch elk voor mensen toegankelijk gedeelte van Europa, Azië of Afrika - in Judea, in Noord-Afrika, in Italië en Sicilië, in Spanje, in Gallië en zelfs in Brittannië - was de reiziger nog altijd "in eigen land". Waar hij ook heenging, overal vond hij min of meer dezelfde instellingen, wetten, regels en vormen van bestuur. De overblijfselen van indrukwekkende Romeinse gebouwen die we overal vinden, getuigen van het feit dat de Romeinse bezetting niet beperkt bleef tot militaire kampementen, maar dat in elke door hen "beschermd" stad de levenswijze van de bewoners doordrenkt werd met Romeinse invloeden. Aan de beschaving van de naties die zich aan Rome moesten onderwerpen, werden alle Romeinse activiteiten toegevoegd die door de Romeinen nodig geacht werden. Ook was het taalprobleem in die dagen veel eenvoudiger dan ooit daarvoor of daarna. Met de Latijnse taal kon een reiziger bijna overal komen en hij kon daarmee in al zijn levensbehoeften voorzien. Het Grieks gaf toegang tot alles wat het culturele en intellectuele leven van die dagen te bieden had. Dit was in het bijzonder van toepassing op het gebied dat bekend is als "het zuiden van Frankrijk". Dit gebied stond onder Romeinse bescherming en werd "Provincia" genoemd, of "de Provinciën". Zoals in later jaren Amerika door Engeland werd gekoloniseerd en daarna het favoriete emigratieland voor vele generaties Engelsen werd, zodat het Engeland aan de overzijde van de oceaan groter werd dan het kleine moe-

4. Het gedachte die door Baring-Gould, Cook en nog enkele anderen naar voren is gebracht, dat deze hele legende als religieuze overlevering alleen ontstaan is als resultaat van de oorlogen van Marius, honderd jaar voordat het Christelijke tijdperk aanbrak, beschouw ik als volkomen ontoereikend en onhoudbaar. Het kan zijn dat er enige verwarring van de twee overleveringen bestaat in de omgeving van Tarascon, maar meer kan ik hier niet in zien. En afgezien van nog meer bestaande overleveringen, wat hebben Trofimus, Sergius Paulus, Zacheüs en Jozef van Armathea te maken met de overleveringen over Marius?

derlandje Groot Brittannië en Ierland, zo ging het ook, maar dan op kleinere schaal, met de Provence. Het werd de favoriete emigratiebestemming van de Romeinen. Generaties lang dreven zij hier hun handel, leefden zij hier, werden hier rijk en welgesteld en overleden tenslotte hier. Daardoor zijn kostbare paleizen, tempels, amfitheaters, badhuizen en aquaducten in dit gebied overgebleven, die de soortgelijke, beroemde gebouwen in Rome naar de kroon steken en die soms zelfs in schoonheid overtreffen. Het Maison Carrée, de Pont Du Gard, de arena, de badhuizen en de Tour Magne in Nîmes; het paleis van Constantijn, de arena, de badhuizen, de ruïnes van het theater en van de oude heidense begraafplaats in Arles; het monument in St. Rémy; het theater in Orange; de badhuizen in Aix en de triomfbogen in Carpentras en Orange. Bouwwerken die tot in onze dagen zijn blijven staan. Zij resten ons als bewijsstukken van de uitgebreide bezetting van dit gebied door de Romeinen en van de opmerkelijke kracht en schoonheid van hun architectuur.

Vijf volkeren kwamen hier bijeen. Galliërs, de oorspronkelijke bewoners van de omliggende streken. Phoeniciërs⁵, de eerste kolonisten van deze kusten. Grieken die hen navolgden en hier al eeuwenlang woonden, waarna de Romeinen volgden, die de beschaafde bevolking bescherming boden tegen een invasie door de barbaren. Tenslotte Joden, die waarschijnlijk al eeuwenlang de Phoeniciërs gezelschap hielden op hun verre handelsexpedities en die tot op zekere hoogte de zeehavens⁶ koloniseerden. Elk volk bracht zijn sterke en levenskrachtige eigenschappen mee en het resultaat schijnt een civilisatie geweest te zijn die misschien wel sterker en machtiger was dan die van Rome zelf. De grote havenstad Massilia, het tegenwoordige Marseille, het centrum waar de meeste interactie tussen de Provence en de rest van de wereld plaatsvond, was in de begindagen van het Christendom al een oude stad. Zij was gesticht door de Grieken, ongeveer zes eeuwen voor de geboorte van onze Heer, en de groei en het aanzien van de stad hadden gelijke tred gehouden met haar, zich steeds verder uitbreidende, wereldhandel. Pytheas vertrok vanuit Marseille toen hij zijn eerste grote reis

5. De Phoeniciërs dreven langs deze kusten zeer veel handel. Hun taal heeft sporen nagelaten in de dialecten die gesproken worden in de Provence en er zijn in Marseille afbeeldingen gevonden van Melkarth en Melita, in de Bijbel Baäl en Astharoth genoemd. Er is zelfs een lijst gevonden van de offers die gebracht moesten worden in de tempel van Baäl (Caird's *Cities of Provence*).

6. Rabbi Akiba, die leefde in de eerste eeuw na Christus, doet verslag van zijn bezoeken aan Frankrijk. "Een Joods Rabbijn reist alleen naar een buitenlandse bestemming als hij daar geloofsgenoten zal vinden." (Margoliouth, *Land of my Fathers*, Londen, 1850).

naar de Britse wateren maakte in het jaar 350 voor Christus. Daaruit volgt dat Marseille toen al een aanzienlijk zeevarend centrum moet zijn geweest. Door Strabo (bk. iv, hst. I) wordt een interessante beschrijving gegeven over zowel Marseille, als over de omliggende streken. Deze beschrijving schijnt geschreven te zijn enige tijd voordat onze Heer geboren werd en kan daarom niet een verslag zijn over een beschaving in dit gebied, die veel verder ontwikkeld zou zijn dan die waarin de eerste discipelen de boodschap van het evangelie brachten. Strabo schrijft:

"Marseille, gesticht door de Phoeniciërs, is gebouwd in een rotsachtig gebied. Haar haven ligt aan de voet van een rots, die de vorm heeft van een theater en is gericht op het zuiden. De haven wordt goed beschermd door muren, zoals ook de hele stad, die een aanzienlijke omvang heeft. Binnen de citadel zijn het "Efesium" en de tempel van Apollo. Het "Efesium" is de tempel gewijd aan de godin Diana van Efeze. Alle koloniën die gesticht worden vanuit Marseille houden deze godin in hoog aanzien en bewaren haar beeltenis en riten, zoals die in deze metropolis bestaan."

"De Marseillanen leven in een goed georganiseerde aristocratie. Zij hebben een Raad, die de Timuchi genoemd wordt en die bestaat uit zeshonderd personen, die deze positie hun leven lang bekleden. Vijftien van hen hebben het voorzitterschap over deze Raad, zij bekleden de hoogste positie en besturen de lopende zaken. Uit hen draagt weer één persoon de hoogste verantwoordelijkheid."

"Iemand die geen kinderen heeft en niet drie jaar lang een inwoner van de stad is, kan niet plaatsnemen in de Timuchi. Het land is overvloeiende met olijven en wijnstokken, maar graan groeit er slecht omdat het land zo ruw is. Daarom vertrouwt de bevolking meer op wat de zee hen kan opleveren en benutten zij hun uitstekende handelspositie zoveel mogelijk."

"De bevolking van Marseille bezit droogdokken en wapenfabrieken. Vroeger hadden zij een overvloed aan vaartuigen, wapenen en machinerieën, waarmee zij op zee konden navigeren en waarmee zij steden konden overwinnen. Hiermee verdedigden zij zich ook tegen de barbaren en hiermee verwierven zij een bondgenootschap met de Romeinen, aan wie zij grote diensten bewezen hebben. De Romeinen, op hun beurt, hebben geholpen de stad groter en mooier te maken. Sextius, die de Saliërs versloeg, stichtte niet ver van Marseille een stad die hij vernoemde naar zichzelf en naar de heetwaterbronnen die

daar werden gevonden (Aquae Sextiae, het huidige Aix). Hij vestigde er een Romeins garnizoen en dreef de barbaren, die door de Marseillanen niet in bedwang konden worden gehouden, weg van de kustlijn tussen Marseille en de grens met Italië. Het gebied dat door de barbaren verlaten werd, gaf hij aan de Marseillanen. In hun stad hebben zij ook grote stapels buit opgeslagen, veroverd op hen, die hun zeerechten betwistten. In vroegere tijden kenden zij veel voorspoed, niet alleen wat betreft hun vriendschap met de Romeinen, maar ook in vele andere opzichten. Maar sinds de oorlog die Pompeus tegen Caesar voerde, waarbij Marseille de kant koos van de verliezende partij, is hun voorspoed in zekere mate afgenomen. Niettemin worden er onder de bevolking nog steeds sporen van hun oude ambachten gevonden, vooral wapenindustrie en scheepsbouw. Nu de om hen heen wonende barbaren, onder invloed van de Romeinen, steeds beschaafder worden en zich wijden aan handel en landbouw en niet meer aan oorlogvoering, heeft de bevolking van Marseille ook niet meer zoveel aandacht voor dit aspect. De in de stad overheersende opvattingen zijn daar het bewijs van. Een ieder die zichzelf beschouwt als iemand met een goede smaak richt zich op voordrachtskunst en op filosofie. De stad is sinds enige tijd voor de barbaren geworden tot een plaats van onderwijzing. Ze heeft de Galliërs zo'n grote liefde bijgebracht voor de Griekse literatuur, dat dezen zelfs hun officiële akten opmaken naar Grieks model. Ook worden de vooraanstaanden onder de Romeinen zo door deze stad aangetrokken, dat degenen die willen studeren, liever hierheen komen, dan dat zij naar Athene gaan. Wat de Galliërs betreft, nu zij gehouden zijn aan de vredesovereenkomst, wijden zij zichzelf graag aan deze zelfde doelstellingen, en dat niet een enkeling, maar de bevolking in het algemeen. Professoren in kunsten en wetenschappen, alsook in medicijnen, worden niet alleen door particulieren aangesteld, maar ook door het stadsbestuur, om algemeen onderwijs te geven."

Verderop schrijft Strabo over Arelate aan de Rhône (Arles) dat deze stad een groot handelscentrum was met veel handelsverkeer; over Avenio (Avignon), over Arausio (Orange), over Vienne, de hoofdstad van de Allobrogen, en over Lugdunum (Lyon) een stad van de Segusii. Hij beschrijft Narbonne en Nemausus (Nîmes), gelegen aan de andere zijde van de Rhône.

Over die laatste stad schrijft hij:

"Hoewel, wat handelen aantaldoordestadaangetrokkenvreemdelingen betreft, lang niet zo groot als Narbonne, is het aantal inwoners wel groter. Tot het domein van Nîmes behoren namelijk vierentwintig dichtbevolkte dorpen, waarvan de inwoners belastingplichtig zijn."

Nîmes heeft Romeinse stadsrechten zodat men daar Romeinse burgers ontmoeten kan die het ambt van Aedile en Quaestor bekleeden. Daarom is het niet meer nodig dat de stad geregeerd wordt door de Quaestoren van Rome. De stad is gelegen aan de weg van Iberië naar Italië; deze weg is in de zomer heel goed begaanbaar, maar in de winter en in het voorjaar is hij modderig en wordt overstroomd door rivieren. Sommige van deze rivieren kunnen worden overgestoken met veerponten en andere over bruggen van hout of van steen. Nemausus (Nîmes) ligt ongeveer honderd stadiën verwijderd van de Rhône, ten noorden van de kleine stad Tarascon en ongeveer zeventwintig stadiën vanaf Narbonne."

De beschrijving van deze geschiedschrijver uit die dagen schildert ons een sprekend plaatje van de beschaving van Marseille en van het Rhônedal van voor én ten tijde van het aardse leven van onze Heer. We kunnen meteen constateren dat dit geen barbarenland was, geen onbekend en onontgonnen gebied, maar een welvarend land. Zeker met aan de ene hand de macht van Rome en aan de andere die van Efeze. Een land waar de vroegste zendelingen van het Christelijk geloof als vanzelfsprekend heen zouden gaan. Alsof het op voorhand toebereid was en wachtte op de boodschap over Verlossing die van God afkomstig was.

Toen, zoals ook nu, was dit gebied langs de zee kust een land van olijfhoven en wijngaarden, zoals Palestina op haar best. Ook de wijze van landbouw in beide landen kwam sterk overeen. In de grote steden en vooral in Marseille, dat meer een wereldstad dan een nationale hoofdstad was, was veel vrijheid, ruimdenkendheid en talent te vinden. Hier werden de nieuwste ideeën en gedachtestromingen uitgewisseld en deze stad was voor de zendelingen en de Joden een "dankbare" plaats.

In deze periode van de geschiedenis waren Efeze, Athene, Rome en Marseille de vier grootste steden die de beschaving kende. De vier grootste centra van niet alleen handel, maar ook van wetenschap en Marseille was in geen geval de minst belangrijke van deze vier. Door ras en religie sterk verbonden met de oude beschavingen en wetenschappen uit de Oriënt, lag de stad niettemin volop in de wind van vooruitgang, komend uit het Westen en deed zij zich dagelijks tegoed aan de levenskracht van het Romeinse Rijk, die als een meanderende rivier door haar hart vloeiende. Door Marseille liepen belangrijke wegen naar het Westen en naar het Noorden. De weg naar het Westen liep door Narbonne en verder naar Spanje, en de belangrijkste weg naar het Noorden liep door Arles, Vienne en Lyon, naar de noordelijkste

delen van Gallië en over de zee naar Brittannië. Van deze twee wegen werd voortdurend gebruik gemaakt door zowel Romeinse militairen, als door burgers. In de periode waarover ik schrijf kwam keizer Claudius zelf over deze weg door Marseille, naar Boulogne en stak de zee over naar Brittannië tot aan Colchester, om over deze zelfde route in triomf terug te keren naar Rome. Daarna volgde een onophoudelijke stroom van Romeinse troepen van en naar Brittannië, want de oorlog tegen Brittannië werd in de regeringsperioden van Claudius en Nero in alle hevigheid voortgezet. Zelfs zonder de doelgerichte zendingsmissies in de eerste eeuw na Christus, zou het zuidelijke deel van de Provence zeer waarschijnlijk niet aan de boodschap van het evangelie ontkomen zijn, vanwege de vele op reis zijnde Christelijke bezoekers, soldaten en burgers. Want tijdens deze hele periode werd Rome, dat over zee en over land vanuit Marseille goed bereikbaar was, meer en meer een centrum van het Christelijk leven. Enkele jaren vóór de aan ons overgeleverde reis van de familie uit Bethanië, hadden enige inwoners van Rome de redevoering van Petrus op de eerste pinksterdag (Handelingen 2 : 10) gehoord. Vanaf die dag (zo al niet eerder), was de groei van de gemeente in Rome begonnen. Totdat, ongeveer even lang na die beroemde traditionele reis, Paulus, die er een betrekkelijke vreemdeling was omdat hij er nog nooit was geweest, de volgende discipelen tot zijn Christenvrienden, verblijvend in Rome, kon rekenen:

Aquila en Priscilla, die tijdelijk door keizer Claudius uit Rome waren verbannen en medewerkers van Paulus in Korinthe waren geweest; Epänetus (van het huisgezin van Stéfanus?) (1 Korinthe 1 : 16); Maria; Andronicus en Junia (Johanna?) (Andronicus werd later voorganger in Spanje); Amplias; Urbane; Stachys; Apelles (dezelfde als Apollos?); het huisgezin van Aristobulus (Aristobulus was zelf in Brittannië?); het huisgezin van Narcissus; Herodion; Tryphena en Tryphosa; Persis; Rufus (de zoon van Simon van Cyrene?) en zijn moeder (die met Paulus bevriend was geworden in Antiochië)^{6A pag. 117}; Asyncritus; Phlegon; Hermas; Patrobas; Hermes; Philologus; Julia; Neraeus en zijn zuster; Olympas "en alle heiligen met hem".

Het lijkt erop dat alle hiermee samenhangende geschiedschrijving, die als achtergrond of toneel gezien kan worden voor de overleveringen in de Provence, in volledige overeenstemming is met de hoofdlijnen van deze overleveringen. Tijden, plaatsen en karakters zijn alle zorgvuldig uitgekozen en zou dit een roman zijn, dan onderbouwen de verschillende onderdelen van deze roman elkaar zo buitengewoon harmonieus, dat zij gezamenlijk een serie prachtige schilderijen vormen of een geweldig en geheimzinnig

nig toneelstuk dat ons met zijn levensechte en intens menselijke belangen versted doet staan.

Ik ben mij ervan bewust dat de waarheid van deze tradities door vele Franse criticasters is aangevochten; in het verleden door Launoy en Tillemon en meer recent door Abbé Duchesne. Ik kan hier nu niet ingaan op al hun tegenwerpingen. De argumenten voor en tegen worden door Faillon in zijn belangrijke werk (*Monuments Inédits*) volledig besproken en ook door de Bollandisten in *Acta Sanctorum*. Eén van de belangrijkste tegenwerpingen is gefundeerd op de geschriften van Gregorius van Tours, de oudste Franse geschiedschrijver. Hoewel hij wel gewag maakt van Pothinus en Irenaeus als vroege bisschoppen van Lyon, vermeldt hij niets over een eerdere specifieke zendingsmissie dan pas over die in het midden van de derde eeuw. Toen (zoals hij schrijft) onder het consulschap van Decius zeven bisschoppen werden aangesteld en naar Gallië gestuurd om daar het geloof te prediken. Dit zijn de namen van die gezonden bisschoppen: Gatien naar Tours; Trofimus naar Arles; Paulus naar Narbonne; Saturninus naar Toulouse; Denis naar Parijs; Austremoine naar Auvergne en Martialis naar Limoges (St. Greg. Turon., *Hist. Franc.*, bk I, hst. 27, 28). Van deze historicus is echter bekend dat hij veelvuldig jaartallen door elkaar haalt en juist deze passage wordt sterk in diskrediet gebracht en wordt bewezen onjuist te zijn door de geschiedschrijving van de kerk in Arles.

In dezelfde tijd, waarover Gregorius hier schrijft, of misschien een paar jaar later, vinden we in een onweerlegbaar historische brief van Cyprianus aan paus Stefanus (paus nr. 23) bewijs dat de kerk in Arles, die toen voorgegaan werd door bisschop Marcianus, tot ketterij vervallen was. Dat het daar al enige jaren de gewoonte was om gelovigen te laten sterven zonder de daartoe geëigende bediening door de geestelijkheid. Cyprianus stelt de

6A. Het sterkste bewijs leveren die geschriften die Rufus in verband brengen met Rufus Pudens, de jonge Romeinse edelman waarvan bekend is dat hij Christen was en gehuwd was met de Britse prinses Claudia. Hij had gediend in het Romeinse leger in Brittannië. Claudia's naam was voorheen Gladys, de dochter van koning Caractacus, wiens redevoering voor de senaat is vastgelegd door Tacitus. De woning in Rome van Rufus en Claudia werd het Palatium Britannicum genoemd. Zij woonden hier met hun twee dochters, Pudentiana en Praxedes en de tegenwoordige kerk van St. Pudentiana is gebouwd op de fundamenten van de vroegere woning. Bij hen verbleef ook de broer van Gladys, Linus, de eerste voorganger in Rome, van wie de naam ook in de St. Pieter is vastgelegd als de eerste bisschop van Rome. De dichter Martialis noemt hen in verscheidene van zijn epigrammen, geciteerd door Gladys Taylor in haar boek *Our Neglected Heritage*. Ik verwijs de lezers ook naar *The Drama of the Lost Disciples*, beide verkrijgbaar bij Covenant Books. (Dit laatste boek is in het Nederlands onder de titel *In het spoor van de discipelen* verschenen en verkrijgbaar bij Vlichthus Bijbelinformatie.)

paus voor om een beroep te doen op zijn "medebisschoppen in Gallië" om de brutale en trotse Marcianus niet langer te verdragen. (Zie appendix F.) Het gaat hier niet over een pas ontstane en gevormde gemeente, maar over de geschiedenis van een oude kerkgemeenschap, gesteld over veel andere oude kerkgemeenschappen. Daarbinnen is het geloofsleven zwak geworden, omdat de op dat moment daar aangestelde bisschop ervan zelf tot ketterij is vervallen. Het is bekend dat Trofimus lang voor Marcianus leefde.

Ook is de gedachte dat in het zuiden van Frankrijk pas in de derde eeuw geëvangéliseerd werd door een zendingsmissie vanuit Rome, helemaal niet in overeenstemming met het leven, werk en de geschriften van de belangrijke Irenaeus, uit de laatste helft van de tweede eeuw. Het is ook niet in overeenstemming met de verslagen van synoden en concilies van de vroege kerk (Mansi).

In ongeveer het jaar 167 vinden we een brief van paus Anicetus, *Ad Galliae Episcopos*, naar de bisschoppen van Gallië, die aantoont dat er toen al verscheidene bisschoppen in Gallië aangesteld waren en dat er behoefte was ontstaan om hen aangaande de plichten van aartsbisschoppen en aartsbisschoppelijke steden te onderwijzen (deel i, p. 683). In het jaar 179 vinden we brieven van paus Eleutherius, *Ad Galliae Provincias*, en *Ad Lucium, Britanniae Regem* (pp. 695, 698). In ongeveer het jaar 190 zijn er twee synoden in Lyon onder Irenaeus. De ene bezocht door 12 bisschoppen en de andere door dertien (pp. 723-726). In het jaar 197 is er een Gallisch concilie (p. 715).

De jaartallen in sommige van deze brieven kunnen een vergissing zijn. Zoals (bijvoorbeeld) in die, welke worden verondersteld te zijn gestuurd door paus Pius I naar Justus, de bisschop van Vienne (pp. 677, 678). Over de jaartallen van synoden en concilies kan echter nauwelijks enig misverstand bestaan. Bovendien is het zeker dat er een concilie van de kerken van Gallië, gehouden onder leiding van Irenaeus, aangaande de viering van het Paasfeest, is vastgelegd door Eusebius⁷.

Duchesne, die de geschiedenis van de oude Franse episcopaten samengesteld heeft, of daarmee nog bezig is, schijnt er nogal veel belang aan

7. Zie appendix D. Het is heel jammer dat zo veel Franse critici (met verbazingwekkend gebrek aan eerlijkheid) naar het onbetrouwbare geschrift van Gregorius verwijzen, alsof het wél betrouwbaar zou zijn.

te hechten dat het bijna onmogelijk is om de lijnen van opvolging van de bisschoppen helemaal terug te voeren tot in apostolische tijd. Praktische kennis van het oorspronkelijke zendingswerk, zoals dat zelfs tot voor kort nog bestond, zou echter de onredelijkheid van dit verwachtingspatroon aantonen, omdat dit ook onmogelijk is. Zelfs heden, als een goed voorbereide zendingsmissie ondernomen wordt naar een heidens land, is er in het begin hiervan slechts weinig of helemaal geen noodzaak tot het instellen van bisschoppelijke of apostolische functies. Dit blijft vaak generaties lang het geval. Er is bijna een eeuw intensieve zendingsarbeid nodig, voordat het mogelijk wordt voor tot het Christendom bekeerden, om aangesteld te worden in de rangen van diakenen en priesters. Pas dan (als de waardigheid en het belang van een episcopaat volledig erkend worden) zullen de jaartallen en namen van de aangestelde bisschoppen ook worden vastgelegd. Om een erkend voorbeeld, dat de meeste hedendaagse Engelse kerkmensen wel kennen, aan te halen: de universitaire zendingsmissie naar Centraal Afrika. Kennis van het Christelijk geloof werd naar dit gebied gebracht door Livingstone, maar in de ogen van de Kerk was hij slechts een leek. Het officiële werk van de zending werd begonnen door bisschop Mackenzie⁸ in een deel van Afrika dat later weer verlaten werd en het was pas na zijn dood dat het tegenwoordige zendingsveld in kaart werd gebracht en bearbeid.

Als in toekomstige eeuwen de geschiedschrijving over deze zendingsmissie afhangt van de autochtone geschiedschrijvers, dan kan er geen twijfel over bestaan dat de namen van Livingstone en Mackenzie daar slechts vaag in genoemd worden en dat zij alleen in overleveringen zouden voorkomen. De datum van de eerste zendingsmissie zou in de officiële geschiedschrijving waarschijnlijk samenvallen met de start van de bouw van de kathedraal in Zanzibar.

De geschiedschrijving over de allervroegste zendingsondernemingen moet hier sterk mee overeenkomen. Het is heel erg twijfelachtig dat er ook maar één was, in het gezelschap dat naar de Provence kwam, met bisschoppelijke autoriteit. Sommigen zullen zonder twijfel door de apostelen aangewezen zijn om de Goddelijke verborgenheden door te geven, maar het eerste gezelschap dat vanaf de kust van Palestina naar Gallië vertrok is waarschijnlijk

8. Het gezelschap bestond uit deze bisschop, juffrouw A. Mackenzie, de eerwaarde heren Proctor en Scudamore, monseigneurs Horace Waller, S.A. Gamble en Alfred Adams. Juffrouw Mackenzie is waarschijnlijk hoofdzakelijk bekend door twaalf daaropvolgende jaren van arbeid in Engeland.

aan deze reis begonnen - net als degenen die naar Antiochië gingen - zonder speciale opdracht van de apostelen. Uitgezonderd de opdracht die Christus Zelf hen had gegeven. We kunnen dus niet verwachten dat deze gezonden uit het Oosten, bij aankomst onmiddellijk episcopaten gingen instellen en zij maakten ook geen nauwkeurige, schriftelijke verslagen van de verschillende stappen en over de arbeid die zij ondernamen. Stappen en arbeid die jaren later uiteindelijk wel geleid hebben tot het instellen van een bisdom.

Eén van de belangrijkste documenten, of misschien liever hét belangrijkste document uit de vroege beginjaren van de kerk in Frankrijk (door alle geschiedschrijvers als authentiek erkend) is de beroemde brief uit de tweede eeuw gezonden door de gemeenten in Lyon en Vienne naar de gemeenten van Azië en Phrygië⁹. Daarvan is een gedeelte voor ons bewaard gebleven door toedoen van Eusebius. Hierin wordt een groot aantal Christenen en martelaren aan ons voorgesteld:

Pothinus, hun bisschop, meer dan negentig jaar oud; Sanctus, de diaken; Vetius Epagathus, een zeer vooraanstaand man; Maturus, een jong bekeerde; Attalus, een pilaar en vastigheid der waarheid; Alexander, een arts; Alcibiades; Ponticus, een vijftienjarige jongen; de meesteres van Blandina; Blandina; Biblias; en Irenaeus, toen oudste van de gemeente in Lyon.

Dezen worden allen met nadruk genoemd. Naast hen wordt ons ook verteld over vele anderen, over in gevangenschap gestorvenen, over hen "die blijkbaar Romeins burgerrecht bezaten en werden onthoofd", en over hen die "het waard werden geacht om geteld te worden bij de martelaren en die elke dag opgepakt werden, zodat alle bezielde en gedreven gelovigen uit deze twee gemeenten werden weggehaald". Deze brief¹⁰, die beschouwd wordt als een van de meest kostbare documenten over de vroege kerk, begint als volgt: "Van de dienaren van Christus, die verblijven in Vienne en Lyon in Gallië, aan de broeders in Azië en Phrygië, met wie wij hetzelfde geloof en dezelfde hoop delen, vrede en genade en heerlijkheid van God de Vader en Jezus Christus onze Heer."

Deze brief werd geschreven in het jaar 177 van onze jaartelling en geeft

9. Isidorus (600 na Christus) zegt dat Filippus het evangelie verkondigde aan de Galliërs en daarna in Hierapolis in Phrygië, waar hij de marteldood stierf.

10. Appendix C.

een beeldend verslag van de marteldood van een groot aantal Christenen die behoorden tot deze twee gemeenten. Hij is buitengewoon waardevol, omdat daarin de positie, de gezindheid en het leven van deze twee gemeenten in het noordelijkste gedeelte van de Rhônevallei, minder dan honderd jaar na de apostolische tijd, beschreven wordt. Er staat evenwel geen verslag in van de zendingsarbeid van de Christenen die als eersten, als leraren en priesters van de allereerste gelovigen, naar deze streek kwamen en die de voorlopers waren van Pothinus.

De brief toont echter duidelijk aan dat Lugdunum of Lyon in het laatste gedeelte van de tweede eeuw de zetel was van een florierende gemeente en een episcopaat en dat deze gemeente waarschijnlijk (zoals blijkt uit zijn naam) voorgegaan werd door een Griekse bisschop. Hij werd bovendien bij zijn dood in het jaar 177 opgevolgd door eveneens een Griekse bisschop, de belangrijke Irenaeus, welbekend van zijn geschriften. Dit toont ook aan dat deze gemeenten in Lyon en Vienne - van voor de tijd van Irenaeus - zulke nauwe relaties onderhielden met de gemeenten in Azië, dat hun belangrijkste nieuws en boodschappen direct naar Azië, zowel als naar Rome werden gestuurd. De belangrijkste gevolgtrekking hieruit is, dat deze gemeenten zelf door een Griekse zendingsmissie vanuit Azië tot stand gekomen waren, kort na, of tijdens de periode van de apostelen.

Lyon ligt bijna in het hart van Frankrijk. Als men beweert dat er op de weg naar zo'n centrale stad niet al eerder gepredikt was, - en dit is wat de eerwaarde W. Palme in zijn *Origines Liturgicae* en wat Duchesne in zijn *Fastes Episcopaux*¹¹ schijnen te willen beweren - lijkt het mij dat ons een conclusie voor ogen gehouden wordt die zo onmogelijk is, dat zij tegen alle gezond verstand indruist. De weg naar Lyon liep door Marseille, en Aix, en Arles, en Avignon, en Tarascon, en Vienne. Dat de eerste Christelijke zendingen door al deze dichtbevolkte en ontwikkelde streken zijn getrokken en de twee gemeenten in Lyon en Vienne gesticht hebben, die honderd jaar later twee van de befaamde kerken in de Christelijke wereld waren geworden,

11. Duchesne doet zijn uiterste best om te bewijzen dat de "gemeenten in Lyon en Vienne", zoals genoemd in deze brief over de martelaren eigenlijk verwijst naar slechts één gemeente, namelijk die in Lyon, daarbij vergetend en negerend dat deze uitdrukking in de tekst letterlijk zo voorkomt. Zie ook de wetenschappelijke commentaren van Harnack in zijn *Expansion of Christianity*, deel ii, "De leden van de twee gemeenten." Zie appendix. ("εκ των δυο Εκκλησιω[v.]" pp. 81-85. De verwijzing naar de "Oorsprong" staat in deel i, pp 149-153.

en toch op hun reis daarheen verder geen enkel spoor nagelaten zouden hebben, is onaanvaardbaar. En dat zij in Marseille dat, zoals we zagen, Rome en Athene in wetenschappelijke kennis naar de kroon stak, geen enkele poging waagden om het evangelie te prediken, is niet te geloven. Verder was een van de meest belangrijke handelingen van de vroege kerk het bijeenroepen van het concilie van Arles in het jaar 314, dat werd bezocht, onder anderen, door drie Engelse bisschoppen¹². Als de kerk in Lyon ouder was geweest dan die van Arles is het zeer onwaarschijnlijk dat Arles de voorkeur zou hebben gekregen. Arles streed, zoals we zien in later jaren (in ongeveer het jaar 450), om haar voorrang binnen de kerkgenootschappen in de Provence, op grond van het feit dat Trofimus tot haar voorganger was aangesteld door de apostel Petrus zelf. Rond deze tijd was er een flinke strijd en rivaliteit ontstaan tussen de bisdommen Arles en Vienne, die allebei de aartsbisschoppelijk stad van het district wilden worden, met de macht om bisschoppen te benoemen. In het jaar 445 nam paus Leo de aartsbisschoppelijke rechten en de door hem opgeëiste macht weg van Hilarius en daarmee van Arles; maar Ravennius, de opvolger van Hilarius, eigende zich deze rechten weer toe en benoemde een bisschop in Vaison. Hierover beklagde de bisschop van Vienne zich en hij stuurde afgezanten naar Rome om zijn klacht voor te leggen aan de paus. Dit was de reden voor een brief namens negentien bisschoppen "die voorheen onder het primaat van Arles waren", en zij schrijven aan de paus het volgende:

"Iedereen in Gallië is ervan op de hoogte en ook de Heilige Roomse Kerk is hier niet onwetend over, dat Arles de eerste stad in Gallië is die een voorganger had, namelijk Trofimus, die door de apostel Petrus zelf gezonden werd. En dat uit deze stromende vloed van geloof, die zijn oorsprong vond in de bron der apostelen, beetje bij beetje ons geloof zich heeft verspreid en dat daardoor nog meer steden voorgangers kenden vóór de stad Vienne, die nu zo schaamteloos het primaat opeist. Onze voorlopers hebben altijd de Kerk van Arles geëerd als hun moederkerk en hebben volgens de overlevering altijd aan haar gevraagd om voorgangers aan te stellen, zodat wij en degenen die voor ons bisschop waren, altijd zijn aangesteld door de bisschop van Arles¹³."

12. Euborius uit York, Restitutius uit Londen en Adelphius uit Caerleon.

13. *Patrologia Latina*, deel liv, pp. 880, 881. Zie appendix J.

Ik moet zeggen, dat nu ik de streek, de monumenten en ook de geschiedschrijving over het onderwerp bestudeerd heb, ik op z'n minst tot de conclusie kom dat het Christelijk geloof al heel vroeg in onze jaartelling in de Provence gevonden werd. Ook moet het onmogelijk geweest zijn dat in Marseille over deze nieuwe stroming niets gehoord zou worden, een stroming die in Efeze en in Rome juist zo bloeiende was. Allereerst zal het Marseille geweest zijn dat kennismaakte met het evangelie, vandaar is het gegaan naar Aix¹⁴ en Arles, vervolgens naar Vienne en het is waarschijnlijk dat het evangelie pas daarna verkondigd is geworden in Lyon. Ik geloof dat ik nog verder kan gaan en hieraan mag toevoegen dat Trofimius (de Trofimius uit Handelingen, de vriend van Paulus), geholpen door anderen of alleen, met vrij grote zekerheid in de tijd van de apostelen de eerste en verreweg de meest succesvolle zendeling in de Provence was. Als we daarbij dan ook eens kijken naar de lijst van handtekeningen onder de beslissingen van het Concilie van Arles in het jaar 314 van onze jaartelling (de volledige lijst is te lezen in appendix G), dan zien we dat deze oude handtekeningen schijnbaar geschreven zijn in de volgorde van prioriteit van bisdom. De namen van de bisschoppen in de Viennoise staan in deze volgorde:

Orosius van Marseille

Martinus van Arles

Verus van Vienne

De overblijfselen van de verblijfplaatsen en gebouwen van Christenen uit de eerste eeuw, zoals de grot van Lazarus in de keldergewelven van de kerk van St. Victor in Marseille; het oratorium van Trofimius in Les Alicamps en zijn grotwoning in Montmajour; de grot die als onderkomen diende voor Maria Magdalena in La Sainte Baume; ze dragen allemaal het stempel van zeer oude Christelijke nederzettingen. Ouder waarschijnlijk dan die welke, in welk ander land ook maar, gevonden worden. Of deze plaatsen nu wel of niet direct te maken hebben gehad met de dragers van die befaamde namen, zij blijven toch onlosmakelijke met elkaar verbonden.

Enige nadere toelichting is misschien nodig in verband met Lazarus en Restitutus, de blindgeborene uit het evangelie van Johannes (Johannes

14. "Opmerkelijk is dat de Franse archeologie twee gedenktekens die in Frankrijk gevonden worden, beschouwt als de oudste Christelijke monumenten in Frankrijk, namelijk een inscriptie, gevonden in Marseille en een sarcofaag die gevonden is in Gayole, in de omgeving van Aix" (Leblant, aangehaald door Duchesne *Fastes Episcopaux*, deel i, p. 74).

g). Er heeft enige tijd (volgens Rabanus) een *Life of St. Lazarus* (Het leven van Lazarus) bestaan, dat sterk overeenkwam met dat over Maria en Martha, maar er bestaat geen complete versie meer van. Slechts een paar fragmenten van zijn *Life* zijn overgebleven en zij werden voorheen bewaard in het kantoor van de Vereniging voor de Dag van St. Lazarus in Marseille. Deze fragmenten schijnen te zijn overgenomen uit een *Life*, dat geschreven was door de monniken van de Abdij van Bethanië. Een kerkgebouw met klooster dat in Bethanië gebouwd werd vóór de verwoestingen door de Saracenen, om het graf waaruit onze Heer Lazarus uit de dood opwekte, te bewaken. Deze uittreksels luiden volgens Faillon (*Monuments Inédits*, deel ii, p. 114, etc.), als volgt:

"De overlevering vertelt dat Lazarus, na de Hemelvaart van Jezus Christus, enige tijd in het gezelschap bleef van de apostelen, met wie hij het leiderschap van de gemeente die in Jeruzalem was, op zich nam. Daarna ging hij naar het eiland Cyprus om aan de vervolgingen die ontstonden (rond de dood van Stefanus) te ontkomen. Nadat hij daar verscheidene jaren het ambt van zendeling en priester vervuld had, ging hij aan boord van een schip en door de genade van God kwam hij over de zee aan in Marseille, de meest vooraanstaande stad in de Provence. Ook hier diende hij God, aan Wie hij zijn leven gewijd had, door de uitoefening van zijn priesterlijke ambt in ware rechtvaardigheid en heiligheid. Hij predikte het Woord des Levens aan allen die het nog niet gehoord hadden en won vele bekeerlingen voor Jezus Christus... Wij, die nu in zijn voormalige woning in Bethanië verblijven - dat wil zeggen, bij zijn voormalige graf - en die onze godsdienstige plicht vervullen op de plaats waar hij voor de eerste keer begraven werd, vragen nederig aan Jezus Christus, met het oog op de verdiensten van Lazarus, onze beschermer en Zijn speciale vriend, dat Hij Zich zal verwaardigen ons door Zijn goedheid te leiden. Zodat wij ons tijdens dit tegenwoordige leven in Zijn hulp mogen verheugen en daarna met Hem verenigd zullen worden in de vreugden van het eeuwige leven."

Het kerkgebouw en het klooster, waarover hier wordt gesproken, schijnen gefloreerd te hebben tussen ongeveer het jaar 400 en 870 van onze jaartelling, in welk jaar zij werden bezocht door een monnik met de naam Bernard. Niet lang hierna werden kerk en klooster verwoest door de Saracenen.

Van Restitutus - de blindgeboren (jonge)man - wordt ons in de Provençaalse traditie verteld dat hij met de familie uit Bethanië meekwam naar de

Provence, maar over de rest van zijn leven bestaan er, voor zover ik heb kunnen nagaan, twee verschillende overleveringen. De eerste vertelt dat Restitutus dezelfde is als Chelidonium of Sidonius, dat hij meeding met Maximinus en dat hij na diens dood de leiding over de gemeente in Aix overnam. De andere brengt zijn geschiedenis in verband met het kleine dorpje St. Restitut en de grotere oude stad St.-Paul-Trois-Châteaux (de Romeinse kolonie "Augusta Tricastinorum"), waarvan hij de eerste voorganger geweest zou zijn. Zijn overblijfselen werden voorheen bewaard in de kerk van St. Restitut. "De westelijke beuk is gebouwd in de vorm van een toren en wordt overdekt door een koepel. Hij bestaat uit twee verdiepingen. Op de onderste verdieping is het graf van Restitutus" (Hare)¹⁵.

15. Zie hoofdstuk 10: Op Pelgrimsreis.

VII Trofimus en Arles

*Laat niemand denken dat zomaar ineens, als in een oogwenk,
alles volbracht zal zijn en heel het werk gedaan:
want hoewel vroeg in de morgenstond beginnend,
't zal nauwelijks klaar zijn als de zon zal ondergaan.*

*O, de wroeging, de strijd en de mislukking,
van troosteloze dagen en de jaren nutteloos!
Beloften in de nacht, zo plechtig, maar zo vruchteloos!
De doornen van mijn schaamte en mijn hartstochtelijke tranen!*

*Hoe heb ik, knielend, mijn armen vol verwachting
omhoog geheven heel de nacht, naar een zwijgend firmament,
verbijsterd en verdwaasd, overstromend van verlangen
en zonder spreken, tot 't uiterste gestreden in gebed.*

"St. Paul", door F.W.H. Myers

Jaren geleden las ik voor het eerst de overleveringen over deze streek in de geschriften van Mistral, van Augustus J.C. Hare en van Père Lacordaire. In de daarna volgende jaren onderzocht en volgde ik zelf de sporen in Marseille, in St. Maximin en in Arles. Ik kwam als vanzelfsprekend tot de conclusie dat, als er inderdaad een soort van "Komst van het Geloof" naar het westen had plaatsgevonden, dit in ieder geval het eerst gekomen was naar de Provence. Maar toen ik *Life* van Rabanus en de overige "*Lives of St. Mary Magdalene*" die in Parijs bewaard worden, gelezen had en nog eens nadacht over het leven van Trofimus en Lazarus zoals we ze in het Nieuwe Testament en in de overlevering beschreven vinden, kreeg ik mijn twijfels of dit wel mogelijk was. De informatie over de komst van Maria Magdalena en Martha, samen met Maximinus (één van de zeventig discipelen) wordt erg duidelijk in verband gebracht met de marteldood van Jakobus de Grotere. En door Rabanus ook met het veertiende jaar na de Hemelvaart van onze Heer. Zodat, als we alle bijzonderheden in *Life* als historisch willen aanvaarden, we tot de conclusie moeten komen dat zij als eersten naar de Provence kwamen. Lazarus zou zich dan later bij hen gevoegd hebben en Trofimus is hen waarschijnlijk nog enige jaren later gevolgd. Als dat zo is, dan zal deze allereerste zendingsreis moeilijk geweest zijn wat betreft de volksaard en de taal (alle leden van het reisgezelschap waren klaarblijkelijk Hebreeuws). De reis zelf hoeft niet noodzakelijk grote moeilijkheden opgeleverd te hebben.

Rabanus vertelt ons dat de familie uit Bethanië in het bezit was van een uitgestrekt en rijk erfgoed met aanzienlijke bezittingen, niet alleen in Bethanië, maar ook in Magdala en in Jeruzalem en dat zij, zoals zovele anderen van de eerste discipelen, deze hadden verkocht om de opbrengst ervan aan de voeten van de apostelen te leggen. Maximinus, als hij inderdaad de jongeling is die naar de Here Jezus kwam toen hij "vele goederen had", nu bekeerd en bereid om zichzelf te geven, zal de kosten van deze reis waarschijnlijk gezien hebben als een logisch gevolg van "ga heen, verkoop wat gij hebt en geef het den armen", zoals de opdracht van zijn Heer luidde. Terwijl Jozef van Arimathea, die (zoals vele van de oudste overleveringen vertellen) hen vergezelde, een zeer vermogend man was. Zodat in alles wat voor deze reis nodig was waarschijnlijk al voorzien was voordat zij Palestina achter zich lieten. Dus, buiten de gevaren van de zeereis, die wellicht verantwoordelijk zijn voor de overleveringen over het onttakelde schip - de Golf van Lion is een erg ruwe en verraderlijke zee, zoals elke zeeman u kan vertellen - zullen zij de grootste moeilijkheden pas tegengekomen zijn toen de zeereis achter de rug was.

Deze leraren waren afkomstig uit een vreemde natie, hadden vreemde gewoonten en spraken voor het merendeel een vreemde taal (Aramees verschilde zeer sterk van het in Marseille gesproken Grieks), zodat zij in het begin hoofdzakelijk alleen door hun persoonlijke levenswijze en door als voorbeeld te fungeren, konden hopen om enige invloed uit te oefenen. Zij konden in het begin hierdoor natuurlijk maar heel langzaam vooruitgang boeken. Als we dit aannemen, kunnen we het zwijgen over deze persoonlijke vrienden van onze Heiland in het boek *Handelingen der Apostelen* gemakkelijk verklaren. Lang voordat de in het boek *Handelingen* vertelde latere gebeurtenissen plaatsvonden, waren zij al werkzaam aan de kusten in de buurt van Marseille. Daar streden zij een moeizame strijd, een schuilplaats zoekend in spelonken en in grotten en zo konden zij misschien ook alleen in het geheim samenkomen in de één of andere grot. Slechts zelden hadden zij de kans om met hun vrienden in Palestina te communiceren. Maar, wat wij ook mogen denken over deze overgeleverde geschiedenis over de vroege Hebreeuwse zendelingen, over Maria en Maximinus, over hun beroemde reis naar de Carmargue en over de Rhône richting Aix en La Ste Baume of over het apostelschap van Lazarus in Marseille^{1 pag. 128}, er bestaat nog een latere zendingsmissie waar wij het nog over moeten hebben. Een zendingsmissie waarvan het resultaat moeilijk kan worden tegengesproken. Dit was een Griekse missie, meer dan een Hebreeuwse, en is verbonden aan de zendingsarbeid van Paulus. Deze zendingsreis wordt

bevestigd en ondersteund door veel aanwijzingen. Het gevolg ervan schijnt een hele serie van succesvolle zendingsmissies naar de Rhônevallei geweest te zijn, waaruit zich de twee grote kerkgemeenschappen van Lyon en van Vienne hebben ontwikkeld in de loop van de daaropvolgende eeuw.

Laten we eens naar die tijd terugkeren en nadenken over het mogelijke begin ervan. Toen Paulus voor zijn laatste fatale bezoek naar Jeruzalem reisde om daar te vergaderen met de andere apostelen, reisden met hem mee Trofimus, de Griek, en ene Mnason van Cyprus. Als Paulus het nieuws gehoord had over Lazarus en Sergius Paulus die naar het Westen waren vertrokken, maakte hij zich zorgen over de vrucht van hun arbeid op Cyprus en zou hij waarschijnlijk liever daarheen gereisd zijn om daar zorg voor te dragen. Wat echter de gedachten van Paulus waren, toen hij die laatste reis naar Jeruzalem ondernam, is niet zo moeilijk te achterhalen, want hij geeft daarvan zelf getuigenis in de *Zendbrief aan de Romeinen*. Hij was vast van plan, zo vertelt hij daar, om op zijn volgende reis naar Rome te gaan, omdat hij daar heel veel vrienden, medewerkers en familieleden had. Vandaar wilde hij verder reizen naar Spanje. Hij vertelde aan de gelovigen in Rome dat hij naar Jeruzalem ging, omdat hij gaven bij zich had van de gemeenten in Macedonië en Achaje voor de armen van de gemeente in Jeruzalem. Nadat hij deze missie volbracht zou hebben, zou hij via Rome naar Spanje reizen (Romeinen 15 : 24-28).

Maar wat werd er eigenlijk bedoeld met "Spanje" of "Iberië" in de dagen van Paulus? Strabo schrijft: "Vroeger werd de naam Iberië gegeven aan het hele gebied tussen de Rhône en de smalle landstrook die tussen de twee Gallische zeegolven (Golf van Lion en de Golf van Biskaje) ligt; maar tegenwoordig worden de Pyreneeën als de grens ervan gezien en men noemt het ofwel Iberië, of Hispanje. Anderen bestemmen de naam Iberië voor het land dat aan deze zijde van de Ebro ligt (namelijk tussen de Ebro en de Pyreneeën)." Het is dus duidelijk dat de namen Iberië en Spanje zowel voor een beperkt als voor een veel uitgestrekter gebied gebruikt werden. Deze namen werden gegeven aan het noordoostelijke gedeelte van het

1. In sommige legenden wordt verteld dat de proconsul Sergius Paulus met Lazarus meekwam van Cyprus en dat hij later bekend stond als St. Paulus van Narbonne. De huidige basiliek van Narbonne is toegewijd aan St. Serge. De basiliek van St. Paul Serge (Sergius Paulus) in Narbonne is een zeer oud kerkgebouw in een antieke wijk en staat zo opeen gepakt met de omringende huizen, dat de buitenzijde vanuit geen enkele hoek goed te bezichtigen is. Het gebouw wordt blijkbaar onderhouden door de Franse staat, want de woorden "Liberté, Egalité et Fraternité" zijn verdacht vaak boven de deuren aangebracht. De overblijfselen van Paulus Sergius worden bewaard in een speciale kapel achter het hoogaltaar aan de zuidkant van het koor.

gebied dat direct grensde aan Marseille en dat onder de invloedssfeer van Marseille viel. Soms werd ook het hele gebied ten noorden van de Pyreneeën tot aan de Rhônevallei ermee bedoeld. We zien in feite dat een hele reeks van kleine steden en plaatsen, langs de zee kust van Spanje tot in Italië, gesticht en onder controle gehouden werd door Marseille. In Spanje vinden we Hemeroscopium (Denia) met een tempel gewijd aan Diana van Efeze op de zee kaap, Emporium (Ampurias) en Rhodope. Terwijl we aan de oostelijke kant van Marseille Tauraentium (Taurenti), Olbia (Eoube), Antipolis (Antibes) en Nicoea (Nice) vinden. "Al deze plaatsen behoorden tot de invloedssfeer van Marseille en waren hoofdzakelijk Grieks. Ze vereerden allen de grote Diana van Efeze en offerden op Griekse wijze."

Er was ook een heel goede weg die van deze streek naar Rome voerde. Deze weg was zo goed dat Strabo erover schrijft: "Historici vertellen dat deze weg zo goed was, dat het voor Ceasar mogelijk was om in zevenentwintig dagen naar Obulco (Porcuna, niet ver van Córdoba), naar zijn strijdkrachten te reizen, vlak voor de slag bij Munda" (tegen Pompeius). Uit dit alles mogen we redelijkerwijs afleiden dat de voorgenomen reis van Paulus vanuit Rome naar Spanje, hem zou voeren langs alle belangrijke met Marseille verbonden steden, waaronder Nîmes en Narbonne in het zuiden. Zeker als we het gebied dat wij tegenwoordig Spanje noemen, beschouwen als de uiterste grens van het doelgebied van de reis van Paulus, dan was zijn reis veel meer gericht naar het centrum ervan, namelijk Marseille zelf en het zuidelijke deel van de Rhônevallei². En hoe Paulus zich op deze reis verheugde kunnen we opmaken uit deze opmerking erover: "Als ik dan dit volbracht en hun deze vrucht verzegeld zal hebben, zo zal ik door ulieder stad naar Spanje afkomen. En ik weet, dat ik tot u komende, met vollen zegen des Evangelies van Christus komen zal." (Romeinen 15 : 28, 29) En toen volgde de laatste reis van Paulus naar Jeruzalem en zijn gevangenneming.

Er bestaat een opvallend oud manuscript (Faillon, deel ii, p. 575) uit de tiende eeuw (No. 5.537 in de antieke Koninklijke Bibliotheek van Parijs) dat begint met: "Aangaande de zeven mannen die tijdens Nero door Petrus naar Gallië gezonden werden om daar te prediken"; en de namen die daarna worden genoemd zijn: "Trofimius, Paulus, Marcialis, Austremonus,

2. De gevolgtrekking dat Paulus erover dacht om de reis van Rome naar Spanje te voet te maken wordt zeker versterkt door de volgende passage in zijn brief: Zo wanneer ik naar Spanje reis, zo zal ik tot u komen; want ik hoop in het doorreizen u te zien, *en van u derwaarts geleid te worden*, als ik eerst van ulieder tegenwoordigheid eensdeels verzadigd zal zijn.

Graecianus, Saturninus en Valerianus". In de tekst wordt gezegd dat deze mannen gezonden werden in de tijd van Claudius ("Sub Claudio"). Mogelijk was er één of andere officiële vergunning nodig die vóór de dood van Claudius in het jaar 54, verkregen werd. Het lijkt er echter niet op dat de genoemden aangekomen zijn eerder dan ten tijde van de regering van Nero en dit brengt ons heel dichtbij het algemeen aangenomen jaartal van de gevangenneming van Paulus.

Het is waarschijnlijk altijd wijs om zo'n namenlijst, zoals hier genoemd en ook de langere lijst die we vinden in *Life* van Rabanus, te nemen cum grano salis (met een korreltje zout). Alle oude geschiedschrijvers hadden een zekere mate van minachting voor nauwkeurige chronologie en zij goochelden vaak maar wat met namen van belangrijke figuren uit heel verschillende perioden. Maar wat betreft twee namen, Trofimus en Paulus³, daarvan weten we het tijdperk waarin zij leefden en we weten naar alle waarschijnlijkheid de omstandigheden waaronder in ieder geval Trofimus de reis gemaakt heeft die de overlevering ook aan hem toeschrijft. Hij is een nogal opvallende figuur ten opzichte van de rest. We weten het meest over hem. Als we over hem lezen en horen uit geschiedschrijving en overlevering samen, worden voor ons vage, maar toch duidelijk te onderscheiden plaatjes geschilderd van iemand, die niet anders genoemd kan worden dan een levend voorbeeld van wat een gelovige is, met een boeiende geheel eigen, karakteristieke denkwijze. Ik veronderstel dat hij geboren werd in Efeze (daar hij een Efeziër genoemd wordt in Handelingen 21 : 29) en dat hij werd grootgebracht met de godsdienst van de grote Diana en onderwezen in alle wijsheid en filosofie van de Grieken. Hij had daarom waarschijnlijk van de religie van zijn eigen volk al meer dan genoeg en "zocht den HEERE, opdat hij Hem immers tasten en vinden mocht", toen het Christelijke geloof, of misschien Christus Zelf, naar hem toekwam. Want sommigen geloven dat hij onze Heiland in Palestina ontmoet heeft en dat hij één van de Efeziërs zou zijn die tot de discipelen van Johannes de Doper behoorden. (Handelingen 19 : 3a⁴ en Johannes 12 : 20)

Hij woonde in Efeze totdat Paulus daar op zijn zendingsreis aankwam en hij werd niet alleen goed bevriend met Paulus en tevens zijn volgeling. Hij werd ook bevriend met Johannes en met de toen nog in leven zijnde moeder van

3. Sergius Paulus(?).

4. Hij wordt door Hippolytus bij de "zeventig" gerekend.

onze Heer, want zijn eerste kerkgebouw of oratorium werd volgens zeggen aan haar gewijd. Omdat hij nogal poëtisch en filosofisch van aard was (zoals we in het vervolg hiervan zullen zien), en niet zo sterk en rechtlijnig als Paulus, vond de Griek meer aansluiting bij het van liefde overvloeiende, sympathieke, toegenegen en ruimdenkende hart van Johannes. Hij begreep direct en waardeerde de prachtige openingsverzen van het *Evangelie naar Johannes*. Als de overleveringen over de familie uit Bethanië en Restitutus op waarheid berusten, zal Trofimus, als boodschapper tussen Provincia Gallica en Efeze, zelf de uitleg van deze verzen op zich hebben genomen. Verzen die vanwege hun minutieuze details tot de moeilijkste in het Evangelie naar Johannes behoren. De vertelling over het bezoek van Nicodemus; het lange verslag over de ziekte, de begrafenis en de opstanding van Lazarus; de buitengewoon uitgebreide beschrijving over de blindgeborene en zijn wonderbaarlijke genezing; ze bevatten zoveel details die alleen aan de betrokkenen zelf bekend geweest kunnen zijn. Dit wordt begrijpelijk als we zien dat juist die betrokkenen zelf degenen waren, die hun verslag naar Efeze stuurden, zodat ze daar toegevoegd konden worden aan het, in de maak zijnde, op schrift gestelde evangelie.

De belangrijke Ireneus, die Pothinus als bisschop van Lyon opvolgde in het jaar 177, schrijft: "de discipel van onze Heer, Johannes, degene die op Zijn borst was gevallen, schreef dit evangelie toen hij nog in Efeze in Azië verbleef" (Eusebius, *E.H.*, bk. v, hst. 7). Het is bovendien heel opmerkelijk dat bijna alle figuren die Johannes verkiest om in de aandacht te brengen, volgens de overlevering diegenen zijn die verband houden met Trofimus en de Rhônevallei.

Ik denk dat zijn lengte, zijn schoonheid, zijn duidelijk aanwezige persoonlijkheid (want de komst van Trofimus werd onmiddellijk door de bevolking van Jeruzalem opgemerkt) en ook de vriendelijkheid en soepelheid van zijn cultuur, te zien waren in zijn verschijning en gedrag. Dit vormde een markant contrast met Paulus en Trofimus zal zelf waarschijnlijk alles waaraan het hem zelf ontbrak diep bewonderd hebben in Paulus. Dit zal voor hem ook een gezonde stimulans geweest zijn tot meer energie, enthousiasme, ontembare werklust en moed, die tot de uitgesproken karaktertrekken van Paulus behoorden. Hij stond Paulus in alles bij en betoogde hem ook gedurende de rel die ontstond in Efeze, want hij was zeer waarschijnlijk een van de "oversten van Azië" die vrienden waren van Paulus. (Handelingen 19 : 31) Hij werkte met hem samen in Macedonië en in Griekenland; hij verdroeg samen met hem vervolging en bedacht manieren om er aan te ontkomen;

hij zeilde met enige metgezellen (toen zonder Paulus) naar Assos; hij wachtte daar totdat de apostel de hem achtervolgende vijanden zou hebben afgeschud en zich weer bij hen zou voegen; gezamenlijk zeilden zij over de Egeïsche zee naar Mitylene, Chios, Samos, Trogyllium en Miletus en daarna recht over de Middellandse Zee van Patara naar Tyrus. Wat een ervaringen worden er samengeperst in deze maanden van intensieve arbeid, dreigend gevaar en vredevolle rust. Wat een kansen om van Paulus te leren en om inzicht en kracht voor het zendingsleven te verkrijgen.

Herinnert u zich nog de herhaalde malen dat er op deze gedenkwaardige reis afscheid genomen moest worden? Zowel Paulus, als al degenen die hem omringden, schijnen een moeilijk te definiëren voorgevoel te hebben gehad over dreigend gevaar. Over dood of gevangenschap of eeuwig afscheid. De oudsten van de gemeente uit Efeze kwamen naar Milete om Paulus weer te bezoeken en om hem, Trofimus en Tychicus nogmaals te groeten. Nadat Paulus gesproken en gebeden had, weenden zij allen en vielen hem om de nek en kusten hem. "Zeer bedroefd zijnde, allermeest over het woord dat hij gezegd had, dat zij zijn aangezicht niet meer zien zouden. En zij geleidden hem naar het schip." En ook in Tyrus, toen Paulus en zijn metgezellen na een oponthoud van zeven dagen, wilden vertrekken, kwamen de Christenen met hun vrouwen en hun kinderen de stad uit; en toen zij een rustige plek gevonden hadden, ik denk in een wijngaard of in een rotskloof die naar de zee leidde, knielden zij allen neer, baden en namen daarna afscheid van elkaar. Terwijl velen tot het laatst toe Paulus en de zijnen bezworen om toch te blijven omdat zij een voorgevoel hadden van dreigend gevaar. Door zulke voorvallen werd Trofimus onderwezen en geoefend en gesterkt voor de moeilijkheden die hij zou tegenkomen. Want in Jeruzalem werd het, zoals wij weten, ernst. Het gevoel dat hij de oorzaak was, zij het onschuldig, maar niettemin de oorzaak van de vervolging van Paulus en misschien van zijn gevangenneming en zijn dood; te weten dat degenen die Paulus zo zeer liefhadden en die op zijn leiding vertrouwden en anderen die wachtten op het dienstwerk van Paulus, misschien voorgoed van hem beroofd zouden zijn - en dat door zijn toedoen -; te moeten toezien gedurende angstige dagen en slapeloze nachten waarin de Joodse bende met veel geraas en getier het leven van de apostel eiste; te weten dat hij niets kon doen om te helpen of om hen tot bedaren te brengen; om gedwongen te zijn om dag aan dag niets anders te doen dan te bidden; het gewicht en de last van deze met bidden en pleiten doorgebrachte dagen en het alleen zijn in het dragen daarvan; het te moeten stellen zonder de kameraadschap van zijn vriend en leermeester; dit was zeker een tweede en veel ingrijpendere oefening.

Trofimus kon daarbij niet terugvallen op aardse hulp, maar hij kon alleen vertrouwen op Christus, de Man van smarten en welbekend met verdriet. Zijn wil zou geschieden.

In deze periode van moeite en betrekkelijke eenzaamheid (want ook de andere vrienden van Paulus hadden het moeilijk en het is te verwachten dat zij toch met enig wantrouwen naar Trofymus keken vanwege de moeilijkheden die hij had veroorzaakt) was de gevangenzetting van Paulus in Caesarea en in het bijzonder de daarop volgende permissie om Paulus te bezoeken, een hele verlichting en opluchting. Zeker toen de vooruitzichten voor de toekomst begonnen op te klaren en de mogelijkheid dat Paulus toch naar Rome zou reizen, hoewel dan in gevangenschap, meer en meer vorm begon aan te nemen. Het moet voor Trofimus, zowel als voor Paulus denk ik, het meest logische besluit geweest zijn dat Trofimus, als vertegenwoordiger van Paulus, de lange reis naar Spanje alvast zou maken. In de overleveringen vinden we inderdaad ook een verslag hiervan, waarin verteld wordt dat Trofimus de stichter is van de gemeente in Arelate ofwel Arles. Een overlevering zo sterk en volhardend dat we de sporen ervan kunnen volgen tot in het jaar 450 van onze jaartelling. Deze overlevering geeft niet alleen toelichting op de aanleiding tot deze gebeurtenissen, maar ook op de gevolgen: de historisch sterke Griekse invloed op het allervroegste begin van het Christelijk geloof in Gallië. En tevens de eigenaardige historische betrekkingen tussen de gemeenten in Gallië en de gemeenten in Azië in de tweede eeuw. Dus, hoewel we deze reis van Trofimus niet als een historisch feit kunnen beschouwen, komt het daar toch wel heel dichtbij. De waarschijnlijkheid ervan wordt nog groter als we de levensloop en de tijdsperiode van Trofymus beschouwen en dan op zoek gaan naar die ene verbindende schakel, die de vroege gemeente in Palestina verbindt met die geweldige gemeente van martelaren in Lyon in het jaar 177 na Christus.

Wat de Hebreëen, die zoals gezegd wordt, eerder kwamen dan Trofimus, ook probeerden, zij zullen denk ik, bij de beschaafde Griekse en Grieks-Romeinse bevolking van de Provence weinig vooruitgang geboekt hebben. Toen Trofimus arriveerde namen de mogelijkheden om invloed uit te kunnen oefenen onmiddellijk behoorlijk toe. Ik kan me zo voorstellen dat hij zich in Marseille helemaal "thuis" voelde. Hij ontmoette daar dezelfde godsdienstige sfeer die ook zijn geboortestad Efeze beheerste. Ik veronderstel dat, als hij in de omgeving stond waar nu de in Moorse stijl gebouwde hedendaagse kathedraal staat, hij het aan de aanbidding van Diana gewijde heiligdom kon zien. Waarschijnlijk had hij brieven van aanbeveling bij zich

van zijn vrienden in Efeze voor de Timuchi van Marseille en van de apostelen Paulus en Petrus en Jakobus, voor de zendelingen die hem vooraf waren gegaan. Waarschijnlijk werd hij door de Marseillanen met respect en aanzien behandeld, omdat hij een rasechte Efeziër was, afkomstig uit de door hen in ere gehouden stad, waarvan op z'n minst hun godsdienst een spruit was. Zij zullen naar alles wat Trofimus te zeggen had met aandacht en eerbied geluisterd hebben. De taal vormde geen probleem. Het grootste gedeelte van de bevolking was van Griekse oorsprong en, zoals we gezien hebben, vol van de aan Grieken zo eigen interesse naar nieuwe mode en leringen. Velen van hen zullen al op de hoogte geweest zijn van die nieuwe stroming die in Efeze zoveel opschudding had veroorzaakt. Zij zullen bij Trofimus om inlichtingen gevraagd hebben, daar hij met het onderwerp op de hoogte was en bij die gebeurtenis aanwezig was geweest. Zij wilden graag weten wat deze nieuwe lering zoal inhield. En ik stel me voor, hoe Trofimus dan, als Griek onder Grieken, die gezien en gehoord had hoe Paulus in Efeze, in Athene en in Korinthe gewerkt had en precies wist hoe hij zijn toehoorders kon boeien zonder onnodig aanstoot te geven, begon te vertellen over het nabijgekomen zijnde Koninkrijk der hemelen. Over hoe de Here God Zich in de voorbije eeuwen aan de mensheid steeds geopenbaard had. Over het Woord van God, waardoor alle dingen gemaakt zijn en waarin het Leven is. Over het Licht des Levens. Het Licht waar elk mens naar op zoek is: het Licht der wereld.

En terwijl zijn toehoorders opeen drongen, in aantal toenamen en steeds dichterbij hem kwamen staan, luisterden zij ademloos geboeid terwijl hij tot hen sprak. Niet over een uit de hemel naar beneden gevallen beeld (zoals dat over het afgodsbeeld van Diana geloofd werd), maar over de Zoon van God, die uit de hemel was gekomen om te zoeken en zalig te maken wat verloren was. Hoe Hij tot het Zijne kwam en de Zijnen Hem niet aangenomen hadden. Hoe Hij nu kwam tot ieder die voor Hem zijn hart wilde openen en "zovelen Hem aangenomen hebben, die heeft Hij macht gegeven om kinderen Gods te worden, namelijk die in Zijn naam geloven". Dan zal Trofimus misschien gezwegen hebben en plaats gemaakt hebben voor één van zijn metgezellen die op meer persoonlijke wijze over de Here Jezus kon vertellen. Over de woorden die Hij sprak. Over de dingen die Hij tijdens Zijn leven had gedaan. Over Zijn lijden, dood en opstanding. Over Zijn laatste zegenbede en de boodschap die Hij nu aan de hele mensheid liet prediken door hun mond. We kunnen ons het praktische belang van deze samenwerking tussen Grieken en Hebreëen in de zendingsarbeid voorstellen, omdat het een zekere garantie geeft voor de waarheid van wat er verteld wordt.

Bijvoorbeeld zoals in het geval van de woorden van Maria Magdalena:

"Dit zijn de handen die mijn Heer zalfden,
dit zijn de lippen die Zijn voeten hebben gekust."
"Ik ben degene, aan wie Hij Zijn genade gaf,
de grootste zondaar voor wie Hij medelijden en vergeving had."
(uit *Life* van Rabanus)⁵

Het is in deze tegenwoordige tijd niet zo gemakkelijk om de toenmalige regeringsvormen in de verschillende districten, die nu het zuiden van Frankrijk vormen, te begrijpen. De Marseillanen, zoals we al gezien hebben, hadden Marseille en verscheidene delen van de kustlijn met de daarbij horende dorpen onder hun controle. Zij stonden zelf onder bescherming van Rome en hadden een soort vriendschapsband met de Romeinen, waarbij zij wel hun eigen regering hadden en hun eigen zaken regelden, zoals Strabo heeft beschreven. Noordelijk hiervan lag de Provence of Narbonnaise, die zich uitstreckte van direct boven Marseille tot aan Vienne. Dit schijnt een uitgesproken Romeins gebied geweest te zijn, onder direct Romeins gezag en gekoloniseerd door Rome. Het behoorde al bij het Romeinse Rijk lang voordat de rest van Gallië werd veroverd. Gedurende die strijd en nog lang daarna was dit gebied bekend als Provincia Gallica, terwijl de gebieden noordelijk ervan bekend stonden als Gaul (of Gallia). Net over de grens (dus in Gallia en niet in Provincia Gallica) lag Lugdunum of Lyon, de hoofdstad van de Segusii, die toen onder de macht van de Romeinen waren⁶. Het is waarschijnlijk dat de Romeinen aan de door hen onderworpen Segusii enigermate van zelfbestuur toestonden, zodat we in het zuiden van Frankrijk drie belangrijke districten en gouvernementen vinden. De Marseillanen in Marseille, de Romeinen in de gebieden ten noorden van deze stad tot aan Vienne, en in Lugdunum of Lyon een aangepast lokaal gouvernement onder bezetting en controle van de Romeinen.

Naar dit tweede district, "Provincia Gallica", dat bijna net zo Romeins was als Rome zelf, kwam Trofimus, wordt er verteld. Maximinus had zich al

5. Vergelijk dit met de eerste verzen van 1 Johannes 1.

6. In het jaar 25 voor Christus riepen de Marseillanen de hulp in van de Romeinen tegen de Liguriërs, die de hen omringende gebieden bewoonden. Deze gebieden vormden na verovering de provincies Languedoc, Dauphiné en Provence. Dit nieuwe district, met als hoofdstad Aquae Sextiae (Aix), werd de Provincia Gallica genoemd totdat heel Gallië veroverd was, waarna de naam veranderd werd in Gallia Narbonensis of de Narbonnaise (*Encycl. Brit., Provence*).

gevestigd in de oude hoofdstad Aix en Trofimus ging naar Arles. Wie tegenwoordig naar Arles reist kan zich een goede voorstelling maken over hoe de stad eruit zag in de dagen toen Trofimus naar Arles kwam, want veel van de oude Romeinse gebouwen bestaan nog. In het bijzonder de arena, waar gemakkelijk 25.000 mensen een plaats konden vinden. Trofimus is er bekend als de eerste bisschop (voorganger) van de stad. Een paar nog overeind staande stenen uit de eerste eeuw worden getoond als overblijfselen van een kerkgebouw of oratorium dat door hem gebouwd werd. De uit een latere periode stammende kathedraal (oorspronkelijk gewijd aan Stefanus, de eerste martelaar) werd opnieuw gewijd ter nagedachtenis aan Trofimus, toen zijn stoffelijk overschot naar dit gebouw werd gebracht in 1152. Deze kathedraal draagt nog steeds de naam "kathedraal van St. Trofimus" en de graftombe van Trofimus wordt gebruikt als doopfont en is bij binnenkomst aan de linkerkant van het kerkschip te vinden⁷.

In de plaatselijke geschiedenis wordt verteld dat Trofimus naar Arles kwam uit het Oosten, dat hij een Griek was en persoonlijk bevriend met Petrus en Paulus. Over Paulus wordt verteld dat hij hier bij Trofimus op bezoek is geweest op één van zijn zendingsreizen en het huis (of de plaats van het huis) waarin zij elkaar hebben ontmoet wordt aangewezen en staat bekend als "La maison des Saints". Maar het mooiste in Arles waaraan ook Trofimus heeft bijgedragen (want zijn bemoeienis hiermee heeft een onuitwisbare specifieke indruk nagelaten op de schoonheid ervan) is de uitgestrekte heidense, of heidens/christelijke begraafplaats "Les Alyscamps". Hectaren in het rond lijkt de aarde op een honingraat vanwege de vele graven. Als men tegenwoordig⁸ gaat kijken bij de spoorlijn, die dwars door de oude begraafplaats loopt, kan men vele graven ontdekken die met een spade of een houweel zijn opengebrouwen, waardoor de sarcofaag bloot is komen te liggen. En toch, ondanks de ontheiliging van deze gewijde plaats door een spoorweg, werkterreinen, autoweg en een kanaal, als men de lange met bomen omlijste avenue oploopt kan men heel goed iets van de vroegere schoonheid en heiligheid van deze plaats begrijpen. Een schoonheid en heiligheid die haar vele eeuwen lang tot de favoriete laatste rustplaats voor Christenen maakte. Want hier ontstond een van de vriendelijkste en beste van alle oudchristelijke legenden. De legende van de Genouillade. Een

7. Het lichaam van Trofimus werd later verhuisd naar Autun.

8. Door de verbreding van de spoorweg en vergroting van het station zijn veel van de opengelegde graven, die bekeken konden worden, vernietigd.

legende die een bruikbare les bevat voor menig kerkmens van vandaag. En de gedachten waaruit deze legende ontsproot en de ogen die het visioen in "Les Alyscamps" aanschouwden, waren die van Trofimus.

Les Alyscamps, of de Elyseesche velden, was al een heidense begraafplaats, lang voordat Trofimus naar Arles kwam. Men kan nog steeds oude Romeinse sarcofagen uit die periode en uit nog vroegere tijden vinden. Vele voorzien van liefdevolle inscripties en met de gebruikelijke aanroeping van de goden (D.M.), waaruit het heidense geloof blijkt van degenen die hun geliefde ter aarde bestelden. Toen Trofimus kwam en zich rondom hem jongbekeerde gelovigen vergaderden, werd het al snel een belangrijke zaak om te beslissen of zij begraven konden worden tussen hun familie en vrienden op deze oude heidense begraafplaats of dat zij naar aparte en eigen grond moesten zoeken om in begraven te worden. Het was niet gemakkelijk om hierin te beslissen. Nooit is er meer nadruk gelegd op de heiligheid van stoffelijke overblijfselen die toch eens een tempel waren geweest van de Heilige Geest, en nooit zijn er grotere offers gebracht om er voor te zorgen dat Christenen een veilige en vredige laatste rustplaats kregen, dan in de tijd van deze allereerste gelovigen.

Dus, zo wordt er verteld, toen Trofimus op een zomernacht over deze begraafplaats wandelde en overdacht wat het beste gedaan kon worden, scheen er een licht in de duisternis en Christus Zelf verscheen aan hem, knielend tussen de graven. En, alsof Hij Zichzelf identificeerde met degenen wiens lichamen daar onder de aarde rustten, hief Hij Zijn handen op en zegende de heidense begraafplaats plechtig. Er werd daarna niet meer getwijfeld aan deze Hemelse inzegening. Op de plaats waar onze Heiland gekniel had, bouwde Trofimus een altaar en van toen aan was Les Alyscamps een beschermde begraafplaats voor elke Christen.

Of deze vertelling het verslag is van een werkelijk visioen of de poëtische manier van een Griek om aan Grieken te vertellen dat God hem inzicht heeft gegeven? Over het resultaat ervan kan in elk geval geen twijfel bestaan. Christelijke graven liggen er zij aan zij met heidense. De traditie zegt dat vele Christenen zo graag hier begraven wilden worden dat - net zoals in de legenden over koning Arthur het lichaam van Elaine, gedragen door de rivier, gezonden werd naar het hof van koning Arthur - de lichamen van gelovigen vanuit verre landen in lijkbootjes over de Rhône hierheen kwamen drijven. Om zo een laatste rustplaats te kunnen vinden in deze heilige grond, die door Christus Zelf gewijd was geworden.

Het altaarkapelletje van de Genouillade, of knielende Heiland, staat nu langs de weg naar Marseille, op enige afstand van het afgesloten terrein van het kerkhof. Wel binnen dit terrein vinden we de ruïnes van de kerk van St. Honorat (gebouwd op de plaats van de heidense tempel van Jupiter) met daarbij het oratorium van St. Trofimus. Dit schijnt, toen het pas gebouwd was, door Trofimus gewijd te zijn aan de maagdelijke moeder van onze Heer, die toen nog in Efeze woonde. Op het kapelletje zou de volgende inscriptie gestaan hebben:

"Sacellum dedicatum
Dei parae ad huc viventi." ⁹

Trofimus stierf in Arles op 28 november in het jaar 94 en na een tijdelijke vervanging in het bisschoppelijk ambt door Denis, werd hij opgevolgd door Regulus. Wie de opvolgers waren van Regulus is onduidelijk. Dankzij een korte reeks van slordige en uiteindelijk ketterse bisschoppen, zijn die namen uit de geschiedschrijving van het bisdom geschrapt. De belangrijkste van deze ketterse bisschoppen was de "trotse en weerspannige Marcianus" (zie appendix F), die waarschijnlijk tegen het einde van de derde eeuw werd afgezet en die werd opgevolgd door Marinus.

Op ongeveer zes kilometer van Arles, in Montmajour, wordt nog het kluizenaarsverblijf van Trofimus aangewezen. Vier kleine kamertjes bij de kapel van St. Pierre. Dit was voldoende voor zijn dagelijkse behoeften en hier kwamen catechisanten en boetelingen hem opzoeken voor het ontvangen van onderwijs en goede raad. Men komt allereerst binnen in een cel of wachtkamertje en bij het binnengaan ziet men twee vroegchristelijke graven, uitgehouwen in de rots. Daarachter liggen twee kleine kamertjes die de biechtstoel van Trofimus genoemd worden. Eén voor de priester en de andere voor de knielende boeteling. Hier weer achter ligt een grote kamer of grot waarin Trofimus tien jaar gewoond zou hebben. Volgens de overlevering was dit de eerste plaats van waaruit hij gearbeid heeft en bekeerde hij hier een kolonie Moren, die zich gevestigd hadden in Montmajour. Later verhuisde hij naar Arles. In de woonkamer bestaan sporen van een extreem oude trap met een uitgang. Misschien is het de moeite waard om op te merken dat deze kamer of grot en ook de in de overlevering voorkomende beschrijvingen van

9. Het historische derde concilie van Arles in 453 schijnt gehouden te zijn in de Kerk van St. Marie Majeur. Was dit kerkgebouw de vervanging voor het oorspronkelijke oratorium? Zuidelijk hiervan zijn de resten gevonden van de Kapel van St. Madeleine, die dateren uit de Romeinse tijd.

Trofimus volledig in overeenstemming zijn met het beeld dat ik al van hem tekende: een man, fraai van gestalte en edelmoedig in optreden.

Dit zijn de belangrijkste blikken op het leven van Trofimus nadat hij in Caesarea van Paulus afscheid genomen had, die de overlevering ons gunt. Zij hebben elkaar denk ik nog twee of drie keer ontmoet. Eénmaal, misschien (volgens de traditie), in Arles zelf. En éénmaal, in ieder geval, in Miletum, toen Trofimus, zoals iedere zendeling, op weg was naar huis voor een kort verlof of juist weer onderweg was naar zijn arbeidsplaats. Zeer waarschijnlijk was hij onderweg naar Arles vanuit Efeze, waar hij geweest was om Paulus te ontmoeten, vrienden te bezoeken en om belangstelling van de Christenen in Efeze op te wekken voor zijn missie¹⁰. Dat hij hierin geslaagd is lijkt nogal duidelijk uit het feit dat de gemeenten in Gallië en in Azië een levendige belangstelling hadden voor elkanders wedervaren. De enige rivaliteit die er was, was die met Efeze over het graf van Maria Magdalena. Het schijnt dat in Efeze een naamgenoot van Maria Magdalena de marteldood gestorven is. Om het verslag over haar marteldood en begraving, als zijnde de echte Maria Magdalena, af te wijzen, wordt door Faillon (deel i, p. 369) sterk bewijs geleverd. Meer details over de (tweede) ontmoeting met Paulus en alles wat er daarna volgde, kan gevonden worden in *De tweede zendbrief van de apostel Paulus aan Timotheüs*, die geschreven werd in Rome toen Paulus "voor de tweede maal voor Nero gebracht was".

Laten we er eens over nadenken wat Paulus deed terwijl Trofimus in Arles aan het werk was. Hij beleefde een lange en avontuurlijke reis naar Rome - heel goed voor ons beschreven in *Handelingen der Apostelen* - en daarna woonde hij minstens twee jaar in Rome, "blijvend in zijn eigen gehuurde woning, en ontving allen die tot hem kwamen, predikende het Koninkrijk Gods, en lerende van de Here Jezus Christus met alle vrijmoedigheid, onverhinderd". (Handelingen 28 : 30, 31) Gedurende deze periode waren Aristarchus en Epafras zijn medegevangenen en Lukas en Markus zijn vrijwillige metgezellen. Demas was (tot de grote vervolging) één van zijn vertrouwelingen en Onesimus (de dienaar of slaaf(?) van Filemon) zijn speciale bediende. Hierna was hij naar alle waarschijnlijkheid officieel voor

10. Het terugkeren naar één of andere commissie van de Kerk om daar verslag uit te brengen over gedane zaken en over de welstand van de Christenen die onder zijn hoede waren, lijkt een bijna onvermijdelijk gevolg van de veronderstelde opdracht die hij van Paulus had gekregen. Het is ook volledig in overeenstemming met het gegeven precedent van het prechristelijk apostolaat (waarvan Paulus, toen nog Saulus, waarschijnlijk ook deel uitmaakte). Zie noot 4 van hoofdstuk 3 en ook Handelingen 4 : 2.

het gerecht verschenen en vrijgelaten en was hij weer vrij man. Vrij om Rome te verlaten en om te reizen waarheen hij maar wilde. Deze grote verlossing, deze gelukkige afloop van alle moeilijkheden en verdrukking van de afgelopen vijf jaren vroeg natuurlijk om een speciale viering, een speciale samenkomst van de broeders. En wat was er natuurlijker voor Paulus dan dat zijn gedachten uitgingen naar Timotheüs, de volgeling die hij zo liefhad, zijn "zoon in Christus"? En wat was er natuurlijker dan dat zijn andere volgeling en vriend, Trofimus, die met beiden bevriend was en de onschuldige aanleiding was geweest voor de gevangenneming van Paulus, zou wensen om in deze vreugdevolle ontmoeting te delen? We hebben heel goede redenen om aan te nemen dat Paulus, samen met Markus, uit Rome vertrok naar Efeze en dat de meeste vroegere metgezellen afspraken om hem daar te ontmoeten¹¹.

Timotheüs was aangewezen als voorganger voor de gemeente in Efeze en woonde daar. Trofimus, denken we, ging vanuit Gallië naar huis en regelde zijn reis zodanig dat hij tegelijkertijd met Paulus in Efeze zou zijn. Aquila en Priscilla vergezelden Paulus of zij reisden hem vooruit vanuit hun woning in Rome. Erastus de kamerling, kwam vanuit Korinthe om deel te nemen aan deze blijde ontmoeting. Of Aristarchus, die met Paulus was meegegaan op zijn eerste reis naar Rome en die al die tijd zijn medegevangene geweest was, ook tegelijk met Paulus werd vrijgelaten en met hem meereisde naar Efeze, weten we niet. Maar tenminste drie personen van het oude gezelschap dat vijf jaar daarvoor had samengewerkt en gepredikt, samen had gewacht en gereisd - Timotheüs, Trofimus en Paulus - ontmoetten elkaar in Efeze. Zij waren in staat om elkaar te vertellen over de oogst die was binnengehaald voor Christus en over de heerlijkheid die uit het lijden was tevoorschijn gekomen. Om God te loven voor het stralende licht dat in de duisternis had geschinen.

En toen werd deze blijde conferentie alweer haastig en wreed verstoord. De reden daarvoor was zeer waarschijnlijk het nieuws over de grote christenvervolging door Nero in Rome, want Paulus werd plotseling teruggeroepen en het leek om een dringende en gevaarlijke zaak te gaan. Hij wilde niet dat Markus met hem meeging en liet hem achter bij Timotheüs. Erastus, Trofimus en Paulus verlieten gezamenlijk Efeze. Trofimus waarschijnlijk

11. "Het is... waarschijnlijk dat (Paulus) weer een bezoek bracht aan Klein Azië, en omdat hij te snel naar Rome terugkeerde, omkwam in de vervolging in het jaar 64 na Christus" (*Life en Principate of Nero*, door Bernard Henderson, M.A., Metuen & Co., p. 346).

met de bedoeling om in gezelschap van Paulus eerst helemaal naar Rome en vandaar over de grote noordelijke route alleen verder naar Arles te gaan. Maar een plotselinge ziekte of het voorgevoel van ernstig gevaar dat aan deze terugreis verbonden was, schijnt te veel te zijn geworden voor Trofimus. Ze waren nog maar nauwelijks uit Efeze vertrokken toen Trofimus ziek werd. Zo ziek, dat hij achter moest blijven in Miletus en Paulus en Erastus verder reisden zonder hem. Toen zij in Korinthe aangekomen waren, bleef Erastus daar achter en de rest van de reis (van Korinthe naar Rome) maakte Paulus alleen.

In Rome aangekomen, leken de donkere wolken zich boven hem samen te trekken. Allereerst hield hij zich bezig met de zorg voor de gemeenten. Hij stuurde Crescens naar Gallië, waarschijnlijk om Trofimus tijdelijk te vervangen - die nu enige maanden afwezig zou zijn - en Titus naar Dalmatië. Ze vertrokken waarschijnlijk samen en hielden elkaar gezelschap tot in het noorden van Italië, waar zij elk hun eigen weg gingen. Titus naar het oosten en Crescens naar het westen. De kleine gemeente van Christenen in Rome - alles wat er na de laatste vervolging was overgebleven - werd nog steeds geteisterd door rechtsvervolgingen, afval van gelovigen en verlies op allerlei andere manieren. Paulus werd kort na zijn terugkomst voor de tweede keer gevangen genomen en had deze keer verdrietige voorgevoelens over de toekomst. Hij zei: "Want ik word nu tot een drankoffer geofferd en de tijd mijner ontbinding is aanstaande." Hij stuurde Tychicus naar Efeze om Timotheüs te vervangen. Hij smeekte Timotheüs en Markus om hem te komen bezoeken zodat hij Timotheüs nog eenmaal kon zien voor hij zou sterven. Hij voelde zich blijkbaar erg eenzaam: "Demas heeft mij verlaten, hebbende de tegenwoordige wereld liefgekregen, Lukas alleen is met mij." Zelfs de ontmoeting in Efeze scheen bedorven te zijn geworden door het kwaad van Alexander en deze te korte periode van vrijheid werd gevolgd door het vaste voorgevoel van de naderende marteldood.

Toch, door dit hele hoofdstuk heen hoor ik de onderliggende stroom van herinneringen aan de vroegere, gelukkige, werkzame tijden, vóór zijn gevangenzetting. Toen Tychicus, Trofimus, Timotheüs en Paulus samen in het leven stonden en samenwerkten. Herinnering aan de dagen in Efeze tijdens het oproer daar; aan dagen en nachten op de blauwe Egeïsche Zee, toen Christus heel dichtbij hen was; aan de vele momenten van hartelijke kameraadschap in tijden van moeite en afscheid. Zoals aan de kust van Tyrus, toen de liefdevolle woorden en gebaren van zijn volgelingen een waar paradijs hadden geschapen onder de gevaarlijkste omstandigheden.

Vond er nog een derde en laatste ontmoeting plaats tussen Paulus en Trofimus? Keerde Trofimus ooit nog terug naar Arles? Hoewel zijn dood daar in de overlevering wel vermeld wordt.

In de geschriften van Hippolytus vinden we een indringend zinnetje over hem: "Trofimus, die samen met Paulus de marteldood stierf". We hebben dus redenen om te geloven dat Trofimus, zodra hij beter was, hij niet (zoals hij gedaan zou kunnen hebben) het gevaar van een reis naar Rome uit de weg is gegaan. Als zijn moed hem al verlaten heeft bij de aanvang van die reis, heeft hij zich toch gehaast om zich weer bij Paulus te voegen. Hij is bij hem gebleven en deelde met hem het lijden en de duisternis van de laatste dagen en ontving samen met hem, (misschien) hand in hand, de kroon der martelaren.

De volgende jaartallen zijn enkele van de belangrijkste in de geschiedenis, in ieder geval volgens de kronieken van Matthew of Paris:

<i>Archelaüs</i> verbannen naar Vienne in Gallië	Anno Domini	6
<i>Pilatus</i> verbannen naar Vienne in Gallië	"	38
<i>Herodes Antipas</i> verbannen naar Lyon in Gallië	"	39
<i>Petrus</i> komt aan in Rome	"	41
<i>Markus</i> predikt in Aquileia en schrijft zijn evangelie	"	42
<i>Jakobus de Grottere</i> sterft de marteldood	"	43
<i>Claudius</i> valt Brittannië binnen	"	44
De komst van <i>Maria en Martha</i> naar de Provence	"	47
De komst van <i>Trofimus</i> naar Arles	"	57(?)
Aanstelling van <i>Linus en Cletus</i> door <i>Petrus</i>	"	59
De dood van <i>Maria Magdalena</i>	"	63
Marteldood van <i>Petrus en Paulus</i>	"	66
De dood van <i>Johannes</i>	"	95

VIII Jozef en Glastonbury

*"De heilige graal... wat kan dat zijn?
het fantoom van een kom, die komt en weer verdwijnt?"*

"Nee monnik! Hoezo fantoom?" antwoordde Percival.

*"Het is de kom, de beker zelf, waaruit onze Heer
gedronken heeft aan de laatste maaltijd met de zijnen.
Die, vanuit het gezegende land van Aromat,
ná die donkere dag, toen de doden
weer tot leven kwamen op de berg Moria, door de goede
Jozef van Arimathea op zijn lange reis gebracht
werd naar Glastonbury, waar de winterse meidoorn
bloeit omstreeks Kerstmis, ter nagedachtenis aan onze Heer.
Daar deed hij voor een tijd veel goeds; want als iemand
hem kon aanraken of aanschouwen, genas hij prompt,
door zijn geloof, van al zijn kwalen. Maar toen ontstond
er zoveel kwaad in de wereld dat de heilige kom
door de Hemel werd opgehaald en hij verdween."*

*De monnik antwoordde hem: "Uit oude boeken weet ik
dat Jozef naar Glastonbury gekomen is,
en daar gaf de heidense prins Arviragus hem
een eiland in het moeras om op te bouwen;
En hij bouwde met twijgen uit het moeras
in vroeger dagen, een klein en eenzaam kerkje,
dat vertellen onze boeken in ieder geval, maar
zij schijnen over wonderen te zwijgen, zover ik weet.
Maar wie heeft er vandaag ook nog oog voor heilige dingen?"*

Tennyson, "The Holy Grail"

De Bijbel van Glastonbury

De tegenhanger, of liever de "aanvulling", op de overleveringen over de Provence zijn te vinden in Aquitanië, in Bretagne en in Engeland. In de legenden over de Provence komen we de naam van Jozef van Arimathea tegen als één van de leden van de groep zendingen uit het Oosten. Hij

kwam wel naar de Rhônevallei en naar Marseille, maar alleen op doortocht op zijn weg naar Brittannië. We vinden ook sporen van hem in Limoges (het antieke Lemovices en Augustoritum). De oude overlevering in Aquitanië over Martialis, die verondersteld wordt de apostel naar Limoges te zijn geweest, wordt bevestigd in historische documenten die teruggaan tot in de tiende eeuw (*Fastes Episcop*, deel ii, p. 104), waarin ook de naam van Jozef van Arimathea zo nu en dan voorkomt. De komst van Martialis, vergezeld door zijn vader en moeder (Marcellus en Elizabeth), Zacheüs (de tollenaar uit de evangeliën) en Jozef van Arimathea - allen Hebreëen - wordt ons geschilderd in de eerste eeuw na Christus. Over Martialis wordt verteld dat hij in Limoges achterbleef; de naam van Zacheüs wordt voor altijd in verband gebracht met het romantische plaatsje en pelgrimsoord Rocamadour, terwijl de naam van Jozef niet blijvend met deze streek wordt verbonden¹.

We vinden ook sporen van de discipelen en metgezellen van Jozef in Morlaix in Bretagne. De plaatselijke overlevering hier vertelt dat Drennalus, een volgeling van Jozef van Arimathea en de eerste bisschop van Treguier, in deze omgeving het evangelie predikte in ongeveer het jaar 72. (*North-Western France*, Augustus Hare). Overgeleverde sporen over de komst en aanwezigheid van Jozef van Arimathea worden ook gevonden in Cornwall. Hij wordt ons voorgesteld, komend in een boot, samen met het kind Jezus, om de mijnbouwers in Cornwall te leren hoe zij hun tin kunnen zuiveren. Maar ook dit blijkt niet de vaste verblijfplaats van Jozef geweest te zijn. En uiteindelijk vinden we zijn naam genoemd in Glastonbury. En dat is niet het enige, maar de kleine stad en het omringende land schijnen vol te zijn met zeer oude herinneringen en overleveringen over zijn zendingsmissie, op dezelfde manier als het Rhônedal vervuld schijnt te zijn met de sporen van de familie uit Bethanië.

"Weary all Hill" (Heuvel van uitputting), de Heilige Meidoorn, de geschiedenis van de Heilige Graal (of beker), die hij meegebracht zou hebben, de Chalice Spring (Kelkbron), en lest best, de Jozefkapel, dit alles blijft onlosmakelijk verbonden met zijn welbekende overgeleverde komst naar de Britten.

1. Als aanvulling op de legende vinden we half historische verwijzingen over de zendingsmissie van Martialis in de kerkelijke literatuur: "Martialis, Lemovicum in Gallia episcopus et apostelus, una cum St. Petro (ut volent) ex Oriente Romani venit, indeque ab eo in Gallias amandatur; ubi Lemovicensibus, Turonnensibus, aliisque ad-fidem conversies, abiit (ut exactis ejus liquet) Ann. 74 (G. Cave, *Script. Eccles. Hist. Baseleae*, 1741, deel i, p. 36).

Kortom, de overleveringen hier zijn niet alleen een vertelling van zijn komst, maar ook van zijn verdere leven, zijn werk en zijn einde. Maar dit is nog niet alles. Oude historische romans - romans over de middeleeuwen die voor het grootste deel gebaseerd zijn op geschiedschrijving, gevonden in de Abdij van Glastonbury - vertellen nog veel meer. Er wordt nooit verteld dat Jozef van Arimathea alleen naar Glastonbury kwam, maar hij wordt altijd vergezeld door nog meer Hebreëen en in het bijzonder door zijn zoon "Josephus". Over deze metgezellen en verwanten van Jozef wordt verteld dat zij zich door huwelijksbanden verbonden hebben met het Britse koningshuis en met Britse leidlieden. Ongeveer zo'n vierhonderd jaar later blijken de grote helden aan het hof van koning Arthur - de ridders van de Ronde Tafel - hun afstammelingen te zijn.

Ongeveer in het midden van de eerste eeuw is het westelijke deel van het land, aan beide zijden van de Severn in Britse handen. Het is betrekkelijk veilig omdat het buiten de linies van het door de Romeinen veroverde gebied ligt en (dit wordt verteld) speciaal naar dit gebied kwam Jozef met zijn gezelschap. In antieke Britse geschiedschrijvingen - de oudste in ons bezit - wordt in ieder geval over een Christelijke zending in genoemde periode gesproken. Gildas, die leefde in het begin van de zesde eeuw, schrijft (in verband met Groot Brittannië) het volgende:

"Deze eilanden ontvingen de eerste Lichtstralen - dat zijn de leringen van Christus - de ware Zon, zoals we weten, tijdens het laatste deel van de regering van Tiberius Caesar, gedurende wiens regeringsperiode deze godsdienst zonder verhindering kon worden verbreid en ieder die zijn belijders lastigviel werd bedreigd met de dood."

"Deze stralen van licht werden door de bewoners niet geestdriftig ontvangen, maar kregen toch in meerdere of in mindere mate voet aan de grond bij enkelen van hen, tot aan de negenjarige vervolging van Diocletianus, waardoor de kerken over de hele wereld op hun kop werden gezet. Alle exemplaren van de Heilige Schrift die gevonden werden, werden in de straten verbrand en de herders van Gods kudde werden afgeslacht, samen met hun onschuldige schapen, opdat er (zo mogelijk) in geen enkele provincie een spoor zou overblijven van het geloof in Christus". (History of Gildas, secties 8, 9).

Het verslag van Eusebius stemt hier aardig mee overeen. Hij schrijft: "Tiberius... bedreigde de onderdrukkers van het Christendom met de dood: een influistering van de Goddelijke voorzienigheid in zijn geest, zodat het

evangelie bij aanvang vrije ruimte had en zich verspreidde over de hele wereld." Vertellend over de gebeurtenissen tussen 37 en 41 na Christus, gaat hij verder met: "Alzo... verlichtte het onderwijs van de Heiland spoedig de hele wereld, zoals de stralen van de zon. In elke stad en in elk dorp werden spoedig bloeiende gemeenten gevonden, bestaande uit gelovigen van elke nationaliteit." (*Eccles. Histor.*, bk. ii, hstn ii, iii)².

De dood van Tiberius Caesar in het jaar 37 valt ongeveer samen met het jaartal van de eerste Christelijke zendingsmissie naar dit gebied, maar we moeten dit genoemde jaartal niet als vaststaand beschouwen. Het duurde soms jaren voordat het nieuws over de dood van de keizer en de opvolging door een andere tot in de verste uithoeken van het Romeinse Rijk was doorgedrongen. Wat we wel weten is dat hier, gedurende de regeringsperiodes van Tiberius, van Claudius en de eerste jaren van Nero weinig of geen tegenstand was tegen de verspreiding van het evangelie en dat er gedurende deze hele periode onophoudelijk troepenbewegingen waren tussen Brittannië en Rome. Geen christenvervolging van enige betekenis bereikte Brittannië tot de regering van Diocletianus (285 na Christus) toen volgens Beda "de vervolging langer en bloediger was dan alle vorige. Deze duurde tien jaar, zonder onderbreking, waarbij kerken in brand werden gezet, onschuldige mensen vogelvrij werden verklaard, en slacht- en moordpartijen plaatsvonden. Tenslotte bereikte deze vervolging ook Brittannië en vele standvastige gelovigen stierven de marteldood omdat zij hun geloof beleden." (bk. i, hst. vi)³. Deze vervolging heeft zonder twijfel bijna alle vroege verslagen van de kerkgeschiedenis vernietigd. En niet alleen dit, maar in heel veel plaatsen vernietigde zij (wat ongetwijfeld de bedoeling ook was) bijna de gehele bestaande Christelijke gemeente, zodat er daarna weer nieuwe zendingsmissies ondernomen moesten worden. Niettemin was de boodschap al eerder op deze plaatsen gebracht en toen dit de tweede maal gebeurde bracht dit een opleving van het vroegere geloof teweeg, meer dan

2. De heren Haddan en Stubbs (en nog enkele andere critici) beweren over Gildas dat hij Eusebius naspreekt en dat hij zijn opmerkingen over Brittannië zonder grond of kennis debiteert. Een nader onderzoek van de geschriften van beiden laten iets anders zien. Gildas en nog meer Engelse geschiedschrijvers, die hem steunen in zijn bewering dat: "de Britten het evangelie slechts langzaam aanvaardden en dat de vooruitgang jarenlang heel moeizaam verliep", raken allen eenzelfde snaar. Die snaar wordt niet gevonden bij buitenlandse schrijvers die verslag doen over het vroege Christendom. (Zie ook William of Malmesbury.)
3. Bij deze vervolging verbrandden zij niet alleen de kerkgebouwen, maar zij brachten ook onherstelbare schade toe aan de kerkelijke geschiedschrijving. Zoals Velselus vertelt: "Zij verbrandden ook alle monumenten die te maken hadden met het Christelijke geloof". (Wm. Borlase, *Antiquities of Cornwall*, Oxford, Jackson, 1754).

dat dit de aanvaarding was van een nieuwe en onbekende boodschap. Dit is ook begrijpelijk als we bedenken dat de allervroegste zendelingen zich rechtstreeks tot de bevolking van de verschillende gebieden hebben gericht en dat zij daarbij niet (voorzover wij kunnen beoordelen) de invloed van de hen overheersende Romeinen gebruikten.

In Brittannië bijvoorbeeld moet de oorspronkelijke boodschap direct gericht geweest zijn tot de autochtone Britten en dit niet (gewild of ongewild) door bemiddeling van de Romeinen. Daarvan bestaat historisch bewijs van Tertullianus, geschiedschrijver aan het eind van de tweede eeuw, die spreekt over "ontoegankelijke gebieden voor de Romeinen" die al voor Christus gewonnen waren. (Zie appendix E.) Maar langs welke weg hebben de eerste Christenen uit de eerste en de tweede eeuw het evangeliënieuws kunnen brengen naar gebieden die "ontoegankelijk voor de Romeinen" waren? Een volledig antwoord op deze vraag is te vinden in de geschriften van Diodorus Siculus, die leefde in de tijd van keizer Augustus. Het was mogelijk langs de route van de tinhandelaren. De passage die deze antieke Britse tin-mijnbouw en tin-industrie beschrijft, luidt als volgt:

"Zij die het voorgebergte bewonen van het Britse Belerium (Cornwall) zijn vanwege hun omgang met handelaren beschaafder en vriendelijker voor vreemdelingen dan anderen. Dit volk maakt tin, dat zij eerst met veel zorg en arbeid uit de grond opgraven; dit bestaat dan nog uit stenen en het metaal is gemengd met aarde, waaruit zij het metaal smelten en het vervolgens raffineren. Daarna hameren zij het in vierkante blokken, zoals dobbelstenen en brengen die naar een Brits eiland in de nabije omgeving, genaamd Ictis (St. Michael's Mount). Want bij laag tij, als het land tussen hen en het eiland droogvalt, brengen zij karrenvrachten tin naar de overzijde. Er is namelijk iets heel eigenaardigs met deze eilanden die gelegen zijn tussen Brittannië en Europa: bij hoog tij lijken het eilanden te zijn, maar bij laag water blijken het in grote mate schiereilanden te zijn. Vandaar transporteren de handelaren de tin die zij kopen van de inwoners van Gallië en vervoeren het op paarden middels een dertig dagen durende reis dwars door Gallië, naar de monding van de rivier de Rhône."

Zo ook deze passage:

"Dit metaal wordt getransporteerd uit Brittannië naar Gallië, waarbij de handelaren het op paarden dwars door het hart van Celtica brengen naar Marseille en de stad genaamd Narbo." (Narbonne, deel v, hst. 2)

(Diodorus Siculus, Booth's trans., deel i, p. 317).

Dus voordat de Here Jezus was geboren vinden we al een tot in detail door Diodorus omschreven route, die later, volgens de overlevering, ook door Jozef van Arimathea gebruikt werd. We kunnen deze weg nog stap voor stap naspeuren. Vanaf Marseille naar het noorden langs de Rhône tot aan Arles en daarna verder, dertig dagen dwars door Gallië, door het gebied van de Lemovices naar de kust; halt houden in Limoges; aankomst in Bretagne in Vannes of in Morlaix; vier dagen varen in handelsschepen (volgens Diodorus) over het Engelse Kanaal naar Cornwall en tenslotte de reis landinwaarts naar het Britse bolwerk. Op deze welbekende route van de tinhandelaren doemt vanaf de mond van de Rhône tot in Cornwall geen enkele hindernis op, en het is alleen het stuk van de reis daarna - het gedeelte van de reis van Cornwall naar Glastonbury - dat de moed en vastbeslotenheid van een echte ontdekkingsreiziger op onbekend terrein vereist zou kunnen hebben⁴.

Het bestaan van deze weg en de erkenning dat dit waarschijnlijk de route is waarlangs de eerste zendelingen gereisd zijn, geeft aan de overleveringen over Cornwall wel enige ondersteuning. Cornwall werd niet eerder gekerstend dan in de vijfde of in het begin van de zesde eeuw en dat voornamelijk door zendingswerkers vanuit Ierland, zodat we niet moeten verwachten dat de traditie over Jozef op 't eerste gezicht te ontdekken valt. Toch is de overlevering over de komst hier van Jozef van Arimathea door alle eeuwen heen bewaard gebleven, en dat niet alleen, maar ook het feit dat zijn komst te maken had met de industrie van de tinarbeiders. Het verhaal vertelt dat "Jozef van Arimathea op een schip naar Cornwall kwam en dat hij het kind Jezus meebracht, die hem leerde hoe hij tin kon uitsmelten en hoe hij het kon zuiveren van wolfram ("vretend schuim"). Als er tin gevonden wordt, roept de tinarbeider uit: "Jozef zat in de tinhandel" " (*Cornwall*, S. Baring-Gould, p. 57). En ook "bestaat er een traditioneel verhaal dat Jozef van Arimathea belangen had in Marazion, waar hij en nog meer andere Joden handel dreven met de oude tinwerkers uit Cornwall" (*Guide to Penzance, Land's End and Scilly*, 5e editie, Londen, Ward, Lock & Co.).

Ieder die de oostkust van Cornwall kent, het in zee uitstekende "gebergte" The Lizard, en Lands' End inclusief Mounts Bay, zal zonder twijfel Ictis iden-

4. Bij nadere bestudering van de meest waarschijnlijke route, blijkt zelfs dat het laatste gedeelte van de reis helemaal niet gevaarlijk was of door onontgonnen gebied ging. Er bestaat een heel oude overlevering dat er voor de tijd van de Romeinen al een handelsroute bestond tussen de tinmijnen in Cornwall en de loodmijnen in de Mendips. Resten van deze weg kunnen misschien nog gevonden worden in het "Here-path" over de Quantocks.

tificeren als St. Michael's Mount. Het ligt heel dichtbij het antieke tindistrict en beantwoordt nog altijd precies aan de beschrijving van Diodorus. Nog altijd steken bij eb wagens over vanaf het vasteland naar het eiland, over het zand of via de eeuwenoude verhoogde straatweg en elk detail komt overeen met het antieke verhaal. Het enige alternatief hiervoor is het eiland Wight, maar dit eiland ligt ver bij dit tinproducerende gebied vandaan. Het is zo onwaarschijnlijk dat het tweeduizend jaar geleden vanaf hier over land bereikbaar is geweest, dat het verbazend is als iemand de moed heeft om te beweren dat dit een aanvaardbare mogelijkheid is. Alle hoogste autoriteiten op dit gebied, ook wijlen professor Max Müller, aanvaarden de identificatie van Ictis met St. Michael's Mount en er kan nauwelijks enige twijfel bestaan over de redenen waarom zij dit aanvaarden.

Wat er ook allemaal gebeurd mag zijn aan die verre oostkust van Cornwall en richting Scilly - het veronderstelde antieke Lyonesse - het is duidelijk dat er sinds onheugelijke tijden heel weinig veranderd is in de omgeving van Mounts Bay. Er bestaan typerende oude schilderijen van Michael's Mount in de middeleeuwen en verhalen erover uit de tijd van de Normandische koningen. "Edward de Belijder vond hier monniken die de Here God dienden en gaf hen via een handvest het eigendom van de Mount". Lang daarvoor, wordt verteld, kwam St. Kayne of Keyne⁵, die leefde in het laatste gedeelte van de vijfde eeuw, op pelgrimsreis naar St. Michael's Mount in Cornwall" (Borlase, *Antiquities*, p. 351 en noten; Carew, p. 130; en Capgrave, p. 204). De Mount is dus gedurende de gehele Christelijke era gebleven zoals we hem heden nog zien en vanaf vroege tijden is hij beschouwd als heilig en als een pelgrimsoord.

In al het omliggende land vinden we restanten en puinhopen van oude mijnen. Sommige hiervan, zoals die van de Ding-Dong mijn, kunnen als zeer oud aangemerkt worden; andere, hoewel heel lang verwaarloosd, behoren eerder thuis in de middeleeuwen of in bijna "moderne tijden". De oudste primitieve mijnschachten, waarin gesmolten tin gevonden wordt, worden "Jews' houses" (Joden huizen) genoemd, omdat de overlevering vertelt dat de tinmijnen lang geleden "gemaakt zijn door de Joden, met houthout van eikenhout, buxushout of hertshoorn, gereedschap dat soms nog gevonden wordt temidden van de overblijfselen van deze bouwwerken" (Edwards).

5. Kenia "dochter van Braganus, prins van Brecknockshire". Ze stierf op de achtste dag voor de Ides van de maand oktober in het jaar 490." (*Cressy's Saints*).

"Er is in Cornwall bijna geen plaats waar tegenwoordig tin wordt gevonden, die al niet bewerkt is door de "old men" (oude mannen), zoals de mijnwerkers uit de oudheid altijd worden genoemd; ... waar de antieke mijnwerkers ook aan het werk waren, daar, zo wordt verteld, zijn ook de Phoeniciërs geweest of heeft de Jood gegraven. Het bestaan van termen als: "Jews' houses" (Joden huizen), "Jews' tin" (Jodentin), "Jews' leavings" (Joodse overblijfselen); "attall" (overblijfsel) en "attall Saracen" (resten van de Saracenen) bewijzen de relatie van deze buitenlanders met de mijnen in Cornwall" (Hunt, *Romances of the West*).

In het aanhangsel van Polwhele's *History of Cornwall* (Falmouth, 1803) vinden we dat de oudste raffinaderijen van tin "Jews' houses" worden genoemd, de zo nu en dan gevonden oude blokken tin worden "Jew's pieces" (Joden brokken) genoemd en de tinwasserijen die verlaten zijn door de vroegere werkers worden "Jews' works" (Joden werkplaatsen) of "attall Saracen" genoemd. "De Joden noemden zichzelf, of werden door de Britten in Cornwall "Saracenen" genoemd."

De aanwezigheid en invloed van Joden in de oudheid in Cornwall is opvallend en onmiskenbaar. Plaatsnamen als "Bojewyan" (woonplaats van Joden), "Trejewas" (dorp van Joden) en "Market Jew" (marktplaats van Joden) zijn welbekende voorbeelden van die invloed. Zij leveren, samen met de historische "Joodse ramen" in de kerk van St. Neot en andere Joodse monumenten en legenden, overvloedig bewijs voor de waarheid van deze oude overleveringen over de "Jews' houses" en de "Jews' leavings". Toch is het helemaal niet gemakkelijk om het jaartal vast te stellen waarop de allereerste Joden in dit land verschenen en hun invloed in dit land begon. We weten dat tijdens de regeringsperiode van Koning John er Joden werkzaam waren in de tinmijnen, niet als slaven maar als beheerders, en dat zij de tin exporteerden⁶. Het is echter moeilijk vast te stellen of het grootste gedeelte van deze overleveringen over de Joden misschien uit een nog eerdere periode stamt.

De tin die door de Grieken gebruikt werd was afkomstig van de "Cassiterides", en deze eilanden waren "gelegen aan de uiterst westelijke rand van Europa" (Herodotus, 400 jaar voor Christus). Dhr. Copeland Borlase, dé autoriteit

6. "In de tijd van koning John werden de tinmijnen ontgonnen door de Joden voor 100 marken," en later "toen de Joden verbannen waren werden zij (de tinmijnen) verwaarloosd." (Camden's *Brittannia*, deel i, p. 9.)

op dit gebied, verklaart zonder aarzelen dat Herodotus hiermee Cornwall bedoelt. Wie hier echter de allereerste tinwerkers geweest zijn is in feite onbekend. Het lijkt erop dat het niet de Britten zelf waren, noch de Phoeniciërs, die waarschijnlijk meer tussenhandelaren, dan de feitelijke bouwers van de tinmijnen waren. Want hoewel er in Cornwall sporen uit de oudheid van de Phoeniciërs gevonden zijn, zijn er hier geen restanten gevonden van Phoenicische graven. De oudste graven die hier gevonden zijn - bij de opgravingen bij Harlyn Bay bij Padstow - zijn opvallend. Sommigen beweren dat hieruit namelijk blijkt dat de eerste tinwerkers begraven werden op precies dezelfde manier als de prehistorische Egyptenaren, namelijk in gehurkte positie waarbij de knieën bijna de kin raken⁷. Al deze graven zijn voorzien van een schuin aflopende bedekking, een methode die nog algemeen onder de Turken wordt gevonden. Het hier begraven mensenras, dat prehistorisch voor Cornwall is, zal misschien hier geleefd hebben in de periode van 400 voor Christus tot vlak voor de Christelijke era. Gouden, bronzen en ijzeren voorwerpen en ook Romeins aardewerk zijn in of in de buurt van deze graven gevonden⁸.

Alle overleveringen en aanwijzingen die we hebben lijken te wijzen op een oosters volk dat zich vóór Britse tijden al in Cornwall gevestigd had. Zij bewerkten de tinmijnen en zij begroeven hun doden op de oud-Egyptische manier namelijk hurkend tegen de zijkant van het graf. Zij lieten onuitwisbare sporen na in de taal en in de gewoonten van het land en (door gemengde huwelijken?) in de van hen afstammende bevolkingsgroepen⁹. Tegen de tijd van Diodorus of van de Here Jezus zullen zij, zowel als de oorspronkelijke Phoeniciërs, waarschijnlijk het meest karakteristieke van hun eigen afkomst verloren hebben. Strabo zegt over de inwoners van de Cassiterides, die "hun tin, lood en huiden gebruiken als ruilhandel, om Romeins aardewerk en

7. Dhr. J.B. Cornish uit Penzance schrijft hierover: "De gedachte dat dit (de skeletten in Harlyn) overblijfselen zijn van vóór de eerste tinwerkers in Cornwall, is mijn eigen verklaring. Het mysterie is namelijk, dat er moderne historische rapporten en aanverwante bewijsstukken voorhanden zijn, die aantonen dat de bevolking van Cornwall zelf nooit in dit metaal gewerkt heeft en we wel weten dat er toch al tin gewonnen en geëxporteerd werd in de dagen van Julius Caesar."

8. *Harlyn Bay and The Discoveries of its Pre-historic Remains*, door R.A. Bullen, B.A., Londen Swan, Sonnenschein & Co, 1902. Zie ook het Brits Museum, Egyptische afdeling I, no. 3, 275.

9. Het is opmerkelijk dat de Schotse historicus John of Fordun († 1384), schrijft dat de eerste inwoners van Ierland en Schotland uit Egypte afkomstig waren. Beda daarentegen zegt dat Groot Brittannië bewoond wordt door vijf volken - Engelsen, Britten, Schotten, Picten en Latino's - en beweert ook dat de Picten, die afkomstig waren uit Scythië, kwamen van over de zee en zich vestigden in Ierland en op de daartegenover liggende kuststrook van Brittannië.

goud en bronzen voorwerpen te kopen", dat zij waarschijnlijk een gemengd ras waren. Een combinatie van Britten en de tinwerkers die al eeuwenlang in "Belerium" gewoond hadden en daarom net zo veel recht in het land hadden. Zij droegen nog sporen van hun oosterse, zo niet semitische afkomst. In zeer oude geschriften lezen we over ene Salomo, "hertog van Cornwall", die leefde omstreeks het jaar 300 na Christus. Dit veronderstelt niet alleen de aanwezigheid van een Joodse bevolkingsgroep bestaande uit tinwerkers, maar ook dat deze bevolkingsgroep zelfs posities in handen had in overheid en regering.

Deze oude overleveringen over de "houses" en "leavings" van de "Saraceense Joden" wijzen in ieder geval op een volk van arbeiders, dat zich min of meer afgescheiden hield van de stammen om hen heen en wiens gereedschappen, gemaakt van eiken- en buxushout en van hertshoorn, wijzen op een tijd die ligt lang voor de jaren van de Normandische koningen. Dat ze uit het Oosten afkomstig waren blijkt ook uit de oudheidkundige studies van dhr. Bellows uit Gloucester. Op zijn reizen in streken aan de andere zijde van de Kaukasus vond hij specifiek aan Cornwall eigen gebruiken en gereedschappen. Zij waren die verre gebieden nog in algemeen gebruik en worden nergens anders gevonden. De schop en spade en de pikhouweel die hij ten oosten van Tiflis (nu Georgië) vond en die gebruikt worden door de mijnwerkers in de mijnen in Kedabek (nu Azerbaidjan) in de Kaukasus, zo beweert hij, zijn van precies hetzelfde maaksel als de antieke schop en pikhouweel die gebruikt werden in de tinmijnen in Cornwall. Hij zegt ook dat hij in Akstapha bij Tiflis een echte, wat wij noemen "Cornish Cream" kreeg voorgezet en voegt daaraan toe: "dit ondersteunt mijn mening, dat de bevolking van Cornwall hun manier van bereiden van deze "Cornish Cream" meegebracht heeft uit Azië" (John Bellows, Kegan Paul, 1902, p. 210).

Dhr. Bellows gaat niet verder op dit onderwerp in, maar het is wel heel bijzonder en een opvallend kenmerk van de bevolking op de Kaukasus, vooral in de gebieden rondom Tiflis, dat zij heel sterk oude Hebreeuwse gebruiken en gewoonten in leven houdt. Vooral de overleveringen betreffende de komst van de Joden naar de Kaukasus. De beroemde Hebreeuwse schrijvers en samenstellers van de *Joodse Encyclopedie* zeggen: "Er bestaat geen twijfel over dat onder de volkeren op de Kaukasus het Joodse type algemeen voorkomt en dat zelfs onder de Christelijke en Mohammedaanse bevolkingsgroepen vele Joodse gebruiken en gewoonten bewaard gebleven zijn en in leven gehouden worden tot op deze dag... Heel veel dorpen dragen een Hebreeuwse naam en ook de huwelijks- en

begravenisceremoniën komen in veel opzichten overeen met die van de Hebreëen in het verre verleden... Sommige van de Joden op de Kaukasus beweren afstammelingen te zijn van de stammen die door Nebukadnezar als gevangenen zijn weggevoerd, terwijl anderen er stellig van overtuigd zijn af te stammen van de Israëlieten die uit Palestina zijn weggevoerd door Chalmaneser".

Degenen die de antieke taal van Cornwall bestudeerd hebben, vooral dr. Pryce uit Redruth die in 1790 zijn *"Essay to Preserve the Ancient Cornish Language"* publiceerde, zeggen sterke aanwijzingen gevonden te hebben van een oosterse invloed of oorsprong. De mening van dr. Pryce: "De taal van Cornwall en het Bretoens waren van oorsprong bijna aan elkaar gelijke dialecten van Syrische of Phoenicische afkomst" (voorwoord van *Archaeologia Cornu-Brittannica*, W. Pryce, arts, 1790)¹⁰. Het aspect over deze oosterse afkomst is over het algemeen toegeschreven aan de Phoenicische handelaren die in Cornwall handel gedreven hebben, maar de Phoeniciërs kwamen, zoals we gezien hebben, alleen om zaken te doen en als bezoekers. Het is veel waarschijnlijker dat de antieke Joodse of Saraceense tinwerkers uit 400 jaar voor Christus en nog eerder, in feite degenen zijn die hun stempel op de bevolking hier hebben gedrukt. De opmerkelijke bezoeker en de onderzoeker zal zich afvragen of dit aspect vandaag verdwenen is. De taal is een dode taal, maar het oosterse voorkomen van de oude dorpjes, zoals Mousehole bij Penzance en Newlyn; de oosterse wijze waarop in Cornwall ezels worden gefokt; de uiterlijke kenmerken en karaktereigenschappen van de bevolking, zo verwant en toch ook zo afwijkend van de roodharige bevolking van Wales; het zwarte haar en ogen, de rusteloze geaardheid; nerveus, maar ook intelligent, behoudend en attent, dit kan voor afwijkingen zorgen, maar ook voor vooruitgang; het algemeen gelijkmatig aanvaarden van, en juist plezier hebben in lange zeereizen; het in hart en nieren avontuurlijke¹¹: dit alles onderscheidt de bevolking van Cornwall van de rest van de Britse bevolking. Het maakt het voor de onderzoeker interessant om te zoeken naar de aard en oor-

10. In het Glossarium van Jago worden zinnen in de taal uit Phoenicië en uit Cornwall met elkaar vergeleken. Tot eind 1730 kwamen het dialect gesproken in de buurt van Penzance, Cornwall en het Bretonse dialect gesproken in de buurt van Morlaix, zo sterk met elkaar overeen dat een jongen uit Cornwall, die zijn eigen taal sprak, zich nog beter in Morlaix verstaanbaar kon maken dat thuis. (Zie *Jago's Glossary*, p. 21, en het *Essay van Pryce*).

11. Veel inwoners van Cornwall zien minder op tegen een zeereis naar Amerika of naar de Kaap, dan tegen een treinreis over land naar Londen (plaatselijke zegswijze).

sprong van die "old men" (oude mannen). Deze Saraceense Joden, die nu op geheimzinnige wijze zijn verdwenen, maar die zo'n sterke en vruchtbare indruk achtergelaten hebben. Als zij van Joodse afkomst waren dan is het niet onwaarschijnlijk dat zij afkomstig waren van grote Joodse kolonies in Egypte uit dezelfde periode als de Babylonische diaspora naar de Kaukasus. Dit zou tegelijkertijd de alternatieve naam "Saracenen" verklaren, die door de Britten aan hen werd gegeven¹².

En als zij inderdaad Joden waren, dan is het ook heel waarschijnlijk dat iedereen die met de tinhandel te maken had, wist over deze Joodse kolonie op de Cassiterides. Zoals Jakobus de Grotere gehoord moet hebben over de Joden die naar Sardinië verbannen waren, zo moet Jozef van Arimathea gehoord en geweten hebben over de Joodse tinwerkers. Zijn eerste zendingsreis zal hij gemaakt hebben om in de eerste plaats de blijde boodschap over de komst van de Heiland te brengen naar deze "andere verloren schapen" van zijn eigen volk. Als we kijken naar het verslag over de reizen van Jozef, zoals die beschreven zijn in *Le Morte d' Arthur*, vinden we interessante details die op één of andere eigenaardige wijze schijnen samen te vallen met de plaatselijke overleveringen en nomenclatuur. Het verhaal (bk. xiii, hst. 10) plaatst Jozef en zijn zoon in "Sarras", waar de "Saracenen" onder leiding van "Tolleme la Feintes" strijden tegen de Britten onder leiding van koning Evelake. Deze koning Evelake was blijkbaar een plaatselijke koning over één van de provincies van Groot Brittannië. Over de Saracenen wordt gezegd dat zij "geleid door... een rijke en machtige koning" te voet hem tegemoet trokken, zodat deze ontmoeting aan deze kant (Brittannië) van het Kanaal moet hebben plaatsgevonden. Bovendien - en dit is nog belangrijker - wordt er gezegd dat Tolleme, de "Saracener" een "neef" was van koning Evelake, zodat, hoewel zij met elkaar in oorlog waren en blijkbaar van verschillende nationaliteit, zij toch door onderlinge huwelijken van voorvaderen, door bloedbanden met elkaar verbonden waren. In dit verhaal zijn onder de oppervlakte zeker fragmenten van de historie over de zendingsreis van Jozef van Arimathea verborgen! Stellen niet de rijke "Saracenen" de Joodse of Joods-Egyptische tinwerkers op de Cassiterides voor? En begrijpen we niet uit het verhaal dat zij geen oren hadden voor de boodschap van Jozef? Terwijl koning Evelake en nog later, de belangrijker koning van Glastonbury (Arviragus?) hem en de zijnen wel

12. Sommige van de oudste geschiedschrijvers zeggen dat deze Joden uit Egypte kwamen en zien hen soms als Egyptenaren (Strabo). Zie de redevoering van de "hoofdman" gericht aan Paulus: "bent u niet die Egyptenaar?" (Handelingen 21 : 38)

vriendelijk gezind waren en door het onderwijs van Jozef en zijn zoon min of meer gewonnen werden voor het evangelie^{13 pag. 155?}

De Saracenen en de Britten waren in elk geval lang niet zo ongeletterd en barbaars als zovelen ons willen doen geloven. Diodorus Siculus beschrijft hen, voor het begin van onze jaartelling, als beschaafd en beleefd tegenover buitenlanders. Hij schrijft: "Ze zijn ernstig en integer en houden zich verre van list en bedrog, wat van ons niet gezegd kan worden. Ze zijn tevreden met een eenvoudig en huiselijk leven en onbekend met het buitensporig luxe leven der rijken." Ook zijn beschrijving van het vakmanschap wat betreft hun handel en hun ambachtelijk werk toont aan dat zij toen al een aanzienlijke standaard bereikt hadden. In andere beschrijvingen van de Britten kunnen we lezen dat hun dagelijkse kleding was gemaakt van "schotsgeruite stof, door hen zelf gesponnen, geverfd en geweven. De hooggeplaatsten droegen van goud of van barnsteen gemaakte halssieraden en armbanden. Hun leiders droegen helmen, schilden en kurassen, gemaakt van leer, brons of maliën en hun verdedigingswapens - werpspiezen, speren en slagzwaarden - waren vaak rijkelijk van versieringen voorzien". (Conybeare, *Roman Britain*, pp. 48-50)

Het lijkt erop dat de druïden, die ambten in godsdienst, onderwijs en rechtspraak van de Britten bekleedden, de Griekse taal machtig waren, zowel als hun moedertaal. Sommigen van hen waren zangers en begeleidden zichzelf op de harp (Diodorus). Zij onderzochten de bewegingen van de sterrenhemel (Pomponius Mela). Zij studeerden natuurwetenschappen en ethiek (Strabo) en legden de nadruk in hun onderwijs op de onsterfelijkheid van de ziel.

In tegenstelling tot wat er beweerd wordt over een achterstand en een isolement van Brittannië in deze tijdsperiode, weten we juist dat er langs de kust van Brittannië zeer veel havensteden lagen en dat er daardoor druk scheepsverkeer plaatsvond. Dat er in Brittannië al munten geslagen werden voor algemeen gebruik en dat dit al het geval was twee eeuwen voordat het Christelijk tijdperk aanbrak (Brits Museum). Dat, hoewel het land verdeeld was in vele kleine koninkrijkes, de Britse "koningen en vorsten meestal in vrede en vriendschap met elkaar omgingen en de Romeinen de grootste moeite hadden om hen aan zich te onderwerpen". Sommigen

13. De naam van de leider van de Saracenen, "Tolleme la Feinte" betekent "Tolleme de Bedrieger". Dit schijnt te suggereren dat hij deze naam en titel gestolen had van Ptolemeüs. Een naam die in die dagen voor een Egyptisch Jood aantrekkelijk moet zijn geweest. (Zie *Le Morte d'Arthur*, bk. xiii, hst. X).

van deze leidslieden waren zeer ontwikkeld en kundig. Heren die in elke tijdperiode en in elke cultuur zouden opvallen door hun edele karakter, hun intellect, hun humor en wijsheid. Dit wordt duidelijk aangetoond in de opmerkelijke en welsprekende rede van Galgacus, de leider van de Britse troepen in de slag tegen Agricola in het jaar 84. De historicus Tacitus heeft heel deze schitterende redevoering voor het nageslacht bewaard in zijn *"Life of Agricola"* en men zou het ook heden niet beter, met meer vurige passie en fijnzinnige ironie onder woorden kunnen brengen¹⁴. Deze woorden moeten noodzakelijkerwijs gesproken zijn door een man met een brede intellectuele zienswijze en gericht tot toehoorders die de naar voren gebrachte argumenten konden begrijpen en waarderen. Er is door vele schrijvers wel verondersteld dat deze redevoering door Tacitus "in de mond van" Galgacus gelegd is. Maar de indruk die deze woorden geven is er één van grote individualiteit en het is meer waarschijnlijk dat de woorden direct zijn opgeschreven. Let ook eens op de verbazende overeenkomst met de bondige en puntige toespraak van Caradoc toen hij in Rome voor Claudius verscheen. Hij sprak: "Dood mij, zoals iedereen van u verwacht, en deze zaak zal spoedig in vergetelheid raken; schenk me het leven, en de mensheid zal nog eeuwenlang spreken over uw goedertierenheid."

In veel van het voorgaande hebben we de feitelijke geschiedschrijving en nog bestaande monumenten als een vingerwijzing die ons de weg wijst. Daarbuiten hebben we nog enige meestal ongedateerde geschriften, enige kronieken uit de twaalfde eeuw, romans uit de vijftiende eeuw, en enkele gedenktekens in Wales en Somerset (ook versterkte gebieden van de Britten in die dagen), die in meerdere of in mindere mate overeenkomen met de overleveringen die we gevonden hebben in de Provence en in Engeland. Het verslag dat het meest vertelt over de Britse zendingsreis van Jozef van Arimathea is dat van William of Malmesbury, de geschiedschrijver van Glastonbury. Dit verslag is waarschijnlijk geschreven in ongeveer 1126 en hieruit citeer ik het volgende:

"In het jaar onzes Heeren 63, kwamen twaalf heilige gezondenen, onder leiding van Jozef van Arimathea (degene die de Heer begraven had), naar Brittannië en predikten de vleeswording van Jezus Christus. De koning van het land en zijn onderdanen weigerden om volgelingen

14. Zie appendix A.

15. Zie ook Gildas: "werden lauw door de bewoners ontvangen".

van hun nieuwe leer te worden¹⁵, maar in overweging nemend dat zij een lange reis achter de rug hadden en onder de indruk van hun sobere levensstijl en buitengewone levenshouding, gaf de koning hen op hun verzoek toestemming voor de bewoning van een eiland, dat begroeid was met bomen en braamstruiken en dat omringd werd door moerassen, een eiland genaamd Ynis-Wytren (later Glastonbury). Daarna gaven twee opeenvolgende koningen, hoewel zelf heidenen, nadat zij informatie hadden ontvangen over de deugdzaamheid van hun levensstijl, hen elk een stuk land en dit werd op hun verzoek en in overeenstemming met de gewoonte van het land, op hun naam geschreven, waarin "de twaalf Hides van Glastonbury" hun oorsprong vinden, zo gelooft men."

"Deze heiligen, die aldus verbleven in deze woeste plaats, werden kort daarna in een visioen door de aartsengel Gabriël aangespoord om een kerk te bouwen ter ere van de Gezegende Maagd, op een plaats die hen werd aangewezen. Gehoorzaam aan het Goddelijk bevel, bouwden zij onmiddellijk een kapel in de vorm die hen getoond was: de muren waren gemaakt van samengevlochten wilgentenen."

"Dit was in het eenendertigste jaar na het lijden en sterven van onze Heer (het jaar 64) gereed en hoewel ruw en onvolmaakt van vorm werd het gezegend met hemelse zegeningen; en omdat het het eerste kerkgebouw in dit gebied was, heeft het de Zoon van God behaagd het genadig een buitengewone eer te verlenen en heeft Hij het Zelf gewijd aan Zijn moeder."

"Deze twaalf heiligen dienden God op deze plaats met bijzondere toewijding, spraken met de Heilige Maagd, en brachten hun tijd wakend, vastend en biddend door, ondersteund in hun moeite door de verschijning van de Heilige Maagd (zoals aangenomen mag worden); en om de waarheid hiervan te bewijzen hebben we het Handvest van St. Patricius en de oude geschriften tot getuige."

Het voorgaande is een korte samenvatting van het verhaal van Malmesbury. Opvallend is dat hij zijn autoriteit haalt uit de verwijzing naar "de oude geschriften", die hij gevonden zou hebben in de bibliotheek van de abdij, waaronder waarschijnlijk de geschriften van ene Melchin. Deze was geschiedschrijver in ongeveer het jaar 560 en is op de volgende wijze geciteerd door John of Glastonbury: "De discipelen... stierven de één na de ander, en werden begraven op de begraafplaats. Onder hen slaapt Jozef uit Marmore, genaamd Arimathea, zijn eeuwige slaap en hij rust nabij de zuidelijke hoek

van het oratorium, dat gevlochten is van tenen^{16 pag. 159}. De geschiedenis van dit van tenen gevlochten oratorium dat door Jozef van Arimathea gebouwd zou zijn, de geschiedenis van de grote Petrus en Pauluskerk die ten oosten daarvan gebouwd werd om de puurheid van het oudere gebouwtje niet aan te tasten en de geschiedenis van de gebouwen van de abdij, die daaromheen staan, zijn heel bijzonder. Professor Freeman schrijft hierover:

"Het antieke kerkgebouwtje van hout of wilgentenen, waarover de legende zegt dat het de eerste op Britse grond opgerichte tempel was, gebouwd ter ere van Christus, werd als een heilig relikwie bewaard. Ook nadat er een grotere kerk van steen was gebouwd in de buurt van Dunstan, ten oosten daarvan. En hoewel er van die gebouwen niets meer over is, valt het op dat alle vervangende exemplaren in precies dezelfde rangschikking werden gebouwd als dat eerste machtige en nu verdwenen diensthuis. Op de plaats van dat eerste houten kerkje staat nu de beroemde Lady Chapel (Onze lieve vrouwe kapel), beter bekend als de Kapel van St. Jozef; de stenen kerk van de West Saksen is vervangen door de grote kerk van de Abdij zelf. Nergens zullen we zoveel overeenstemming in rangschikking vinden in het handwerk van zowel overwinnaars, als van de overwonnenen, als op deze plaats. Nergens in Engeland, onder al haar kerken, is er ook maar één te vinden die zoals dit kerkgebouw, zijn ononderbroken bestaan kan aantonen, teruggaand tot in tijden voordat de Teutonen voet zetten op Engelse bodem." (The origine of the English Nation, door Professor Freeman, Macmillan's Magazine, 1860, p. 41).

Het meest opvallende detail aan de gebouwen in Glastonbury is de voortdurende aandacht die er geschonken wordt aan het houten kerkgebouwtje van de Britten, dat door de Lady Chapel of Kapel van St. Jozef vertegenwoordigd wordt. Door alle eeuwen heen, vanaf de tijd dat dit van wilgentenen gevlochten kerkje werd gebouwd, en door alle lotgevallen in verband met de latere gebouwen van de abdij heen, zijn de oorspronkelijke maten en vormen van dit eerste kerkje op Britse bodem, met religieuze toewijding in stand gehouden. Er is waarschijnlijk in het Christendom niets te vinden wat hiermee overeenkomt. Alles lijkt in het werk gesteld te zijn om de oorspronkelijkheid van "dit eerste grondgebied van God; het eerste terrein in Brittannië in bezit van de heiligen; het ontstaan en de grondvesting van het geloof in Brittannië; de begraafplaats der heiligen, door de discipelen van onze Heiland zelf gebouwd"; te bewaren^{17 pag. 159}.

Ons wordt verteld dat men het eerst omringde met planken en overdekte

met lood. Daarna schijnt men het opnieuw in steen opgebouwd te hebben, waarbij het interieur met allerlei kostelijke gaven werd opgeluisterd waaronder, zo kunnen we lezen, een altaar van saffier dat werd aangeboden door de patriarch van Jeruzalem. Al het beste van Groot Brittannië kwam hier samen en gedurende een hele periode wilden alle belangrijkste nobelen en koningen hier begraven worden. William of Malmesbury zegt over dit oudste kerkje dat gewijd werd aan Maria, maar later bekend werd als de Kapel van St. Jozef: "Hier worden de stoffelijke resten van vele heiligen bewaard en er is in het gebouw geen plek te vinden waar hun stoffelijke resten niet gevonden worden en dit wel in die mate, dat ook het stenen plaveisel en zelfs de zijkanten en de boven- en onderkant van het altaar volgepropt zitten met een menigte relieken. Het wordt daarom zeer terecht een hemels heiligdom op aarde genoemd, daar het de bewaarplaats is van zo'n groot aantal heiligen."

In het jaar 1184 werden dit kapelletje en de grote kerkgebouwen ten oosten ervan - alle gebouwen van de abdij - door brand verwoest en slechts een paar van de relikwieën en kostbaarheden konden worden gered. Toch werd binnen twee jaar het oude kerkje van Maria (of de Kapel van St. Jozef) herbouwd, "op de plaats waar de "Vetusta"¹⁸ gestaan had, met ambachtelijke, volmaakte vierkante stenen, rijkelijk versierd". Om elke latere misvorming of ontkenning van de overlevering te voorkomen, werd er vervolgens een koperen plaat op een pilaar, zuidelijk van de kapel op de begraafplaats der monniken, bevestigd, waarop een afbeelding van het oorspronkelijke kerkje van gevlochten tenen en de afmetingen (18 meter lang en 8 meter breed) en een inscriptie in het Latijn. Deze plaat (of een kopie van het origineel) bestaat nog steeds. Hij is achthoekig van vorm, 25 bij 18 centimeter; de gaten waardoor hij aan de steen bevestigd was, zitten er nog in. De Latijnse inscriptie erop is van onzekere datum, maar, zegt men, zeker niet later dan de veertiende eeuw. Hij verhaalt van de aankomst van de eerste zendingen, samen met Jozef van Arimathea in het 31ste jaar na de dood en

16. Deze Melchin, of Melkyn, schijnt geleefd te hebben nog voor Merlijn en hij zou de aankomst van Jozef beschreven hebben in een boek (zie ook de *Flores Historarum*, Londen, 1890, p. 127).

17. In het privilege, verleend door Henry II (1185), voor het herbouwen van Glastonbury, worden deze woorden gebruikt: "de moeder en begraafplaats van heiligen, gesticht door de discipelen van onze Heer" (Hitchins, *History of Cornwall*, deel i, p. 349); en in de oorkonde van Edgar wordt gezegd: "het eerste kerkgebouw in het koninkrijk gebouwd door de discipelen van Christus" (Conybeare's *Roman Britain*, p. 254).

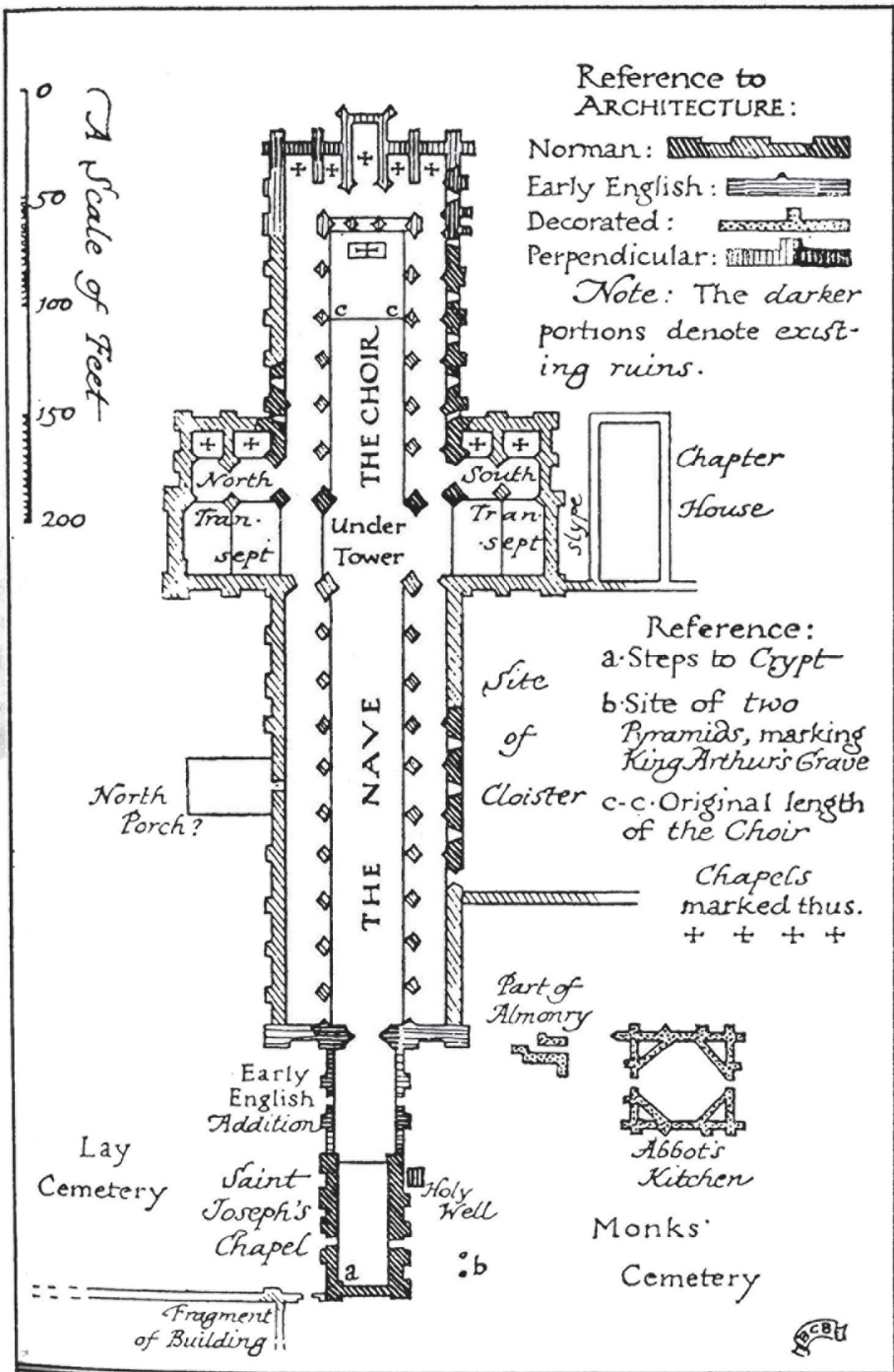
18. "Vetusta" of "Vetusta Ecclesia", het oude kerkje.

opstanding van onze Heer en over de Goddelijke toewijding van dit eerste kerkje aan de Gezegende Maagd. Hij vertelt ook over de toevoeging van een koor aan de oostelijke zijde van dit kerkje, en "ingeval de exacte plaats en de omvang van dit kerkje door deze uitbreiding vergeten zouden worden, werd er een zuil opgericht op de lijn die door de twee oostelijke hoeken van deze kerk liep en doorgetrokken in zuidelijke richting. Deze lijn gaf de scheiding aan met voornoemd bijgebouwd koor".

Wat was toch de reden voor dit voortdurend zeer zorgvuldig bewaren van de exacte afmetingen van de "Vetusta Ecclesia", zoals dat volgens mij verder nergens op de wereld voorkomt? Wie heden naar Glastonbury gaat kan het nog steeds vinden en hoe beschamend de verwoesting van kerkgebouwen ook is geweest, de "Kapel van St. Jozef", toegewijd aan de Gezegende Maagd en opgeleverd in 1186, heeft van dat alles het minst geleden. Ook heden ten dage bestaat nog steeds de plaats en de vorm van dit kleine kerkje, gebouwd door Jozef van Arimathea, "het eerste grondgebied van God... gebouwd door de discipelen zelf". De afmetingen komen min of meer overeen met de afmetingen van de Tabernakel. Dit is "min of meer" omdat de berekeningen nogal van elkaar verschillen en de afmetingen van het oorspronkelijke kerkje door het overtrekken met hout en lood groter zijn geworden. maar afgezien hiervan komen deze afmetingen min of meer overeen en men vraagt zich af (als de legende op waarheid zou berusten) of Jozef dit met opzet zo heeft ontworpen zodat hij bij ieder die hem hielp bij het bouwen, de waarde en betekenis van deze afmetingen kon inprenten¹⁹.

Als men halverwege de koortrappen in de ruïnes van de abdijkerk staat en uitkijkt over het grasveld waar eens het koor was en langs het open veld van de naaf van de kerk naar de Kapel van St. Jozef aan de uiterste grens daarvan, dan waag ik het te zeggen dat men kijkt - of men dit zo bedoeld heeft of niet - naar de Bijbel van Glastonbury. Daarginds stond (door Joodse bouwers opgericht) het originele, van gevlochten wilgentenen gebouwde kerkje. De Lady's Chapel, gebouwd in de vorm van de Tabernakel en later de Tempel. Met het Heilige der heiligen aan de westelijke zijde van dit heiligdom. Ontspringend hieruit en direct hiermee verbonden, zich uitbreidend

19. De laatste en misschien beste berekening van de afmetingen (door de weleerwaarde W.S. Caldecott) maken de Tabernakel 17 meter lang, gemeten vanaf het begin van de binnenhof tot aan de uiterste grens van het Heilige der heiligen, of naar het hart van het Brandofferaltair bijna 18 meter. De breedte van het overdekte gedeelte, de tent of Tabernakel, zou precies 7,3 meter zijn. (Zie Caldecott's Tabernacle, pp. 171, 183.)

GLASTONBURY ABBEY

naar het oosten waar wij nu staan, groeide de grote kerk - of wat eens een grote kerk was - van Petrus en Paulus. Eén van de belangrijkste, zo niet de meest belangrijke van alle Engelse kerken. Hebzucht, wreedheid en zonde - van zowel koningen als volk - hebben haar verwoest. Tot voor zeventig jaar werden de stenen nog weggehaald en verkocht voor een shilling per karrenvracht, en de doodskisten omgesmolten tot stortbakken. Het grote kerkgebouw heeft het meest te lijden gehad. De Kapel van St. Jozef, hoewel beschadigd en gebroken, staat nog steeds en de restanten zijn (als ik het plaatje nog even vast mag houden) een type van de erkenning van de Joodse morele wet die, ook al verdwijnt het Christelijk geloof, Goddank toch vaak standhoudt. Zodat iemand met een eerlijk hart bescherming kan vinden, totdat het Geloof zal wederkomen en de altaren van het Christendom weer zullen worden opgericht in de ruïnes van de abdij van Glastonbury. Want ook nu geldt, net als in vroeger dagen: "de vreze Gods is het begin der wijsheid".

De ketting van overleveringen die de reis van Jozef van Arimathea markeert, de geschiedenis van zijn zendingspost in Glastonbury en de historische geschriften die verhalen over het Christelijk geloof in Brittannië in de eerste twee eeuwen van onze jaartelling, worden door de oude geschiedschrijvingen in Wales met verhalen over Britse geloofshelden zeer sterk bevestigd. Drie Joodse zendelingen worden daarin bij name, zij het allen met hun Britse namen, genoemd. Zij brachten het evangelie naar Brittannië aan het einde van de eerste eeuw. De namen van deze zendelingen zijn Ilid²⁰, Cyndaf en Mawan. Dit verslag is heel opmerkelijk omdat alle genoemde namen en de achtergrond van het verhaal over deze zendingsreis volkomen verschillen van dat van William of Malmesbury, en toch komen deze twee verhalen in grote lijnen overeen. Volgens één van de kopieën in de Silurische Catalogus, was Mawan de zoon van Cyndaf en deze Cyndaf (de Britse naam betekent chef, hoofdman of patriarch) werd dus blijkbaar gezien als de leider van deze zendingsreis. Hij was blijkbaar iemand die bij de Britten in hoog aanzien stond, daar zij hem deze naam en titel hadden gegeven. Over zowel Cyndaf als Ilid wordt duidelijk gezegd dat zij "Israëlitische mannen" waren en het verslag van hun komst, samen met Mawan, zoon van de nobele Cyndaf, wordt in latere monnikengeschriften direct parallel gelegd met de komst van Jozef en zijn zoon Josephus. Referenties in de literatuur van Wales zijn moeilijk te vinden. Sommige kan men vinden in de derde serie Triaden, gepubliceerd in de *Myvyrian Archiaology*, en andere (volgens Rees) kan men

20. "Ken je het gezegde van St. Ilid? Degene die uit Israël kwam: Er is geen grotere dwaasheid dan razende woede." (Chwedlau y Doethion, *Iolo-Morganwg Manuscript*)

zien in de Silurische kopieën van "*Achau y Saint*" (*Essay on the Welsh Saints*, door professor Rees, Londen, 1836).

In de geschiedschrijvingen van Wales wordt de komst van deze Hebreeuwse zendelingen in verband gebracht met de terugkeer uit Romeinse gevangenschap van "de gezegende Bran" (Bran Vendigaeth) hoewel hier weinig aanleiding voor is, en met de komst van Arwystli Hen, oftewel Aristobulus, een Italiaans of Romeins Christen (Rees), voor wiens aanwezigheid in Brittannië en arbeid als "voorganger voor de Britten" we aanvullend materiaal vinden in de Griekse boeken der martelaren en in de lijst van Hippolytus²¹.

De Britse versie komt voor het grootste gedeelte hiermee overeen, hoewel in de achtergrond van het Britse verslag een koning van de Britten bestaat die verondersteld wordt te delen in de eer samen met de Hebreeuwse en Romeinse zendelingen het heilig geloof naar Brittannië te hebben gebracht. Het karakter van het verhaal, dat vertelt over de verschillende leden en het detail over de Joodse leider van de zendingmissie die vergezeld wordt door zijn zoon, zijn in de twee versies volkomen gelijk aan elkaar. Nadat we beide versies in het licht van de beschikbare informatie onder de loep hebben genomen, moeten we concluderen, dat daar waar er verschillen zijn, de weegschaal van waarschijnlijkheid doorslaat naar het verslag van de historieschrijvers van Glastonbury.

Het lijkt erop dat er geen algemene nationale aanvaarding van het Christelijk geloof in Brittannië was, voor meer dan honderd jaar na de komst van Jozef. Hoewel Britse zendelingen (Mansuetus, Beatus en Marcellus) al rond de eeuwwisseling het evangelie predikten in het buitenland. Mansuetus (St. Mansuy) een Brit van Ierse of Caledonische afkomst werd bisschop (voorganger) in Toul in Lorraine en is waarschijnlijk gestorven in het jaar 89 van onze jaartelling²². Hij wordt herdacht op 3 september. Over Suetonius Beatus wordt gezegd dat hij bekeerd werd in Brittannië en gedoopt door

21. Cressy vertelt dat Aristobulus, in Rome een volgeling van Petrus en Paulus, als apostel naar de Britten gezonden werd en dat hij de eerste voorganger (bisschop) in Brittannië was; hij stierf in het jaar 99 in Glastonbury en zijn herdenkingsdag werd door de kerk gehouden op 15 maart (Rees, *Welsh Saints*, p. 81).

22. Dit wordt bevestigd door de vondst van een christelijke sarcofaag bij Malancourt in Lorraine, waarop een inscriptie staat die (volgens l' Abbé Narbey) erop wijst dat één van de metgezellen van St. Mansuy, met hem meegekomen vanuit Ierland, hierin begraven werd. (Zie *Acta Sanctorum*, Supplement, deel i, pp. 313, 343, 349.)

"Barnabas", een metgezel van Aristobulus en dat hij later als zendeling naar Helvetica vertrok. Hij stierf in "Under Seven" (Unterseen) in Zwitserland in het jaar 110 van onze jaartelling²³ pag. 164. Zijn herdenkingsdag is op 9 mei. Marcellus, de eerste martelaar van Britse afkomst, hoewel hij de dood niet vond op Britse bodem, werd bisschop in Tongeren en in Trier. Hij schijnt de marteldood gestorven te zijn in het jaar 166²⁴.

Al dezen worden herdacht als Britse missionarissen en het is onmogelijk dat zij rond konden trekken om het evangelie te verkondigen als hun moederland ondertussen helemaal geen kennism gemaakt zou hebben met het geloof in Christus. Er kan weinig twijfel bestaan aan de bewering van Gildas dat de Britten slechts heel langzaam tot geloof kwamen in Christus, hoewel het evangelie in de allereerste beginjaren tot hen werd gebracht; maar zij, in wie het geloof wel wortel schoot, in Glastonbury, wendden zich vanzelfsprekend (zoals Christus hen ook opgedragen had) naar degenen die bereid waren om de boodschap te ontvangen. Al kostte dit de moeite van lange reizen naar verre landen en steden.

De "Vestuta Ecclesia" in Glastonbury is overgebleven als een getuigenis van dit geloof; maar pas na de grote christenvervolging in Gallië, vooral in Lyon en in Vienne in het jaar 177 (waardoor verscheidene Christelijke Galliërs waarschijnlijk een toevlucht gezocht hebben in Brittannië) vinden we de eerste aanwijzingen dat het Christelijk geloof in Brittannië algemeen aanvaard werd. Toen, volgens verschillende verslagen die waarschijnlijk hun fundering hebben in feitelijke gebeurtenissen, kwam een koning van

23. Dit wordt bevestigd door lokale overleveringen en de grot van St. Beatus aan de oever van de het Meer van Thun. Beatus wordt herdacht als een Brits zendeling; de plaats waar zijn eerste kerkgebouw stond wordt nog getoond en in het hele gebied rondom Interlaken, Unterseen en Beatenberg zijn nog tal van aan hem gerelateerde tradities te vinden.
24. Dit wordt bevestigd door geschiedschrijvingen aangaande de over het bisdom aangestelde bisschoppen, beschreven door F. Godfrey Henschen in zijn *De Episcopatu Tungrensi (Acta Sanctorum, v, 20)*. Deze lijst van bisschoppen ziet er als volgt uit: 1. Maternus, 2. Navitus, 3. Macellus, 4. Metropolis, 5. Severinus, 6. Florentius, 7. Martinus, 8. Maximus, 9. Valentinus en 10. Servatius. Maternus schijnt geleefd te hebben in de eerste apostolische eeuw en door Petrus zelf als eerste missionaris gezonden te zijn. Het kan daarom heel goed zijn dat Marcellus zijn werk heeft voortgezet als de derde in de lijn van opvolging in Tongeren. Tongeren is het antieke Aduatica, de hoofdstad van de "Tungri", die door Caesar in zijn verslagen genoemd worden. Het staat vast dat Tongeren in het jaar 300 van onze jaartelling een bisdom was. Vanuit Trier werden Agroesius, een bisschop, en Felix, een duiveluitdrijver, gestuurd naar het Concilie van Arles in het jaar 314.

de Britten, genaamd Llewrwg, oftewel Lucius, tot geloof. Hij maakte van Londen een aartsbisdom en schreef een brief naar paus Eleutherius om hem om raad en richtlijnen te vragen bij het regeren van zijn volk. Zonder aanleiding wordt er sterk getwijfeld aan de geschiedenis van deze koning Lucius en of hij wel echt bestaan zou hebben. Over paus Eleutherius, die een Griek was, is bekend dat hij het bisdom Rome bestuurde van het jaar 177 tot 192 na Christus. Van hem zijn in de geschriften van de kerk van Rome (Mansi) twee brieven bewaard gebleven. Eén ervan is gericht aan de Christenen in Lyon en Vienne ten tijde van de zware vervolging en de andere is gericht aan Lucius, koning der Britten. Deze brief is een antwoord op het verzoek van koning Lucius om onderricht te worden over de juiste wijze om zijn volk te regeren. Deze brief en de aanleiding waartoe hij is geschreven, lijken in volledige overeenstemming te zijn met wat we weten over de Romeinse bezetting in die tijd en over de kansen die dit bood aan een autochtone koning (die vriendschappelijk met zijn overheersers omging), en die de Romeinse discipline en orde met afgunst aanzag. Het is ook fundamenteel in overeenstemming met het verslag in de 35e Triade (derde reeks) van Wales, waarin verteld wordt dat de plaatselijke koning "vrijheid van land en natie uitriep, met voorrang bij rechtspraak en bescherming voor allen die het geloof in Christus aanhingen en hoe hij het eerste kerkgebouw neerzette in "Llandaff" (?). De enige vraag die hierover kan ontstaan is of dit laatste woord niet had moeten zijn: Llundain, of Londen. Want of dit bisdom nu door Lucius gesticht werd of niet, het moet rond deze tijd geweest zijn dat er in Londen een bisschopszetel werd gezet. Ongeveer honderd jaar later was Londen het belangrijkste bisdom en had het belangrijkste kerkgebouw van het koninkrijk (zo wordt in oude overleveringen verteld), wat stond op de plaats van de huidige St. Peter's upon Cornhill²⁵.

Hoe dit ook moge zijn, er kan nauwelijks twijfel over bestaan dat het Britse

25. De opeenvolgende bisschoppen in het oude Londen volgens Jocelyn of Furness (twaalfde eeuw), aangehaald door bisschop Stubbs in *Episcopal Succession in England*, Oxford, 1859 (p. 152), luidt als volgt: (N.B. vergelijk met Cressy):

1. Theanus	1. Theanus, ± 185
2. Elvanus	2. Elvanus
3. Cadar	3.
4. Obinus	4.
5. Conan	5.
6. Palladius	6.
7. Stephanus	7. Stephanus, † 300
8. Iltutus	7. Augulus, † 305
9. Theodorus	9. Restitutus, † 314

Christendom aan het eind van de tweede eeuw haar grootste vooruitgang beleefde en dat tot dan haar progressie langzaam verlopen was. Uit geschriften die aan ons zijn overgeleverd kunnen we afleiden dat de eerste zendingen slechts weinigen tot bekering brachten, maar dat hun levensstijl (en mogelijk ook die van hun afstammelingen) de herinnering aan hun geloof groen en geurig gehouden had en dat zij hun eerbied voor het gedenkteken in Glastonbury levend gehouden hadden. Na hun dood werd er een verzoek gezonden om meer onderwijzers van het Christelijk geloof en dezen waren verbaasd dat zij een gemeenschap aantroffen die (zoals gezegd wordt) door God ter bekering was toebereid. Dit komt waarschijnlijk uit zeer oude geschriften en is een hervatting en samenvatting van feiten, voor zover men die nog kon verzamelen. Vanaf die tijd moet de Britse kerk snel in aantal en in aanzien gegroeid zijn, want aan het eind van de volgende eeuw of in het begin van de daaropvolgende (300-305), toen de grote vervolging door Diocletianus begon, stierven volgens Gildas een groot aantal Britse Christenen voor hun overtuiging. Waaronder Albanus, Amphibalus, Julius, Aaron, Stephanus en Socrates als martelaren bij name genoemd worden. Julius en Aaron schijnen inwoners van Carleon upon Usk (de legerplaats van de Romeinse legioenen) geweest te zijn en er zijn kerkgebouwen in die omgeving die aan hun herinnering zijn gewijd. De meeste van deze zijn nu verwoest, maar er bestaat nog een kapel van Llanharan, in Glamorganshire, die waarschijnlijk zijn naam dankt aan de Britse, of Hebreeuws-Britse, gelovige die stierf tijdens de vervolging door Diocletianus.

Ondanks, of misschien juist dankzij die vervolging, "werd het bloed van de martelaren het zaad van de kerk", want in de jaren die daar direct op volgden schijnt de Britse kerk op het toppunt van haar welvaart te zijn. Het aartsbisdom in Londen kreeg erg veel macht en werd behoorlijk rijk. Restitutus, die in het jaar 314 de aartsbisschop was, was de voorzitter van de Britse afdeling die naar het Concilie van Arles gezonden werd. Eén van zijn collega's, "Adelphius" uit Caerlon-upon-Usk, die door professor Rees als St. Cadfrawd²⁶ een Brits heilige uit die periode, geïdentificeerd wordt, schijnt een afstammeling te zijn geweest van de belangrijkste Britse koninklijke familie, en stamde net als koning Lucius af van Bran en Caractacus. Terwijl tegelijkertijd in het uiterste westen van Cornwall waar, als onze theorie correct is, de invloed de Saraceense Joden overheersend was, we lezen dat Kelvius, de zoon van Solomon, hertog

26. "Cadfrawd" in het Welsh of Brits, betekent "wapenbroeder", waarvoor in het Grieks "Adelfos" of in Latijns-Grieks "Adelfius" een goed synoniem is. Maar dan is het strijdlustige "Cad" vervallen en vervangen door een meer religieus leven.

van Cornwall, niet alleen het geloof in Christus aanvaardde, maar dat hij ook Christelijk priester werd^{27 pag. 167} en dat "Moses de Brit", maar waarschijnlijk van Hebreeuwse afkomst, "apostel naar de Saracenen" werd.

Bij de troonsafstand van Diocletianus in het jaar 305 en de daaruit voortvloeiende machtspositie voor Constantius, brak er een nieuw tijdperk aan voor de Katholieke Kerk. Constantius was gehuwd met Helena, een Britse prinses(?), en was begunstiger van het Christelijk geloof. Toen hij het jaar daarop in York overleed (in 306) werd hij opgevolgd door zijn zoon Constantijn. Moeder en zoon werden beiden beroemde aanhangers van het Kruis. Onder deze banier en als de eerste Christelijke Romeinse keizer won Constantijn zijn laatste grote veldslag bij de Ponte Milvio in het jaar 312. Zodat het erop neerkomt dat de belangrijkste Britse machten, in verschillende opzichten, de belangrijkste Romeinse macht - die van de keizer zelf - en de belangrijkste, maar onbekende Joodse en Saraceense invloeden in het Westen, alle op gelijke wijze zijn gerecruteerd met één doel: de verspreiding van het Christelijke geloof.

Het is dus geen wonder dat de nationale Britse Kerk gedurende (minstens) de eerste helft van de vierde eeuw nogal plotseling groeide in macht en invloed, totdat haar macht zich blijkbaar uitstreckte over het hele land. De Britse Kerk werd machtig, zowel in haar vaderland als daarbuiten. Zij onderhield een zusterlijke relatie met de Kerk van Rome en nauwere banden - door zeer oude relaties en gewoonten - met de Kerk van Gallië en (in verband hiermee) met de Kerken in Azië²⁸. Volgens Godfrey of Monmouth waren er aan het begin van de vierde eeuw drie aartsbisschoppen aangesteld. In Londen, in York en in de Caerleon-upon-Usk. Met onder zich achtentwintig bisschoppen met elk hun eigen diocees (*Hist.*, bk. iv, hst. xix)^{29a}. Hoe buitengewoon dit ook schijnt te zijn, deze bewering kan niet zonder meer en lichtzinnig afgedaan worden als een onmogelijkheid. Zij wordt zonder omwegen bevestigd door de verslagen over het Concilie van Arles in het jaar 314 van onze jaartelling, dat door Restitutus, bisschop van Londen, Eborius, bisschop van York en Adelphinus, bisschop van Caerleon,

27. Van hem wordt gezegd dat hij naderhand aangesteld werd als bisschop van het bisdom Anglesea, waar hij in het jaar 370 overleed (*Cressy's Church History*).

28. De in ruïnes liggende kapel van Tintagel en enkele andere oude kerken in het westen werden gewijd ter nagedachtenis aan St. Julitta of Tarsis, maar wat het verband daarmee is schijnt verloren te zijn gegaan.

29^a Voor nadere informatie over Caerleon, zie *The legacy of Arthur's Chester*, door R.B. Stoker.

bijgewoond werd. Deze bisschoppen vertegenwoordigden blijkbaar de drie grote kerkprovincies van de Britse Kerk en waren dan ook niet per toeval degenen die naar dit concilie gezonden werden. Ook weten we op gezag van Athanasius dat er in het jaar 347 Britse bisschoppen aanwezig waren op het concilie van Sardica in Illyrië en volgens Sulpicius Severus op het concilie van Ariminum (in Italië), in het jaar 359 van onze jaartelling, eveneens. Hij schrijft aangaande de vierhonderd bisschoppen van de westerse kerk die daar bijeenvergaderd waren: "De keizer had opdracht gegeven om aan allen de nodige proviand en benodigdheden ter beschikking te stellen, maar dit werd door de Aquitaniërs, de Galliërs en de Britten als onbetamelijk gezien en zij gaven er de voorkeur aan op eigen kosten te leven. Drie van hen, uitsluitend Britten, maakten vanwege hun armoede, nadat zij eerst de bijdrage die hen door anderen werd aangeboden hadden afgewezen, tenslotte toch gebruik van het algemene aanbod daar zij het betamelijker achtten te leven op kosten van de schatkist, dan ten koste van individuen". (*Sulpitii Severi Historiae*, 1. ii, c. 55).

Deze drie, hoewel zij slechts een kleine minderheid vormden van de daar aanwezige Britse bisschoppen, tonen met hun armoede aan dat, in ieder geval in sommige delen van het land, de omstandigheden voor kerkdienaars moeilijk waren geworden en tegen het einde van de eeuw zien we dat de periode van succes gevolgd werd door een tijd van moeite en gevaar. Het plotselinge succes en de grote invloed van de Britse kerk waren ongetwijfeld erg politiek getint en gerelateerd en te danken aan het aantreden van Constantijn de Grote in keizerlijk purper. Het overgrote gedeelte van de Christenen was dit in het leven van alledag slechts nominaal. De vermindering van de invloed van het Christendom hield dan ook gelijke tred met de langzame vermindering van de Romeinse invloed en met de afbraak van het gezag van het Romeinse Rijk. Er was slechts een minderheid van Christenen die de uitgesproken kenmerken van hun oorspronkelijk geloof behielden. Die met overgave vasthielden aan een levensstijl die overeenkwam met de periode van het Christelijke geloof, toen dit nog op haar best geleefd werd.

Rondom het jaar 400, of iets later, vinden we voor het eerst Britse literatuur, die in die tijd geschreven is. Deze geschriften, zoals bijvoorbeeld die van St. Patricius (die overal verspreid zijn geworden), zijn zo opmerkelijk en de inhoud ervan ten aanzien van historische gebeurtenissen en het geloofsleven in die dagen, wordt zo weinig in achtung gehouden, dat een kleine uitweiding hierover noodzakelijk lijkt, zodat de waarde en de volle betekenis ervan naar voren gebracht kunnen worden. St. Patricius werd omstreeks 387 geboren uit

een lang Christelijk geslacht. Zijn vader, Calpornius, was diaken geweest en zijn grootvader, Potitus, was priester, zodat hij een goede kennis gehad moet hebben, niet alleen over het Christelijke geloof in zijn eigen dagen, maar ook in voorgaande eeuwen. Zijn "Confession" en zijn "Epistle to Coroticus", zijn prachtige "Hymn of the Deer's Cry", zijn de belangrijkste geschriften die van hem bewaard zijn gebleven en hierin vinden we vele waardevolle aanwijzingen over het leven in Brittannië en over het Christelijke geloof in het begin van de vijfde eeuw. In zijn "Confession" vinden we een korte woordschildering over de Britse Kerk toen hij zestien jaar oud was (dus rondom het jaar 400). Hij schildert ons een kerk, die machtig geweest is, maar die haar eerste heerlijkheid en liefde achter zich heeft gelaten en nu bezig is om in verval te geraken. Hij schrijft: "We zijn van God afgedwaald, onderhouden zijn geboden niet en luisteren niet naar onze voorgangers, die ons waarschuwen en ons verlossing prediken"²⁹. In de "Hymn of the Deer's Cry" zien we hoe de kerk vecht tegen de invloed van de druiden en hoe de omstandigheden waren, waaronder hij dit op schrift stelde en waardoor hij zich ook genoodzaakt zag de "Epistle to Coroticus" te schrijven. Coroticus, een plaatselijk vorst, hield onverwacht een razzia onder bekeerlingen van Patricius, waarbij er velen werden afgeslacht en anderen als slaaf werden weggevoerd. Door dit geschrift krijgen we een goed historisch plaatje van het leven en de toen heersende omstandigheden, die erg veel gemeen hebben met die, welke in (latere) boeken beschreven worden. Namelijk in de legenden over koning Arthur. Toch is het de "Hymn of the Deer's Cry" die de meeste aandacht verdient, omdat dit uitstijgt boven-, en apart staat van elke andere Christelijke literatuur uit die dagen. Volgens het verslag in de "Liber Hymnorum" (uit de elfde eeuw):

"Patricius schreef dit gezang in de dagen van Laoghaire, de zoon van Nial. Hij schreef dit om zichzelf en zijn monniken te beschermen tegen dodelijke vijanden, die zich tegen de kerkdienaars in hinderlaag legden. Het was bedoeld als borstwapen des geloofs ter bescherming van lichaam en ziel tegen demonen, mensen en onzedelijkheden. Demonen kunnen niet op tegen degene die dit elke dag met ernstige toewijding tot de Heere God zegt. Het is bescherming voor hem tegen elke nijdigheid en elk gif, een afweer tegen de dood, het is een ondersteuning voor zijn ziel na de dood. Patricius zong dit toen Laoghaire hem in een hinderlaag wilde lokken, zodat hij niet naar Tara zou kunnen gaan om het geloof te prediken... daarom zagen de overvallers slechts wilde herten voor zich voorbijkomen... en de naam

29. Zie appendix H.

van deze bescherming is Faed Fiada."

Hymn of the Deer's Cry van St. Patricius (anno 450 na Christus):

*Ik wijde mijzelf heden aan een grote kracht,
en ik doe een beroep op de Drieëenheid. Ik geloof in
een Drie-heid en ik belijd een Eén-heid
namelijk de Schepper van het heelal.*

*Ik wijde mijzelf heden aan de kracht van
de geboorte van Christus en Zijn doop
aan de kracht van Zijn kruisiging en Zijn begraving
aan de kracht van Zijn opstanding en Zijn Hemelvaart
aan de kracht van Zijn komst om te oordelen.*

*Ik wijde mijzelf heden aan de kracht der rijen van Cherubs
in gehoorzaamheid aan engelen
in dienst van aartsengelen
in de hoop der opstanding tot verkrijging van loon
in de gebeden der aartsvaderen
in de voorzegging der profeten
in de prediking der apostelen
in het geloof der gelovigen
in de onschuld der maagdelijke vrouwen
in de daden der rechtvaardigen.*

*Ik wijde mijzelf heden aan de kracht des Hemels
in het licht van de zon
in de helderheid van sneeuw
in de gloed van het vuur
in het flitsen van de bliksem
in de snelheid van de wind
in de diepte der zee
in de standvastigheid der aarde
in de vastheid van rotsgesteente.*

*Ik wijde mijzelf heden aan de mij besturende kracht Gods
Gods macht om mij te ondersteunen
Gods wijsheid om mij te leiden
Gods oog om mijn voorzicht te zijn
Gods oor om mij te horen*

*Gods Woord om tot mij te spreken
Gods hand om mij te bewaken
Gods weg die voor mij ligt
Gods schild om mij te beschermen
Gods leger om mij te beveiligen.*

*Tegen valstrikken en demonen
tegen verleiding en onzedelijkheid
tegen natuurlijke lustgevoelens
tegen ieder die mij kwaad toedenkt
ver weg en dichtbij
in menigte of alleen.*

Alzo heb ik deze kracht aangeroepen om te staan tussen mij en al deze.

*Tegen elke wrede genadeloze macht die mij aanvalt
op mijn lichaam en mijn geest
tegen betovering door valse profeten
tegen heidense zwarte krachten
tegen heidense valse wetgeving
tegen de kracht van afgoderij
tegen bekoringen door vrouwen, en smeden en druiden
tegen de kennis die een mensenziel vervuilt.*

*Christus bescherm me mij heden
tegen vergif, tegen verbranding
tegen verdrinking, tegen dodelijke verwondingen.
Totdat mijn loon groot zal zijn in de hemel!*

*Christus met mij, Christus voor mij
Christus achter mij, Christus in mij
Christus onder mij, Christus boven mij
Christus aan mijn rechterzijde, Christus aan mijn linkerzijde
Christus in breedte, Christus in lengte, Christus in hoogte!*

*Christus in het hart van een ieder die mij gedenkt
Christus in de mond van een ieder die tot mij spreekt
Christus in ieder oog dat mij beziet
Christus in ieder oor dat mij aanhoort*

*Ik wijde mijzelf heden aan een grote kracht,
en ik doe een beroep op de Drieëenheid. Ik geloof in
een Drie-heid en ik belijd een Eén-heid
namelijk de Schepper van het heelal.
Domini est salus, Domini est salus, Christi est salus
Salus tua Domine, sit semper nobiscus³⁰.*

Wat is het toch dat aan dit gezang zijn karakteristieke kracht en charme geeft? Zou het niet de uit de Hebreeuwse cultuur afkomstige structuur zijn, waarin dit gezang is opgebouwd en de vroegere Hebreeuwse toonaard die in alle opzichten, herhaaldelijk en mysterieus, doorklinkt in dit eigenaardige gebed-gedicht? Antieke geest-aanroepingen uit het oude Perzië, gegoten in Christelijke fraseologie, of liever, veranderd en gebruikt voor een zuiver Christelijk loflied; het geheel is in typische overeenstemming met dat wat heel waarschijnlijk door de eeuwen heen overgeleverd is uit het onderwijs van de "hooggeboren afstammelingen van Israël", die genoemd worden in oude geschiedschrijvingen in Wales. Onderwijs dat ook nagelaten is (misschien door Jozef van Arimathea) in de oudste liturgieën in Glastonbury.

Het Oosten en het Westen schijnen in dit gezang te worden samengevoegd en via de lange lijn van Christelijke voorouders van Patricius. Via de tradities van Glastonbury, waar hij een groot gedeelte van zijn leven schijnt te hebben doorgebracht, vinden we dus misschien nog levende en klinkende tonen van de muziek die gemaakt werd door de Harp van Erin. In samenspel met de muziek van de afstammelingen van koning David.

Vanaf de uitgesproken Hebreeuwse uitdrukking "Schepper van het heelal" aan het begin van het lied, via de "rijen van Cherubs", "engelen", "aartsengelen", "patriarchen" en "profeten" in het tweede gedeelte, tot aan de laatste strofe:

Christus met mij, Christus voor mij
Christus achter mij, Christus in mij
Christus onder mij, Christus boven mij
Christus aan mijn rechterzijde, Christus aan mijn linkerzijde,

is de Hebreeuwse vormgeving, met soms zelfs de daarvoor typerende

30. Vertaling van Whitley Stokes in zijn *Goidelica*, en geciteerd door Dr. Magnus Maclean in *Literature of the Celts*.

woorden, van de "Cry" een herinnering aan de vroege Hebreeuwse dichters en gebedenschrijvers bij het aanroepen van de Schepper en Zijn heilige engelen voor bescherming³¹ pag. 173.

Een minder romantisch, maar meer direct verband tussen Patricius en Jozef van Arimathea wordt naar voren gebracht door een oude overlevering dat Patricius alle giftige reptielen uit Ierland verdreef en het is belangrijk om te constateren dat er nog een andere legende hierover bestaat die in plaats van Patricius deze eer geeft aan Jozef van Arimathea. Volgens Ussher (delen v, vi en xvii)³², is het door de wijsheid en op advies van Jozef van Arimathea (die geleerd had van de wijsheid van koning Salomo) dat Ierland bevrijd werd van alle giftige reptielen (deel vi, p. 300). Als het Patricius was die dit werk tot een goed einde bracht, wordt toch de bron van zijn kennis direct toegeschreven aan Jozef.

Dus concluderend: gedurende de hele geschiedenis van de Britse Kerk, waarvan ik het aandurf om te beweren dat die grotendeels is zoals ik hem hier beschreven heb, en die ongeveer als volgt verloopt: in het begin: moeilijk; later (onder koninklijke bescherming en aanmoediging): buitengewoon welvarend; nog later: decadent en over het algemeen slechts nominaal; en ten slotte, of onderdrukt, of militant; vinden we herhaaldelijk de sporen van deze stille, bijzondere, bijna majestueuze en zwijgende Hebreeuwse invloed. Verheven, zuiver en poëtisch waar het gaat om gedachtegoed en literatuur, dapper en aristocratisch, zich bewust van zijn hoge afkomst en

31. Vergelijk ook dit oude Hebreeuwse gebed:

"O Heere onze God, Koning van het heelal!
Laat mij niet verschrikt worden door mijn gedachten,
noch door boze dromen of kwade verzinsels.
Bescherm ons en red ons van onze vijanden, van ziekten en het zwaard,
van honger en verdriet.
Laat de satan van voor en van achter ons wijken.
In de schaduw van Uw vleugelen zult Gij ons verbergen.
God onze Bewaker en onze Bewaarder!
Michaël aan mijn rechterhand;
Gabriël aan mijn linkerhand;
Raphaël voor mij,
Uriël achter mij,
Gods majesteit boven mij."

32. Op gezag van Valdes.

33. Wat is de oorsprong van het eigenaardige lage zingen van de "hwyl" in de vurige godsdiensttoefeningen in Wales? Het enige waarmee het vergeleken kan worden is met het lage gezang van de Hebreeuwse rabbijnen bij het voorlezen van de Psalmen. Ieder die het gehoord heeft, wordt gefraspeerd door de exacte gelijkenis tussen deze typerende manieren om tekst te zingen.

morele kracht³³. En ook al lijken we slechts sporen ervan te vinden in de Christelijke naamgeving en de schaarse eerste geschiedschrijving van de vroege eeuwen, er kan geen twijfel bestaan over de vasthoudendheid ervan in het werk van latere geschiedschrijvers. De historische romans en legenden uit de dertiende, veertiende en vijftiende eeuw. De uitgebreide literatuur over de "zoektocht naar de heilige graal", die dateert uit ongeveer 1200. Deze is later samengesteld rondom de overleveringen over Jozef en zijn zoon Josephus, die naar Glastonbury waren gekomen en de heilige beker van het Laatste Avondmaal met zich meebrachten. Deze verhalen zijn door-drenkt met de overtuiging dat zij de voorvaderen waren van de geweldige ridders die het neusje van de zalm vormden aan het hof van koning Arthur. In de "Grand St. Grail", een van de vroegste van deze verhalen, wordt verteld dat na de dood van Jozef en Josephus, de heilige graal werd toevertrouwd aan Alain, de zoon van Brons en neef van Josephus. Bij de dood van Alain ging de graal naar Josue, de broer van Alain en werd deze de bewaarder, en na hem nog zes koningen, waarvan de laatste Pelles was. De dochter van deze koning Pelles had een zoon, genaamd Galahad, die in de geschiedenis van de heilige graal een heldenrol vervulde. Zijn vader schijnt Lancelot te zijn geweest, en dit maakte hem de negende of tiende in de lijn van afstamming vanaf de tijd van Jozef.

Galahad is één van de ridders van de Ronde Tafel van koning Arthur en het is opmerkelijk dat deze genoemde tien generaties liggend tussen de tijd van Jozef van Arimathea (60-90 na Christus) en koning Arthur (in 500 na Christus) sterk overeenkomen met de tijdsmaat die in de roman over koning Arthur gehanteerd wordt. In het meest verkrijgbare boek over de heilige graal (afgezien van "*Le Mort d' Arthur*"), *The High History of the Holy Grail*, dat waarschijnlijk werd samengesteld rond het jaar 1220 vanuit het boek van Josephus in de bibliotheek van de Abdij in Glastonbury (zie Appendix M), en dat vertaald werd door Dr. Sebastian Evans (uittreksels hiervan zijn te vinden in Appendix M) is het bijna onmogelijk om de belangrijke rol die deze Hebreeuwse afkomst en verwantschap speelt, niet vast te stellen. Elk deel is een getuigenis hiervan en zelfs de namen van verschillende ridders of die van hun medewerkers, wijzen op hun Hebreeuwse afkomst. Elinant van Escavalon, Jozef, Josephus, Lot, Joseus, Josuias (pag. 249), Galahad(?), Alain(?), Petrus, Brons of Hebron, Bruns Brundalis, Urien, Jonas (ii, 39), Pelles en Pelleas en Ban, kunnen gezien worden als Hebreeuwse namen of anders

34. Zie de Aprocriefe boeken: 1 Esdras 5:12, 37; 9:34.

als verwijzingen naar een speciale Hebreeuwse verwantschap³⁴. (De zonen van Bani of Ban, die met Ezra terugkeren naar Jeruzalem. Pelias (of Pelleas), die zich op bevel van Ezra van zijn vrouw ontdoet.)

Hoe apocrief vele van deze legenden, wat de persoonsnamen betreft, ook zijn, ik geloof dat deze namen de namen zijn van historische personen en dat de verhalen over hun levens ruwweg in overeenstemming zijn met het militante Christendom van die dagen. Dit was niet het ideaalbeeld van de samenstellers van het boek, maar het was waarschijnlijk wel de werkelijkheid.

In *Le Morte d' Arthur*, dat bijna de hele *Quest of the Sangréal* ("Quête del St. Graal") (Zoektocht naar de Heilige Graal) bevat en in *High History of the Holy Grail*, vinden we eigenaardige en opvallende zijdelingse verhalen over koning David, koning Salomo en over Judas de Maccabeeër. Deze verhalen worden vermengd met de legenden over de ridders van Arthur en deze vermenging wordt niet direct verklaard. Als het waar is, en dit wordt door vele oude geschiedschrijvers bevestigd, dat koning Pelles, Sir Percival, Sir Lancelot en Sir Galahad, gezien kunnen worden als afstammelingen van deze Hebreeuwse koningen; en als bovendien Jozef van Arimathea en ook Brons of Hebron, die gehuwd was met de zuster van Jozef, hun belangrijkste voorvaderen waren, dan wordt deze vermenging wel begrijpelijk. De fusie van de Hebreeuwse cultuur met de Keltische kan heel goed verantwoordelijk zijn voor het ontwikkelen van de prachtige morele idealen en de Christelijke edelmoedigheid, die het verhaal over het hof van koning Arthur en de zoektocht naar de heilige graal zo karakteriseren.

Dhr. Alfred Nutt, die de legenden over de graal bijzonder bestudeerd heeft, denkt dat deze legenden in beginsel van Britse oorsprong zijn en veronderstelt dat zij vanuit Brittannië naar Frankrijk gebracht zijn ten tijde van de migratie van Kelten naar Bretagne (tussen de vierde en de zesde eeuw). Hij beweert dat hij in Brittannië hun begin terug kan voeren naar voor-Christelijke of heidense tijden en hij erkent ook dat de geschiedenis van Jozef van Arimathea ongetwijfeld gaat over de bekering van Brittannië. Hij schrijft hierover^{34a}:

"Als we, wat wij noemen "de vroege geschiedenis over Jozef van Arimathea" goed bekijken, zien we dat zij, in haar twee belangrijkste versies, in principe

^{34a} *The legends of the Holy Grail*, pp. 39, 40.

een legende is over de bekering van Brittannië. Beide versies beginnen met Jozef, maar lopen in een later stadium ver uiteen. Bij Borron zijn het de familie van Jozef, Brons, Alain of Petrus, die het leiderschap hebben over de evangelisatiemissie: aan hen wordt dan ook de heilige beker toevertrouwd. In de "*Grand St. Graal Quête*"-versie over Jozefs zoon, is Josephus de leider, en zijn de lotgevallen van de graal verbonden met zijn directe afstammelingen of met de bekeerde heidenen Mordrains, Nasciens en hun families. Deze laatste versie is de meest populaire en tevens de aanleiding voor de latere "*Conte del Graal*". Het feit dat deze zogenaamde "vroeg geschiedschrijving in omgangstaal" (of dit nu is in de versie over Brons of over Josephus) in feite een legende is over de bekering van Brittannië is wel belangrijk. We zien dat de karakters in de "*Conte del Graal*" en in aanverwante versies, dan ook altijd Britten zijn en de achtergrond van het verhaal is altijd Brittannië."

Verderop in zijn geschriften lijkt het erop dat meneer Nutt, in een langdradige beargumentering die moeilijk te volgen is, nog enkele theorieën naar voren wil brengen die een verklaring moeten zijn voor de legenden over de heilige graal. Deze zijn echter geen van alle erg verhelderend of bevredigend. Hoewel meneer Nutt, vanuit Keltische en Middeleeuwse romans het bestaan erkent van een historische koning Arthur "die gestorven moet zijn in de eerste 30 jaar van de zesde eeuw", gaat hij niet in op de nadrukkelijke verwevenheid ervan met Hebreeuwse invloeden. Of op hun wonderschone sfeer, die toch beide beschouwd mogen worden als karakteristieke eigenschappen van de legenden over de heilige graal. In *High History* wordt deze Hebreeuwse invloed herhaaldelijk genoemd. Over Sir Percival; zijn moeder, Yglais; zijn zuster, Dindrane; Sir Lancelot, de ridder-kluizenaar; Joseus; koning Pelles, de visser-koning; en de koning over het kasteel Mortal, wordt verteld dat zij direct afstammen van Jozef. In één of twee passages³⁵ lijkt dit ook te gelden voor Gawain en voor koning Arthur zelf. In de *Grand St. Graal* lezen we dat Gawain de zoon was van Lot d'Orcaine en dat deze koning Lot van Petrus afstamde. Als dit waar is (Gawain was een neef van koning Arthur) dan is ook de koning zelf en zijn bijna al zijn ridders van de Ronde Tafel van Hebreeuwse afkomst en stammen rechtstreeks af van Hebreëen.

Wat mijzelf betreft, na het lezen van het boek van meneer Nutt (en ik erken zijn werk en zijn geleerdheid van harte), keer ik mij toch liever weer naar de eenvoudige verslagen, overgeleverd aan ons in oude geschiedschrijvingen. Als de schrijvers in de Middeleeuwen geen historische grond gevonden

35. *The legends of the Holy Grail* p. 251 (kan dit verkeerd vertaald zijn?).

hadden in geschriften die lang vóór hun tijd al opgetekend waren, dan hadden zij er niet over gedacht om Hebreeuwse karakters te laten opdraven als Britse ridders. Er was in de Middeleeuwen nou ook niet zoveel liefde voor het Jodendom, dat hun afstammelingen als de grootste helden in wereldse fictieve verhalen naar voren gebracht zouden worden. Middeleeuwse romanschrijvers schreven alleen verhalen of een vervolg ervan, over erkende, al bestaande heldenfiguren, van wie zij de afstamming en zelfs de namen niet durfden veranderen.

Er is uiteindelijk één goede reden om het verhaal, dat ons door de samensteller van *High History* verteld wordt, te geloven. Het Latijnse origineel, geschreven door een geschiedschrijver met de naam Josephus, werd namelijk in de bibliotheek van de abdij op het eiland Avalon (Glastonbury) gevonden, daar waar de lichamen van koning Arthur en Guinevere begraven waren. Daarin worden de namen en familierelaties van de belangrijkste hoofdrolspelers en de belangrijkste lijnen van hun avonturen beschouwd als historisch en als alle aanneming waardig³⁶. (Zie appendix M.)

36. "In ongeveer 1280 citeert de minnezanger Sarrazin uit "*The Grail*" ("*li Graaus*") om de toen als gemeenplaats geziene opmerking, dat koning Arthur ooit koning was van heel Groot Brittannië, kracht bij te zetten. Dit algemeen aanvaarde gezag van "*The Grail*" toont aan, dat het in die dagen gezien werd als een bron voor authentieke informatie." (Sebastian Evans in zijn epiloog over *High History of the Holy Grail*.)

IX Eén samenhangend geheel van legenden

*Ik zag eens in een droom de bloemen
die groeien en bloeien in het paradijs;
Zij zijn veel mooier dan onze ogen
op aarde ooit maar hebben gezien.
En wee de heerlijk geurende roos
wee de lelie op haar hoge steel
wee het volmaakte viooltje,
in vergelijking met hen.*

*Ik zag de poort genaamd "de Schone";
en keek, maar kon nauwelijks iets zien;
Wel zag ik het begin van gouden straten,
en de oevers van de glazen zee.
Oh, harpen, oh kronen bezaaid met sterren,
oh groene palmen, zo rijk bebladerd.
Wat het oog niet heeft gezien, het oor niet heeft gehoord,
en in het hart niet is opgeklommen.*

*Ik hoop het allemaal weer te zien,
maar niet des nachts, als in een droom;
Maar dat alles te zien met mijn eigen ogen,
het aan te raken, vast te houden en te omvatten:
het hemelse onder mijn voeten gelegd
- want de weg die ze bewandelden was smal -
mijn deel te ontvangen met al de heiligen
en met mijn God.*

C. Rossetti

Als ik een poging doe om de verschillende lijnen van liefde, van vriendschap, van arbeid en van avontuur, die door de voorgaande bladzijden lopen, bij elkaar te brengen, dan realiseer ik mij dat het volkomen onmogelijk is om ze samen te bundelen in een volmaakt te vertellen verhaal. Er zitten grote gaten in het patroon, en er is niemand die kan zeggen of de draden allemaal op precies de juiste plaats gelegd zijn of dat er materiaal van deze lapjesdeken misschien op de verkeerde plaats is vastgehecht. Maar één ding is mij wel duidelijk geworden: waarschijnlijk kan iemand die niet weet wat leven uit geloof is en die de gezindheid van het Christelijk geloof niet begrijpt, dit plaatje nooit op de juiste manier interpreteren of begrijpen. Noch waarde-

ring opbrengen voor dat geweldige werk, de verspreiding van het evangelie van onze Here Jezus, dat tot stand is gebracht door zoveel onopvallende levens. Noch de fundamentele waarheid erkennen die door deze woorden tot uitdrukking wordt gebracht: "Want het dwaze Gods is wijzer dan de mensen, en het zwakke Gods is sterker dan de mensen." (1 Korinthe 1 : 25) Het weefgetouw is wel deze wereld, maar het patroon, de kleuren en de daarin verweven schildering zijn slechts gedeeltelijk van deze wereld. Zij behoren in de grond van de zaak tot het Geestelijke, tot het Hemelse.

We lezen het verhaal in de evangeliën en zien de langzame ontwikkeling van geestelijk leven bij de verschillende discipelen. In het bijzonder ("Petrus, Jakobus en Johannes" even buiten beschouwing gelaten) bij Salomé, bij Maria Kleopas, bij Maria Magdalena en Martha, bij Lazarus en de blindgeborene. We kunnen toch niet zomaar aannemen dat dit geen verdere gevolgen heeft gehad voor hun aardse bestaan? Ergens, of dit nu in het Oosten of in het Westen was, moet de Here God, Die hen had geroepen en hen had onderwezen in de gedaante van Zijn Zoon, hen gebruikt hebben als Zijn boodschappers, als Zijn zendelingen. Dit was niet in het Heilige Land of in de directe omgeving daarvan, anders hadden we dit kunnen lezen in de Handelingen der Apostelen of in één van de brieven. Dit zwijgen van de geschiedschrijving (zoals bijvoorbeeld in het geval van Jakobus de Grotere) valt samen met het spreken van de overlevering. We zien hoe "de zeventig" twee aan twee op stap gingen op hun zendingsreizen enige tijd voor de kruisiging. We zien hen gaan naar de steden en dorpen in Galilea en Samaria en naar de steden aan de Syro-Phoenicische grens. We denken aan de banden van vriendschap en samenwerking tussen Syro-Phoenicië en Judea. We zien hoe deze hernieuwd, onderschreven en hersteld worden door de liefdevolle en helende aanwezigheid van de Here Jezus.

Aan de overzijde van de "Grote (Middellandse) Zee" vinden we de vele Hebreeuws-Phoenicische nederzettingen (hoewel hun invloed en belang in die dagen langzaam afnam). In Klein-Azië (zoals in Tarsen), op Cyprus, in Afrika, op Kreta, Sicilië, Sardinië en in Spanje. In Handelingen der apostelen lezen we over het vestigen van Christelijke zendingsposten in de belangrijke Syrische hoofdstad Antiochië en in alle oosterse koloniën van de Phoeniciërs (op Cyprus, Kreta, Sicilië en in Afrika). We kunnen niet anders dan aannemen dat door deze zendingsposten en de vandaar gemaakte zendingsreizen (die in hoofdzaak Semitisch waren, van Jood naar Jood of Kanaäniet) het evangelie zich niet lang daarna verspreid moet hebben naar alle, ook veel verder weg gelegen, koloniën.

Op dit tijdstip pakken we de draad van "*The Recognitions*" op, omdat deze zo prachtig overeenkomt met de geschriften van de historicus Lukas. We zien hoe alle meest bekende vrienden van de Here Jezus uit Jeruzalem worden weggejaagd en sommige van dezen vinden een tijdelijk onderkomen in de Romeinse hoofdstad en zeehaven Caesarea. Petrus, Filippus, Zacheüs, Jozef van Arimathea en "de vrouwen" horen bij dat gezelschap. De eerste Christenen die van ver kwamen (zoals Barnabas en Clement) komen en gaan en doen een beroep op de ondersteuning en bijstand van de in Caesarea verblijvende broederen.

De volgende belangrijke draad is één lang en belangrijk avontuur: de zendingsreis van Jakobus de Grotere naar Sardinië en naar Spanje. De bron hiervoor is overlevering, maar het veronderstelde jaartal daarvan klopt precies met het tijdstip waarvan wij aannemen dat Jakobus niet in Jeruzalem aanwezig was. Deze overlevering stamt uit onheuglijke tijden en zelfs tegensprekende critici zijn genoodzaakt de kracht en het belang ervan te erkennen. Maar als we de waarheid hiervan erkennen en het spoor volgen van de terugkeer en marteldood van Jakobus, die slechts zeer summier in de geschiedenis aan ons worden geschilderd, dan kunnen we blijkbaar niet anders dan ook een andere draad opnemen. Een tere draad van liefde die nauw met deze verbonden is en die de draad van dit avontuur voortzet. Het is de prachtige overlevering over Maria Salomé of "de drie Maria's".

Als we dit deel van het weefpatroon alleen op zichzelf zouden beschouwen, dan zouden we kunnen denken dat het een wat vergezocht of onwaarschijnlijk verhaal is. Het gaat om twee bejaarde vrouwen, Maria Salomé en Maria Kleopas, en we zien hen samen met Maria Magdalena en haar befaamde gezelschap de lange reis van het Oosten naar het Westen ondernemen. We vinden het buitengewoon onwaarschijnlijk en bijna schokkend dat zij op die leeftijd zo ver van hun vaderland verbannen werden. Maar als we de nauwe relatie zien die er bijna zeker bestaat tussen deze overlevering en de hiervoor genoemde over Jakobus de Grotere, dan zullen alle obstakels weggeruimd worden. We herinneren ons hoe Salomé's leven nauw verbonden was met dat van haar zonen en hoe zij aanbidde naar de Here Jezus kwam en begeerde dat de ene aan Zijn rechter- en de andere aan Zijn linkerhand zou zitten in Zijn Koninkrijk (Matthéüs 20 : 21). We herinneren ons ook hoe Johannes Maria, de moeder van de Here Jezus, onder zijn speciale hoede had genomen na de kruisiging van onze Heer. Als we aan dit alles denken, zal ieder, die iets begrijpt van de zelfopofferende, maar niet van egoïsme ontdane liefde van een moeder, direct de redelijk-

heid, de vanzelfsprekendheid en de bijna onvermijdelijkheid ervan inzien, dat Salomé Jakobus achterna reisde. Of zij deze reis maakte terwijl haar zoon nog in Spanje het evangelie predikte, of dat zij - zoals sommige van de legenden bevestigen - samen met Maria Kleopas het doodgemartelde lichaam van haar zoon terugbracht naar de omgeving van zijn allereerste zendingsarbeid, is niet van veel belang. De diepe liefde van een moeder voor haar jongen is ruimschoots voldoende om deze, anders onberedeneerd verre reis, te verklaren¹. En ook de geschriften van Paulus zijn in elk geval met deze verklaring in overeenstemming. Als, zoals ik eerder al geopperd heb, de latere arbeid van Petrus en Paulus er juist meer op gericht was om de overal verspreid levende Christenen samen te voegen, om de gemeenten op te bouwen en vaste grond te geven, dan wordt er ook een nieuw licht geworpen op het onrustige verlangen van Paulus om naar Spanje te reizen. Paulus wist dat Jakobus de marteldood gestorven was en dat er verder weinig of geen vooruitgang geboekt was in het zendingswerk. Hoe goed degenen het ook bedoelden die Jakobus naar het Westen gevolgd waren. Hij maakte zich ongerust omdat, als er aan het onderbroken werk in Spanje van de apostel Jakobus geen steun, richting en inhoud zou worden gegeven, de kans groot was dat de daar ontstane gemeente schade zou lijden of weggevaagd zou worden. De verbinding die hij zelf maakte tussen deze plannen en zijn arbeid in Rome, suggereert dat de doelstelling ervan dezelfde was. Hieraan is nooit de aandacht gegeven die dit verdient.

Nog een draad of bewijs van tamelijk belang vinden we in de naam van "Austroclinius", genoemd in *Handelingen van Barnabas*. Deze draad is gedurende enige eeuwen niet te vinden, maar verschijnt dan weer in de overleveringen in het zuidwesten van Frankrijk. Hier en in Antiochië wordt verteld dat hij in Antiochië tot bekering kwam. In de *Handelingen van Barnabas* lezen we dat hij van Cyprus afkomstig was en weer naar

1. De eerste Christenen, die een sterk geloof hadden in de opstanding van onze Heer, en die (in elk geval velen onder hen) Hem zelf gezien hadden na Zijn opstanding uit de dood, moeten ietwat onzeker geweest zijn over wat zij te verwachten hadden aangaande de lichamen van degenen die zij liefhadden en zeker de lichamen van degenen die gestorven waren om hun geloof. Was er voor hen dan ook geen reden om te hopen, dat ook dezen de overwinning en heerlijkheid zouden ontvangen van een lichamelijke opstanding? Deze droom is in zichzelf de verklaring voor de manier waarop zij op bijna bezitterige manier de lichamen van hun doden bewaarden. Want zij hoopten tegen beter weten in, niet zozeer voor zichzelf daar zij zich van hun eigen onvolkomenheid bewust waren, maar dan toch hun overledenen die zij geliefd en in ere hadden, dat op de één of andere morgen het nu levenloze stof verdwenen zou zijn uit zijn rustplaats. Dat hun opgestane leraar, vader of zoon hen zou kunnen begroeten. Deze droom koesterden zij, zolang zij nog niet beter wisten.

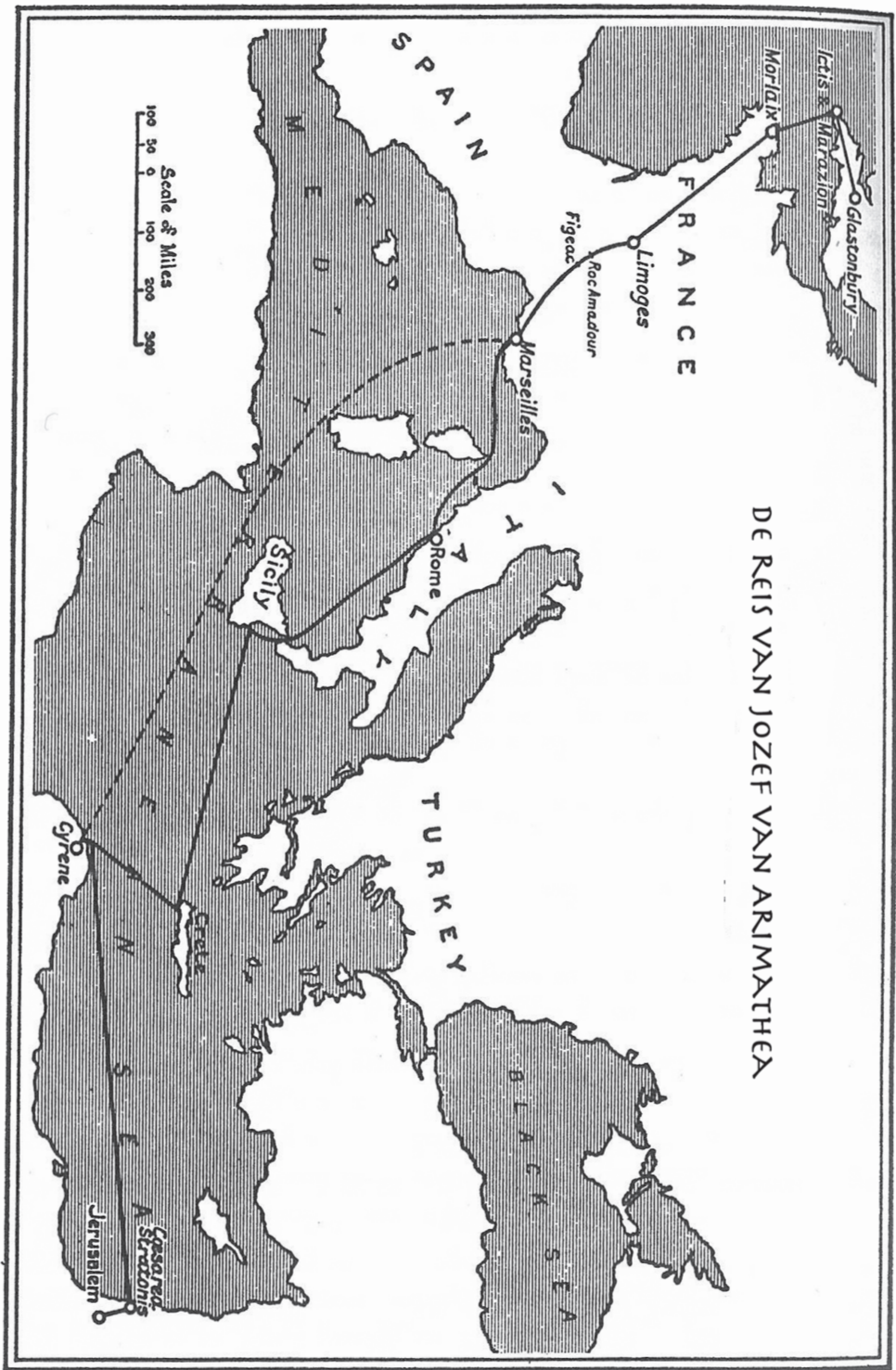
Cyprus werd uitgezonden om daar zendingswerk te verrichten. In de Franse kronieken wordt hierover niet direct geschreven, maar het is een belangrijk feit dat twee andere namen in deze omgeving traditioneel herdacht worden als zijnde eveneens zendelingen die van Cyprus afkomstig waren. Dit zijn Lazarus, van wie het graf (uit de eerste eeuw?) bewaard wordt in Marseille, en Sergius Paulus (door Lukas genoemd in Handelingen 13 : 7-12), van wie de overblijfselen bewaard worden in de aan zijn nagedachtenis gewijde kerk in Narbonne.

We keren nu weer terug naar de vroege verslagen over de eerste gemeente in Caesarea en pakken op dezelfde manier de eerste draad uit "*Recognitions*" - Filippus, Zacheüs, Jozef en "de vrouwen" - weer op. Met daarbij nog een draad die verbonden is aan deze stad en die ons aangereikt wordt door de historicus Lukas: de geschiedenis van Paulus en Trofimus. We volgen deze draden langzaam verder en vinden dan weer deze zelfde draden, of iets wat er zeer sterk op lijkt, terug in de geschiedschrijvingen van Rabanus en in de daarmee samenhangende overleveringen in de Rhônevallei, in Rocamadour, in Bretagne en in Engeland. Want deze draden houden niet alleen verband met de hiervoor genoemde en bekende zendingsmissie van Jakobus en de daarop volgende reis van Maria Salomé. Maar in daarna volgende plaatjes die ons door de uitgebreide traditie voor ogen worden geschilderd, verschijnen de draden die we aan het volgen zijn ook, keer op keer, en in het bijzonder één ervan kan in alle overleveringen gevonden worden en lijkt overal in het weefsel op te duiken.

Deze ene draad is het spoor dat getrokken werd door de reis van Jozef van Arimathea. Nog een andere wordt gevormd door het apostolaat en dienstwerk van Trofimus. Het spoor, getrokken door de reis van Jozef, verbindt alle andere draden aan elkaar en vraagt om nadere aandacht, want daarin vinden we de sterkste reden om aan te nemen dat al deze overleveringen een historische grond hebben.

De plaatsen en streken, waar volgens de overlevering de eerste zendingsposten gevestigd werden, vanuit het Oosten, over de Middellandse Zee naar het Westen - vanuit Palestina naar Gallië, en van Gallië dwars over het Europese continent en het Kanaal naar Groot Brittannië - vormen als we ze op een landkaart met elkaar verbinden een logische route (zich uitstrekkend van Caesarea in Palestina tot in Glastonbury in Engeland), die bijna direct gelijk is aan de route van al het handelsverkeer van die dagen. Elke belangrijke stad of halteplaats op die route kent haar eigen, aldaar befaamde

DE REIS VAN JOZEF VAN ARIMATHEA

"apostel" of "team van zendingsarbeiders". Van elk van hen wordt gezegd dat zij daar zijn gebleven en rond hen zijn alle lokale overleveringen, tradities en legenden ontstaan.

Door de meeste van deze belangrijke plaatsen of zendingsposten (Jeruzalem, Caesarea, Marseille, Limoges, Morlaix en Cornwall) passeert, zoals we hebben kunnen zien, de figuur van Jozef van Arimathea op weg naar zijn laatste verblijfplaats Glastonbury. Sporen van wisselende herkenbaarheid en waarde ("een half woord" over deze eerste befaamde Hebreeuwse zendelingen) zijn steeds op blijkbaar onvergetelijke wijze verbonden gebleven met elke plaats of streek die ligt op de route van hun reis. Als we deze plaatsen gebruiken als een soort markatiepunten, dan kunnen we de volgende reisroute samenstellen of reconstrueren:

1. In Caesarea vinden we de woonplaats van Filippus, de eerste Hebreeuwse zendeling naar de heidenen (*Nieuwe Testament*), zender van Jozef van Arimathea (*Chronicles of Glastonbury*) en zendeling naar de Galliërs (St. Isidorus). Hier vinden we ook (volgens "*The Recognitions*" en "*Homilies*" van Clementius) de tijdelijke verblijfplaats van Zacheüs, Jozef, Lazarus en "de vrouwen".
2. In Cyrene vinden we, in het jaar van de eerste zendingsreis van Filippus, de verblijfplaats van verscheidene Joodse zendelingen.
3. Op Kreta (in Fenix) vinden we één van de vroegste zendingsposten.
4. In Syracuse vinden we overleveringen over een zendeling die in het jaar 40 vanuit Antiochië gezonden werd.
5. In Rome vinden we geschiedenis over een zendingsmissie in dezelfde tijd als in Antiochië (of nog eerder) ("*Recognitions*" en "*Homilies*") en bewijzen voor het bestaan van een gemeente, lang voordat Petrus of Paulus er waren geweest (*Nieuwe Testament*).
6. In Marseille en Ste Baume vinden we hermitages die door de eerste Christenen als kerkgebouw gebruikt werden en die als zodanig onvervreemdbaar in ere gehouden worden en verbonden met de namen van Lazarus en Maria. Over Jozef van Arimathea wordt verteld dat hij met hen meekwam en daarna verder reisde (plaatselijke overlevering en *Life of Rabanus*).

7. In Limoges en Rocamadour vinden we soortgelijke schuilplaatsen in de rotsen en volgens de traditie de komst in de eerste eeuw van Hebreeuwse zendelingen, waarvan er één Jozef van Arimathea was. Twee bleven hier achter (Zacheüs en Martialis) en Jozef reisde verder (overlevering).
8. In Morlaix wordt verteld dat een metgezel en volgeling van Jozef van Arimathea (Drennalus) hier het evangelie verkondigde in het jaar 72 na Christus². Ook vinden we in Fécamp, dat even verderop aan de kust ligt, de legende over het aanspoelen van de stam van een vijgenboom die toebehoorde aan Jozef van Arimathea. De naam Fécamp (Ficus Campus) (= dode vijgenboom) schijnt ontstaan te zijn omdat men deze legende geloofde.
9. In Cornwall vinden we overleveringen over Jozef die daar in een boot aankwam en het kind Jezus met zich meebracht. Hij reisde verder (overlevering).
10. In Glastonbury vinden we overleveringen over Jozef die vertellen dat hij hierheen kwam, hier gewoond heeft, een van wilgentenen gevlochten kerkje bouwde en hier stierf (*Chronicles of Glastonbury*, bevestigd door de *Triaden van Wales*, etc.).

Dit is toch wel een heel opmerkelijke opsomming. Het feit dat de verschillende verhalen en overleveringen elkaar niet tegenspreken, maar integendeel, elkaar aanvullen en versterken wat betreft de reis van Jozef, is iets wat om een verklaring vraagt. We worden bijna tot de conclusie gedwongen dat al in de achtste of negende eeuw (en misschien al eerder) er een wereldwijde samenzwering (die dan wel degelijk geslaagd genoemd mag worden) ondernomen werd, die tot doel had om overal met opzet dezelfde fictie in de vorm van plaatselijke overleveringen te planten. Die dan gezamenlijk ook nog een harmonieus geheel moesten blijven. Of er moet achter al deze lokale overleveringen en tradities een onderstroom van historische waarheid verborgen liggen, die de grond en reden is voor hun harmonie en de elkaar ondersteunende kracht. Wat mij betreft lijkt mij de eerste theorie

2. De Latijnse naam van deze stad, Mons Relaxus, is afkomstig van het fort dat al bestond in de tijd van de Romeinse bezetting. Drennalus, volgeling van Jozef van Arimathea en de eerste voorganger in Treguier, heeft het evangelie hier verkondigd in het jaar 72 na Christus (*North-Western France*, Augustus Hare, George Allen, 1895).

een wilde fantasie en ongelooflijk; de tweede hypothese is daarentegen consistent met alle bekende overleveringen en met de geschiedenis door alle tijden en in alle landen en is volkomen in overeenstemming met alle vroege Christelijke literatuur.

Er blijven nog een paar korte draden van ondergeschikt belang over, die we nog moeten overwegen. Ik heb al gewezen op het belang van de Christelijke naamgeving, in de tijd waarover we hier spreken en in vroegere. Een belangrijk gevolg van de bekering van Brittannië tot het Christelijk geloof schijnt te zijn dat de Britse bekeerlingen oude Hebreeuwse namen gingen dragen. Bijna alle grote helden uit de Hebreeuwse geschiedenis lijken hun namen daarvoor te hebben verleend. Zo vinden we:

"Moses", een Brits apostel naar de Saracenen, herdacht op 7 februari.

"Aaron", inwoner van Caerleon, samen met Julius doodgemarteld op 1 juli 287.

"Samson", zoon van Caw, leefde in ongeveer het jaar 500.

"David", de eerste bisschop van Menevia. Stierf op 1 maart 544.

"Daniël", de eerste bisschop van Bangor, stierf in 534. Herdacht op 10 december.

"Baruch", een kluizenaar, leefde tussen 600 en 700 na Christus.

"Judoc", ± 650.

"Stephanus", doodgemarteld tijdens de vervolging door Diocletianus.

"Petrock", of Petrus, stierf in 564.

"Paulinus", of Paulus, volgeling van Germanus³.

De meeste van deze namen moeten in gebruik zijn genomen vanuit een speciale belangstelling voor de Hebreeuwse geschiedenis. En waar kwam de kennis van deze namen vandaan, als niet van Hebreeuwse leraren? En waarom valt het op dat er in Brittannië meer interesse bestond voor Hebreeuwse geschiedenis dan in Gallië? Tegelijk met het gebruik van deze namen, zien we ook voorbeelden van de meer gebruikelijke soort christen-namen, namen van geëerde en gelovige voorouders, en in het bijzonder de namen van de eerste zendelingen. De naam van Jozef vinden we niet bij de eerste Britse Christenen, want aan hem schijnt (zoals we al eerder zagen) de naam "Cyndaf" gegeven te zijn, wat "hoofdman" of "opperhoofd"

3. Zien we de eerste stambomen in Wales en de genealogische tabellen, geconstrueerd door professor Rees, dan lijken heel veel familieleden van Cadfrawd, of "Adelphius", namen te dragen met een sterk Hebreeuwse invloed of verwantschap, die misschien ontleend zijn aan de eerste Christelijke zendelingen. Onder deze namen vinden we de volgende: Aron, Teon, Urien, Pasgen, Owain (John), Iago (James), Androenus (Andrew), Asaf, Sawyl, Dewi (David), Jestin en Arwystli.

betekent en niemand kon na hem deze naam zomaar aannemen. Maar we vinden wel de steeds weer opduikende namen van Mawan, of Arwystli, of Cadfarch en van Rhystyd, in het Welsh het equivalent van Restitutus. De naam van de Britse "Restitutus", die bisschop was van Londen in 314, is heel opmerkelijk. Hij was misschien Romein van geboorte (omdat Restitutus een tamelijk gewone Latijnse naam was, zoals we weten uit de brieven van Pliny). Het is echter net zo aannemelijk dat hij een afstammeling was van de één of andere Gallische bekeerling die gedurende de grote vervolging naar Brittannië was gevlucht. Dat hij deze naam droeg ter ere van de eerste Restitutus die, volgens de overlevering, welbekend en geliefd was in de Provence en die tegelijk met Jozef van Arimathea Palestina moest verlaten en dus zijn medepelgrim was.

De meeste kinderen kregen, zowel toen als nu, de namen van hun familieleden of van vrienden. Zo nu en dan nam een jongbekeerde, of gaven Christelijke ouders, de naam van een zendeling of geloofsheld en dan in het bijzonder van iemand die in het verleden met de plaatselijke gemeente verbonden was geweest. Van deze vernoemden zal er slechts een klein aantal opgegroeid zijn, dat daadwerkelijk de belofte die het dragen van zo'n Hebreeuwse naam inhield, heeft waargemaakt. Het zullen misschien juist hun kinderen of kleinkinderen zijn geweest die uit geloof hebben geleefd, meer dan hun vernoemde voorvaders hadden gedaan. In die verhouding zien we ook hoe de namen van de geloofshelden terugkeren onder de voor-aanstaande Christenen in die eerste eeuwen. Want "Restitutus" is niet de enige die in verband staat met de overlevingen in de Provence. In Aix volgt, na bisschoppen met de (betwijfelde) namen van Maximinus en Sidonius, één van de eerste historische bisschoppen aan wiens identiteit niet getwijfeld wordt en die leefde omstreeks het jaar 400, die de naam Lazarus draagt. In Arles draagt de vijfde bisschop na Trofimus de naam Crescens. Crescens zelf, die bisschop was in Vienne, werd opgevolgd door Zacharias. In Trier is in het jaar 344 de naam van de bisschop daar, Maximinus, of "Maximin". Euodius was één van de ondertekenaars van het concilie van Valence in het jaar 374. De eerste bisschop van Besançon is Chelidonius, die gelijktijdig leefde met Hilary van Arles.

Hoewel breekbaar - breekbaar als herfstdraden, zult u zeggen - toch zijn dit de fijne draden die de overlevering over het Christendom verbinden aan de Christelijke geschiedenis in de Bijbel. En deze beide aan de historie van Gallië en Brittannië. Als we ons realiseren dat we binnen twee- à driehonderd jaar, verspreid over een beperkt gebied, bij gelovige bisschoppen

de namen van de welbekende voorvaderlijke bijbelleraren terugvinden - de namen van Lazarus, van Maximinus, van Restitutus, van Chelidonius, van Crescens en van Euodius - maar niet eenmaal de naam van een van de apostelen, dan is dit wel bijzonder frappant. Van deze namen van bisschoppen uit die dagen kan een lijst samengesteld worden die, zelfs al had men hem zelf verzonnen, niet verbazender had kunnen zijn. Hierdoor winnen het werk van Rabanus en de legenden over deze geschiedenis aan overtuigingskracht en worden onze aandacht nog meer waardig.

Bij bijna alle zendingsreizen vanuit Palestina schijnen gelovigen uit de Hebreëen en uit de heidenen te hebben samengewerkt. In Efeze, in Athene, in Rome, in Marseille en in Glastonbury. Het is interessant om te zien hoe direct daarna en ook nog in de daarna volgende eeuwen, toen Joden en heidenen hun geschillen voor een periode vergaten, de kinderen van heidenen vernoemd werden naar Joodse zendelingen^{4 pag. 189}.

Het enige zwakke punt in de geloofwaardigheid van deze besproken overleveringen is het zwijgen erover van de eerste vijf eeuwen van onze jaartelling. Maar voordat we dit als fataal gaan beschouwen, moeten we eerst eens bezien hoe het gaat met de geschiedschrijving van andere buitenlandse en in het begin veelal onsuccesvolle ondernemingen. Is het dan niet ook zo dat van het allervroegste begin daarvan meestal geen enkel detail meer te vinden en verloren gegaan is? Vier tot vijf eeuwen lang zijn de gedachten en daden van de belangrijkste betrokkenen gefixeerd geweest op de uitbreiding en het slagen van hun opdracht en alle te zwakke pogingen en alle mislukkingen zijn met opzet in het vergeetboek gezet. Daarom zullen de geschiedschrijvers ook aan het eind van die periode hierover niets te weten gekomen zijn. Of zij hebben geen geloof gehecht aan de lokale verhalen over diegenen, die als allereersten het geloof in de Here Jezus verkondigd hebben. Zij konden maar weinig mensen tot bekering brengen, hebben geen kerkgebouwen neergezet en veroverden geen blijvende invloed in het gouvernement. Zo ook in Afrika, waar de gemeente zich toch snel uitbreidde en waar belangrijke schrijvers zoals Tertullianus, Cyprianus en Origenes wel boeken en verhandelingen samenstelden over de allervroegste wereldse geschiedenis; in Spanje, in Elvira, waar in het jaar 306 toch een groot concilie gehouden werd, dat bezocht werd door "negentien bisschoppen, zesendertig priesters en vele diakenen"; in Gallië, waar de gelovigen in het jaar 177 blijkbaar leden onder zware vervolgingen; in Duitsland en in Brittannië; overal is het hetzelfde verhaal. We hebben bijna niets anders om op te vertrouwen dan op legenden en overleveringen om een beeld te krijgen van

het vroegste begin van het Christelijk geloof en deze verslagen zijn over het algemeen alleen mondeling doorgegeven.

Lang voor het jaartal van de eerste op schrift gestelde documenten hierover, vinden we in de geschiedenis aanwijzingen (betrouwbaar of niet) van de grote doorbraak van het Christelijk geloof; over gemeenten en bisdommen; over belangrijke schrijvers en over diep ingrijpende tegenstellingen; over martelaren en over belangrijke gelovigen. Hierover vinden oudheidkundigen zo nu en dan namen en legenden verbonden met de plaatselijke geschiedenis van het Christendom. Ze vinden lokale gedenkplaatsen en

4. Hier volgen enkele namen die deze bewering kunnen onderbouwen:

Marcellus	-	4de	bisschop van Die (463)
		5de	bisschop van Bourges
Marcellinus	-	1ste	bisschop van Embrun
Maternus	-		bisschop van Milaan (± 300-400)
Maternianus	-		bisschop van Reims (± 300)
Marcellinus	-	5de	bisschop van Rouen (± 360)
Marcellinus	-	2de	bisschop van Sens
Maximus	-	2de	bisschop van Valence (419)
		2de	bisschop van Riez (433)
Maximus	-	6de	bisschop van Cahors (549)
		10de	bisschop van Lyons
		4de	bisschop van Genève (520)
Austriclianus	-	3de	bisschop van Limoges
Adelphius	-	9de	bisschop van Limoges (naar Adelphius van Caerleon?)
Anianus	-	2de	bisschop van Perigeux
		5de	bisschop van Chartres
		5de	bisschop van Orleans
Illidus	-		bisschop van Auvergne (naar Illid uit Wales?)
Petrus	-	6de	bisschop van Rouen (380?)
		4de	bisschop van Saintes (511)
Paulus	-	1ste	bisschop van Narbonne (Sergius Paulus?)
		1ste	bisschop van Chalons
			bisschop van St. Paul Trois-Chateaux
Sergius	-	7de	bisschop van Nabonne
			bisschop van Carcassonne
Marcus	-	4de	bisschop van Parijs
Rufus	-	4de	bisschop van Sion
Sanctus	-	1ste	bisschop van Tarantaise (naar de diaken van Vienne, 177?)
Euodius	-	9de	bisschop van Rouen
Crescens	-	13de	bisschop van Rouen
Isaac	-	1ste	bisschop van Genève (± 400)

Er zijn nog meer voorbeelden van dezelfde nomenclatuur. De namen van de bisschoppen van Antiochië in de tweede eeuw dragen onmiskenbaar het teken van de relatie tussen dit bisdom en Jeruzalem en Caesarea en ook misschien van de historische relatie tussen de kerken in het Oosten en in het Westen. De vierde bisschop is genaamd Cornelius, de zesde Theophilus en de zevende Maximinus.

monumenten en komen zo op het spoor van een geschiedenis die veel ouder is dan die, welke opgetekend is in welbekende geschiedschrijvingen of in oude manuscripten. Ook vinden zij verhalen "die van vader op zoon verteld zijn". Misschien vol met onopzettelijke onjuistheden en met toegevoegde, niet op waarheid berustende verfraaiingen. Maar desalniettemin, de omhulling en het vervoermiddel van vaststaande feiten en waarheden en vaak de enige sporen die we ooit zullen vinden van het vroegste begin van de verbreiding van het evangelie van Christus.

Wat zou de prachtige schildering die ontstaat door die tot een schitterend tapijt geweven draden van al die ontdekte legenden, anders voorstellen dan een weloverwogen afbeelding van dat, wat anders een groot, leeg en geheimzinnig gat zou zijn? Waar komen anders de grote Kerken in Gallië vandaan en de martelaren in de tweede eeuw en de zeer vroege kennis van het evangelie in Spanje en ook in Engeland en Italië? Ook moet er een verklaring zijn voor het feit dat al in de eerste en tweede eeuw het Christelijke geloof nergens buiten Azië, zo zuiver en uitgebreid gevonden werd als in het dal van de Rhône. Er zijn geen andere geschiedschrijvingen hierover bekend.

Aan de ene kant vinden we dus een onbeschreven en ondoordringbare muur van duisternis, terwijl er aan de andere kant juist een prachtig, uitgebreid beschreven schilderij ontstaat, waaraan velen hun aandeel hebben geleverd, maar dat toch één harmonieus, kleurrijk en diepgaand geheel vormt, waarin maar moeilijk enige tegenstrijdigheid te vinden is. Hier zien we hoe "de vrouwen", die voor hun Heer zorgden tijdens heel Zijn aardse omwandeling, Maria Salomé, Maria Kleopas, Maria Magdalena, Martha en Johanna, na de Hemelvaart van de Here Jezus niet onverschillig en ongelovig werden, maar hoe zij blijmoedig het gevaar, de moeite en het lijden tegemoet traden. Omdat ook zij zagen op de vreugde die ook hen voorgesteld was. Zij kenden als geen ander de zegen van het dagelijks wandelen met de Here Jezus en verlangden ernaar ook anderen te laten delen in dit nooit verflauwende Licht en in de niet aflatende Vriendschap die gevonden wordt in Zijn aanwezigheid en die is voor ieder die Hem wil volgen. We zien hoe zij zich ten dienste stellen aan vreemdelingen in een ver land en, gezamenlijk met hen en ook betrokken in deze zware arbeid, zien wij degenen die van de Here Jezus het meest ontvangen, of die Hem het meest geschonken hadden. Degene, die Christus uit de dood had doen opstaan. Degene, van wie de ogen door de Heiland waren ziende gemaakt. En de zeer welgestelde van wie de Heer, van Wie alle dingen zijn, Zich verwaardigt had onderdak, een graf en specerijen voor Zijn begraafing aan te nemen.

We krijgen te zien hoe degenen, onder wie zij woonden en werkten, dag bij dag meer van de heerlijke, zelfopofferende liefde van de Heiland leren verstaan. Die liefde, die alle mensen aan de voeten en tot het hart van de Here Jezus kan trekken. We zien hoe zij discipelen worden van de discipelen van hun Meester. We zien hoe sterk hun kleinkinderen zijn geworden. Zij verkiezen de dood boven het verraden van hun Heer. We zien hoe Trofimus, gekomen uit Efeze en Caesarea, de gemeente structuur geeft en hoe hij een subtiel vleugje meebrengt en toevoegt van de weelderige Oosterse cultuur, dat nooit helemaal uit de Gallische en Britse Kerken verdwenen is. We zien hoe Pothinus en Irenaeus zijn werk voortzetten, een werk dat de poorten van de hel niet kunnen overweldigen.

En boven dit alles, door dit alles en in dit alles, zien we de aanwezigheid van de verborgen, maar eeuwig levende Christus, die de Zijnen verlost en "koopt uit de mensen, tot eerstelingen Gode en het Lam". (Openbaring 14 : 4)

*Net zoals zij - die kwam met geurende olie
en medeschuldig net als zij -
de kruik verbrak en goot ze uit over Uw voeten
en U verheerlijkte met vergoten nardus;
net zo wil ik, uit dit schuldige lijf
en met een tong doordrenkt met schaamte,
mijn spreken uitgieten over Uw Naam.*

*O Gij, mocht deze tong toch van U vragen
om tot Uw geëerbiedigde voeten te laten genaken
deze gebrekkige nardus van mijn spreken!*

Laurence Housman

X Op pelgrimsreis

*In de mooie kerk van Amiens
liggen de resten van Johannes
Men zegt dat daar zijn schedel ligt
nadat hij onthoofd was, volgens de evangeliën,
door Herodes, om de gril van een vrouw,
toen haar dochter sierlijk danste.
(Gezegende Johannes de Doper,
laat mij rusten zoals hij.)*

*Weer anderen zeggen: het is het hoofd
van Johannes, van degene die sprak:
"Kinderkens, hebt elkander lief",
die op de borst van de Here Jezus lag
en die de gezegende Moeder beschermdde
totdat hij zijn heerlijkheid zag.
(Johannes, die de Heer liefhad,
beware mij tot Zijn hemelse vrede.)*

*Het hoofd van Johannes de Doper, zo wordt gezegd
brak in stukken in de dagen van Julianus.
Een deel is in de stad Samaria
twee delen onder de Dom van Byzantium
in Genua ligt de halve kruin
de neus en het voorhoofd in Rome.
(Johannes' verstrooide stoffelijke rest,
geleide mij naar dat rechtvaardige Rijk.)*

*Weer anderen beweren evenwel
dat Johannes ontsnapte aan
de dood en dat hij nu nog
slapend ligt in zijn bisdom
in Efeze, tot zijn ogen zullen
opengaan om te oordelen met de levenden.
(Johannes die de Heer liefhad en nu slaapt,
wek mij dan op om het paradijs in te gaan.)*

*En ik, een arm en onkundig mens,
ik bid en aanbid zoveel ik maar kan*

*overtuigd dat de zaligen in de hemel
niet jaloers zijn op elkaar,
en dat een vergissing vergeven zal worden,
als ik in plaats van de één, zijn broeder aanroep.
(Johannes die de Heer liefhad en ook de Doper
sta aan mijn zijde, wat ik ook doe.)*

*En dus laat ik dit dubieuze vraagstuk
van wie van deze twee deze resten zijn
over aan God, Hij weet het, denk ik;
Hoe zou iets nietigs als ik hierover besluiten?
En wiens schedel het dan ook is,
ik vertrouw dat Johannes tevreden zal zijn.
(Moge God, die de harten kent
mijn blindheid veranderen in Zijn inzicht.)*

Henry W. Nevinson, uit "*Between the Acts*".

*Ik ben mat en ziek van verlangen
en mijn hart reist hier ver vandaan
uit het vlammeende vuur van deze wereld
en uit haar verblekende daglicht.
Mijn hart springt, als in een droom
over deze grauwe, saaie wereld heen
naar de plaats waar het zonlicht rust
op eeuwig groene heuvels,
waarvan heiligen zeggen: troost, troost
van engelen, verheerlijkt en sneeuwwit.
Zij zeggen: Wij vinden onze rust in Jezus,
daar waar dag, noch nacht zal zijn.*

Christina Rossetti

Een pelgrim heeft wel een zekere mate van geloof nodig. Het zal geen demonstratief of strijdlustig geloof zijn. Dit geloof zal zich waarschijnlijk weinig druk maken over de schreeuwende argumenten van "ketterij" en "orthodoxie", want "een goed verstaander heeft slechts een half woord nodig". Het is daarom heel waarschijnlijk dat de hoorder van dit Woord zachtmoedig, bescheiden en toegemoetkomend van aard is. Zo'n pelgrim zal niet zo gauw

streken met tradities, overleveringen en traditionele namen over het hoofd zien. Namen die onveranderlijk blijven, hoewel het gebied waarin zij voorkomen soms volkomen verandert. Hij weigert niet om te luisteren naar de stem van talloze generaties van voorouders of om de subtiele aanwijzing, die door hun geloof en toewijding, hun beloften en hun lijden is achtergelaten, op te merken. Zij ondergingen niet al die pijn, moeite en gevaar om hun nakomelingen op te zadelen met een leugen. De wolk van talloze getuigen die zich rondom elk van de aan hen herinnerende en gewijde plaatsen heeft gevormd, verklaart niet alleen zichzelf, maar werpt zonder twijfel ook licht op het Onderwerp van hun aanbidding en toewijding.

We weten dat vele pausen en koningen een bedevaart hebben ondernomen naar Ste Baume: Johannes XXII, Benedictus XII, Clementius VI, Innocentius VI, Urbanus V, Gregorius XI, Clementius VII en Benedictus XIII, Lodewijk IX, Lodewijk XI, Karel VIII, Lodewijk XII, Franciscus I, Karel IX, Lodewijk XIII, en Lodewijk XIV. Op één dag stonden Filippus van Valois, koning van Frankrijk, Adolphus IV, koning van Aragon, Hugo IV, koning van Cyprus, Jan van Luxemburg, koning van Bohemië en Robert, koning van Sicilië, als eenvoudige pelgrims in de grot van Maria Magdalena en knielden neer. We kunnen zonder meer aannemen dat deze allen vast overtuigd waren van de waarheid van de Provençaalse overleveringen. Dat zij, die dichterbij de tijd leefden van Rabanus dan dat wij dat doen, het volste vertrouwen hadden in de geloofwaardigheid van deze geschiedenis. Als we zo ook zien dat koning Henry II van Engeland tweemaal op pelgrimsreis ging naar Rocamadour in Aquitanië en dat de beroemde Roland zijn zwaard "Durandal" neerlegde op het "altaar van de maagd Maria" van Zacheüs, dan weten we dat een sterke overtuiging hen naar deze heiligdommen gebracht moet hebben. En ook in ons eigen land overzien we de Normandische en Deense, de Saksische, Romeinse en Britse tijden en kijken naar de lange optocht van pelgrims op weg naar het oude heiligdom in Glastonbury. Zoals Gildas, die tot het eind van zijn dagen hier bleef, Patricius, Benignus, David, Dunstan, koning Ine van de West-Saksen, koning Edgar, koning Edmund, koning Edmund Ironsides en koning Canute. We kunnen er dan ook van verzekerd zijn dat deze allen vast geloofden in het bestaan van dat antieke van wilgentenen gevlochten kerkje in Brittannië. De "Vetusta Ecclesia", of "ealder chirche", volgens de overlevering gebouwd door Jozef van Arimathea. Degenen die dichterbij zijn tijd geleefd hebben dan wij, hadden het volste vertrouwen in de geloofwaardigheid van de geschiedenis over de zendingsreis van Jozef^{1 pag. 195}.

In het hedendaagse Engeland hebben we er gelukkig vrede mee en tasten de legenden en overleveringen van het platteland niet aan door pietluttige controversies. Het onvergelijkelijke gedicht van Tennyson over de heilige graal wordt nog door duizenden onverminderd gelezen en gewaardeerd. Men weet dat het voor altijd onmogelijk zal zijn om de waarheid of de onwaarheid van de legenden over koning Arthur of over de geschiedenis van Jozef aan te tonen. Ook in het hedendaagse Frankrijk is het volkomen onmogelijk om de waarheid of de valsheid van de "Legenden over de heiligen" vast te stellen. Ongelukkig genoeg zijn hier de critici en apologeten niet bereid om het onschatbare erfgoed van hun voorvaderen met rust te laten. Het lijkt erop dat zij voortdurend in strijd zijn over de waarde ervan en beschadigen en vernietigen op die manier de schoonheid van deze antieke geschiedenis.

Dus, als we op pelgrimsreis gaan, is het denk ik beter en veiliger om de sporen te volgen van vroegere pelgrims. Om samen met hen te staan op deze heilige plaatsen, en niets te doen wat de geest en de sfeer die dit onderwerp zo waard is, zou kunnen verstoren. Want zelfs als de legenden van de Provence niets méér zouden zijn dan dat, dan nog is hun oudheid, hun veerkracht en hun alles doordrenkende invloed over zo'n uitgestrekt gebied zo opmerkelijk, dat we bij het bestuderen ervan nooit te veel sympathie en waardering aan de dag kunnen leggen. De hele samenhang van deze legendarische geschiedenis met tradities en monumenten, vormt een van de meest poëtische en romantische verhalen die de wereld kent. Een roman die hele bevolkingsgroepen, generatie na generatie, eeuwenlang heeft beïnvloed. Een verhaal dat het aangezicht van de geschiedenis gekleurd heeft, zoals bijvoorbeeld tijdens de tweede kruistocht in Vezelai. Een roman die gezorgd heeft voor het bouwen van heiligdommen en grote kerkgebouwen en voor bedevaartsoorden en pelgrimstochten. En ondanks alle vijandschap en kritiek leeft hij heden nog net zo in de harten en in de gedachten van volk en geestelijkheid in het zuiden van Frankrijk, als in de dagen van weleer.

En als het meer is dan alleen maar een roman (en dat is heel goed mogelijk); als de geschriften van Strabo, van Paulus, van Clement, van Tertullianus, van Isidorus en van Eusebius overeenkomen met deze oude overleveringen; en zelfs de theorie over Joodse zendingsmissies in de eerste jaren van het

1. Dit werd in de middeleeuwen zo algemeen als waarheid aanvaard, dat op het concilie van Konstanz, in 1419, voorrang verleend werd aan de Britse bisschoppen als vertegenwoordigers van de oudste kerk van het Christendom (Conybeare).

Christendom naar alle delen van het Romeinse Rijk ondersteunen; als de discipelen zelf, de metgezellen van onze Heer, ploeterden, leden en stierven binnen de grenzen van dit land dat wij nu gaan bezoeken; als wij hen navolgen, niet alleen in onze gedachten, maar in geest en in waarheid; als hun mentaliteit en hun levenswijze ons lusteloze en levenloze hedendaagse Christendom weer zou kunnen opwekken en aansporen; dan zal dit tot gevolg hebben dat inderdaad, hoewel "er niet zal zijn het kostelijk licht en de dikke duisternis", er toch "levende wateren uit Jeruzalem zullen vlieten en het zal geschieden, ten tijde des avonds, dat het licht zal wezen". (Zacharia 14 : 6, 7, 8)

Het is niet alleen of hoofdzakelijk in Arles, dat er gedenktekenen die deze geschiedenis ondersteunen te vinden zijn. In het hele gebied van de Provence kom je overal de namen van deze eerste groep Christenen tegen. Levend gehouden in de namen van steden, of van kerkgebouwen, of van grotten. En al deze namen stammen uit onheuglijke tijden en kunnen teruggeleid worden tot de eerste eeuwen van het Christelijk geloof. We vinden "de heilige Maria's" (Les Saintes Maries) in de Camargue, Lazarus in Marseille, Martha in de buitenwijken van Marseille en in Tarascon, Maximinus in de stad en kerk van St. Maximin, en Maria Magdalena in Ste Baume. Heel dit gebied staat bekend om zijn olijfhoven en zijn wijngaarden, maar velen kennen de verbórgen olijfhoven en wijngaarden niet.

Kom mee, als u deze speurtocht nog niet zat bent, en laten we eens zien welke vruchten we in de hedendaagse Provence kunnen verzamelen. Als je in Marseille aankomt en via de Quai de la Joliette naar het begin gaat van de Rue de la Cannabière en daarna één van de eerste afslagen rechtsaf, dan zul je bemerken dat je een nog oudere kade van Marseille volgt. Rechts aanhouden en de Rue Sainte volgen, en op enige afstand van de zee, op een verhoging, lopen we dan recht tegen de oude kerk van St. Victor aan. Het gebouw ziet er meer uit als een oude gevangenis of als een fort, dan als een kerk. Maar het kerkgebouw waarin je naar binnen gaat is van ondergeschikt belang. Het gebouw verbergt iets onder zich dat veel interessanter is. Een deur, aan de zuidkant van het schip, leidt naar een ruime, statige ondergrondse kerk, daterend uit de vierde eeuw. Deze werd gebouwd door monniken van de orde der Cassianieten, ziet er onaangeroerd uit en is in de loop der eeuwen weinig beschadigd geworden. Het is ook duidelijk herkenbaar dat dit grote kerkgebouw opgetrokken is rondom een nog oudere, natuurlijke grot, die bekend is als de kerk of de schuilplaats van Lazarus. Bij de ingang hiervan zien we gebeeldhouwde wijnbladeren, stammend uit de

vierde eeuw en rondom gegroeped vinden we kapelletjes die gewijd zijn Cassianus, St. Victor en aan andere heiligen. De lichamen van deze heiligen zijn echter verwijderd. Twee stenen sarcofagen uit de tweede eeuw waren te solide om van hun inhoud beroofd te worden en zijn overgebleven. De hoogte, de donkerte en de stilte in deze ondergrondse abdijkerk, de hier en daar verstrooid staande, volmaakt ronde pilaren die het plafond ondersteunen, en het "eerste-eeuwse kapelletje" dat de inhoud ervan is, slagen er gezamenlijk in om een aangrijpend en onweerstaanbaar plaatje te schetsen van het vroegste Christelijk leven en zijn architectuur. Volgens mijn weten kan er geen andere verklaring voor zijn en is er nooit een andere voor geweest, dan die welke ons aangereikt wordt door de traditie. Dat hier de plaats is waar Lazarus uit Bethanië woonde en predikte, zijn Heer diende en stierf en dat daarom binnen zo'n twee- à driehonderd jaar daarna deze kerk werd gebouwd. Ter herinnering aan hem en om zijn stoffelijke resten te bewaren die hier toen nog aanwezig waren. Door alle eeuwen heen is deze overtuiging blijven bestaan en is vandaag nog net zo sterk als ooit tevoren. Als we terugkomen uit de crypte of ondergrondse kerk naar het daarboven gebouwde kerkgebouw van St. Victor, zien we aan de westelijke zijde van het schip, onder het orgelbalkon, een levensgroot standbeeld van Lazarus. In zijn linkerhand een bisschopsstaf, zijn gezicht naar de hemel gekeerd, met onder zijn voeten twee stenen die gehaald zijn uit het graf in Bethanië, waarin hij lag toen onze Heiland hem uit de dood opwekte. Op het voetstuk van dit standbeeld staat de volgende inscriptie:

"Divo Lazaro
a Christo suscitato
qui Massiliensium primus Apostolus
hujus ecclesiae cryptam
ministerio et passione
illustravit.

In memoriam missionis
A.D. MDCCCXCVII
grato animo parochus fidelesque
S. Victoris dedicant."

(Ik bezocht de eucharistieviering op St. Lazarusdag 1 september 1901 (plechtigheid voor Lazarus) en hoorde (knielend aan de voet van dit standbeeld boven zijn eigen kerk) de priester over hem spreken als "le premier évêque de cette ville", "de eerste bisschop van deze stad".)

St. Maximin ligt ongeveer zo'n vijftig à zestig kilometer van Marseille verwijderd. We nemen op een prachtige maanverlichte avond aan het eind van de zomer of begin herfst (de tijd van de wijnoogst), de trein vanuit Marseille. Als we aankomen op het station, dat op een verhoging op enige afstand van de stad ligt, is het meest opvallende onderdeel in het uitzicht over het landschap, de grote witte kerk van St. Maximin, die door het maanlicht nog witter lijkt. Dit is eigenlijk het overheersende aspect in de omgeving en de kerk verdwijnt pas uit het oog, als we tussen de gebouwen van St. Maximin komen. St. Maximin is een rustig stadje met een oriëntaals tintje. Hoge witte huizen, waarvan alle ramen bedekt zijn met "persiennes" (zonneblinden). Er is een klein pleintje, met een fontein in het midden en vier rijen bomen vormen een promenade. Eén bredere weg leidt het plein op en twee of drie smallere straten ontspringen eraan. Op de hoek van één van deze straatjes staat het belangrijkste hotel en twee deuren verder de straat in is een tweede, kleinere herberg, waar het rustig, huiselijk en comfortabel toeven is. Aan de overkant van het plein loopt een laantje of smal straatje naar het kerkgebouw. Volgen we dit straatje, dan stoten we plotseling op de kerk in het midden van een armelijk plein in een nogal smerige en armoedige omgeving. Het is moeilijk weer te geven wat de eerste indruk is die men van dichtbij krijgt. Het geheel vormt bijna één egaal vlak. Het westelijke deel is niet afgebouwd en alle onderdelen zijn buitengewoon eenvoudig. Er zijn zes steunberen aan elke zijde, een rood pannendak, en aan één zijde van een apsis een klein torentje. Maar geen beeldhouwwerken of andere bijzondere versieringen, die men wel zou verwachten.

Vanaf afstand ziet het er heel anders uit. Het overzicht over het geheel is prachtig, zoals ik al aangaf. Het land is bijna aan alle zijden omgeven door hoge bergen en heuvelrijen. In het midden daarvan ligt een uitgestrekte, gecultiveerde vlakte, vol wijngaarden en olijfhoven met in het midden daarvan dit omhoog reikende bouwwerk: de grote witte kerk van St. Maximin. Er ligt geen dorp van vergelijkbare grootte in de hele omgeving en de daken van de omringende huizen reiken nauwelijks tot de frontons bovenaan de steunberen, zodat de kerk met haar afmetingen en hoogte het gehele uitzicht domineert, zoals ik dat nog geen ander kerkgebouw heb zien doen. Afstand maakt dit kerkgebouw mooier. De saaiheid van haar afwerking, of juist het gebrek eraan, is dan uit het zicht verdwenen. De witte, scherp afgetekende en prachtige kerk verheft haar structuur in het midden van de vlakte en wordt daarmee een toonbeeld van, en onderstreept daarmee, alles wat architectuur kan bedoelen met kracht en schoonheid.

Sinds haar bouw - tussen 1295 en 1480 - is zij door alle eeuwen heen een nimmer zwijgende stem geweest. Een boek dat toen, zoals ook nu, geopend en gelezen zou moeten worden door alle mensen. Een stil, ernstig getuigenis van geloof en toewijding dat niet gelochend kan worden. Er is, denk ik, niemand die zou kunnen beweren dat de kerk van St. Maximin om een andere reden gebouwd kan zijn dan alleen om te fungeren als een passend monument voor Maria Magdalena. Als schrijn voor haar overblijfselen, waarvan nog steeds een gedeelte daar bewaard wordt.

Het interieur van de kerk is mooi en erg eenvoudig. De verhevenheid van het kruisgewelf met het apsis aan de oostzijde is indrukwekkend. Er zijn echter geen dwarsschepen en geen van de altaren aan de zijkanten is zichtbaar als men kijkt in de richting van de kansel. Men kan niets anders zien dan het hoogaltaar met daarboven een soort urn, die vroeger de stoffelijke resten van Maria Magdalena bevat zou hebben. Volgens de koster zijn deze resten geroofd tijdens de Revolutie en in de wind verstrooid. Zware houten zetels, gedecoreerd met snijwerk in de vorm van medaillons met bloemen en figuren, reiken tot enige afstand in de kerk en lopen iets te ver door tot aan het koor en de kansel. Deze worden van het schip gescheiden door een zwaar, van hetzelfde snijwerk als op de zetels voorzien, houten scherm.

Aan de linkerkant van het schip, vlak achter het koorscherm, is een kleine, met hekken omgeven ruimte. De ingang naar een kleine crypte die de overblijfselen van Maria Magdalena bevat. We gaan naar binnen door een poortje aan de oostzijde en na een korte trap, draaien we binnenwaarts (rechtsom) naar het midden van de kerk en komen in een klein kapelletje waar aan beide zijden sarcofagen staan opgesteld. In één van deze (van albast?) schijnt oorspronkelijk het lichaam van Maria Magdalena te hebben gelegen. Aan het uiterste zuidelijke einde van deze kleine gewelfde crypte staat een soort altaar. Daarop, achter tralies, bevinden zich de heilige relieken. Het traliehek staat open en we zien een schedel, klein en bijzonder goed gevormd, gevat in een gouden omhulling die de vorm heeft van het haar en de rest van het menselijk hoofd. Deze wordt gedragen door een voetstuk bestaande uit vier engelen met uitgespreide vleugels. Aan de linkerkant bevindt zich een gouden arm met hand, bevattende het reliek van één bot van de arm van de heilige. Aan de andere kant bevindt zich nog een reliek dat gevat is in glas. In nog een ander kistje bevindt zich een klein stukje van haar haar. Van alle deze is natuurlijk de schedel het voornaamst. Het aangezicht ervan is niet volmaakt, omdat het onderste gedeelte van de bovenkaak (inferior maxilla) aan beide zijden ontbreekt. Dit geeft de zijkant

van het gezicht een vreemd aanzien. In alle andere opzichten lijkt de schedel echter in prima staat te zijn. Terwijl de koster een brandende kaars omhoog houdt om het voorhoofd te laten zien, vraagt hij je om te letten op de plek rechtsvoor, waar het bot ietsje lichter van kleur is en hij verzekert je dat dat gedeelte nog honderden jaren met vlees bekleed is gebleven. Men gelooft dat dat de plek was waarmee Maria Magdalena haar Heer had aangeraakt, of waar zij door de Heer was aangeraakt, na Zijn opstanding. Het verschil in kleur is tegenwoordig niet goed meer te zien.

Voor ons, die niet zoveel waarde hechten aan relieken, is het misschien moeilijk om ons te realiseren met welk een zorg en eerbied zij bewaard zijn gebleven. In het bijzonder om de eerbied en achting op waarde te schatten waarmee de vroegste Christenen met de overblijfselen van hun geliefde heiligen omgingen. Hiervan is strikt verslag gehouden en ik zie geen enkele reden om te twijfelen aan de betrouwbaarheid of accuraatheid waarmee dit op schrift is gesteld. Het staat vast dat er vanaf de tijd van Karel II ononderbroken over is gewaakt en de relieken die wij vandaag kunnen bekijken zijn zonder twijfel (een gedeelte van) dezelfde die door hem veilig gesteld zijn en ter ere waarvan deze kerk van St. Maximin gebouwd werd.

De geschiedschrijver Sire de Joinville vertelt ons dat Koning Lodewijk IX (bijgenaamd de Heilige) kwam naar St. Maximin, (niet ver van Aix), waar Maria Magdalena begraven is en vandaar ging naar "Le Basme", waar een diepe grot in de rots bestaat, waarvan wordt gezegd dat Magdalena daar lange tijd heeft gewoond. Talloze pelgrims hebben diezelfde tocht ondernomen. Lang voor hem en ook daarna. En wat William, de zoon van Otho deed in het jaar 935 en Lodewijk in 1254, doen wij natuurlijk ook heden als wij verblijven in St. Maximin. "La Sainte Baume", zoals het tegenwoordig genoemd wordt, ligt ongeveer achttien kilometer vanaf St. Maximin.

We gaan dus terug over het plein in de richting van het station, draaien dan scherp naar rechts en bijna onmiddellijk zien we het ruige berggebied, waarheen wij onderweg zijn, recht vooruit verschijnen. Ongeveer twee kilometer buiten de stad passeren we links een oude stenen zuil of een kruis, genaamd St. Pilon, waarmee volgens zeggen de plaats wordt aangegeven waar Maria Magdalena naartoe gedragen werd toen zij stervende was. Om uit handen van Maximinus de laatste communie, het bloed en het lichaam van onze Heer te ontvangen. Verderop loopt deze weg een aantal kilometer tussen wijngaarden en olijfbomen door. De wijnstokken hangen vol trosen rode druiven, nog net te zien onder het gebladerte. De olijfbomen zijn

natuurlijk direct herkenbaar aan het eigenaardige grijsgroen van hun bladeren. Ook zij dragen vrucht en zitten vol olijven. Verderop lopen we door een soort laan van moerbeibomen. Zij staan aan beide zijden van de weg. Hoewel niet groot en pas gesnoeid, zijn ze overdadig bedekt met frisgroen blad, dat met het grijsgroen van de olijfbomen een opvallend contrast vormt. Amandelbomen, sparren, eiken en braamstruiken zijn ook hier en daar te zien, hoewel de eikenbomen klein zijn. Eén of twee vruchtdragende amandelbomen zijn bijzonder mooi.

Ongeveer tien kilometer buiten St. Maximin komen we in het dorpje Nans, een flink dorp (voor zo'n afgelegen plaats) met een plein, bomen, fontein (waarop een afbeelding van Maria Magdalena) en smalle straatjes. Kort nadat de weg het dorp verlaten heeft begint hij te stijgen en loopt zo'n zes à zeven kilometer slingerend omhoog. Als we langzamerhand dichterbij de voet van de berg komen, zien we duidelijk afstekend tegen de donkere rotswand, twee gebouwen, namelijk het smalle klooster en de herberg, ieder aan een kant van de ingang van de grot. De wandeling gaat door het bos en is tamelijk inspannend vanwege de stijging, maar toch erg aangenaam. In de schaduw is het heerlijk en omdat de weg het hele eind omhoog slingert, doen we het rustig aan. Na ongeveer twintig minuten wandelen zien we een stenen trap, onderbroken door kleine stukken gewone weg. We gaan zo'n negenennegentig treden omhoog en komen dan op het platform voor de ingang van de grot. Een open ruimte of terras dat zo te zien uit de bergwand gehakt is en waarop ook de hiervoor genoemde gebouwen opgetrokken zijn. In de rotswand is de ingang naar de grotkerk zelf. Dit is simpelweg een grote natuurlijke grot, hoog en vochtig, met op veel plaatsen uit het plafond druppelend water. Het is deze grot waarin Maria Magdalena, voor zij stierf, vele jaren gewoond zou hebben. Zij is omgebouwd tot een kerkruimte met verscheidene kapelletjes en zes altaren, wat de oorspronkelijke grot min of meer bedorven heeft, denk ik. Aan één kant is een gedeelte van de grot helemaal onder water komen te staan en afgezet met hekken. Hier zien we de overblijfselen van een zeer oud altaar, waarvan de leeftijd niet te schatten is. Achter het hoogaltaar zien we een beeldhouwwerk dat Maria Magdalena voorstelt, rustend op een rots. Hiernaast staat een schrijn met daarin een relik van haar (femur = bot van het dijbeen).

Buiten de kerk, op het terras voor de grot, heeft men een prachtig uitzicht over het omliggende land. Vlakbij, iets lager op de berg, op een vooruitstekende rand, zien we het hotel en daarvoor strekt zich een tamelijk grote vlakte uit naar het oosten: de vlakte van St. Maximin. Daar voorbij zien we

hier en daar onderbroken rijen heuvels, evenwijdig aan de richel waarop wij staan. Daarachter zien we er nog meer, die zich zo ver als we kunnen kijken uitstrekken in westelijke richting. De bergen zijn ruig met soms naakte rotsen, maar de lagere hellingen zijn bedekt met bomen en de vlakte zelf is zeer vruchtbaar, zoals we zagen aan de wijnstokken en olijfbomen. Hoewel het laat in het seizoen is (eind augustus), staat er een heerlijk fris windje. De lucht is fris en droog en er hangt de vredige, rustige sfeer, die zo kenmerkend is voor grote hoogten. Dit is "La Sainte Baume" vandaag. Het "le Basme" van De Joinville.

"Les Saintes Maries" in de Camargue (volgens de overlevering de plaats waar de Hebreeuwse zendelingen aan land kwamen) is niet langer zo onbereikbaar als het geweest is. Er loopt nu een spoorlijn vanaf station "Trinquetaille" in Arles en het kleine plaatsje dat voorheen alleen een pelgrimsoord was, schijnt zich nu te ontwikkelen tot een toeristische badplaats.

De Camargue, waar de reis doorheen loopt, is laag en vlak en dun bevolkt. Hier en daar ziet men weelderige wijngaarden. Populieren, olmen en kleine eikenbomen breken de eentonigheid van het landschap. Verder schijnt er niet veel anders te groeien dan hoog riet en stug gras. Diepliggende waterpoelen, half onder water staande biezen, wuivend in de wind en opvliegende watervogels. Dit is het voornaamste wat ons in het oog valt, terwijl de trein zich langzaam voortbeweegt. Hier en daar wordt de wijde ruimte onderbroken door een kleine nederzetting of een eenzaam bouwseltje. Dit is vaak een met riet bedekte hut met aan één zijde een eigenaardige koepelvormige aanbouw, wat lijkt op een met riet afgedekt koor van een soort primitief kerkje. Soms zien we drie of vier huizen bij elkaar die gezamenlijk een dorpje lijken te vormen, maar langs de dertig kilometer tussen Arles en Les Saintes Maries is er niets te zien dat wijst op intensieve menselijke bewoning. De treinstations zijn niet veel meer dan een halteplaats bij een kruispunt in de buurt van een boerderij.

Bij aankomst in Les Saintes Maries (het eindpunt van dit spoorlijntje) is het eerste wat opvalt de eigenaardige oude vestingkerk uit de negende eeuw. Dit is eigenlijk al enige kilometers voor aankomst het overheersende element in het landschap. Ik kan haar met geen enkel ander kerkgebouw dat ik ken vergelijken. De kapel van de beide Maria's, boven op het koor, geeft het gebouw grote hoogte en gezien van de kant waar ik sta is dit tegelijk vreemd en imposant. Binnen in de kerk kan, uitgezonderd door enkele spleten of kijkgaten in het solide metselwerk van de muren, geen

licht binnenvallen dan alleen uit westelijke richting. De duisternis in het koor en de apsis wordt alleen gebroken door een bundel zonnestrallen die van achter de bidders naar binnen valt. Het geeft het interieur van de kerk een bijzonder en opvallend tintje. Er zijn geen zijpaden en geen zijbeuken. In het midden van het schip, afgezet met hekwerk, is een bron die klaarblijkelijk opzettelijk opgenomen is in het gebouw. Het water is ook gebruikt om te dopen en als watervoorraad voor de verdedigers van het kerkgebouw tijdens belegeringen. Het koor ligt hoger dan het schip en men kan er van twee kanten binnengaan via een aantal traptreden. In het midden van deze scheiding tussen schip en koor is een open overwelfde poort waaronder een trap naar beneden loopt vanuit het schip naar een lager liggend kapelletje of crypte, onder het koor. Hier worden de relieken van Sara, volgens de traditie het dienstmeisje van de beide Maria's, bewaard. Rondom de hele kerk loopt een eenvoudige houten galerij en het is duidelijk dat bij speciale gelegenheden (zoals tijdens processiedagen) elk hoekje en gaatje nodig is om plaats te bieden aan de kerkgangers.

Het schip wordt opgeluisterd door verschillende aan de muren bevestigde schilderijen. Eén valt er sterk in het oog, een schilderij van M. Henri de Gaudemaris. Het stelt voor hoe de Maria's in een boot door engelen naar de kust van de Provence worden geleid. Een mooi doek, zowel wat voorstelling als wat uitvoering betreft. Het werd ook tentoongesteld in de Salon in Parijs in 1886. Zo te zien worden er geen overblijfselen van de heiligen bewaard in het apsis en het koor van de kerk. De stoffelijke resten van Maria Salomé en Maria Kleopas worden bewaard in de kapel bovenop het koor, totaal afgescheiden van de kerk. Er is wel een opening tussen deze kapel en het koor, gesloten door luiken. Elke jaar (op 24 mei) wordt de dubbele koffer of kist, waarin de relieken zich bevinden, met een windas neergelaten in de kerk beneden, zodat de pelgrims de heiligen kunnen aanbidden.

Een trap aan de buitenzijde leidt naar de kapel bovenop. Hier, in een afgesloten ruimte, die door de vriendelijke pastoor voor ons wordt geopend, staat de dubbele houten kist met de belangrijkste relikwieën en ook het apparaat waarmee men de kist door het plafond van de kerk naar beneden kan laten zakken. Daar tegenover staat een altaar, aan de oostelijke zijde van de kapel, waarop nog een reliekschrijn van zilver te zien is, genaamd de "Saint bras". Hierin bevinden zich de radius en ulna (spaakbeen en ellepijp) van één van de heiligen. Deze worden in de processie op grote feestdagen rondgedragen.

Vlakbij deze "hoge kapel" vindt men het belangrijkste getuigenis van de kerk ter herinnering aan het ontstaan van de overlevering en de bijbehorende bouwwerken. Dit zijn de overblijfselen van een gebeeldhouwde voorstelling van twee vrouwelijke figuren in een bootje op zee. Daaruit blijkt dat de kerk gebouwd moet zijn in het begin van de negende eeuw, ter ere van deze twee vrouwelijke heiligen die naar de kust van de Camargue dreven in een open bootje. Driehonderd jaar later, maar nog voordat de lichamen van de beide Maria's herontdekt waren, vinden we een volledig verslag opgeschreven door Gervais van Tilbury en in het testament van St. Cesaire, opgesteld in 542, zien we dat het kerkgebouw toen al bestond op deze zelfde plek en "de kerk van St. Maria van de Boot" (Sanctae Mariae de Ratis) werd genoemd. Een korte wandeling vanaf de kerk door de enige straat van het dorp brengt ons direct naar de kust en het strand. Een wijde vlakte van fijn zand, waar een boot zonder enig gevaar heel gemakkelijk naar het land kan drijven.

Een stukje noordelijk van Arles in de Rhônevallei liggen Avignon en Tarascon. Beide steden worden door de overleving verbonden met Martha. Avignon - de stad van de pausen - is overladen met alle tradities en vergane glorie van een vroegere pauszetel en de kathedraal Notre Dame des Doms valt hoofdzakelijk op door haar monumenten en gedenktekens aan vroegere in Avignon zetelende pausen. Hoewel gezegd wordt dat Martha hier oorspronkelijk een kerkje bouwde op de ruïne van een heidense tempel.

In Tarascon daarentegen worden zowel de stad als de kerk beheerst door de legende over Martha en deze blijkt ondanks dhr. Duchesne en andere sceptici, levend en fris als ooit tevoren. Het geheel van de kerk van St. Martha in Tarascon, een kerkgebouw met crypte en verschillende monumenten, vormt een opmerkelijk getuigenis van het geloof dat vele generaties hebben gehecht aan de overlevering over Martha. In de crypte van St. Martha (links van het schip als men de kerk ingaat) staat een altaar met daarachter het zestiende eeuwse graf van Martha. Daarop een levensgroot standbeeld van de heilige. Ze is afgebeeld, liggend op de tombe, van oost naar west, haar hoofd naar de muur van de crypte en haar voeten rustend achter het altaar. Het lichaam van Martha zou hieronder liggen, of liever erachter, iets verder naar het oosten omdat de crypte in vroeger dagen zich verder naar het oosten uitstreckte. Rechts van de crypte vinden we een mooie twaalfde eeuwse tombe, die vroeger stond op de plaats die ik net beschreven heb. Vier rechtopstaande stenen figuren bewaken deze sarcofaag; één van deze is geïdentificeerd als Lazarus, de broer van Martha en

bisschop van Marseille. Aan die kant van de crypte ziet men ook de bekende Bron van Martha. Want Martha zou gedurende het grootste gedeelte van haar verblijf in de Provence op deze plaats gewoond en gewerkt hebben. Daartegenover, aan de noordelijke zijde van de crypte, is een kleine kapel, genaamd de "Chapelle Royale", omdat een dochter van Lodewijk II hier begraven is. Dit kapelletje valt op door het mooie beeldhouwwerk in de muur, dat de opwekking uit de dood van Lazarus voorstelt. Elke afgebeelde figuur is vol expressie en het geheel van de voorstelling is heel origineel en levendig.

Als we uit de crypte gaan komen we, aan dezelfde zijde als dit kapelletje, langs een zeer oud, bijna vierkant altaar, bijzonder klein van stuk met in het midden een uitholling om relieken in te leggen. Dit altaar zou deel hebben uitgemaakt van het oorspronkelijke primitieve kerkgebouw. Op de muur daartegenover hangt een plakkaat ter herinnering aan de genezing en de donatie van koning Clovis (in het jaar 500) en in de kerk, recht boven de crypte staat een replica van de derde eeuwse sarcofaag, waarin het lichaam van Martha lag voordat het naar haar huidige rustplaats werd overgebracht. Haar lichaam schijnt vanaf de eerste tot in de derde eeuw gelegen te hebben in een eenvoudig rotsgraf. Zulke zelfde Christelijke graven kunnen we als bijzonderheid ook vinden bij de ingang naar de wooncellen van Trofimius in Montmajour.

De jongere kerk, boven de crypte, is heel interessant. Zoals ook de vicaris ons al aanduidde, is heel deze prachtige kerk gebouwd ter nagedachtenis aan de komst van de Hebreeuwse zendelingen over de zee naar de Provence. De kerk is gebouwd in de vorm van een omgekeerde boot. De pilaren van het schip zijn niet helemaal verticaal, maar lopen naar boven toe breder uit in de richting van het gewelfde dak, alsof zij de masten van een schip moeten verbeelden. Het rollen en deinen van het vaartuig op de zee ingenieus wordt uitgebeeld door de langzaam verlopende ongelijkheid van de voetstukken van de zuilen. Aan de ene zijde van de kerk bijvoorbeeld staat de kolom van de pilaar rechtstreeks op de grond, zonder voetstuk. De pilaar recht daartegenover, aan de andere zijde van hetzelfde gangpad, heeft een klein voetstuk van een centimeter of vijf. De zuil in dezelfde rij, maar dan aan de andere kant van het schip heeft een flink voetstuk van ongeveer 30 centimeter hoog, terwijl de pilaar daartegenover aan de andere kant van dat gangpad een overdreven hoog voetstuk heeft, dat bijna twee keer zo hoog is. Het ontwerp is interessant en vreemd, en het effect - als je het eenmaal door hebt - is veel opvallender dan je met een beschrijving kan weergeven.

Ik ken geen andere architectonische elementen die hieraan gelijk zijn. Tenzij iemand een andere verklaring kan geven voor deze bijzonderheden van het gebouw, moeten we toch erkennen dat dit als geheel zo'n prachtig architectonisch geloofsgetuigenis is, dat het waarschijnlijk zijn weerga niet kent.

De belangrijkste historische monumenten van deze kerk zijn ongetwijfeld de verschillende sarcofagen, waarin het lichaam van Martha zou gelegen hebben - uit de zestiende, uit de twaalfde en uit de derde eeuw - en de oudste, (of de reproductie daarvan) is dan de belangrijkste. En hoewel het beeldhouwwerk op deze oudste sarcofaag erg beschadigd is (alle hoofden van de afgebeelde figuren ontbreken) kan men toch, volgens mij, niet betwijfelen dat op de voorkant van de tombe een voorstelling te zien is van (1) de opwekking van Lazarus uit de dood; (2) de verootmoediging van of Maria of Martha aan de voeten van de Heiland; en (3) het portret van een biddende of zegenende vrouwenfiguur. Er is niets in deze groepsafbeeldingen dat op speciale manier verwijst naar Martha, maar deze sarcofaag moet wel haar Christelijke oorsprong hebben in de derde of vierde eeuw en was waarschijnlijk bedoeld om de overblijfselen te bewaren van een vrouwelijke gelovige die bijzonder in aanzien stond bij degenen die dit gedenkteken voor haar gemaakt hebben. De verhalen die er over verteld worden zijn erg consistent: het lichaam van Martha zou er voorheen in gerust hebben.

Wanneer de pelgrim de Rhônevallei verder noordwaarts volgt (zoals de eerste zendelingen lang voor hem ook deden) stapt hij op het station van Pierrelatte over naar St. Paul Trois-Chateaux (het Romeinse "Augusta Tricastinorum"). Het gebied dat speciaal verband houdt met de herinnering aan Restitutus. St. Paul Trois-Chateaux is een pittoresk oud stadje. Platanen omzomen de bredere wegen en straten en menig huis is begroeid met druivenranken. Smalle poorten geven toegang tot de daarachter liggende smalle straatjes van de oude stad en gunnen een blik op de antieke gebouwen, bestrooid met vlekken van zonlicht en schaduw. Op één of twee kleine pleintjes spettert een fontein en het geluid van het onophoudelijk gorgelende en klaterende water klinkt aangenaam. In het centrum van dit overvolle stadje vindt men de kathedraal. Een massief kerkgebouw met maar weinig opsmuk. Groot, statig en koel. Getuigend van een belangrijk verleden. Op de meest vreemde plekken ervan zijn Romeinse overblijfselen te zien. Hier een poort, daar een stuk muur met een gedeelte van een toren. Deze worden één geheel en opgenomen in de delen van het bouwwerk die van later datum zijn.

Ongeveer een kilometer voorbij St. Paul gaat men rechtsaf over het spoor en bereikt dan het dorpje St. Restitut. De weg slingert omhoog, over zand en rotsgrond en het laatste gedeelte van de stijging wordt genomen door middel van ruwe traptreden, die al eeuwenlang in de rotswand uitgesleten zijn. Het dorpje klit rondom het kerkgebouw dat uit de negende eeuw stamt en waarvan ene Hugo de architect en bouwer was. Aan de westkant van de kerk stond voorheen een oude tempel van Diana, en de vorm hiervan is door alle eeuwen heen bewaard gebleven. Hier, in het laagste gedeelte van waar nu het gebouw staat, zou Restitutus, de blindgeborene uit de evangeliën, geleefd hebben en gestorven zijn. In de aarde onder het laagste uitspringende gedeelte, (in de buurt van de huidige doopkapel van de kerk) werd hij begraven.

In de eerste eeuwen werd er een altaar gebouwd boven op zijn graf en tot de vijftiende eeuw werden er pelgrimsreizen gemaakt naar zijn schrijn en naar een toen nog bestaande bron (de fontein van St. Restitutus), die waarschijnlijk gebruikt werd om te dopen. Tijdens de godsdienstoorlogen in de Middeleeuwen werd de kerk beroofd, het lichaam van haar heilige verbrand en verstrooid op de wind. Heden is er geen relikwie meer aanwezig, dat dit kerkgebouw verbindt met haar verleden, behalve dan de plaats waar het lichaam van haar leraar begraven is geweest.

Via een wentelende stenen trap brengt meneer Algoud ons naar de bovenste ruimte of galerij van de westelijke kapel van de St. Restitutus en vandaar naar het dak en de klokkentoren van de kerk. Het dak is van steen en in perfecte staat, hoewel er (als ik het goed begrepen heb) al duizend jaar niets meer aan gedaan is. Het kerkgebouw steekt overal bovenuit en vanaf het dak heeft men een prachtig uitzicht over het omringende land. In het oosten, over de bergen die het Rhônedal omringen heen, zijn de ver weg gelegen Alpen duidelijk te zien. Bijna onbegrensd strekken de landerijen zich voor onze voeten uit. Het land op de heuvels is ruw en bijna ongecultiveerd, maar dat in de vallei overvloeiend van druiven, vijgen en olijven. Als het er ook zo heeft uitgezien in de dagen van de Hebreeuwse zendelingen, dan moet het hen onvermijdelijk herinnerd hebben aan hun eigen thuisland op z'n mooist. Want vijgen, druiven en olijven zijn voor dat land ook kenmerkend.

Als we de kerk weer binnengaan zien we dat de oostelijke zijde de vorm aanneemt van een apsis, zoals dat bij de meeste kerkgebouwen in dit gebied het geval is. Het is eenvoudig, maar de vorm en verhouding zijn

mooi en ook het beeldhouwwerk, dat in de ogen van een Engelsman waarschijnlijk kostbaarder is dan de gekleurde versieringen in rijkere gebouwen. Het beeldhouwwerk op de pilaren die de apsis ondersteunen is bijzonder opmerkenswaardig. Elk kapiteel heeft een ander ontwerp. Tegenover de zuidelijke ingang van de kerk ligt een kerkhof en hier omheen ligt het enige plein van het dorp. De meeste huizen zijn armoedig, oud en verfallen. Sommige schijnen uit de rots zelf gebouwd te zijn en lijken op rotswooningen. Vlakbij de kerk staat een romantisch oud "château", maar behalve dit is de hele omgeving van de kerk in verval. Het dorp schijnt vergeefs te wachten op een ervaring van de dagen van weleer. De dagen van geloof en toewijding, die voorbij zijn gegaan in de vijftiende eeuw.

Weer volgen we de brede rivier verder noordwaarts en we komen in Vienne, een van de vroegste standplaatsen van het vroege Christendom. Hier vinden we traditioneel de namen van Archelaüs, Pontius Pilatus en Crescens, en haar kerkgeschiedenis is sterk verbonden met de verderop gelegen grote stad Lyon. Dit is voornamelijk het gevolg van de bekende brief van de gemeenten van Lyon en Vienne naar de gemeenten in Azië en Phrygië in de tweede eeuw. Men verwacht hier monumenten of plaatsen te vinden waarvan bewezen kan worden dat ze stammen uit apostolische tijden, maar voor zover ik weet, is er daar niet één bewaard gebleven. De tempel van Augustus en Livia - die lijkt op het "Maison Carrée" in Nîmes, maar niet zo mooi is - is nog onbeschadigd en werd gebouwd onder keizer Claudius. Het brengt ons in gedachten toch terug naar de tijd van de vroegste Christelijke missie. De zogenaamde "Arc de Triomphe", (staande in een smalle passage naast het theater) die waarschijnlijk toegang gaf tot het oude Romeinse Forum, en het monument "Aiguille", dat ook dateert uit de Romeinse periode, verbinden de huidige stad (met haar moderne winkels en drukke bestaan) met haar verre verleden. Hoewel dit genoeg grond geeft om in de verbeelding het Romeinse Vienne te reconstrueren, blijft verder alles vaag en problematisch. Zelfs de prachtige, maar zeer beschadigde kathedraal van St. Maurice, gebouwd tussen de elfde en de zestiende eeuw, heeft, geloof ik, geen verdere connecties met eerder gebouwde kerken. De pelgrim vindt, zwerfend door de nauwe straatjes en langs de snelstromende rivier, in deze stad geen enkel overblijfsel van de eerste zendelingen.

De stad Vienne ligt op ongeveer 20 kilometer afstand van Lyon en deze afstand alleen lijkt al voldoende om te bewijzen dat in de tweede eeuw de twee kerken onafhankelijk van elkaar bestonden. De rivier werd waarschijnlijk wel meer gebruikt voor transport dan vandaag, maar vooral de terug-

reis stroomopwaart naar Lyon was erg moeilijk. En om nog meer andere praktische redenen moeten deze twee gemeenten, behalve misschien op hoogtijdagen of tijdens zware vervolging, toch grotendeels gescheiden en naast elkaar hun bestaan gehad hebben, net als de twee steden zelf.

De sporen van het vroege Christendom die de pelgrim in Vienne niet kan vinden, vindt hij in overvloed in Lyon. Het mag misschien vreemd lijken, maar deze uitgestrekte en dichtbevolkte stad die, sinds de eerste komst van onze Heer, eeuwelang een centrum van industrie en handel is gebleven, is maar weinig veranderd. De rivieren Rhône en Saône, samen met de opvallende heuvel Fourvière, geven de stad niet alleen haar eeuwige schoonheid, maar zorgen ook voor haar markante en opvallende eigenheid. Wij herkennen onmiddellijk de stad van Pothinus en Blandina en Irenaeus in een modern jasje en weten dat hier, en hier, en hier, de martelaren voor de Naam van Christus gestaan moeten hebben. Hier spraken zij de mensen toe, beleden Hem voor het Forum en leden voor Zijn Naam in de gevangenis.

De oude stad was voornamelijk gebouwd aan de rivier de Saône. Op de westelijke oever daarvan, steil oprijzend naar aanzienlijke hoogte ligt de heuvel Fourvière. Nog altijd op enkele plaatsen prachtig bebost, lijkt het erop of hij de wacht houdt over de stad aan zijn voeten. Op een prachtig plateau op de top, met een schitterend uitzicht over het omliggende land, stond het Romeinse Forum. Hier moeten Pothinus en Blandina en alle martelaren uit de grote vervolging in het jaar 177, terecht gestaan hebben en veroordeeld zijn. Op deze plaats staat nu de mooie en statige basiliek Notre Dame de Fourvière. Je kunt daar tegenwoordig komen met een kabelspoorweg (want de heuvel is erg steil). Terwijl je daar staat en neerkijkt op het wijde panorama aan je voeten, zijn de belangrijkste elementen in het landschap zo markant dat het voor iemand die de geschiedenis van de stad kent, heel goed mogelijk is om eventjes de vervlogen eeuwen te vergeten en zichzelf te verplaatsen naar de dagen toen de Romeinen hier nog heer en meester waren.

Hier, uitgespreid aan je voeten, ligt het oude Lugdunum van de Galliërs met de rivieren Rhodanum en Arar. Op de hoogte, daar waar je staat, liggen de versterkingen van de Romeinen. De bouwwerken van haar kolonie en het keizerlijk paleis waarin de prefect resideerde. Terwijl (om het plaatje compleet te maken) het aanzicht van de basiliek met de statige trappen voor de ingang, onmiddellijk de belangrijkste kenmerken van het Romeinse Forum voor de geest kan toveren.

Van dit overzicht over de stad en het gerechtshof op de heuvel Fourvières, zoals die bestaan moeten hebben in de eerste en tweede eeuw, gaan we nu natuurlijk over naar een meer gedetailleerde beschrijving van de nog bestaande historische monumenten die verband houden met de geschiedenis van de eerste Christenen. Misschien is de mooiste daarvan de gevangenis van Pothinus en Blandina, die nog bewaard wordt in een crypte onder Herberg De l' Antiquailles. Deze ligt helemaal aan de andere kant van de Notre Dame de Fourvières, en is van groot belang omdat de historische echtheid ervan redelijk goed bewezen kan worden. De herberg zelf is namelijk gebouwd op, en gedeeltelijk van, de resten van het keizerlijk paleis. De gevangencellen werden onder het paleis gevonden en men zegt dat een groot gedeelte van deze gevangenis onaangeroerd gebleven is en er nu nog precies zo uitziet als in de tweede eeuw².

In het midden van deze ruimte of ruw in de rots uitgehakte grot, ziet men een stenen kolom waaraan, zo zegt men, Blandina geketend was. De oude ring, waaraan de ketting bevestigd werd is nog te zien bovenaan de pilaar. Links ervan leidt een smalle opening, afgesloten met tralies, naar een ondiep kamertje in de rots waarin, volgens overlevering, Pothinus was opgesloten. Een man kan er alleen ingeduwd worden als hij helemaal ineengedoken is, omdat het te klein is om er in te liggen of te zitten en het is daarom niet verbazend dat Pothinus, die 91 jaar oud was, na drie dagen bezweek aan deze martelende beklemming. Aan de rechterkant is een ruime opening die de ingang vormt naar een onderaardse gang, die waarschijnlijk geleid heeft naar de rechtszaal in het paleis of naar het oude amfitheater.

Verder weg, maar aan dezelfde kant van de rivier Saône, staat de kerk van St. Irenaeus. Deze, of liever gezegd een nog oudere crypte of kerk daaronder, brengt ons in verbinding met een iets latere bladzijde van de kerkgeschiedenis. Hier riep de opvolger van Pothinus, de grote Irenaeus, alle volgelingen die overgebleven waren na de eerste grote vervolging (in 177) bij elkaar. Hij wijdde deze kerk ter nagedachtenis aan Johannes de evangelist, die hij net als zijn leraar Polycarpus, in hoog aanzien hield. Hier onderwees Irenaeus, ondanks de aanhoudende vervolgingen (want in het jaar 178 stierven nog eens zesendertig Christenen de marteldood), dertig jaar lang zijn volgelingen. Uiteindelijk, tijdens de regering van Septimius Severus, op de 28-ste juni van het jaar 208 (volgens J. Huguet) volgde er een uitgebreide slachting

2. In hoeverre dit betrouwbaar is kan ik niet zeggen.

van Christenen, onder leiding van de keizer zelf, waarbij Irenaeus en nog negentienduizend Christenen, vrouwen en kinderen niet meegeteld, ter dood werden gebracht. "Het bloed vloeide in stromen over de hele lengte van de "Gourgillon" (gorges sanguines), en kleurde het water van de Arar rood, die van toen af aan de naam Saône kreeg (in het Latijn: "Sagono", sanglante) (= bloederig, gewelddadig).

Men komt de oude crypte binnen door een deur aan de buitenkant van het koor van de huidige kerk St. Irenée. Als men de trap afloopt, ziet men rechts een kamer, afgesloten met tralies, waarvoor een lampje brandt. Hier worden van deze martelaren overgebleven beenderen bewaard. Lang werden deze beenderen intact gehouden (tot 1562), toen de Calvinisten de crypte vernietigden en de relieken schonden door andere beenderen te vermengen met die van de martelaren. Sommige botten bleven behouden en werden zorgvuldig uitgesorteerd, en deze kunnen heden achter tralies bekeken worden. Hierna gaan we de kerk van Irenaeus binnen, die veranderd en gerestaureerd is, maar die nog steeds de muur van de oude doopkapel bevat. Nog iets verderop zijn de schaarse resten te vinden van een oude begraafplaats, waar sommige van de Latijnse inscripties nog leesbaar zijn.

Een lijst van de Christelijke oudheden in Lyon zou niet compleet zijn zonder een beschrijving van de kerk van St. Nizier en de zich daar bevindende crypte. Want deze crypte, die het overblijfsel is van de oorspronkelijke kerk, is de plaats van de vroegste arbeid van Pothinus, vóór de vervolging in 177 begon. Dit is de oudste historisch Christelijke bodem in Lyon en de kerk die erop gebouwd is, doet deze plaats eer aan. Zij is niet zo groots en verheven als de Notre Dame de Fourvière, maar haar aanzicht aan de westelijke zijde is prachtig, en het hoge gewelfde plafond en rijkversierde triforium zijn indrukwekkend en heel mooi. Links van het hoogaltaar is een kapelletje met een mooi standbeeld van Pothinus en daar vlakbij, in de vloer van de kerk en gesloten met een ijzeren luik, is de ingang naar de crypte. Deze lager gelegen kerk van Pothinus is ook aanzienlijk vergroot en gerestaureerd, maar aan de oostkant hiervan heeft ongetwijfeld het altaar gestaan en de ruimte in de directe omgeving daarvan moet de kapel of ruimte geweest zijn waar Pothinus in het begin, of halverwege de tweede eeuw, zijn onderwijs gaf. Het oorspronkelijke altaar is bewaard gebleven tot in de dertiende eeuw, en er wordt ook nu door sommigen een stenen gedenkplaat in deze crypte aangewezen, waarvan zij beweren dat hij deel uitmaakte van dit altaar van Pothinus.

Verder naar het westen, verder dan halverwege de Rhônevallei en de kust, komen we in het oude gebied van de Lemovices met de hoofdstad Limoges, waar Martialis, de neef van Stefanus, gearbeid zou hebben en gestorven zou zijn. Hier niet ver vandaan, maar moeilijk te bereiken, ligt het eigenaardige en romantische heiligdom Rocamadour, volgens de overlevering de verblijfplaats van Zacheüs. Hij zou met Jozef van Arimathea en Martialis tot aan dit gebied meegereisd, en vervolgens, vanwege de gelijkenis met zijn thuisland Palestina, hier gebleven zijn.

We brengen de nacht door in Perigueux, als pelgrims onderweg naar Rocamadour. Het is "quatorze Juillet" en heel Frankrijk is "en fête". In Perigueux is de centrale boulevard feestelijk versierd met masten en lampionnen in allerlei kleuren. Deze lampionnen zijn aan slingers opgehangen van mast tot mast en hangen ook kruislings over elk pleintje en kruispunt. Een ingewikkelde bol van veelkleurige lichtjes is boven het midden van het plaveisel bevestigd. Fontein en klateren vrolijk en verschillende kramen, versierd met vlaggetjes en gevuld met kermisartikelen, staan opgesteld aan alle zijden van de "Place". Op het hoogste gedeelte van de "Grand Place", midden in het park, speelt een militaire kapel populaire wijsjes en wordt omringd door een hele menigte mensen. Ouderen en jongeren met baby's op de arm. Wat later volgt er een militair defilé met lantaarns en tootsen. Zo nu en dan flikkeren hierbij verschillend gekleurde lichten en het defilé wordt enthousiast gevolgd door hele horden meisjes en jongens. Het vermaak blijft eenvoudig en onschuldig en er is onder de feestgangers niets te merken van openbare dronkenschap of immoraliteit, ordeverstoringen of vechtpartijen. Wij gaan om ongeveer negen uur naar bed omdat we om vijf uur 's morgens naar Rocamadour willen vertrekken, maar tot ver na één uur in de nacht komen vlagen van de vrolijkheid omhoog drijven door de openstaande vensters. Een jonge troubadour, slechts begeleid door een tamboerijn, maakt met zijn vrolijk gezang van de nacht een muzikale gebeurtenis, die helemaal niet onaangenaam is.

Om 4.30 uur worden we gewekt en we vertrekken naar het station en Rocamadour om 5.00 uur. De reis gaat door een weelderig landbouwgebied. We doorkruisen de Dordogne en stijgen merkbaar omhoog naar de heuvels die min of meer verborgen blijven in de ochtendmist. In Brive stappen we over en we komen om 9.25 uur op het station van Rocamadour aan. We lopen een korte afstand vanaf het station over hooggelegen, rotsachtige bodem, waar de rots regelmatig door het hier en daar verspreid groeiende gras tevoorschijn komt. Plotseling komen we aan de rand van het plateau

en kijken uit over een smalle, maar diepe kloof of vallei. Aan de overzijde daarvan, bijna op gelijke hoogte met de weg waarop wij staan, maar hoog uittorend boven de vallei en het dorp op de bodem daarvan, zien we de pittoreske gebouwen en de burcht van Rocamadour. Gemaakt van, of klevend aan de rots. Met steile stenen trappen die eindeloos omhoog schijnen te klimmen. Met oude poortgebouwen en met het dorpje aan de voet van de hoog opstijgende rotswand. Met mooie kerkgebouwen en andere heilige plaatsen halverwege en de burcht bovenop de rots. Rocamadour vormt een plaatje dat ons aangrijpt en dat niet snel uit onze herinnering zal verdwijnen. De groepering van de gebouwen lijkt in z'n geheel verrassend veel op Mont-Saint-Michel in Normandië, maar dan kleiner. Hoewel het laatste een hoog verheven eiland is dat van alle kanten in het oog springt. Rocamadour is de bekroning van het hoogste punt van een diepe kloof of holte in het rotsplateau (want het dal lijkt geen echte in- of uitgang te hebben), niet een apart en op zichzelf staand oord. Het kan het best bekeken worden vanaf de bodem van de kloof.

Hier, zegt men, bouwde Zacheüs, degene waarover in de evangeliën gesproken wordt, een klein kerkje. En omdat hij de rotsen waarop hij woonde en de mensen onder wie hij leefde zo liefhad, werd hij door zijn volgelingen "St. Amadour" genoemd. Hier zou hij bezocht zijn door Martialis uit Limoges en hier zou hij gestorven en begraven zijn. Als we door de dorpspoort gaan en de enige, slingerende straat volgen, komen we bij de grote stenen trap der pelgrims. Deze brengt ons op het eerste binnenplein van de heiligdommen en religieuze bouwwerken die de rotswand overdekken. Nog een kortere trap op en we zien recht voor ons een rotskamer met een standbeeld van een rustende Zacheüs. Daarboven is een witte stenen plaat bevestigd met de volgende inscriptie:

"Ici fut decouvert
en 1166
le corps parfaitement conservé
de Zachée
l'ami de Notre Seigneur."

(Hier werd in 1166 het volmaakt geconserveerde lichaam ontdekt van Zacheüs, de vriend van onze Heer)

Hier dichtbij is de ingang naar de kapel van de Heilige Maagd, waarin zich een uit hout gesneden, antiek standbeeld van Maria met Kind bevindt. Dit

wordt door pelgrims vereerd, omdat het gemaakt zou zijn door Zacheüs(?). Er hangt ook een "wonderklok" van zeer oude datum, waarvan verondersteld wordt dat hij door Zacheüs werd gebruikt om de gelovigen bijeen te roepen. Men zegt dat deze klok in tijden van groot gevaar uit zichzelf begint te luiden en van zulke tijden wordt in geschriften melding gemaakt. Voorbij deze kapel komt men in een ruime kerk, waarin echter niets te vinden is wat verband houdt met de oude overleveringen. De overige monumenten worden gevonden in de "crypte de St. Zachée", die zich op een lagere verdieping bevindt. Men bereikt dit via een speciale trap die daarheen afdaald. In deze crypte bevindt zich een verticale ruimte waarin, zegt men, zo'n vier à vijfhonderd jaar het lichaam van Zacheüs bewaard werd nadat het uit het graf was verwijderd. Deze ruimte werd door de Hugenoten leeggeroofd en het lichaam werd verbrand. Er werden enige resten van de as bijeenvergaderd en deze worden nu bewaard boven (of onder) het altaar in de crypte. Het interieur van deze kapel is rijk versierd met verscheidene schilderijen en met beeldhouwwerk waarin het leven van Zacheüs wordt uitgebeeld. Op één daarvan is hij te zien, zittend in de vijgenboom, terwijl hij wacht op het passeren van de Heiland. Op een andere doet hij de deur van zijn huis open, zodat de Heiland er binnen kan gaan. De plaatselijke overleveringen over zijn leven worden afgebeeld in een serie tableaus die voorzien zijn van de volgende inscripties:

1. Zachée, parce qu'il était petit, ne pouvant voir Jésus au milieu de la foule, monta sur un sycamore. Jésus l'apercevant lui dit: "Zachée, descends vite, Je viens loger chez toi."

(Omdat Zacheüs klein van stuk was kon hij, vanwege de menigte, Jezus niet zien en klom daarom in een vijgenboom. Jezus zag hem en zei: "Zacheüs, kom snel naar beneden, want ik wil bij jou verblijven.)

2. Zachée était disciple de Jésus. Veronique sa femme, se mit à la suite de Marie. Ils furent persécutés pour la foi; mais un ange vint les délivrer de la prison où ils avaient été enfermés.

(Zacheüs was een volgeling van Jezus. Veronique, zijn vrouw, volgde Maria na. Zij werden om hun geloof vervolgd; maar een engel kwam hen verlossen uit de gevangenis waar zij waren opgesloten.)

3. Un ange ordonne à Zachée et à Veronique de se mettre en mer, et de s'arrêter où le navire prendrait port, afin d'y servir Jésus Christ et Marie, sa sainte Mère.

(Een engel bracht het bevel aan Zacheüs en Veronique om zich in een boot op zee te begeven en daar te blijven waar het vaartuig een haven zou bereiken, om zich daar in dienst te stellen van Jezus Christus en Zijn moeder Maria.)

4. Leur navire vint aborder sur la côte du Médoc, au lieu appelé Soulac, ils y vécurent dans le jeûne en la prière, Saint Martial les y visita, et bénit un oratoire qu'ils avaient élevé à Saint Etienne.

(Hun schip kwam aan land aan de kust van de Médoc, op de plaats genaamd Soulac. Hier leefden zij, vastend en biddend. Hier werden zij bezocht door Martialis, die een kapelletje inzegende, dat door hen in Saint Etienne gebouwd was).

5. Saint Amadour (Zachée) sur l'ordre de Saint Martial, alla à Rome auprès de Saint Pierre. Sainte Veronique resta au pays bordelaise, ou elle trépassa. Saint Amadour, revenu a Soulac, y érigea deux monastères et se retira du monde.

(Amadour (Zacheüs) ging op verzoek van Martialis naar Petrus in Rome. Veronique bleef in de landstreek Bordeaux, waar zij overleed. Amadour, stichtte, toen hij terugkwam naar Soulac, twee kloosters en trok zich terug uit de wereld.)

6. Ce fut l'an 70 de la nativité de Notre Seigneur que Saint Amadour choisit pour ermitage et retraite le rocher que l'on a appelé depuis Roc-Amadour. Ce rocher était alors inhabité et peuplé de bêtes féroces.

(In het jaar 70 na de geboorte van onze Heer, verkoos Amadour het kluizenaarschap en trok zich terug op de rots, die men sindsdien Roc-Amacour genoemd heeft. Deze rots was toen het gebied van wilde beesten.)

7. Les habitants de pays étaient presque sauvages: Saint Amadour les catéchisa et leur fit connaître le religion de Notre Seigneur Jésus Christ.

(De inwoners van het land waren bijna barbaars: Amadour onderwees hen en maakte hen bekend met het geloof van onze Here Jezus Christus.)

8. Saint Amadour érigea, dans la rocher un autel en l'honneur de Marie. Cet autel, si humble mais depuis si glorieux fut consacré par le B. Martial, apôtre, qui visita plusieurs fois notre saint dans sa retraite.

(Amadour bouwde in de grot een altaar ter ere van Maria. Dit altaar, eenvoudig, maar toch zo eervol, werd gewijd door de apostel Martialis, die onze heilige verscheidene malen opzocht in zijn afzondering.)

De belangrijkste monumenten die de hedendaagse heiligdommen verbinden met de eerste eeuw en met Zacheüs, zijn dit altaar, het beeld van Maria met Kind en de klok. Deze zijn alle zonder twijfel van zeer hoge ouderdom en de kenmerken van het beeld lijken het te plaatsen in één van de vroegste eeuwen van onze jaartelling. De klok is geen anachronisme met de eerste eeuw, hoewel het gebruik van klokken pas veel later in zwang kwam. De Hebreëen gebruikten vele eeuwen lang klokken bij het inwijden van een hogepriester. Het zou heel natuurlijk en toepasselijk zijn dat de Christenen uit de Joden de klok gebruikten om de komst van de Christus als Hogepriester aan te duiden.

Het verhaal over "het lichaam" is moeilijker te aanvaarden. Men zou "het vinden in 1166" daarvan kunnen zien als een bevestiging van de overlevering.

Er werden lang geleden al pelgrimstochten naar Rocamadour ondernomen en de beroemde Roland kwam aan het eind van de achtste eeuw naar Rocamadour en legde zijn zwaard "Durandal" op het altaar van Maria, dat door Zacheüs was opgericht. Het plaatselijke verhaal vertelt dat hij zijn zwaard later loskocht met het gewicht ervan in goud, maar na zijn dood in Roncevalles, werd het zwaard teruggebracht naar Rocamadour. Daar bleef het tot 1183, toen "Henri au Courtmantel" het weghaalde. Een reproductie van het zwaard is geketend aan de muur op het plateau van St. Michel, waar men uitzicht heeft over de vallei, vlak voor de kapel van de Heilige Maagd. De pelgrimsreis naar Rocamadour is één van de oudste (zo niet dé oudste) Franse pelgrimsreizen en sporen van pelgrims op doortocht en van hun rustplaatsen, uit de middeleeuwen en nog vroeger tijden, worden gevonden in de buurt van Figéac en mijlen ver in het omliggende land^{3 pag. 217}.

Het terrein waar Maternus (de zoon van de weduwe van Naïn) zijn arbeid verrichtte ligt veel verder naar het noorden en noord-oosten tegen de grens van België en Duitsland. De twee belangrijkste steden die met hem in ver-

band worden gebracht zijn Tongeren en Trier (of Trèves). Tongeren is een sla-perige boerenstad; nu waarschijnlijk veel minder belangrijk dan in de dagen van de keizers. Voorzover ik weet bestaan er in de stad tegenwoordig geen plaatselijke monumenten die de oude overleveringen bewijzen of ondersteunen. We kunnen niet eens met zekerheid de plaats vaststellen van het eerste kerkgebouw. "De eerste kerk aan deze kant van de Alpen, die gewijd werd aan Maria". De huidige mooie kerk, die waarschijnlijk wel staat op die in de eerste eeuwen ingewijde grond, is verhoudingsgewijs modern, omdat veel ervan pas dateert uit de zestiende en zeventiende eeuw.

De stad Trier of Trèves is veel interessanter voor een religieus pelgrim en ik denk in het bijzonder voor diegene die uit Engeland afkomstig is. Er is één zondag die ik in Trèves doorbracht die mij altijd speciaal in herinnering zal blijven. Bijna alle katholieke godsdienstoefeningen die gehouden werden in alle kerken in de stad hadden een sober, ernstig en robuust karakter en hadden veel meer weg van het Anglicaanse dan van het Latijnse ideaal. In welke kerk we ook binnengingen, ook de Dom en de Kathedraal, we konden er geen zijkapellen ontdekken, alleen een "hoogaltaar" aan de oostelijke zijde. In sommige (zoals in de Dom) waren in het kerkgebouw, zowel als in de dienst, beide de nadelen en de voordelen van deze soberheid te vinden. Slechts in een gedeelte van het schip stonden banken en de rituelen waren door hun eenvoud bijna puriteins van aard. De vespers werden gezongen zonder het gebruikelijke ritueel van de benedictie. Eén van de uitgesproken eigen kenmerken van deze diensten was de rustige en spirituele Duitse prediking, waarnaar met intense belangstelling geluisterd werd. Niet alleen door de reguliere kerkgangers op de banken, maar ook door velen die later binnenkwamen. Zij vulden de kerk tot aan de plaats waar de prediker stond en moesten blijven staan totdat de hele dienst was afgelopen.

Binnen in deze Dom worden de overblijfselen van Maternus bewaard en in een gesloten kapelletje ten zuid-westen van het hoogaltaar wordt "de Mantel" bewaard, die door onze Heer gedragen zou zijn en die in het jaar 326 door keizerin Helena aangeboden werd aan Agritius, bisschop van Trier. In de kerk van St. Gangolf, dichtbij het marktplein, bestond de morgensamenkomst op de dag van ons bezoek daar, voornamelijk uit mannen (waarschijnlijk dankzij een gildefeest). De mis werd opgeluisterd met en gevolgd door het zingen van een aantal Duitse liederen, die door de hele

3. Is deze "pelgrimsroute" niet precies de route van de vroegere tinhandelaren? Figéac en Rocamadour liggen precies op de wandelroute van Marseille door Narbonne naar Limoges en Morlaix.

congregatie met opvallende toewijding en enthousiasme werden meegezongen. Direct tegenover de ingang van deze kerk, aan de andere kant van het marktplein, is de St. Simeon Strasse, die leidt naar de Porta Nigra en de St. Paulinuskerk.

De Porta Nigra, de oude stadspoort uit de Romeinse tijd, is één van de mooiste Romeinse overblijfselen die zo ver naar het noorden gevonden worden. Het is een groot bouwwerk met drie, gedeeltelijk vier verdiepingen en is gebouwd van grote blokken steen, die nu zwart zijn van ouderdom en die met ijzeren banden bijeen gehouden worden. Het maakt de rondom staande huizen tot lilliputters en spreekt van een civilisatie, die enorm was en groter dan enige daaropvolgende. Tussen deze poort en de verderop staande St. Paulinuskerk ligt het gebied waarop in Trier de eerste grote christenvervolging zich heeft afgespeeld. Want ook Trier, net als Lyon, kende al vroeg dagen van beproeving en martelaarschap. Hoewel het hier zo'n honderd jaar later was (in 286), en de vervolgingen in Trèves begonnen binnen de linies van het Romeinse leger. Het was hier dat één van de belangrijkste afdelingen van het beroemde Thebaanse legioen onder leiding van Thursus en Bonifacius, weigerde om aan heidense goden te offeren. Allen die dit weigerden werden in de eerste dagen van oktober, gedacht wordt op 4 oktober 286, afgeslacht op bevel van prefect Nitius Varus. De volgende dag werden Palmatus, burgemeester van Trier, zeven raadsleden van de stad, en vier welbekende burgers van goede stand - allen Christenen - voor de rechterstoel gesleurd. Toen zij, net als de soldaten dat voor hen gedaan hadden, weigerden om heidense offers te brengen, werden zij aan palen gebonden, met stokken geslagen en tenslotte onthoofd.

Op de derde dag, "6 oktober in het jaar onzes Heeren 286", gebood de prefect, die ontdekt had dat het grootste gedeelte van de inwoners van de stad Christen was, dat iedereen voor hem gebracht zou worden en gebood allen om aan de keizer en de goden offers te brengen. Een grote massa mensen, mannen en vrouwen, ouden van dagen en kleine kinderen, getuigde vrijmoedig over hun geloof in Christus, weigerde om Hem te verraden en werd om die reden door de heidense soldaten afgeslacht. Men vertelt dat er stromen van bloed over het slachttoneel vloeiden en dat het water van de Moezel vele kilometers stroomafwaarts met bloed gekleurd werd tot aan Neumagen toe. De St. Paulinuskerk of, zoals zij door sommigen wordt genoemd, de Kerk der martelaren, werd in eerste instantie door Paulinus, bisschop van Trier, omstreeks het jaar 354 gebouwd ter nagedachtenis aan de marteldood van deze moedige gelovigen. Het huidige kerkgebouw is

tamelijk modern. Toen wij de kerk bezochten was de ochtendmis net achter de rug, maar er werd in het schip van de kerk op dat moment nog een kleine dienst gehouden. Een groepje gelovigen werd door een oude boerenman (met een knaap naast zich, om hem te helpen bij het zingen) voorgegaan in het opzeggen van litanieën en gebeden en in gezang. Er was geen geestelijkheid bij aanwezig.

Aan de zuidkant van de stad, ongeveer anderhalve kilometer of iets meer verwijderd van het marktplein, en tegenwoordig in een buitenwijk van de stad, ligt het gebied dat bekend staat als het terrein van het vroege Christelijke geloof in Trier. Hier werd de St. Matthiaskerk gebouwd op of nabij het terrein waar Eucharius, Valerius en Maternus in de tijd van de apostelen gepredikt en gearbeid zouden heb. De plaatselijke overlevering vertelt, dat één van de door hun zendingsmissie bekeerden, de vooraanstaande weduwe was van een raadsman genaamd Albana. Zij gaf haar villa aan Eucharius, om als plaats van samenkomst en als kerkgebouw te dienen voor de eerste Christenen. De villa bleef staan tot het jaar 303 toen zij verwoest werd, maar op diezelfde plaats werd een kerk gebouwd en overblijfselen van het Romeinse metselwerk en het marmer van de villa werden gebruikt bij de opbouw van dit kerkgebouw. Men kan deze overblijfselen zien in de pilaren van de crypte waarin Eucharius en Valerius begraven werden.

Men komt de kerk binnen over een brede weg die onder een toog van metselwerk doorloopt. Deze weg leidt naar een ruime binnenhof of besloten tuin, die afgesloten wordt door de westelijke muur van de kerk. Aan de linkerkant hiervan zien we een klein poortje dat naar het kerkhof leidt, waarboven de standbeelden van de drie evangelisten Maternus, Eucharius en Valerius.

Het interieur van de kerk is van eenvoudig gesteente, goed geproportioneerd en statig. Aan beide zijden van het koor leidt een trap naar beneden, de crypte in en naast deze trappen zijn verscheidene Christelijke gedenktkens uit de Romeinse periode in de muren ingemetseld. In de crypte vinden we twee stenen sarcofagen, van Eucharius en van Valerius, die bijna direct onder het hoogaltaar geplaatst zijn. Vlak daarbij staan pilaren waarin de overblijfselen uit de Romeinse periode goed te herkennen zijn. Gezegd wordt dat zij afkomstig zijn uit de eerste eeuw, uit de Villa Albana. Aan de oostelijke kant van de crypte staat een soort altaar voorzien van beeldhouwwerk dat de komst van de eerste zendingen voorstelt.

Op het kerkhof, dat slecht onderhouden en verwaarloosd is, bevinden zich twee crypten, waarin oude tomben uit de Romeinse periode en in de muur ten westen van de ingang vindt men een eigenaardige oude gedenkplaat met een inscriptie in het Latijn en in het Duits. Deze inscriptie verwijst naar het standbeeld van een heidense godheid, dat vroeger op dit kerkhof stond, maar dat nu verplaatst is naar het Museum van Trier. De inscriptie verwijst niet alleen naar de zendingsmissie van Maternus, maar stelt ook het door de overlevering genoemde jaartal van deze zendingsmissie vast (50 na Chr.). Ze luidt als volgt:

"Wolt ihr wissen was ich bin
 ich bin gewessen ein Abgottin
 Da S. Eucharius zu Trier kam
 Er mich zerbrach, mein Ehr abnam
 Ich war geehret als ein Gott
 Jetzt stehe ich hier der Welt zu Spott
 In Jahre 50 nach Christi Geburt
 Seint diese 3 h. Bisschoffe von
 Rom. zu Trier kommen.
 Euch. Val. Mat."

"Me pridem Treviris coluit
 Profanis aris, iam truncus
 Sacrilegi numinis prostrata
 Spenor inanis. Et dum (Petrus)
 Piscator legat Eucharium,
 Valerium, Maternum, tunc
 (Huius superstitionis) tollitur error.
 A° post Christum natû Roma
 missi a St. Petro 50
 Treveros venerunt Euch. Val. Mat."

Geliefde heiligen in Christus de Heer, die zoveel lijden hebben doorstaan, op deze plaats, waar ik nu sta, hebben uw geheiligde voeten gelopen; Hier verkozen jullie pijn en dood, liever dan valse ontkenning, en gingen, dwars door de vreselijke vlammen, met vreugde naar God.

Geliefde heiligen, voor wie de Naam van Jezus Christus de adem der genezing was en het begin van een brandend vuur, het dienen van Hem een passie, die de vervulling was van elke behoefte en elk verlangen, van elke hartenwens.

Zie op ons neer, medelijdend met onze redeloze angst, want ons geloof in Christus en onze moed zijn oud en mat geworden, wij, het zwakke, betoverde en verlamde resultaat van jaren van verval die, in de naam van Christus, Hem te schande maken.

Jullie vertrouwden volkomen op Hem en werkten in Zijn dienst wonderen en tekenen, waarvan de wereldwijzen verstomd stonden. Wij leven voor plezier, alsof dat het enige zou zijn wat er bestaat, en negeren de dood, het oordeel en het eeuwig leven.

*Nuchter, paraat, geduldig, sterk en verstandig,
dronken jullie van de stromen van leven, vloeiend uit Gods genade
en blijdschap veranderde in heerlijkheid, dwars door poorten van pijn
want jullie zagen op hetgeen was voorgesteld, van aangezicht tot
aangezicht.*

*Die blijdschap en dat vooruitzicht is er vandaag ook voor ons,
maar een steeds dikker wordende mist van egoïsme schuift ervoor.
Een schadelijke, blindmakende mist, die voor ons "De Weg" verbergt,
waarlangs de aardse zoeker de Ongeziene vindt.*

*Geliefde heiligen, maak in ons wakker de Geest van uw toewijding,
bid voor ons, die u liefhebben, dat onze duistere nacht
wegspoelt door het eerste Morgenlicht en dat op dit moment
onze dood zal ontwaken uit haar slaap, opdat Christus over ons lichte.*

J.W.T.

Appendix A

Het jaar onzes Heeren 84

"De toespraak van Calgacus, leider van Noord Brittannië of Caledonië, voordat hij de strijd aanging met Agricola, opgeschreven door Tacitus in *"Life of Agricola"*."

"Als ik mijn gedachten laat gaan over de aanleiding voor deze strijd en over onze huidige omstandigheden, dan ben ik ervan overtuigd dat onze gezamenlijke inspanningen van vandaag, het begin zullen blijken te zijn van de totale bevrijding van Brittannië. Want geen van de onzen heeft zich tot nu toe tot slaaf overgegeven. Hoewel er geen andere natie is die ons ondersteunt en wij ook op zee niet langer veilig zijn, omdat daar de Romeinen patrouilleren. Daarom is het gebruik van onze wapenen nu onze enige veiligheid, ook voor lafhartigen. Voor de dapperen is dit altijd een eervolle zaak. Bij alle veldslagen die tot nu toe met wisselend succes tegen de Romeinen zijn uitgevochten zijn wij voor anderen een toevlucht en ondersteuning gebleven. Want wij, de nobelste inwoners van Brittannië, wonend op de meest afgelegen plaatsen, hebben onze ogen rein bewaard van de aanblik van de slaafse kustgebieden, van het kleinste glimpje van slavernij en onderwerping. Wij, wonend aan de uiterste grens van het land en van de vrijheid, zijn door onze onbereikbaarheid en onze faam verdedigd tot op deze dag. Maar ook de verst afgelegen gebieden van Brittannië worden nu ontsloten en dat wat nog onbekend is, wordt nu tot prioriteit gemaakt. Er ligt geen land meer achter ons. Daar is niets dan golven en rotsen en nog meer vijandige Romeinen, aan wiens arrogantie wij ook niet zullen ontkomen door kruiperigheid en onderwerping.

Deze plundersaars van de wereld willen nu, nadat zij eerst het land met hun verwoestingen hebben uitgeput, ook de oceaan leegroven. Aangedreven door hebzucht, als hun tegenstander veel bezittingen heeft. Aangedreven door ambitie, als hun tegenstander arm is. Niet te verzadigen door het Oosten, noch door het Westen. Het enige volk ter wereld, dat met evenveel begeerte kijkt naar weelde, als naar armoede. Roven, afslachten, zich onder valse voorwendsels toeëigenen: dat noemen zij keizerrijk. Waar zij een woestijn tot stand gebracht hebben, daar noemen zij dat "vrede".

Onze kinderen en familie zijn, op gezag van de natuur, gesteld tot het dierbaarste van alle dingen die ons toebehoren. Deze worden door opvoeding van ons weggesleurd om in vreemde landen te dienen. Onze vrouwen en dochters, zo zij misschien aan schending door de vijandelijke strijdkrachten mochten ontkomen, worden daarna onteerd onder het mom van vriendschap en gastvrijheid. Onze landerijen en bezittingen worden ons afgenomen als schatting. Ons graan als bijdrage. Zelfs onze lichamen worden misbruikt, onttakeld en vernederd want wij moeten bossen wegbreken en moerasgebieden droogleggen. Ellendigen zijn wij geworden. Eenmaal gekocht en daarna in leven gehouden door onze meesters. Brittannië koopt en voedt elke dag haar eigen dienstbaarheid.

En zoals dat onder huisslaven gebruikelijk is, waar elke nieuwkomer veracht en bespot wordt door zijn medeslaven, zo zijn ook wij, die uit de verste uithoek van de wereld komen, de laagsten en verfoeilijksten. Speciaal bestemd om uit te roeien. Wij bezitten geen gecultiveerde gronden, noch mijnen of havens, die voor hen aanleiding zouden kunnen zijn om ons, om onze arbeidskracht, in leven te houden. En ook zijn moed en een onbuigzame geest, voor overheersers aanleiding om de aan hen onderworpenen nog meer te haten. Daarbij komen onze onbereikbaarheid en verborgenheid. Hoewel ze bijgedragen hebben aan onze veiligheid, zullen ze nu evenredig veel argwaan opwekken.

Daar alle hoop op verzoening ijdel blijkt te zijn, laten wij allen, die waarde hechten aan veiligheid en eer, dan nu eindelijk moed vatten. De Trinobanten waren, zelfs onder leiding van een vrouw, machtig genoeg om nederzettingen tot de grond toe af te branden en militaire kampementen te overvallen. Zij zouden, als zij door het succes niet tot slordigheid en luiheid waren verleid, in staat geweest zijn om het juk van zich af te werpen. Dus zouden wij, onaantastbaren, ononderworpenen, niet vechtend om onze vrijheid te heroveren, maar voor de handhaving daarvan, niet bij de minste aanleiding kunnen laten zien wat voor soort mannen Caledonië gereserveerd heeft voor haar verdediging? Zijn jullie bang dat de Romeinen in het gevecht even moedig zijn, als zij in vreedstijd bandeloos zijn? Zij gebruiken vooral onze eigen geschillen en onenigheid onder elkaar, om zich roem te vergaren. Zij veranderen fouten, die hun tegenstanders maken, in overwinningen voor hun eigen legioenen. Legioenen die zijn samengesteld uit de meest uiteenlopende nationaliteiten en die alleen bijeen gehouden worden door het succes. Bij tegenslag zullen zij zeker uiteen vallen.

Denken jullie nu werkelijk dat de Galliërs, de Germanen en de Bretoenen opeens door trouw en genegenheid aan de Romeinen gebonden zijn? Zij hebben hun bloed altijd alleen vergoten om voor zichzelf buitenlands gebied te veroveren. En de Bretoenen zijn (ik word schaamrood als ik dit zeg) zelfs langer tegenstanders van de Romeinen geweest, dan dat zij hun slaven zijn. Alleen terreur en angst, zijn de zwakke draden waarmee zij gebonden zijn. Zodra deze gebroken worden zal angst omgezet worden in haat. Alle ingrediënten voor een overwinning hebben wij aan onze zijde.

De Romeinen hebben geen vrouwen om hen aan te moedigen, noch ouders om hen te berispen als zij op de vlucht gaan. De meesten van hen hebben in 't geheel geen thuis en mocht dit anders zijn, dan is dat toch ver van hier verwijderd. Omdat zij met zo weinigen zijn, kijken zij met stille vrees om zich heen. Naar de wouden, naar de zeeën en naar een hen onbekende hemel. Ze worden zo als het ware door de goden gebonden en gevangen en overgeleverd in onze handen. Laat je niet afschrikken door hun ijdel vertoon en door de glans van hun zilver en goud. Die kunnen niet beschermen, noch wonden toebrengen. Binnen de eigen gelederen van de vijand zullen wij onze hulp-troepen vinden. De Bretoenen zullen hun eigen voordeel kiezen. De Galliërs zullen zich hun vroegere vrijheid herinneren. De overige Germanen zullen deserteren, zoals de Usipii onlangs deden. De Romeinen hebben ook geen grote macht achter zich die zij te hulp kunnen roepen. Slechts onbemande verschansingen, nederzettingen met alleen oude mannen en door onrechtvaardige heren en ongehoorzame onderdanen in onrust gebrachte dorpen.

Zo ziet het eruit: aan de ene kant, een generaal met een strijdmacht. Aan de andere kant: schatting, de mijnen, en een hele reeks straffen die aan slaven worden opgelegd. Of wij dat voor eeuwig zullen verdragen, of dat wij het onmiddellijk zullen afstraffen, zal hier op dit slagveld beslist worden.

Trek dan ten strijde en gedenk uw voorouders en uw nageslacht."

Uit "*Life of Agricola*", geschreven door zijn schoonzoon, C. Cornelius Tacitus, in het 850-ste jaar van Rome, het 97-ste jaar na Christus; tijdens het derde consulaat van keizer Nerva en het derde van Virginius Rufus. Vertaling van Aitkin.

Appendix B

St. Clement, in het jaar onzes Heeren 97

Uit de eerste brief van St. Clement aan de Korinthiërs (hoofdstuk V).

"Laten wij zien op de nobele voorbeelden waarin onze generatie voorziet. Laten wij onze ogen richten op de vorstelijke apostelen. Petrus... bracht niet één of twee, maar talloze werken tot een goed einde, en toen hij tenslotte de marteldood stierf, is hij gegaan naar die heerlijke plaats die hem beloofd was... Paulus kreeg ook de beloning voor zijn geduldige volharding, nadat hij zeven keer in gevangenschap had gezeten, genoodzaakt was geweest om te vluchten, en gestenigd was. Nadat hij zowel in het Oosten als in het Westen het evangelie had verkondigd verkreeg hij een vorstelijke reputatie dankzij zijn geloofsleven. Nadat hij rechtvaardigheid onderwezen had aan de gehele wereld en tot aan de uiterste westelijke grenzen was gekomen, en de marteldood gevonden had door de hand van de prefecten."

Uit "*Recognitions of Clement*" (Belijdenissen van Clement)

(Waarschijnlijk is het origineel geschreven in het jaar 90. Het werk is aan ons overgeleverd in de vorm van een vertaling door Rufinus van Aquileia, geschreven in het jaar 410.)

Een zeker verhaal, dat zijn oorsprong vindt in de oosterse regionen tijdens de regering van Tiberius Caesar, bereikte uiteindelijk ook ons (in Rome). Want dit werd overal verteld... dat er in Judea een zeker persoon was die... het Koninkrijk van God predikte aan de Joden, en sprak dat diegenen het ontvangen zouden die zich hielden aan... Zijn geboden en Zijn onderwijs... Hij maakte de doven horende en de blinden ziende en de lammen stonden op, en Hij verdreef alle gebreken en alle demonen uit de mensen; ja, Hij wekte de doden op die bij Hem gebracht werden. Op den duur begon men samenkomsten te houden op verschillende plaatsen in de stad waarbij dit onderwerp besproken werd, ...totdat in datzelfde jaar een zeker man, staande op de dichtst bevolkte plaats van de stad, deze proclamatie maakte tot de mensen en zei:

"Hoor naar mij, o gij inwoners van Rome. De Zoon van God is nu aanwezig in de streken van Judea, en belooft eeuwig leven aan iedereen die naar Hem hoort, op voorwaarde dat hij zijn daden zal laten leiden naar de wil van Hem

door wie Hij gezonden is, door God de Vader Zelf. Daarom Bekeer u van het kwade naar het goede, van de tijdelijke dingen naar de eeuwige dingen."...

De man nu, die deze dingen tot het volk sprak kwam uit de streken van het Oosten, en was Hebreuws van afkomst, met name Barnabas. Hij zei dat hij ook zelf één van Zijn volgelingen was, en dat hij gekomen was om deze dingen te vertellen aan iedereen die ernaar wilde luisteren. Hij probeerde zijn beweringen niet met argumenten te bekrachtigen, maar haalde uit het volk dat rondom hem stond velen naar voren die getuige waren geweest van de wonderdaden en uitspraken waarover hij vertelde. Toen de dag ten einde liep nam ik Barnabas bij de rechterhand en bracht hem, hoewel hij tegenstribbelde, naar mijn huis en ik zorgde ervoor dat hij daar bleef, zodat niet misschien iemand van het onbeschaamde gespuis de handen aan hem zou slaan.

Terwijl wij zo een paar dagen met elkaar doorbrachten, hoorde ik met blijdschap hoe hij het Woord der Waarheid doorgaf. Toch wilde hij spoedig vertrekken, omdat hij persé een feestdag, die bijna zou plaatsvinden en die behoorde bij zijn religie, in Judea wilde vieren. Tenslotte zei ik tot hem, "... Als je dat wilt, vaar ik met je mee, want ik verlang er bijzonder naar om Judea te zien en misschien blijf ik wel voor altijd bij je." Hij antwoordde hierop, "Als je werkelijk ons land wilt zien en de dingen wilt leren waarnaar je zo verlangt, vaar dan nu direct met me af. Of, als er iets is waardoor je nu opgehouden wordt, dan zal ik aanwijzingen achterlaten hoe je mijn verblijfplaats kunt bereiken, zodat je, als het je belieft om te komen, mij gemakkelijk zult kunnen vinden. Want ik zal morgen vertrekken voor mijn reis." Toen ik zijn vastbeslotenheid zag bracht ik hem naar de haven en noteerde zorgvuldig de aanwijzingen die hij mij gaf om zijn verblijfplaats te kunnen vinden. Ik vertelde hem dat ik (omdat ik moest wachten op een aan mij verschuldigd bedrag aan geld) niet lang zou achterblijven, maar dat ik hem spoedig na zou volgen...

Na een paar dagen van wachten en na afronding van zaken en het innen van het aan mij verschuldigde, ...ging ik onder zeil naar Judea en zette na vijftien dagen voet aan land in Caesarea Stratonis, dat de grootste stad in Palestina is. Toen ik was aangekomen en op zoek ging naar een herberg vernam ik via de gesprekken van de mensen, dat ene Petrus, een erkend volgeling van Degene die in Judea optrad ...een toespraak zou houden ...de volgende dag bij ene Simon, een Samaritaan. Toen ik dit hoorde vroeg ik of men mij wilde aanwijzen waar hij logeerde. En toen ik dit gevonden had

en voor de deur stond, informeerde ik de portier wie ik was en waarvoor ik kwam; en, zie, Barnabas kwam naar buiten en zodra hij mij zag viel hij mij in de armen, huilend van blijdschap, greep mij bij de hand en leidde mij naar Petrus ... "Dit", zei hij, "is Petrus, van wie ik je verteld heb dat hij de meeste wijsheid van God heeft, en die ik voortdurend over jou gesproken heb ...Kom daarom binnen, daar je al een goede bekende van hem bent ...ik zal je nu aan hem voorstellen als een groot cadeau." Toen hij mij aan hem voorstelde zei hij, "dit, o Petrus, is Clement." Maar Petrus, toen hij mijn naam hoorde, kwam mij, heel vriendelijk, onmiddellijk tegemoet en kustte mij... (Boek I).

Toen de dag aanbrak... wekte Petrus, die bij het eerste hanengekraai opstond, ons allen, want we sliepen in hetzelfde appartement, dertien van ons in getal, waarvan na Petrus, Zacheüs de meeste was. Daarna Sophonius, Jozef en Michaeus, Eliesdrus, Phineas, Lazarus en Elisaeus; daarna ikzelf (Clement) en Nicodemus; daarna Niceta en Aquila, die... tot geloof gekomen waren door de prediking van Zacheüs. Geen van de vrouwen was aanwezig. Terwijl het avondlicht nog gezien werd gingen we allemaal zitten, en Petrus ...nadat hij ons begroet had, begon onmiddellijk te spreken (Boek II).

Bij deze aankondiging begon iedereen te huilen, omdat men vernam dat hij hen ging verlaten; en Petrus, die met hen meeleeftde, vergoot ook tranen en, terwijl hij zijn blik op de hemel richtte, sprak: "Aan U, o God, die hemel en aarde gemaakt heeft en alles wat daarin is, richten wij ons smeekgebed, dat Gij dezen troost die zich in hun moeiten tot U keren. Want door de liefde die zij voor U hebben, hebben zij ook mij lief, die hen Uw waarheid heeft verklaard. Bewaar hen daarom met Uw rechterhand en in Uw mededogen; want Zacheüs, noch enig ander mens kan een afdoende bewaarder zijn voor hen."

Toen hij dit gezegd had en nog meer met deze zelfde inhoud, legde hij zijn handen op Zacheüs en bad dat hij zich vlekkeloos van zijn taak als voorganger zou kwijten. Toen stelde hij twaalf ouderlingen en vier diakenen aan en zei: "Ik stel deze Zacheüs aan als uw voorganger (bisschop), wetend dat hij godvrezend is en deskundig in de Schriften. Jullie zouden hem daarom in ere houden, zoals ook Christus, en hem horen om uw eigen behoud. Wetend dat elk eerbetoon en elke belediging door hem tot Christus komt en door Christus tot God. Luister daarom naar hem, met alle aandacht, en ontvang van hem onderwijs in het geloof, van de ouderlingen vermaningen ten leven, en van de diakenen opbouw in discipline. Draag heilige zorg voor de weduwen, sta de wezen krachtig bij, heb medelijden met de armen, onder-

wijs matigheid aan de jeugd en, in één woord, ondersteun elkander onder alle omstandigheden. Dien God, Die hemel en aarde geschapen heeft; stel je vertrouwen op Christus; hebt elkander lief; wees medelijdend jegens allen; en doe wel aan allen, niet alleen in woord, maar ook in daad (Boek III, cp 66).

Appendix C

Uittreksels uit een brief geschreven in het jaar 177 na Christus

Bewaard door Eusebius ("*Eccles. Geschiedenis*", Boek V, Hst. I, II, III en IV)

"De dienaren van Christus, verblijvend in Lyon en Vienne in Gallië, aan de broeders in Azië en Phrygië, die hetzelfde geloof en dezelfde hoop met ons delen, vrede en genade en heerlijkheid van God de Vader en Christus Jezus, onze Heere."

Wij kunnen geen woorden vinden om de zwaarte van de beproeving, de reikwijdte van de waanzin der heidenen gericht tegen de heiligen en het lijden dat de martelaren in dit land verdragen, te beschrijven. Hun vijandigheid sloeg meteen al in volle hevigheid toe en gaf ons daarmee alvast een voorproefje van de ongeremde acties die ons daarna nog te wachten stonden. En ja, werkelijk alle middelen en mogelijkheden werden aangegrepen om ons uit huizen, badhuizen en van markten te weren en alles wat maar iets met ons te maken kon hebben, werd overal verboden verklaard.

Maar de genade Gods was strijdende voor ons en beschermde de zwakkeren, terwijl zij, die pilaren geacht werden, bereid werden gemaakt en in staat waren om met veel geduld het volle gewicht van het tegen hen gerichte vijandelijke geweld te verdragen. Zij, die hiermee het meest in aanraking kwamen, ondergingen elke denkbare vorm van vernedering en marteling. Maar zij hebben dat, wat zich groot voordeed, als niets geacht en zijn haastig tot Christus gegaan. Daarmee aan ons tonend dat het lijden van deze tegenwoordige eeuw werkelijk niet opweegt tegen de heerlijkheid die aan ons zal geopenbaard worden. Eerst verdroegen zij edelmoedig het kwaad dat hen door het volk werd aangedaan. Schelden en slagen, plundering en beroving, steniging en gevangenzetting en alles wat een woest volk nog meer kan bedenken om haar vijand kwaad aan te doen. Daarna werden zij voor het forum gebracht en nadat zij in aanwezigheid van de menigte door het tribunaal en de autoriteiten van de stad verhoord waren, werden zij opgesloten in de gevangenis tot de komst van de gouverneur. Daarna werden zij voor hem gebracht om geoordeeld te worden en moesten elke vorm van wreedheid tegen zich verdragen.

Vettius Epagathus, één van de broeders, die overvloeiend was in liefde tot God en de mensen en wiens levenswijze en woorden opvielen, hoewel hij nog erg jong was, deelde in dit getuigenis met de ouderling Zacharias. Hiervóór had hij de geboden des Heeren bewaard en gewandeld in alle rechtvaardigheid des Heeren, onbeschuldiglijk. Bereidwillig de mensen dienende, vurig van Geest en gedreven door zijn bezieling voor God. Zijn edelmoedige karakter kon het onrechtvaardige oordeel dat tegen de onzen uitgesproken werd niet verdragen. Hij gaf uiting aan zijn ongenoegen en diende een verzoek in om gehoord te worden, opdat hij zijn broederen zou kunnen verdedigen. Hij waagde het te beweren dat wij in niets verschillen van, en even vroom zijn als alle andere godsdienstigen. Hierop sprong het tribunaal op en schreeuwde tegen hem, hoewel hij een vooraanstaand man was. De gouverneur ging niet in op zijn zo terecht gemaakte opmerking, maar vroeg alleen of hij soms ook een Christen was. Hierop getuigde hij met een zo duidelijk mogelijke stem van zijn geloof. Daarna werd ook hij toegevoegd aan het getal der martelaren en hij werd in het openbaar uitgescholden voor "verdediger van de Christenen". Maar hij had een paracleet (advocaat) bij zich, namelijk de Heilige Geest Zelf, waarvan hij, door zijn van liefde overvloeiend hart, blijk gaf. Hij stelde zijn leven voor zijn broederen en ontving glorie door hen te verdedigen. Hij was waarlijk een volgeling van Christus en hij volgde het Lam Gods waar Hij ook heenging.

Daarna werden de anderen apart gezet en het zou niet lang duren of de eerste martelaren zouden blijmoedig hun lijden ondergaan. Verheugd dat zij hun loopbaan met het getuigenis van martelaarschap ten einde mochten brengen. Zij leken werkelijk te onvoorbereid en te onervaren en te zwak om in staat te zijn deze intense beproeving te kunnen verdragen. Van hen werden er eerst tien weggehaald en dit veroorzaakte bij de overige broeders grote zorg en erg veel verdriet en het geloofsvuur doofde enigermate bij degenen die nog niet meegenomen werden. Zij bleven echter trouw degenen die gemarteld werden bijstaan en lieten hen niet in de steek, hoewel zij menigerlei verzoeking moesten verdragen. Toch werden wij allen erg bang, daar wij onzeker waren of wij onze belijdenis vast zouden kunnen houden. Waarlijk, wij vreesden niet voor de toegebrachte martelingen, maar voor het resultaat. Wij beefden of wij niet afvallig zouden worden.

Van dag tot dag werden degenen, die waardig geacht werden de plaats van de gestorven martelaren in te nemen, opgepakt. Zodat alle vurige gelovigen van de twee gemeenten, en ook degenen door wiens arbeid deze gemeenten waren ontstaan, op den duur opgehaald waren. Nadat de gou-

verneur had toegestaan dat er een algemene drijfjacht op ons gehouden zou worden, werden sommige heidense slaven, die toebehoorden aan onze broederen, ook gegrepen. Opgestookt door satan, bang voor de martelingen die zij de heiligen zagen ondergaan en opgehitst door de hen bewakende soldaten, beschuldigden zij ons van het slachten en eten van kinderen en van incest. Van misdaden waarover wij zelfs niet mogen spreken of eraan denken. Ja, zelfs van misdaden zo gruwelijk, dat ze, denk ik, door mensen nog nooit begaan zijn. Deze aantijgingen werden wijd verspreid onder het volk dat ons al zo ruw behandelde. En, zo er enigen waren die zich nog enigermate inhielden omdat zij met ons meevoelden, nu werden hun woede en hun wreedheid naar een hoogtepunt gedreven. Toen werden de woorden van onze Heer bewaarheid, toen Hij zei: "de dag zal komen dat ieder die julie doodslaat, denkt dat hij daarmee God een dienst bewijst".

Hierna moesten de heiligen onbeschrijflijke martelingen verdragen. Satan stelde alles in het werk, opdat er maar enige godslastering over hun lippen zou komen. De gebundelde krankzinnigheid van de massa, de gouverneur en de soldaten raasde tegen de diaken van Vienne en tegen Maturus, nog maar een jonggelovige, maar een ware geloofsheld. Ook tegen Attalus, een inwoner van Pergamus, die een pilaar en vastigheid der waarheid in de gemeente aldaar was. Tegen Blandina ook, in wie Christus duidelijk had laten zien dat dingen die voor mensen minderwaardig, misvormd en verachtelijk zijn, voor Hem, op grond van vertrouwen op God, zeer grote waarde hebben. Dit werd duidelijk en krachtig aangetoond, hoewel het geen uiterlijke verschijning had. Wij allen beefden van angst. Ook haar aardse meesteres, die zelf een door beproeving geteisterde martelares was. Ze was bang dat zij door de zwakheid van haar vlees niet in staat zou zijn om haar geloof te behouden. Maar Blandina was vervuld met kracht. Zoveel kracht, dat haar beulen, die elkaar hielpen en aflostten van de ochtend tot de avond, moesten erkennen dat zij zich gewonnen gaven. Omdat zij geen marteling meer konden bedenken die zij al niet aan haar hadden toegebracht. Zij waren verbaasd dat zij bleef ademhalen nadat haar hele lichaam uit elkaar getrokken en doorstoken was. Zij erkenden dat één van de door haar ondergane martelingen alleen, al genoeg geweest zou zijn om haar leven te vernietigen. Laat staan de hoeveelheid ondragelijk lijden die zij te verduren had gekregen. Deze gezegende geloofsheldin vernieuwde als een edel strijder haar kracht door haar eigen getuigenis. Door het steeds herhalen van: "Ik ben een Christinne en wij doen niemand kwaad" kreeg zij rust, verkwikking en verzachting van de pijnen.

Ook Sanctus wederstond de verschillende door hen bedachte martelingen met een edelmoedigheid die alle menselijke krachten te boven gaat. De beulen dachten door de aanhoudendheid en het opvoeren in hevigheid van de martelingen, dat zij iets uit hem te horen zouden kunnen krijgen, wat hij niet wilde zeggen. Maar hij weerstond hen met zoveel vastbeslotenheid dat hij zelfs niet eens zijn naam vertelde, noch zijn nationaliteit. Ook vertelde hij niet uit welke stad hij afkomstig was, of hij een slaaf of een vrije was, maar hij antwoordde in het Latijn op al hun vragen met: "Ik ben een Christen." Want dit geloofde hij meer dan zijn eigen naam, zijn stad of zijn afkomst, ja boven alle dingen. De heidenen kregen niets anders van hem te horen.

Hierdoor ontstond er een wedijver tussen de beulen en de gouverneur in het bedenken van martelingen voor hem. Toen zij ten slotte niets anders meer konden bedenken, bevestigden zij gloeiend hete platen koper op zijn meest kwetsbare lichaamsdelen. Maar hij bleef ongebroken en onverstoort, vast in zijn geloof, verkwikt en versterkt door de hemelse fontein van Levend Water die uit Christus voortvloeit. Zijn lichaam zelf was evenwel bewijs genoeg van zijn lijden, want leek één grote wond te zijn geworden. Gemangeld en gescheurd en verfrommeld, leek het op het eerste gezicht helemaal niet meer op een menselijk lichaam. De lijdende Christus in hem echter deed wonderen en overwon de tegenstander. Voor de rest van ons gaf Hij een voorbeeld van hoe er niets angstaanjagend is, waar de liefde van de Vader woont, en hoe er niets pijnlijk is, waar de glorie van Christus overwint. De bandeloze beulen martelden hem de volgende dag opnieuw. Zij veronderstelden dat als zij dezelfde martelingen weer toepasten op de gezwollen en ontstoken wonden, waarop hij nog geen aanraking van een hand kon verdragen, zij hem klein zouden krijgen. Mocht hij sterven tijdens de martelingen, dan zou hij voor de rest van ons een angstaanjagend voorbeeld zijn. Dit liep evenwel geheel anders, want buiten elke menselijke verwachting in, herstelde zijn lichaam zich en stond tijdens de vervolgens toegebrachte martelingen op. De vorm van het lichaam kwam terug en ook het gebruik van de ledematen. Deze tweede marteling werd, door de genade Gods, niet zijn einde, maar zijn herstel.

De duivel bracht ook een zekere Biblias ter executie, die één was van degenen die het geloof hadden afgezworen. De duivel dacht dat hij haar al in zijn macht had en hoopte dat hij haar verdoeming nog zwaarder zou kunnen maken met door haar geuite godslasteringen. De duivel hield haar voor zwak en angstig en gemakkelijk te overwinnen, waardoor zij ons van

nog meer zou beschuldigen. Maar temidden van de martelingen kreeg zij berouw en bekeerde zich. Alsof zij uit een diepe slaap ontwaakte, zag zij in de voor zich liggende martelingen een stukje van de eeuwige foltering der hel. Daarom sprak zij de godslasteraars tegen. "Hoe", sprak zij, "zouden dezen kinderen kunnen opeten, waar zij het zelfs niet toestaan het bloed van stomme beesten in de mond te nemen?". Hierna beledigde zij dat zij een Christinne was en werd zij aan het getal der martelaren toegevoegd.

Toen alle martelingen van de overheersers werden overwonnen door het geduld en het vertrouwen op Christus van de martelaren, bedacht de duivel andere plannen. Daaronder was het opsluiten in donkere, uiterst naargeestige gevangenschappen, de voeten uitgerekt in het blok en andere folteringen die verbolgen dienaars van het kwaad, onder invloed van satan zelf, gewoon zijn toe te passen op hun gevangenen. Velen van hen stikten daardoor in hun gevangenis. Zovelen namelijk, als de Heer ertoe gezet had om te vertrekken en om Zijn macht te tonen. Sommigen van hen werden echt zo erg gemarteld, dat het leek alsof zij het nooit zouden kunnen overleven, ook al zouden daarna alle middelen voor hun herstel aangewend worden. En hoewel zij direct erna opgesloten waren in de gevangenis, afgesneden van elke menselijke hulp, werden zij door de Heer versterkt en gevuld met Zijn kracht. Zowel naar lichaam als naar geest, waardoor zij zelfs anderen konden bemoedigen en aansporen. Alleen jonggelovigen en degenen die slechts kortgeleden opgepakt waren, en wier lichamen nog niet door beproeving geoefend waren, konden deze verdrukking en opsluiting niet verdragen en stierven in hun gevangenis.

De gezegende Pothinus, die trouw zijn diensten als voorganger in Lyon had vervuld en die zijn negentigste levensjaar al gepasseerd was, was geestelijk vol vuur, hoewel lichamen erg zwak. In die dagen haalde hij nauwelijks nog adem van zwakte. Hij begeerde zo zeer de marteldood te sterven dat hij zijn laatste krachten verzamelde, de aandacht tot zich trok en zodoende voor het tribunaal gesleept werd. Hoewel zijn lichaam het bijna begaf, deels door leeftijd en deels door ziekte, wilde hij zichzelf zo lang mogelijk in leven houden, zodat Christus in hem zou overwinnen. Nadat de soldaten hem naar het tribunaal hadden gebracht, waarbij hij door overheidspersonen begeleid werd alsof hij Christus Zelf was en de meute hem de huid vol schold, gaf hij daar een zeer edelmoedig getuigenis. Toen de gouverneur hem verhoorde en de vraag stelde Wie die God van de Christenen nu eigenlijk is, antwoordde hij: "Als gij Hem waardig zijt, zult gij Hem kennen". Hierna werd hij genadeloos weggesleept en zwaar gezeseld. De mensen die het dichtst

bij hem in de buurt stonden, probeerden hem op alle mogelijke manieren met hun handen en voeten te verwonden en toonden in 't geheel geen respect voor zijn leeftijd. Zij die verderaf stonden, gooiden naar hem met alles wat zij maar in handen konden krijgen. Men dacht zelfs dat het een grote zonde en godslasterlijk zou zijn, als hun furie tegen hem tekort zou schieten. Zij geloofden dat hun eigen goden dan wraak op hen zouden nemen. Hij werd hierna zonder uitstel in de gevangenis gegooid, waar hij na twee dagen stierf.

Daarna werd een geweldige ingreep van God openbaar en de grenzeloze genade van Christus werd duidelijk zichtbaar, want er gebeurde iets wat bij de broeders niet was opgekomen. Maar daarom lag dat zeker nog niet buiten de macht van Christus. Al degenen die bij de eerste razzia uit angst hun geloof hadden geloochend, werden eveneens gevangen gezet en deelden in het lijden van de rest. Hun loochening kon hen niet meer baten en zij werden zonder aanklacht gevangen genomen, op grond van wat zij eens geweest waren. Zij werden tenslotte als moordenaars opgesloten en werden twee keer zo hard gestraft als de rest van de Christenen. Deze laatsten echter werden verkwikt door vreugde over hun eigen martelaarschap, door de hoop der beloften, door de liefde van Christus en van de Heilige Geest en van de Vader; de eersten werden juist nog extra gefolterd door hun kwade geweten. Toen allen werden voorgeleid, werd het verschil in gedrag wel heel duidelijk. De laatstgenoemden verschenen blijmoedig, met in hun gelaatsuitdrukking gemengde gevoelens van trots en liefde. Hun boeien hadden meer weg van adellijke juwelen die gedragen worden door een bruid die voor haar man versierd is. Ze waren doordrenkt met de goede geur van Christus en sommige mensen dachten zelfs dat zij gezalfd waren met kostelijke parfums. De anderen verschenen echter met neergeslagen ogen, afgewezen, zeer bedroefd en beladen met schaamte en werden daarenboven ook nog door de heidenen uitgescholden voor minderwaardigen, lafaards en moordenaars. Zij hadden niets meer gemeen met de eerbiedwaardige, heerlijke en levengevende naam "Christenen". De overige gelovigen die dit resultaat aanschouwden, waren daardoor des te meer vastbesloten om, zodra zij werden opgepakt, van hun geloof te getuigen en geen enkele door de duivel ingegeven gedachte toe te laten.

Na al deze dingen werden de folteringen tenslotte verdeeld in velerlei soort en aldus vlochten de martelaren gezamenlijk een veelkleurige, met allerlei bloemen getooide kroon, die zij aanboden aan de Vader. Het is heel terecht dat deze strijders, die zoveel verschillende beproevingen hadden doorstaan

en daarin glorieus overwonnen hadden, de kroon der onsterfelijkheid konden wegdragen. Maturus, Sanctus, Blandina en Attalus werden gebracht naar het amfitheater om voor de wilde dieren gegooid te worden. Een feest van heidense onmenselijkheid, waarvoor een dag werd afgekondigd waarop speciaal onze mensen tegen de wilde dieren moesten vechten.

Maturus en Sanctus doorstonden wederom alle folteringen in het amfitheater, alsof zij daarvoor nog helemaal niets te lijden hadden gehad. Of liever: als strijders die bij alle daaraan voorafgaande beproevingen hun tegenstanders hadden overwonnen en nu nog alleen voor de hoofdprijs streden. Zij doorstonden wederom de slagen van geselingen, het sleuren en scheuren van de wilde beesten en alles wat het krankzinnige publiek verder nog kon bedenken. Ten laatste de ijzeren stoel, waarop hun lichamen werden geroosterd, terwijl de stank van hun eigen schroeiende vlees in hun neus opsteeg om hen te kwellen. En nog wisten hun folteraars niet van ophouden, maar ontstaken eerder in grote woede en waren vastbesloten om hun volharding te breken. Maar zij konden niets anders ontlokken aan Sanctus dan het getuigenis dat hij vanaf het begin gegeven had. Deze twee dan, nadat zij gedurende dit conflict zo lang in leven waren gebleven, werden uiteindelijk afgeslacht. Nadat zij eerst voor het oog van de wereld tot kijkspel waren gemaakt, in plaats van de gebruikelijke gevechten tussen gladiatoren.

Blandina werd aan een paal gehangen en als voedsel blootgesteld aan de aanvallen van wilde beesten. Doordat het erop leek alsof zij aan een kruis hing, en met haar ernstige gebeden, inspireerde zij juist de andere strijders met een grote bezieling. Want zij zagen haar strijd. Zij zagen met hun geestesoog in deze zuster, Hem, Die voor hen gekruisigd was. Die beloofd had dat ieder die om Zijn Naam zou lijden, zich voor eeuwig zou kunnen verheugen in de gemeenschap met de Levende God. Toen geen van de wilde dieren haar wilde aanraken, werd zij van de paal afgehaald en weer naar de gevangenis gebracht. Zij werd bewaard voor een andere beproeving, waarmee zij, nadat zij de overwinning in zovele gevechten behaald had, de vernedering van de sluwe slang onherroepelijk zou maken. Hoewel klein en zwak en veracht, was zij bekleed met de machtige en onoverwinnelijke strijder Christus Jezus. Zij bemoedigde haar broederen en overwon op deze wijze de vijand in vele gevechten en behaalde de onverwelkelijke kroon.

Het volk schreeuwde luidkeels om Attalus, want hij was een vooraanstaand man. Hij kwam met opgeheven hoofd de arena in. Hij was er van overtuigd dat hij geen kwaad gedaan had en dat hij een eerlijk en Christelijk leven

had geleid en onder ons altijd alleen de waarheid had gesproken. Terwijl hij de arena rondgeleid werd met een bord voor zich waarop in het Latijn geschreven stond "Dit is Attalus, de Christen" en het volk tegen hem werd opgehitst, vernam de gouverneur dat hij een Romeins burger was. Deze beval daarom dat hij weer in de gevangenis zou worden opgesloten bij de rest van hen, over wie hij naar Ceasar een brief geschreven had en waarop hij nog antwoord verwachtte. Dit verkregen uitstel was geenszins ijdel of vruchteloos voor de gevangenen, want door hun geduldige volhardendheid betoonden zij de grenzeloze genade van Christus. Want door hen, die zo lang nog in leven gebleven waren, kwamen doden tot leven. Deze martelaren waren tot zegen voor hen, die géén martelaren waren (d.i. voor de afvalligen). De Heilige Moeder (d.i. de Kerk) verheugde zich zeer, omdat degenen die zij voor dood had gehouden, zij weer als levenden tot zich kon nemen. Want door dezen werd het grootste deel van de afvalligen weer op het juiste spoor gebracht. Zij werden opnieuw vruchtbaar, ontvingen nieuwe levenskracht en leerden hoe zij getuigenis konden afleggen. Nu levend gemaakt en versterkt in geloof traden zij voor de rechtbank om nogmaals door de gouverneur verhoord te worden. En God, Die niet de dood zoekt van de zondaar, maar die allen nodigt tot bekering, zag liefdevol op hen neer. Want Caesar had geschreven dat zij onthoofd moesten worden. Maar zij, die het geloof af zouden zweren, moesten worden vrijgelaten bij aanvang van een publieke feestdag die in die contreien gehouden werd en die door een grote massa mensen uit vele landen bezocht werd.

Op die dag liet de gouverneur de martelaren weer voor de rechtbank brengen om zodoende van hen een bijzonder spektakel te maken. Hij ondervroeg hen weer en degenen die het Romeins burgerschap hadden liet hij onthoofden. De rest gooide hij voor de wilde beesten. Christus werd op het hoogst verheerlijkt in hen, die Hem eerst geloochend hadden en die toen, tegen alle verwachting van de heidenen in, getuigden van hun geloof in Hem. Daarom liet de gouverneur hen nog een keer apart ondervragen en deed alsof hij op het punt stond om hen vrij te laten. Maar toen zij opnieuw van hun geloof getuigden, werden ook zij aan het getal der martelaren toegevoegd. Zij echter, die nooit enig spoor van geloof gekend hadden, noch ooit een glimp hadden opgevangen van het witte kleed, noch een spatje eerbied voor God hadden, ontvingen die eer niet. Deze zonen des verderfs vervloekten "De Weg" en werden afvallig. De rest werd evenwel toegevoegd aan de Gemeente, waaronder ook Alexander, een uit Phrygië afkomstige arts. Deze had vele jaren doorgebracht in Gallië, waar hij bekend stond om zijn liefde voor God, zijn vrijmoedigheid in het spreken over de Waarheid en

omdat hij rijk gezegend was met apostolische genade. Hij verscheen voor het tribunaal en moedigde de anderen aan om de Waarheid vast te houden en te belijden. Hij deed hierbij tekenen die door de omstanders gezien werden alsof hij in barensnood verkeerde. De meute, die toch al vol ergernis constateerde dat velen, die bij aanvang hun geloof hadden afgezworen, nu weer vrijuit van hun geloof getuigden, werd woedend op deze Alexander. Zij zag hem als de oorzaak hiervan. Toen de gouverneur bij hem aandrong en hem ondervroeg wie hij was, antwoordde hij alleen dat hij een Christen was. De gouverneur ontstak in grote woede en veroordeelde hem tot de wilde beesten. Zo trad hij de volgende dag samen met Attalus in de arena. Want om het volk te behagen wierp de gouverneur Attalus voor de tweede maal voor de wilde beesten. Nadat zij alle kwellingen, die als strafmaatregel in het amfitheater gehanteerd werden, en heel deze zware strijd hadden doorstaan, werden ook zij ten slotte vermoord.

Wat Alexander betreft, hij kreunde of steunde niet en gaf geen kik, maar leefde met zijn hele hart in gemeenschap met de Levende God. Attalus sprak, toen hij op de ijzeren stoel zat, terwijl de rook van zijn eigen roostende lichaam om hem heen opsteeg, in het Latijn tot de menigte: "Zie, wat jullie doen is het verslinden mensen. Wij echter, wij verslinden niemand, noch doen enig ander kwaad." Toen hem naar de Naam van God werd gevraagd, antwoordde hij, dat God geen menselijke naam draagt.

Aan het eind van het spektakel der gladiatoren werd Blandina weer in de arena gebracht, samen met Ponticus, een jongeman van ongeveer vijftien jaar oud. Zij waren elke dag al in de arena gebracht, opdat zij de kwellingen van de andere martelaren zouden aanzien. Men probeerde hen met geweld ertoe te brengen om bij de afgoden te zweren, maar zij bleven sterk en ontkenen dat dit goden zijn. Hierdoor werd de menigte zo buiten zinnen van kwaadheid dat zij geen enkel medelijden meer opbracht voor de jongen, noch voor het vrouwelijk geslacht van Blandina. Zij werden onderworpen aan elke gruwelijke marteling en kregen het volle scala van kwellingen over zich heen, waarbij zij er constant toe werden aangezet om Christus te vervloeken. Het lukte niet hen daartoe te dwingen. Ponticus werd, ten aanschouwe van de hele heidense bende, door zijn oudere zuster zo bemoedigd en versterkt, dat zelfs hij alle martelingen moedig doorstond en zijn leven opofferde.

Ten slotte volgde als laatste van allen de gezegende Blandina hen ook zelf na. Als een nobel moeder, nadat zij al haar kinderen de moed had gegeven om onoverwinnelijke strijders van de grote Koning te zijn. Nadat zij de voet-

stappen van die kinderen nogmaals gedrukt had en hun strijd ook gestreden had, volgde zij hen weldra met vreugde en overgave na. Alsof zij op weg was naar een prachtig huwelijksfeest, in plaats van naar de arena om door wilde dieren verscheurd te worden. Zij werd, na alle al ondergane vernederingen, na de wilde beesten, na het roosteren op de ijzeren stoel, ten laatste in een net gewikkeld en voor een razende stier geworpen. Nadat zij door dit beest uitgebreid heen en weer geslingerd was en zij zich van niets anders meer bewust was, dan van haar vaste hoop, haar vertrouwen, haar geloof en haar gemeenschap met Christus, werd ook zij omgebracht. Zelfs de heidenen moesten erkennen dat er ook onder hen nooit een vrouw geweest was, die zoveel en zulke erge folteringen doorstaan had als deze.

Maar ook toen was hun waanzin en wreedheid tegen de heiligen nog niet bevredigd. Omdat zij opgehitst werden door het monster satan zelf, was de woede van deze barbaren niet snel gestild. Daarom richtte hun boosheid zich nu op een speciale en nieuwe wijze tegen de lichamen der martelaren. Niet in verlegenheid gebracht door de volhardendheid en de overwinning van de martelaren, vervielen zij tot dierlijke redeloosheid. De woede van zowel gouverneur, als volk richtte zich als een verscheurend dier eens te meer met grote vijandigheid tegen ons; zodat de Schrift vervuld werd: "die onrecht doet, dat hij nog onrecht doe; en die rechtvaardig is, dat hij nog gerechtvaardigd worde". (Openbaring 22 : 11)

Want degenen, die in de gevangenis door verstikking om het leven waren gekomen, werden voor de honden geworpen en angstvallig bewaakt, zodat wij geen kans zouden krijgen om er ook maar één te begraven. De resten van degenen die door de wilde dieren en het vuur waren gestorven, werden, toegetakeld en verschroeid, op een hoop gegooid. De hoofden van de anderen werden bij hun rompen gelegd en dit alles werd vele dagen achtereen met militaire discipline bewaakt, om te voorkomen dat wij hen zouden begraven. Sommigen waren nog steeds zo razend dat zij hun tanden knarsten en probeerden om nog zwaardere straffen voor ons te bedenken. Anderen daarentegen lachten en verheerlijkten hun afgoden en dankten hen voor het straffen van de martelaren. Weer anderen waren meer gematigd en leken enigszins met ons mee te voelen en maakten verwijten, zoals: "Waar is dan hun God, en wat voor voordeel heeft dat geloof, dat zij meer liefhadden dan hun eigen leven, hen dan nu opgeleverd?" Dat was het commentaar dat door de heidenen geleverd werd, terwijl onder onze eigen broeders grote beroering ontstond, omdat wij niet de vrijheid hadden om de lichamen aan de aarde toe te vertrouwen. De nacht kon ons geen hulp

bieden, noch had geld enige overtuigingskracht. Ook ons pleiten en onze smeekbeden konden hen niet vermurwen, maar zij bewaakten de lichamen op alle mogelijke manieren. Alsof ze er grote winst bij konden behalen als deze niet begraven zouden worden.

Nadat de lichamen van de martelaren op elke mogelijke manier mishandeld waren geworden, en zes dagen lang in de open lucht tentoon waren gesteld, werden zij ten laatste verbrand, door deze barbaren tot as gemaakt en ten slotte in de daar in de buurt stromende Rhône gestrooid. Opdat er van hen geen spoor meer aan land zou kunnen komen. Zij deden dit met zoveel toewijding, dat het leek alsof zij daarmee God zouden kunnen overwinnen en de wedergeboorte van de martelaren ongedaan konden maken. "Zodat", zeiden zij, "zij geen enkele hoop meer kunnen hebben op een wederopstanding. Die hoop is immers de reden dat zij deze nieuwe godsdienst hebben geïntroduceerd? Waarvoor zij bereid zijn zelfs de meest vreselijke straffen te verdragen en de dood met blijdschap tegemoet te treden? We zullen eens zien of ze zullen opstaan en of hun God machtig genoeg is om hen te helpen en hen uit onze handen te redden."

Dit waren de gebeurtenissen die de Kerk van Christus overkwamen onder bovengenoemde keizer, waardoor het niet zo moeilijk is om de gang van zaken in de overige provincies te vermoeden. Het is misschien goed om hier aan dit verslag nog enkele uittreksels uit dezelfde brief toe te voegen, waarin met de hierna volgende woorden over de zelfbeheersing en weldadigheid van genoemde martelaren gesproken wordt:

Zij waren zo gedreven om Christus na te volgen, "Die, in de gestaltenis Gods zijnde, geen roof geacht heeft Gode evengelijk te zijn", dat, hoewel zij deze eer verdienden, zij zichzelf toch geen martelaren vonden. Zij gebruikten deze benaming niet voor zichzelf. Hoewel zij getuigenis gegeven hadden, daar zij niet één of twee keer, maar vele keren martelingen verdroegen. Voor de wilde beesten gegooid en weer teruggebracht naar de gevangenis. Brandplekken, wonden en blessures over hun hele lichaam. Als één van ons in een brief of in een gesprek hen martelaren noemde, werden wij door hen ernstig terechtgewezen. Want de titel "martelaar" ("getuige") verwezen zij eerbiedig aan Christus, de ware en getrouwe Martelaar (Getuige), de Eerstgeborene uit de dood, de Vorst van het Goddelijke Leven. Zij wezen ons op de martelaren die al naar huis gegaan waren en zeiden: "Zij zijn martelaren, die Christus waardig heeft geacht om hen tijdens hun getuigenis naar huis te halen. Waarmee Hij hun martelaarschap (getuigenis) heeft

bezegeld. Wij zijn slechts gewone en eenvoudige gelovigen." Zij smeekten de broederen in tranen, dat er voor hen onophoudelijk gebeden geofferd zouden worden, opdat zij tot de volmaaktheid zouden worden gebracht. Zij lieten met hun daden de ware kracht van het martelaarschap zien. Vrijmoedig en openlijk getuigend tegenover iedereen. Hun edelmoedige verdraagzaamheid en moedige onverschrokkenheid demonstrerend. Maar met de titel martelaar (getuige) wilden zij door de broederen niet aangesproken worden, uit eerbied voor God... Zij vernederden zich onder de krachtige hand Gods, waardoor zij nu uitermate verhoogd zijn geworden.

Zij verdedigden een ieder, en beschuldigden niemand. Zij spraken goed over allen, en veroordeelden niemand. Zij baden voor degenen die hen zo vijandig behandelden. Zoals Stefanus, de volmaakte getuige. "Heer, reken het hun niet toe". Indien hij dan bad voor degenen die hem stenigden, hoeveel te meer voor de broederen! ...

Dit was hun grootste strijd met hem (de duivel): dat het beest, stikkend en smorend door de oprechtheid van hun liefde, gedwongen zou worden om weer aan het leven terug te geven (uit te braken), wie hij dacht al verteerd te hebben. Want zij matigden zich geen enkele superioriteit aan tegenover de afvalligen. Met dat, waarin zijzelf overvloed hadden, vulden zij juist met moederlijk mededogen de tekorten van deze nooddruftigen aan, overvloeiende van gebed voor hen bij de Vader. Zij smeekten om leven en Hij gaf het hen en zij deelden dat met hun naasten. Voor God als overwinnaars over alle dingen uit de strijd te voorschijn komend. Vredezoekers, de vrede najagend, gingen zij met vrede huiswaarts tot God. Zij veroorzaakten hun moeder (de Kerk) geen verdriet, noch gaven zij de broeders aanleiding tot enige wanklank of tweedracht, meer eerder tot vreugde en vrede, eenheid en liefde. Dat dit verslag over de liefde van deze gezegenden voor hun afgevalen broederen, een gunstige uitwerking moge hebben op de onmenselijke en ongenadige gezindheid van degenen die, na alles wat er gebeurd was, nog steeds meedogenloos optraden tegen de leden van Christus.

(Dezelfde brief over de hierboven genoemde martelaren bevat ook nog een verhandeling die het waard is om te vertellen. Niemand kan het betreuren als dit aan het oog van de lezers wordt voorgelegd. Dit gedeelte luidt als volgt):

Eén van deze martelaren, ene Alcibiades, die een hard en moeilijk leven geleid had, at geen normaal voedsel, maar leefde op brood en water. Nadat

hij in de gevangenis geworpen was, probeerde hij deze manier van leven vol te houden. Het kwam, na de eerste confrontatie met hun beulen in het amfitheater, ter ore van Attalus dat Alcibiades zich tegen God verzette. Hij wilde geen gebruik maken van de door God aan de mens beschikbaar gestelde dieren. Hierdoor was hij aanstootgevend voor anderen. Alcibiades gehoorzaamde daarom, en nam in het vervolg alle voedsel tot zich, dankende God. Zij kenden de Goddelijke genade en de Heilige Geest was hun Raadsman.

Maar genoeg hierover. Toen nu Montanus en Alcibiades en Theodotus uit Phrygië in achting begonnen te stijgen, omdat zij vele gaven hadden ontvangen (zoals er in die dagen door de genade Gods nog vele andere geweldige krachten zich openbaar maakten in de gemeenten), verspreidden zij de gedachte dat zij de gave van profetie ontvangen hadden. Als gevolg hiervan ontstond rondom hen hierover onenigheid. De broeders in Gallië toonden eens te meer hun vrome en juiste inzicht dit aangaande en maakten verscheidene brieven van hun gestorven martelaren openbaar. Deze waren geschreven terwijl zij in de gevangenis zaten en geadresseerd aan de broeders in Azië en in Phrygië. En niet alleen aan hen, maar ook aan Eleutherus, die toen bisschop van Rome was en zij pleitten op die manier, bij wijze van spreken, voor het bewaren van de vrede in de gemeenten.

Deze martelaren prezen Irenaeus, toen oudste van de gemeente in Lyon, aan bij de hiervoor genoemde bisschop van Rome, waarbij zij overvloedig voor hem getuigden. Zoals de volgende uittreksels laten zien:

"Wij bidden en hopen, Vader Eleutherus, dat u zich altijd en overal in God zult kunnen verheugen. Wij hebben aan onze broeder en metgezel Irenaeus gevraagd, om u deze brief te bezorgen, en wij dringen er bij u op aan om hem te aanvaarden als een gedreven en door ons zeer gewaardeerde volgeling van het Testament (verbond) van Christus. Wij bevelen hem bijzonder bij u aan als één van de meest vooraanstaande voorgangers van de Kerk. Want de stad waar hij zijn arbeid verricht, is tot een getuigenis van zijn rechtschapenheid."

Waarom zouden wij hier de lijst, aan ons bekendgemaakt in bovengenoemde brieven, overschrijven? Martelaren, waarvan sommigen de volmaaktheid bereikten door onthoofding, sommigen doordat zij door wilde dieren werden verslonden, terwijl anderen in de gevangenis insliepen. Waarom overnieuw het aantal gelovigen die het overleefden vermelden? Wie het

allemaal precies wil weten, kan heel gemakkelijk een compleet overzicht krijgen door zelf deze brieven te lezen, die, zoals ik al zei, opgenomen zijn in onze verzameling over de martelaren.

Dit zijn de gebeurtenissen die plaatsvonden onder Antonius.

Appendix D

De eerste concilies in Gallië anno 177-197

"Concilia Lugdunensis: Irenaei
"Synodus divina et sancta provincialis,
dudodecim episcoporum, collecta
Lugduni metropoli Galliae, ad
Rhodanum flumen, ab Irenaeo
sancto martyre, ejusdem urbis
episcopo, contra praescriptos haereticos."

"Concilia Lugdunensis: Irenaei
"Synodus divina et sacra provincialis
collecta Lugduni Galliae ab Irenaeo
sanctissimo ibidem episcopo,
aliisque tredecim episcopis: ...
quae similiter de divino mystico
pascha constituit."

("Mansi" deel i, pp. 723, 726)

± het jaar onzes Heeren 190

Het volgende is een gedeelte uit een brief van Irenaeus, bisschop van Lyon, (bewaard door Eusebius in zijn *Ecclesiastical History*, bk. v, hst. 24) aan Victor, bisschop van Rome:

"Een brief... van de kerken van Gallië die worden voorgegaan door Irenaeus" (*E.H.*, bk. v, hst. 23) waarin Irenaeus "als voorganger en uit naam van alle broederen in geheel Gallië, de plicht tot de viering van het geheimenis van de opstanding van onze Heer op alleen de dag des Heeren in stand houdt", en verdedigt dat de kerken in Gallië, "de traditie van deze zeer oude gewoonte altijd in acht hebben gehouden" (*E.H.*, bk. v, hst. 24).

± het jaar onzes Heeren 190

"Het dispuut gaat niet alleen over het houden van de dag, maar ook over het vasten. Want sommigen vinden dat zij één dag moeten vasten, anderen

twee dagen, weer anderen nog meer dagen, terwijl sommigen dit doen gedurende veertig dagen; zij rekenen de uren van de dag en de nachtelijke uren tot hun (vasten)dag. *Dit verschil onder de waarnemers (van het vasten) heeft niet zijn oorsprong in onze dagen, maar komt uit het verleden, uit de dagen van onze voorvaderen. Van wie sommigen, die waarschijnlijk niet erg accuraat waren in het houden ervan, dit aan het nageslacht hebben doorgegeven zoals het, uit onwetendheid of eigen voorkeur, in hun tijd ontstaan was.* Desalniettemin leefden zij allen in vrede met elkaar, dus laten ook wij de vrede bewaren. Want zodoende kan het verschil dat er bestaat in het houden van de vasten, de harmonie die er is in ons gezamenlijk geloof alleen maar bevestigen. En de presbyters die in de leiding van de kerk voorafgingen aan Soter, die gij heden als uw voorganger in aanzien houdt - ik spreek over Anicetus en Pius, Hyginus en Telesphorus en Sixtus - vastten zelf niet op deze manier en stonden het degenen die bij hen waren ook niet toe om dit te doen. Niettegenstaande dit, waren degenen die het feest (Pasen) niet op deze manier hielden vriendelijk gezind tegenover hen die uit een andere diocees kwamen, waar dit wel gedaan werd. Hoewel het houden ervan ervaren werd als een grote tegenstelling voor degenen die het hier niet mee eens waren.

Toen de gezegende Polycarpus in Rome verbleef, in de dagen van Anicetus, waren zij het dadelijk samen helemaal eens over deze zaak, omdat zij niet wilden dat er hierover ook maar enige strijd tussen hen zou ontstaan. Hoewel zij het over enkele andere dingen niet helemaal eens waren. Maar Anicetus kon Polycarpus er niet toe bewegen om zijn manier van viering van deze feestdag, waarover hij zelf met Johannes de discipel van onze Heer en met nog meer andere apostelen gesproken had, te veranderen. En ook kon Polycarpus Anicetus niet overtuigen om de viering te houden op zijn manier. Deze was ervan overtuigd dat hij de wijze moest handhaven van degenen die voor hem leiding hadden gegeven aan de kerk.

Hoewel de zaken er dus zo voorstonden, bleven zij vrienden van elkaar. Om hem eer te bewijzen droeg Anicetus de kerkelijke eucharistieviering over aan Polycarpus, zodat zij in vrede uit elkaar gingen en op die wijze de vrede in de gehele kerk handhaafden. Tussen degenen die deze gewoonte wel in stand hielden en degenen die dit niet deden."

(Zie hoe, in de cursieve passage, Irenaeus, die voor de grote vervolging in het jaar 177 samenwerkte met Pothinus, spreekt over voorgangers, die een bepaalde gewoonte al lang geleden, vanouds hadden doorgegeven.)

Appendix E

Anno Domini 199

Tertulianan, "Adversus Judaeos"

(*Patrologia Latina*, deel II, p. 610)

"In quem enim alium universae gentes crediderunt nisi in Christum qui jam venit? Cui enim et aliae gentes crediderunt "Parthi, Medi, Elamitae et qui habitant Mesopotamiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam, et incolentes Pontum, et Asiam et Pamphyliam, immorantes Aegyptum et regionem Africae quae est trans Cyrenem habitantes, Romanae et incolae: tunc et in Hierusalem Judaei (Act. II, 9, 10) et ceterae gentes: ut jam Getulorum varietates et Maurorum multi fines, Hispaniarum omnes termini, et Galliarum diversae nationes, et Britanorum inaccessa loca Romanis, Christo vero subdita et Sarmatarum et Dacorum et Germanorum et Scytharum et additarum multarum gentium et provinciarum et insularum multarum nobis ignotorum et quae enumerare minus prosumus? In quibus omnibus locis Christi nomen qui jam venit, regnat."

Tertullianus, Anno Domini 199¹

"Want in Wie hebben alle volkeren geloofd, dan in de Christus, Die alrede verschenen is?"

"In welke Naam hebben de verschillende natiën, Parthers en Méders, Elamieten, en de inwoners van Mesopotamië, Armenië, Phrygië, Cappadocië, de inwoners van Pontus, Azië en Pamfilië, de inwoners van Egypte, en de delen van Afrika die voorbij Cyréne liggen, ook Romeinen, Jodengenoten en Joden die in Jeruzalem verblijven, en nu ook andere natiën, zoals de volkeren in het gebied van Algerije, vele stammen der Moren, alle uithoeken van Spanje, de diverse volkeren der Galliërs, en *de woonplaatsen van de Britten, waarin de Romeinen niet kunnen doordringen*, hun vertrouwen gesteld, anders dan in de Naam van Christus? Zo ook het volk der Sauromatianen, de Dacianen en de Germanen, de Scythen en nog vele volkeren, provinciën en eilanden meer, die ons onbekend zijn en te veel om op te noemen. In al deze plaatsen regeert de (nu verschenen) Naam van Christus." (Eigen vertaling.)

1. *Life of Tertullianus, Patrologia Latina*, deel i.

Van Tertullianus (omstreeks het jaar 200)

"Aan de heersers over het Romeinse Rijk":

"Ons bestaan is pas gisteren begonnen en toch hebben wij alle plaatsen die jullie bezitten al bereikt. Steden, eilanden, burchten, dorpen, marktplaatsen, zelfs legerkampen, stammen, gezelschappen, paleis, senaat en forum. We hebben jullie niets anders overgelaten dan de tempels van jullie afgoden. Voor welke strijd, zelfs tegen een overmacht, zouden wij, die ons zo gewillig overgeven aan het zwaard, niet sterk genoeg, niet gedreven genoeg zijn, ware het niet dat ons geloof leert dat het beter is om gedood te worden, dan om te doden? Zelfs ongewapend, zonder oproer kraaiend vaandel, alleen door vijandigheid tegenover jullie en het aanblazen van kwaadwilligheid tegenover jullie, zouden wij deze strijd van jullie kunnen winnen. Want een menigte van mensen zou zich van jullie afkeren en zich terugtrekken in een uithoek van de wereld. Door de verwerping door zoveel burgers, hetzij hogeplaatst of laag, zou het keizerrijk onder schande bedolven worden. Wat meer is, door deze afwijzing zou er wraak geoefend kunnen worden. Zeker, jullie zouden versteld staan van de verlatenheid waarin jullie terecht zouden komen. Een alles overheersende stilte en een verdooving alsof de wereld was gestorven. Jullie zouden moeten zoeken naar onderdanen om over te heersen. Jullie zouden meer vijanden dan onderdanen blijken over te houden. Want op dit moment komt het door het ontelbare aantal Christenen dat het aantal van jullie vijanden zo klein is. Bijna alle inwoners van al jullie steden zijn volgelingen van Christus."

("Apologeticus" van Tertullianus, hst. 37)

Appendix F

Anno Domini 250-254

Uittreksel uit een letter van Cyprianus "aan zijn broeder paus Stefanus"

"Faustinus, onze collega in Lyon, heeft... aan mij geschreven... en vertelde mij... dat Marcianus, die in Arles werkzaam is, zich gevoegd heeft bij Novatianus... Waarom het u zou betamen een lange brief te schrijven aan onze medebisschoppen in Gallië, dat zij niet langer de vrijpostige en verwaande Marcianus zouden dulden, die al lange tijd pocht en bekend maakt dat... hij zich uit onze gemeenschap heeft afgescheiden.

Dat er brieven door u gezonden worden aan de gehele kerkprovincie en aan de mensen die in Arles wonen, waarin Marcianus worde geëxcommuniceerd. Zodat een ander in zijn plaats aangesteld kan worden op deze stoel. Een ander, die deze kudde, die tot op deze dag vergeten wordt en door hem wordt verstrooid en verwond, weer kan bijeen vergaderen. Laat het voldoende zijn dat de laatste jaren vele van onze broeders in die streken, zonder vrede zijn heengegaan... Laat in ieder geval de overgeblevenen geholpen worden, die dag en nacht hunkerend, en smekend om genade bij onze God en Vader, de vertroosting van onze ondersteuning missen.

Laat ons eenvoudig weten wie er in de plaats van Marcianus aangesteld wordt in Arles, zodat wij weten naar wie wij de broeders kunnen verwijzen." (*Brieven van Cyprianus*, no. 68. *Library of Fathers*, Parker, Oxford, 1884.)

Opmerking: "Deze brief (no. 68) wordt in zes oude manuscripten gevonden, en er is vastgesteld dat hij nog in vier andere ook werd gevonden, waarvan er één tot de alleroudste behoorde. De stijl is geheel die van Cyprianus, zodat de vraag naar de authenticiteit, gesteld door Launoy, slechts als een theorie opgevat kan worden." (*Library of Fathers*.)

Maternusbisschop	Macrinusdiaken	"de civitate" Agrippinensium
Orientalisbisschop	Genialisdiaken	"de civitate" Gabalum
Agraeusbisschop	Flaviusdiaken	"de civitate" Burdegalensi
Mamertinusbisschop	FelixExorcist	"de civitate" Treverorum (Trèves)
Eboriusbisschop	Leontiusdiaken	"de civitate" Elosatium
Restitutusbisschop	"de civitate" Eboracensi, Provincia Britannia
Adelphiusbisschop	Arminiusdiaken	"de civitate" Londiniensi
Liberiusbisschop	Florentiusdiaken	"de civitate" Colonia Londiniensium
.....	Sabinuspresbyter	"de civitate" Emerita, Provincia Hispania
.....	Natalispresbyter	"de civitate" Baetica
.....	Cytherinusdiaken	"de civitate" Ursolensium
.....	Probatiuspresbyter	"de civitate" Tarracone
.....	Castoriusdiaken	"de civitate" Caesaraugusta
.....	Clementiuspresbyter	"de civitate" Bastigensium
.....	Rufinusexorcist	"de civitate" Caesariensi, Provincia Mauritania
.....	Termatiuspresbyter	"de civitate" Caralis, Sardinia
.....	Victorlector	
Fortunatusbisschop	Deuteriusdiaken	
Quintasiusbisschop	Ammoniuspresbyter	

Item Provincia Africa

Caecilianusbisschop	Sperantiusdiaken	"de civitate" Carthaginensi
Lampadiusbisschop	"de civitate" Utina
Victorbisschop	"de civitate" Utica
Anastasiusbisschop	"de civitate" Beneventina
Faustusbisschop	"de civitate" Tuborbitana
Surgentiusbisschop	"de civitate" Pocolfeitis
Victorbisschop	"de civitate" Legisvolumini
Vitalisbisschop	"de civitate" Verensium
Gregorbisschop	"de loca est in portu Romae"
Epictetusbisschop	Centumcellis
.....	Leontiuspresbyter	ab Ostiis
.....	Mecuriuspresbyter	

Appendix H

Anno Domini 400

De Belijdenis van St. Patricius werd door hemzelf geschreven en direct daarvan gekopieerd door de geschiedschrijver "Ferdornach". Hij is bewaard gebleven in het Book of Armagh en begint aldus:

"Ik, Patricius, een zondaar, de onwaardigste en minste onder alle gelovigen en de meest verachtelijke onder de mensen, ben geboren uit Calpornius, diaken, de zoon van Potitus, presbyter, die woonde in de stad Bonaven Taberniae. Hij had daar in de omgeving een boerderij, waar hij gevangen werd genomen. Ik was toen zestien jaar oud. Ik kende de ware God niet en ik werd in gevangenschap gebracht naar Hibernio met vele duizenden andere mensen. In overeenstemming met onze afvalligheid, want wij hadden ons van God afgekeerd en Zijn geboden vergeten. Wij gehoorzaamden onze priesters niet, die ons waarschuwden omwille van ons behoud."

Appendix I

Anno Domini 417

Uittreksel uit een brief van Zosimus, de paus, aan de bisschoppen in Gallië, waarin staat:

"Men moet niets afdoen van de oude voorrechten van de aartsbisschoppelijke stad Arles, waarheen als eerste Trofimus, een eersteklas bisschop, gestuurd werd, waardoor vanuit dit bisdom en vanuit hem, het geloof zich als een rivier heeft uitgebreid over heel Gallië."

(Epistola Zosimi Papae ad Episcopos Galliae de privilegiis ecclesiae Arelatensi, A.D. 417).

"...Sane Quoniam metropolitanae Arelatensum urbu vetus privilegium minime deogandum est, ad quam primum ex hac sede Trophimus, summus antistes, ex cujus fonte totae Galliae fidei rivales acceperunt" (Mansi, deel iv, pp. 359, 360).

Appendix J

Anno Domini 450

Uittreksels uit en ondertekenaars van een brief van negentien bisschoppen gericht aan paus Leo in het jaar 450 na Christus, waarin staat dat Arles het ware aartsbisdom was over alle bisdommen in de Viennoise, dat de kerk hier in apostolische tijd gesticht was door Trofimus en dat deze door de apostel Petrus gezonden was. (*Patrol. Lat.*, deel liv, pp. 880, 881.)

"... Omnibus etenim regionibus Gallicanis notum est, sed nec sacrosanctae Ecclesiae Romanae habetur incognitum quod prima intra Gallias Arelatensis civitas missum a beatissimo Petro Apostolo sanctum Trophimum habere meruit sacerdotum..."

"...qua in Sancto Trophimo primitias nostrae religionis prima suscepit..."

"...ut sicut per beatissimum Petrum Apostolorum principem Sacrosancta Ecclesia Romana tenerit supra omnes totius mundi Ecclesias principatum, ita etiam intra Gallias Arelatensis Ecclesiae, quae Sanctum Trophimum ab Apostolis missum sacerdotum habere meruisset, ordiandi pontificium vindicaret."

1. Constantius (uit Carpentras)
2. Armentarius (uit Antibes)
3. Audentius (uit Die)
4. Severianus (uit Thorame)
5. Valerianus (uit Cimiez)
6. Ursus
7. Stefanus
8. Nectarius (uit Avignon)
9. Constantius
10. Maximus (uit Riez)
11. Asclepius (uit Cavaillon)
12. Theodorus (uit Fejus)
13. Justus (uit Orange)
14. Ingenuus (uit Embrum)
15. Augustalis (uit Toulon)
16. Superventor

17. Ynantius
18. Fonteius (uit Vaison)
19. Palladius

Opmerking: De namen van de ondertekenaars zijn gehaald uit het antwoord van de paus, dat aan de negentien bovenstaande bisschoppen gericht was.

Appendix K

Anno Domini 177

Eleutherii Papae rescriptum ad Lucium Britanniae regem
(Quomode gerere se debeat in Regno Britanniae)

Petiistis a noblis leges Romanas, et Caesaris vobis transmitti, quibus in regno Britanniae uti voluistis. Leges Romanas, et Caesaris semper reprobare possumus; legem Dei nequaquam. Suscepistis enim nuper miseratione Divina in regno Britanniae legem, et fidem Chisti. Habetis penes vos in regno utramque paginam : ex illiis Dei gratia per consilium regni vestri sume legem, et per illam Dei patientia vestrum rege Britanniae regnum. Vicarius vero Dei estis in regno juxta prophetam regem "Domini est terra et plenitudo ejus, orbis terrarum et universi, qui habitant in eo"; et rursum juxta prophetam regem "Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem, propterea unxit te, Deus, Deus tuus, oleo laetitiae prae confortibus tuis", et rursum juxta prophetam regem "Deus judicium tuum, &c." Non enim dixit judicium, neque justitiam Caesaris. Filii enim reges gentes Christianae et populi regni sunt, qui sub vestra protectione, et pace in regno degunt, et consistunt juxta Evangelium: "Quemadmodum Gallint congregat pullos sub alis." Gentes vero regni Britanniae et populi regni sunt; quos divisos debetis in unum ad concordiam, et pacem et ad fidem, et ad legem Christi, et ad Sanctum Ecclesiam congregare, revocare, fovere, manu tenere, protegere, tegere et ab injuriosis et malitiosis et ah inimicis semper defendere. Voe regno, cujus rex puer est, et cujus principes mane competent." Non voco regem, propter parvam, et minimam aetatem sed propter stultitiam et iniquitatem, et insanitatem juxta prophetam regem: "Viri sanguinum, et dolosi non dimidiabunt dies suos, &c.", per commestionem intelligimus gulam, per gulam luxuriam, per luxuriam omni turpia et perversa et mala. Juxta Salomonem Regem, "in malevolam animam non introibit sapientiae, nec habitabit in corpore subdito peccatis". Rex dicitur a regendo, non a regno. Rex eris, dum bene regis; quod nisi feceris, nomen regis non in te constabit et nomen regis perdes : quod absit. Det vobis omnipotens Deus regnum Britanniae sic regere, ut possis cum eo regnare in aeternum, cujus vicarius estis in regno praedito ("Mansi", deel i, p. 698).

Antwoord van paus Eleutherius aan Lucius, koning van Brittannië, over de wijze waarop hij zich in het koninkrijk Brittannië behoort te gedragen:

"U hebt ons gevraagd om u de Romeinse wetten en de wet van Caesar toe te sturen, die u graag wilt gebruiken voor het Britse koninkrijk. Wij zijn altijd vrij om de Romeinse wetten en de wetgeving van Caesar te verwerpen, maar dat geldt niet voor Gods wet. Door de genade Gods hebt u onlangs deze wet en het geloof van Christus in het Britse koninkrijk ontvangen. Gij hebt beide delen in uw koninkrijk onder uw hoede; maak hieruit onder de genade Gods en met de raadgevers in uw koninkrijk een wet; en regeer hiermee, door het geduld Gods, het koninkrijk Brittannië. U bent in ieder geval de afgezant en prediker van God in uw koninkrijk, want koning David zegt: "De aarde is des Heeren, mitsgaders haar volheid, de wereld en die daarin wonen"; en ook, "Gij hebt gerechtigheid lief en haat goddeloosheid; daarom heeft U, o God, Uw God gezalfd met vreugdeolie boven Uw medegenoten; en wederom, "O God, geef den koning Uw rechten, en Uw gerechtigheid den zoon des konings." Hij spreekt nergens over het oordeel of over de rechtvaardigheid van Caesar. Het staat vast dat Christelijke volkeren en de natie binnen het koninkrijk, kinderen van de koning zijn. Zij staan onder uw bescherming en leven vredig in het koninkrijk, en blijven (volgens het evangelie) als kuikens onder uw vleugelen bijeen vergaderd. Dat is zeker zo met het koninkrijk Brittannië, en het volk van dat koninkrijk, dat, hoewel verdeeld, gij bij elkaar moet houden. Verbonden in de harmonie en vrede van het geloof en de onderwijzingen van Christus en de kerk. Om hen te verenigen, hen in herinnering te brengen, hen te koesteren, in uw hand te bewaren, te beschermen, te huisvesten, en hen altijd te verdedigen tegen onrecht en kwaad en tegen hun vijanden.

"Wee u, land, welks koning een kind is, en welks vorsten in den morgenstond eten." (Prediker 10 : 16) Zo iemand noem ik geen koning, niet vanwege zijn jeugd of onervarenheid, maar vanwege zijn dwaasheid en zijn boosheid en ongezonde gewoonten. Want, zoals koning David zegt: "De mannen des bloeds en bedrogs zullen hun dagen niet ter helfte brengen". En we moeten erkennen dat door te veel eten vraatzucht ontstaat, door vraatzucht ontstaat overdaad en uit overdaad elke vuile, perverse en kwade gewoonte. Koning Salomo zegt: "Wijsheid komt niet binnen bij de goddeloze ziel, en verblijft niet in de ziel die een dienaar is van de zonde." Een koning verwerft roem door zijn regering, niet door zijn koninkrijk. Gij kunt alleen koning zijn als gij goed regeert. Tenzij gij dit doet, zal de titel koning geen standhouden, en zult gij de titel koning verliezen: hetgeen God verhoede."

"De almachtige God geve u zodanig te regeren in uw koninkrijk Brittannië, dat gij voor eeuwig zult regeren samen met Hem, van Wie gij de prediker zijt in het koninkrijk dat Hij aan u gegeven heeft." (eigen vertaling)

Appendix L

Anno Domini 1100-1639 aangaande het jaar onzes Heeren 179

De vroegste verwijzing naar St. Peter's upon Cornhill als

- (a) de eerste Christelijke kerk in Londen
- (b) de eerste aartsbisschoppelijke zetel in het zuiden en (waarschijnlijk)
- (c) het bisdom van waaruit bisschop Restitutus in 314 naar het Concilie van Arles kwam,

schijnt de verwijzing te zijn van Jocelyn of Furness, een geschiedschrijver uit de twaalfde eeuw (*Lethaby's London*, Macmillan, 1902, pp. 24, 165). De belangrijkste details van deze overlevering worden bewaard in de kerk van St. Peter's upon Cornhill, gegraveerd in aan de muur hangende gedenkplaten en de inscriptie erop wordt door aartsbisschop Ussher in zijn gepubliceerde werken aangereikt (deel v).

De verwijzing luidt als volgt:

"Similia habentur in tabula pensili, quae in aeda illa St. Petri de monte frumentario, sive Conrhill (Cornwell vulgus appellat) adhuc cernitur:

Anno Domini clxxix.

Lucius, primus Christianus rex hujus terrae, Britanniae tunc appellatae, fundavit primam ecclesiam Londoniae, scilicet ecclesiam S. Petri in Cornhill : et fundavit illic archiepiscopalem sedem, et fecit illam ecclesiam metropolitanam, et primam ecclesiam hujus regni : et sic duravit spatio cccc. annorum, usque ad adventum S. Augustini Angliae apostoli, qui in hanc terram missus est a S. Gregorio, Ecclesiae doctore, tempore regis Ethelberti. Tum vero archiepiscopi sedes et pallium a dicta ecclesia S. Petri in Cornhill translata fuit Doroberniam, quae jam vocatur Canuaria, ibique manet ad hunc usque diem. Et Miletus, monachus, qui cum S. Augustino in terram venit factus est primus episcopus Londinensis : et sedes ejus in Paulina ecclesia constituta est. Et ille Lucius rex fuit primus fondator ecclesiae S. Petri in Cornhill. Et regnavit in terra hac post Brutum (?) mccxlv annis." (Ussher's Works, deel i, p. 88, 1639.)

Vertaling:

Op aan de muur hangende gedenkplaten in een apart vertrek van St. Peter's upon Cornhill kan men het volgende ontcijferen: In het jaar des Heeren 179. Lucius, de eerste Christelijke koning van dit eiland dat heden Brittannië genoemd wordt, bouwde de eerste kerk in Londen, bekend als St. Peter's upon Cornhill. Hij zette daar de aartsbisschoppelijke zetel en maakte haar tot een aartsbisschoppelijke kerk en het belangrijkste kerkgebouw in zijn koninkrijk. Dit bleef zo voor een periode van vierhonderd jaar tot aan de komst van Augustinus, de apostel naar de Engelsen, die naar dit land gestuurd werd door Gregorius, een kerkleraar ten tijde van koning Ethelbert. Daarna werden de mantel en zetel van dit aartsbisdom overgebracht vanuit genoemde kerk St. Peter's upon Cornhill naar Dorobernia, dat heden Canterbury genoemd wordt, waar zij tot op deze dag gebleven zijn. Miletus, de monnik die samen met Augustinus naar dit land gekomen was, werd tot eerste bisschop van Londen (Londinensis) benoemd en zijn zetel werd geplaatst in de kerk van St. Paulus. Hij en zijn zetel werden aangesteld in de Kerk van St. Paulus. Koning Lucius was de bouwer van St. Peter's upon Cornhill. En hij regeerde in dit land 1245 jaar na Brutus. (?)

Er volgt nog een ander verslag:

Dat het aan alle mensen bekend zij, dat in het jaar van onze Heer en God 179, Lucius, de eerste Christelijke koning van het land dat toen genaamd was Brittannië, de eerste kerk bouwde in Londen, en wel de kerk genaamd St. Peter's upon Cornhill. En hij stichtte daar een aartsbisdom en maakte van de kerk een aartsbisschoppelijke kerk en de belangrijkste kerk in zijn koninkrijk. Dit duurde vierhonderd jaar tot de komst van Augustinus, de apostel naar Engeland, die door St. Gregorius, kerkleraar in de dagen van koning Ethelbert, naar dit land gestuurd was. En toen werden de aartsbisschoppelijke zetel en mantel verhuisd uit voornoemde kerk St. Peter's upon Cornhill naar Dorobernia, dat nu Canterbury genoemd wordt en daar zijn ze gebleven tot op deze dag. En Millet, een monnik die samen met Augustinus naar dit land kwam, werd tot eerste bisschop van Londen benoemd en zijn bisdom werd gezet in de kerk van Paulus. Koning Lucius was de bouwer van St. Peter's upon Cornhill. Hij regeerde het land 1245 jaar na Brutus. In het jaar van onze Heer en God 124, werd Lucius tot koning gekroond en hij regeerde 77 jaar. Volgens sommige kronieken werd hij in Londen begraven en volgens andere kronieken werd hij begraven in Gloucester, waar heden de orde der Franciscanen zetelt.

(London City Churches, door A.E. Daniell. Westminster: Constable and Co., 1896)

Appendix M

Uit de verheven geschiedenis over de heilige graal

Waarschijnlijk samengesteld omstreeks 1220, ogenschijnlijk uit een ouder manuscript van "Klerk Josephus".

Hij was een edel ridder van geboorte, want hij kwam uit de lijn van Jozef van Abarimacie. Deze Jozef was een oom van zijn moeder en was zeven jaar lang soldaat geweest van Pilatus en hij vroeg geen andere beloning van hem voor zijn diensten, dan dat hij het lichaam van onze Heiland van het kruis mocht afnemen. Toen hem dit werd toegestaan scheen het hem toe, als had hij een grote gunst ontvangen, maar Pilatus vond het een kleine beloning. Jozef had hem goed gediend, en als hij er goud of land voor gevraagd zou hebben, zou hem dat graag gegeven zijn. In plaats daarvan gaf Pilatus hem het lichaam van de Heiland, want hij veronderstelde dat Jozef, nadat hij het van het kruis afgenomen zou hebben, het tot schande door de straten van Jeruzalem zou slepen. Maar de dappere soldaat had dat helemaal niet in gedachten, maar wilde juist het lichaam zoveel mogelijk eer bewijzen. Hij legde het in het heilige graf en bewaarde ook de lans, waarmee Hij in Zijn zijde gestoken was veilig en het allerheiligste vat, waarin zij, die in Hem geloofden, eerbiedig het bloed opgevangen hadden, dat uit zijn wonden omlaag stroomde toen hij aan het kruishout gehangen werd.

Van deze lijn stamde deze edele ridder af, die de reden is dat deze verheven geschiedenis verteld wordt. Yglais was de naam van zijn moeder; Koning Visserman was zijn oom; en ook de koning van het gewone volk, genaamd Pelles; èn de koning die de naam draagt van het kasteel Mortal, in wie meer kwaad woonde, dan er goed woonde in de andere twee samen, en er was veel goed in die twee. Deze drie waren zijn ooms, van de kant van zijn moeder Yglais, die een edele en oprechte dame was. Deze edele ridder had één zuster, genaamd Dindrane. Degene die het hoofd van de familie aan de kant van zijn vader was, was genaamd Nichodemus.

Gais li Gros van Hermit's Cros was de vader van Alain li Gros. Deze Alain had elf broers, edele ridders, zoals hij ook zelf was. Zij waren allen niet langer dan twaalf jaar ridder, en zij allen stierven in het harnas vanwege de moeite die zij hadden om een vernieuwde wetgeving van kracht te maken.

Daar waren eens twaalf broeders:

Alain li Gros was daarvan de oudste¹.
Gorgalians de volgende.
Bruns Brandalis was de derde.
Bertholez li Chanz de vierde.
Brandalus of Wales was de vijfde.
Elinant of Escavalon was de zesde.
Calobrutus was de zevende.
Meralis of the Palace Meadow was de achtste.
Fortunes of the Red Launde was de negende.
Melaarmaus of Abanie was de tiende.
Galians of the White Tower was de elfde.
Alibans of the Waste City was de twaalfde.

Alle dezen stierven in het harnas, in dienst van de Heilige Profeet, Die de zeden had vernieuwd door Zijn dood en die de macht van Zijn vijanden volkomen had verbroken. Van deze twee families, van wie gij de namen en levensgeschiedenissen hebt gehoord, zo vertelt ons Josephus de klerk, stamde deze edele ridder, van wie gij nu terstond duidelijk de naam en zijn daden zult vernemen.

(Eerste hoofdstuk van het eerste boek van de Verheven Geschiedenis, vertaald door Sebastian Evans.)

Juist toen zij door en achter de kasteelmuur wilden gaan, zie, daar kwam een ridder tevoorschijn uit een geheim poortje in het kasteel. Hij was gezeten op een groot paard, zijn speer in zijn vuist, en om zijn nek droeg hij een rood schild waarop de figuur van een gouden adelaar was afgebeeld. "Heer ridder", sprak hij tot heer Gawain, "ik verzoek u even te wachten." "Wat kan ik voor u doen?" "U moet met mij in 't krijt treden", sprak hij, "en dit blazoen overwinnen, of anders overwin ik u. Dit schild is zeer kostbaar voor mij, zodat het u veel moeite zal kosten om het te veroveren, want het behoorde eens toe aan de beste ridder des geloofs die er ooit geweest is, en de machtigste en wijste." "Wie was hij dan?" zei heer Gawain. "Hij was Judas de Maccabeeër, en hij was het die bedacht hoe men met één vogel een andere kan vangen" "Het is waar", sprak heer Gawain, "hij was een edel ridder." (deel i, pp. 49, 50)

1. Volgens de Grand St. Graal, schijnt de lijn van bewaarders van de graal vanaf Jozef (A.D. 90) tot koning Arthur (A.D. 500?) er als volgt te hebben uitgezien: Jozef van Arimathea, Josefus, Brons, Alain, Josue, Aminadab, Catheloy, Manaal, Zambor, Pelleaus, Pelles (de dochter van Pelles), Galahad.

"En wat is uw naam?" vroeg heer Gawain. "Mijnheer, mijn naam is Joseus, en mijn afstamming is van de lijn van Jozef van Abarimacie. Koning Pelles is mijn vader, en koning Visserman mijn oom, evenals de koning van kasteel Mortal. De weduwe en vrouwe van Camelot is mijn tante, en de edele ridder Par-lui-fet behoort tot dezelfde afstamming en is één van mijn naaste familieleden. (deel i, pp. 97, 98)

"Mijnheer," sprak hij tot de kluizenaar, "wat is de leeftijd en de afstamming van de ridder?" "Hij stamt uit het geslacht van Jozef van Abarimacie de Goede soldaat." (deel i, p. 99)

Gij hebt horen vertellen hoe Percival stamde uit het geslacht van Jozef van Abarimacie, die zeer door God bemind werd omdat hij Zijn lichaam van het kruis afgenomen had. Hij wilde het niet in de gevangenis laten komen, waar Pilatus het heen gebracht zou hebben. Door de voornaamheid van de afkomst van deze edele ridder zou men gewillig staan tegenover zijn woorden, wanneer die ons in gedachtenis worden gebracht. (deel i, p. 182)

(Over Percival en Lancelot.)

"Edele heer", sprak de kluizenaar, "en gij, wie zijt gij?" "Mijnheer", sprak de ridder (Lancelot), "dat zal ik u vertellen. Ik ben de zoon van koning Ban van Banoic." "Ha, edele neef", sprak koning Kluizenaar tot Percival, "zie hier jouw neef, want koning Ban van Banoic was een neef van je vader. Begroet hem hartelijk!" (deel i, p. 172)

(Over Lancelot en Joseus.)

"En hoe, mijnheer, is uw naam?" "Mijnheer," sprak hij, "mijn naam is Joseus, en hoe luidt de uwe?" "Mijnheer", sprak hij, "Ik word Lancelot of the Lake genoemd." "Mijnheer", sprak de kluizenaar, "u en ik, wij zijn nauwe verwanten." (deel i, p. 204)

"De edele heer Gawain... stamde, zoals u hebt gehoord, uit het allerheiligst geslacht van Josephus en de edele koning Visserman." (deel i, p. 251)

(Uit een gebed van Dindrane.)

(Uitgesproken in St. Mary's Chapel Glastonbury?)

Heer... geef kracht aan deze ridder... die door Uw liefde en genade verlan-
gend is om mijn moeder te hulp te komen... U bent haar toeverlaat en
haar hulp en wilt u er daarom aan denken dat de edele ridder Jozef van
Abarimacie, die Uw lichaam van het kruishout afnam, haar eigen oom was.

Hij nam U naast het kruishout in zijn armen en legde Uw Lichaam in het heilige graf, waarin U werd overdekt met het koninklijk kleed, waarvoor ik ook hierheen gekomen ben. Heer, als het Uw wil is, geef het mij, uit liefde voor de ridder door wie het in deze kapel gebracht is: daar ik rechtstreeks van hem afstam zou het blijken een sterk verlangen in mij te kunnen vervullen. Uw wil geschiede. (deel i, pp. 288, 289)

(Over de koning van kasteel Mortal.)

Josephus vertelt ons over deze slechte koning, die zeer verraderlijk en vals was en toch stamde uit het geslacht van de Goede Soldaat, Jozef van Abarimacie. Deze Jozef, zoals de Schrift getuigt, was zijn oom, en deze slechte koning was een volle neef van koning Visserman en een broer van de edele koning Pelles, die zijn land verlaten had om God te dienen, en een broer van de vrouwe en weduwe, de moeder van Percival, de meest betrouwbare mens die ooit in Brittannië geleefd heeft. Al deze families stonden in dienst van onze Heer, van het begin van hun leven tot het eind daarvan, behalve deze slechte koning, die, zoals u hebt gehoord, op een zeer kwalijke manier aan zijn einde is gekomen. (deel ii, p. 34)

Josephus vertelt dat er in deze tijd nog geen klokken in Groot Brittannië bestonden, maar dat de mensen bij elkaar geroepen werden door een bazuin en op veel plaatsen door het rammelen met ijzeren platen of met houten ratelaars. Koning Arthur vertelde hem evenwel zulke wonderlijke dingen over dit geluid dat het hem scheen dat dit geluid een boodschap moest zijn die in de Naam van God uitgezonden werd en hij verlangde er naar om zo'n klok te zien, en dit gebeurde ook. (deel iii, 6, 71).

Toen vroeg hij (koning Arthur) aan de kluizenaar die de klok droeg, waar dit ding vandaan kwam. "Heer," antwoordde hij, "ik ben de koning voor wie gij de reus versloeg, waarbij u het zwaard hanteerde waarmee Johannes onthoofd was... ik ging daarna naar mijn kluizenaarshut aan de kust... Op een nacht stond ik rond de tijd van de metten op en keek over de rand van de kust naar beneden en zag dat een schip daar een schuilplaats gezocht had. Toen het eb geworden was ging ik ernaartoe en ontmoette op dat schip drie priesters en hun bedienden, die mij hun namen bekend maakten die zij bij hun doop gekregen hadden. Zij allen... waren afkomstig uit het beloofde land en vertelden mij dat Salomo drie klokken had laten maken. Eén voor de Heiland der wereld en één voor Zijn geliefde moeder en nog één om Zijn geheiligden eer te bewijzen. Daarom hadden zij deze hierheen gebracht, op Zijn bevel, naar dit koninkrijk. Omdat wij er nog geen één hadden. (deel ii, p. 113)

(Over Lancelot in Glastonbury)

Hij groette hen en vroeg toen aan hen wat dit voor plaats was. En zij vertelden hem dat deze plaats Avalon heette. Ze zetten zijn paard op stal. Hij legde buiten de kapel zijn wapens af en ging er binnen en zei dat hij nog nooit zo'n mooie en weelderige kapel gezien had. Binnen waren drie verschillende afdelingen, alle zeer fraai en versierd met kleden van zijde en dekkleden afgezet met gouden franje. Hij zag pasgemaakte crucifixen en de mooie kleuren waarmee de kapel was opgeluisterd. En bovendien stonden in het midden twee kisten, tegen elkaar aan, met op de vier hoeken daarvan hoge, sierlijke, van was gemaakte kaarsen die zeer fraai stonden in vier sierlijke kandelaren. De kisten waren bedekt met twee baarkleden en er waren bedienden die bij beurten psalmen zongen, eerst aan de ene kant, daarna aan de andere kant van de kisten. "Mijn heer", zei Lancelot tot één van de kluizenaren, "voor wie zijn deze doodskisten gemaakt?" "Voor koning Arthur en voor koningin Guinevere." "Koning Arthur is nog niet gestorven", zei Lancelot. "Nee, gelukkig niet, dank God! Maar het lichaam van de koningin ligt in deze kist hier voor ons en in de andere ligt het hoofd van haar zoon tot de tijd dat de koning zijn einde zal vinden, moge God hem een lang leven schenken! Doch de koningin verzocht bij haar sterven dat zijn lichaam na zijn dood naast het hare gelegd zou worden. Hierover bewaren wij in deze kapel brieven die haar zegel dragen. Deze plaats heeft zij laten bouwen zodat dit na haar dood zo kon zijn." (deel ii, pp. 133, 134)

Josephus zegt in zijn geschriften waarin hij zijn verslagen voor ons heeft bewaard en waaruit deze geschiedenis vanuit Latijns is vertaald naar Romaans, dat niemand eraan hoeft te twijfelen dat deze gebeurtenissen in die periode plaatsvonden. Hier, in Groot Brittannië, zowel als in andere koninkrijken, en dat er nog veel meer gebeurde dan dat ik beschrijf. Maar deze staan vast. (deel ii, p. 208)

"Mijn heer", zeiden zij, ... "Wij kenden de ridder die voor u dit schild voerde zeer goed." "Heren, weet gij dan zijn naam?" Zij spraken: "Jozef van Abarimacie, maar voor de dood van Jezus Christus stond er nog geen kruis op zijn schild. Hij liet dat kruis er na de kruisiging van Jezus Christus op aanbrengen, omdat hij zoveel van de Heiland hield." (deel ii, p. 245)

(Over hoe de geschiedenis over de Heilige Graal in Glastonbury ontstond)
Hier eindigt het verhaal over deze allerheiligste beker. Josephus, die het op schrift stelde, schenkt aan ieder die het hoort en respecteert, de zegen van onze Heer. De Latijnse versie die in het Romaans vertaald werd, is gevonden

op het eiland Avalon, in een heilig godshuis dat staat aan het begin van gevaarvolle heidegronden. Daar waar koning Arthur en koningin Guinevere rusten. Het berust van begin tot eind op waarheid, volgens het getuigenis van goede godsdienstige mannen die daar verblijven en die de hele geschiedenis ervan kennen. (deel ii, p. 279)

1. Ruïnes van de synagoge in Kapernaüm aan het Meer van Galilea, waar de bediening van onze Here Jezus Christus een aanvang nam.

2. Uitzicht over Jeruzalem met de Judeese bergen op de achtergrond.

3. De Gouden Poort in Jeruzalem. De huidige poort is waarschijnlijk gebouwd door Justinianus (527-565). Door deze Gouden Poort zou de Here Jezus gegaan zijn bij de gelegenheid van Zijn "intocht in Jeruzalem". De poort is nu dichtgemetseld. Deels omdat het niveau van de grond aan de kant van de stad gestegen is

4. De Kathedraal van Santiago de Compostella in Spanje.

5. De Kerk van St. Victor in Marseille, gebouwd over de grot van Lazarus.

6. De Notre Dame de Fourviere in Lyon op de top van de heuvel van Fourviere.

7. De Abdij Montmajour bij Arles.

8. Avenue op de begraafplaats Les Alyscamps, Arles.

9. Voorgevel van de Kathedraal van St. Trophime in Arles.

10. Cloisters en toren van de Kathedraal van St. Trophime in Arles.

12. La Sainte Baume, de heuvellrug waar de grot van Maria Magdalena zich bevindt.

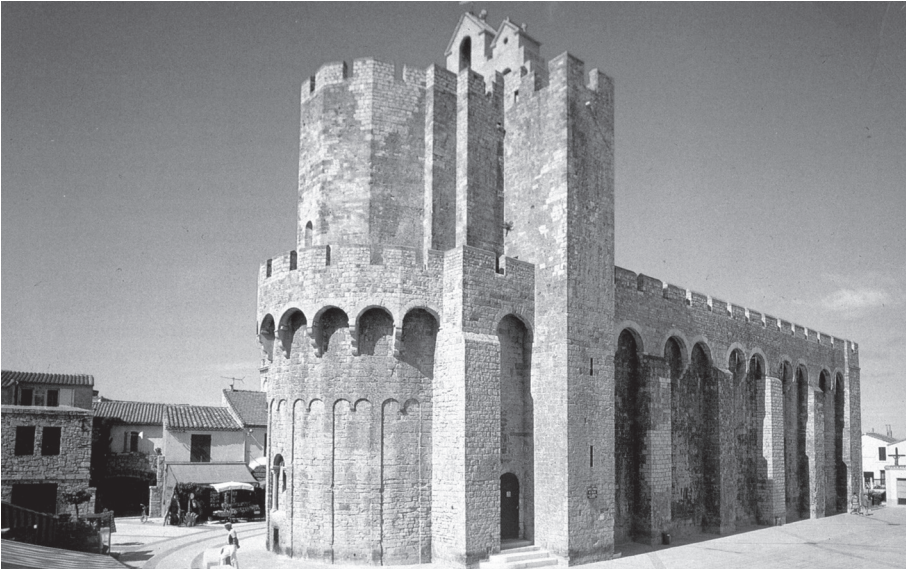
13. Le Saint Pilon.

14. St. Martha's Kerk in Tarascon.

15. Reliekschrijn met de schedel van Maria Magdalena.

16. Basiliek van Les Saintes Maries in Les Saintes Maries de la Mer.

17. Boven: Interieur van de Kerk van St. Paul Serge in Narbonne.

18. Links: Voorgevel van de Kerk van Restitutus in St. Restitut.

19. Boven: Voorgevel van de Kerk van St. Maximin in Saint Maximin.

20. Links: Het graf van Zacheüs.

21. Rocamadour.
De plaats waar Zacheüs gepredikt heeft en begraven is.

22. Linksboven:
De Dom in Trier.

23. Rechtsboven:
Porta Nigra in Trier.

24. Boven:
St. Michaels Mount.

25. Links:
Glastonbury.

Bibliografie

- Acta Sanctorum* (Johannes Bollandus) Parijs, 1863-1904
 Andersen, Ds. J., *Wanderings*, & c. (Collins) Londen, 851
Arles et le Baux (Hachette et Cie) Parijs, 1896
 Aubanel, *Monuments de l' Eglise de St. Marthe* Tarascon, 1835
- Backhouse and Tyler, *Early Church History* Londen, 1892
 Baring-Gould, Ds. S., *Book of the West*, deel II Londen, 1891
 Baring-Gould, Ds. S., *In Troubadour Land* Londen, 1899
 Bede, *Ecclesiastical History and Chronicle* (Bohn's Library) Londen, 1875
 Bellows, John, *Letters and Memoirs* Londen, 1904
 Biggs, Ds. C., *Six Months in Jerusalem* (Mowbray) Londen, 1896
 Borlase, W.C., *Historical Sketch of the Tin Trade in Cornwall* Plymouth, 1874
Brevierboek, Rooms Katholiek, voor St. Martha's dag, 29 juli
 Broughton, *Ecclesiastical History of Great Britaine* 1633
Buchedd Mair Vadlen, Hafodd Collectie, Cardiff Library
Buchedd, Martha, idem
 Bullen, R.A., *Harlyn Bay*, & c. (Swan Sonnenschien & Co.) Londen, 1902
- Caird, Mona, *Romantic Cities of Provence* Londen, 1906
 Caldecott, Ds. W.S., *The Tabernacle* Londen, 1904
Camden's Britannia Londen, 1789
 Capgrave, *Nova Legenda Anglie* (Horstman) Oxford, 1901
 Cave, W., *Scriptorum Ecclesiasticorum Historia Literaria, Baselae* 1741
 Clement, St., *Recognitions en Homilies* (Ante-Nicene Library, Edinburgh) 1870
 Conybeare, Edward, *Roman Britain* Londen, 1900
 Crawford, F. Marion, *The Rulers of the South* (Macmillan) Oxford, 1844
 Cyprian, St., *Letters, Library of Fathers* (Parker)
- Diodorus Siculus, Hist. Library, Booth's Trans. Londen, 1814
 Duchesne, l' Abbé, *Fastes Episcopaux* Parijs, 1900
 Dugdale, *Monasticon* Londen, 1693
- Edersheim, Ds. A., *Jesus the Messiah* Londen, 1896
 Edwardes, Charles, *Sardinia and the Sardes* Londen, 1889
 Edmonds, Richard, *The Land's End District* 1862
Encyclopaedia Biblica Edinburgh, 1899
Encyclopaedia Britannica Edinburgh, 1875
Encyclopaedia, Jewish New York & Londen, 1901-1905
 Eusebius, *Ecclestical History*, Cruse's Trans. (Bohn) Londen, 1900
 Evans, Sebastian, *High History of the Holy Grail* (Translation) Londen, 1898
- Faillon, *Monument Inédits*, &c. (Migne) Parijs, 1859 & 1865
 Forbes and Burmester, *Our Roman Highways* Londen, 1904
 Ford, Richard, *Handbook of Spain* (Murray) Londen, 1878
France. Van de schrijver van Mille Mori (Sampson, Low and Marston) Londen, 1881
 Freculphus, *Patrologia Latina*, deel CVI
 Freeman, A.E., *Origin of the English Nation* (Macmillan's Magazine, May) 1870
- Gaskoin, *Alcuin: His Life and Work* Londen, 1904
 Geikie, *The Holy Land and the Bible* Londen, 1903
 Geoffrey of Monmouth, *British History*, Bohn (Thompson & Giles) Londen, 1842
 Gildas, *History*, Bohn Londen, 1885

- Giles, Ds. J., *History of the Ancient Britons* (Bell) Londen, 1847
 St. Gregory of Tours, *History of the Church of France*, Patrol Latina, deel LXXI
Glastonbury Abbey (Woodhams) Wells, 1902
- Haddan and Stubbs, *Councils and Ecclesiastical Documents relating to Great Britain and Ireland*, deel I Oxford, 1869-1871
 Haller and Züscher, *Trierische Geschichte* (Trier) Trèves, 1903
 Hare, Augustus J.C., *South-Eastern France* Londen, 1890
 Harnack, *Expansion of Christianity in the First Three Centuries*, Moffatt's Trans. Londen, 1905
 Haverfield, *Early British Christianity* (English Historical Review), deel IX Londen, 1903
 Henderson, B.W., *Life and Principate of Nero* Londen, 1903
 Hippolytus (Ante-Nicene Library, deel IX) Edinburgh, 1870
 Hodgson, F.C., *Early History of Venice* Londen, 1901
 Houtin, A., *La Controverse de l' Apostolicité*, &c. Parijs, 1901
 Hovedon, Roger de, *Chronica*, Stubbs (Longmans) Londen, 1868
 Hunt, *Romances of the West* (Hotton) Londen, 1872
 Hutton, W.H., *Lives and Legends of the English Saints* Londen, 1903
- Isidorus Hispalensis, *Patrologica Latina*, deel LXXXI-LXXXIV
- Jago, *Glossary of the Cornish Dialect* Truro, 1899
 St. James and st. Mary, *Lives of*, M.S. Laud, 108 (Bodleian) Early English Text Society Londen, 1887
 John of Fordun, *Scottish History* Edinburgh, 1871
 John of Glastonbury, *Clastoniensis Chronica* (Hearne) Oxford, 1726
 Joinville, de, *Histoire de St. Louis* Parijs, 1874
 Joseph of Aramathie, Early English Tex Society 1871
 Josephus, *Antiquities* (Whiston) Londen, 1737
- Lacordaire, Père, *Sainte Marie Madeleine* Parijs, 1883
 Lamoureux, *Les Saintes Maries* Avignon, 1898
 Lane, Ds. C.A., *Notes on English Church History*, deel I Londen, 1889
 Lethaby, W.R., *London before the Conquest* Londen, 1902
 Llyr Gwyn Rhydderch, Hengwrt MS.
 Löher, Franz von, *Cyprus: Historical and Descriptive* Londen, 1878
- Maclean, Dr. M., *The Literature of the Celts* (Blackie) Londen, Glasgow en Dublin, 1902
 Malory, Sir. T., *Morte D' Arthur*, Revised Caxton Edition Londen, 1868
 Mansi, *Sacrorum Conciliorum Collectio*, delen I, II, III en IV Parijs & Leipzig, 1901, &c.
 Matthew of Paris, *Chronica Majora* (Luard) Londen, 1872
 Milman, Dean, *History of the Jews* Londen, 1863
 Mistral, *Mireio*, Preston's Trans. Londen, 1890
 Mommarché, *Rocamadour et ses Environs* Parijs, 1898
- Narbey, M., L' Abbé Supplement to the *Acta Sanctorum*
 New Testament, Greek and Revised Version
 Newell, *History of the Welsh Church* Londen, 1895
 Nutt, Alfred, *The Legends of the Holy Grail* Londen, 1902
- Palmer, Ds. W., *Origines Liturgicae* Oxford, 1839
Passing of Mary, Ante-Nicene Library, deel XVI Edinburgh, 1870
 Polwhele, Ds. R., *History of Cornwall* and Supplement Falmouth, 1803
 Pryce, Dr., *Archaeologia Cornu-Britannica* Sherborne, 1790
- Rabanus, *De Vita B. Mariae Magdalena*, &c., Magdalen College Library, Oxford
 Rawlinson, Prof., *History of Phoenicia* Londen, 1889
 Rees, Ds. Rice, *Essay on the Welsh Saints* Londen, 1836

Rocamadour, <i>Guide du Pèlerin</i>	Rocamadour, 1897
Smith, Dr., <i>The Cassitirides</i>	Londen, 1863
Spence, Dean, <i>Early Christianity and Paganism</i>	Londen, 1902
Spratt, Capt., <i>Travels in Crete</i>	Londen, 1865
Strabo, <i>Geography</i> , Hamilton and Falconer's Trans.	Londen, 1854-1857
Stubbs, <i>Episcopal Succession</i>	Oxford, 1858
Tacitus, <i>Annals and Life of Agricola</i> , Bohn	Londen, 1877
Taylor, C., <i>Calmet's Dictionary</i>	Londen, 1835
Tertullianus, <i>Patrologia Latina</i> , delen I en II	
Transactions of Plymouth Institution	Plymouth, 1901
Trevelyan, <i>Land of Arthur</i>	Londen, 1895
Ussher, Bisshop, Works of, delen V, VI en XVII	Dublin, 1864
Véran, M. l' Abbé, <i>Histoire de Ste Marthe</i>	Avignon, 1868
Wilkins, C., <i>History of the Literature of Wales</i>	Cardiff, 1884
William of Malmesbury, <i>Patrologia Latina</i> , deel CLXXIX	
Williams, R., <i>Biographical Dictionary</i>	Llandovery, 1852
Wright, <i>Guide to Glastonbury</i>	Glastonbury
Zimmer, <i>The Celtic Church</i> , Trans.	Londen, 1902

Capernaum

*Awestruck I gazed as John, with lifted finger,
Pointed and cried, "Behold the Lamb of God!"
Even then He drew me so I could not linger;
Turned I and followed where His footsteps trod.*

*What was the spell, the charm, that led me to Him?
Him, the despised of all the human race?
Rather I'd ask why men so coldly view Him.
I cannot tell, but I had seen His Face.*

*Word of the Father! Who before creation
Dwelt in the light that no man can conceive.
Yet in our flesh has wrought our full salvation;
What can we do but wonder and believe?*

*Rich men may boast their wealth and count it pleasure
Daily to revel in its stores unpriced;
I have known that which sinks to nought their treasure
Known the delight of being loved by Christ.*

"St. John", by Mary Beale

Jerusalem

*The Pathways of Thy land are little changed
Since Thou wast here:
The busy world through other ways has ranged
And left these bare.*

*The rocky path still climbs the glowing steep
Of Olivet:
Though rain of two millenniums wear it deep
Men tread it yet.*

*Still to the gardens o' ver the brook it leads
Quiet en low:*

*Before his sheep, the shepherd on it treads;
His voice they know.*

*The wild fig throws broad shadows o'er it still
As once o'er Thee;
Peasants go home at evening up the hill
To Bethany.*

Author of the "Three Wakings",
from "Lyra Angelicana".

*Come! Pain ye shall have and be blind to the ending.
Come! Fear ye shall have with the skies overcasting.
Come change ye shall have for far are ye wending;
No crown shall ye have for your thirst and your fasting,
Save the kissed lips of love and sweet life everlasting.
Cry out! For One heedeth who leadeth you Home.*

William Morris

*Oft when the word is on me to deliver.
Opens the heaven and the Lord is there;
Desert or throng, the city or the river
Melt in a lucid Paradise of air.*

*Only like souls I see the folk there under
Bound who should conquer: Slaves who should be Kings,
Hearing their one hope with an empty wonder,
Sadly contended in a show of things.*

*Then with a rush the intolerable craving
Shivers throughout me like a trumpet call.
Oh, to save these! To perish for their saving,
Die for their life, be offered for them all.*

"St. Paul", by F.W.H. Myers

*I saw a vision of a woman, where
Night en new morning strive for domination;
Incomparably pale and almost fair
And sad beyond expression.*

*Her eyes were like some fire-enshrining gem,
Were stately like the stars and yet were tender;
Her figure charmed me like a windy stem
Quivering and drooped and slender.*

*I stood upon the outer barren ground,
She stood on inner ground that budded flowers;
While circling in their never-slackening round
Danced by the mystic hours.*

*But every flower was lifted on a thorn,
And every thorn shot upright from its sands
To gall her feet; hoarse laughter pealed in scorn
With cruel clapping hands.*

*She bled and wept, yet did not shrink; her strength
Was strung up until daybreak of delight;
She measured measureless sorrow toward its length,
And breadth, and depth, and height.*

*Then marked I how a chain sustained her form –
A chain of living links not made or riven:
It stretched sheer up through lightning, wind and storm,
And anchored fast in heaven.*

C. Rossetti, from "House to Home"

*How pure at heart en sound in head,
With what divine affections bold
Should be the man whose thought would hold
An hour's communion with the dead!*

*In vain shalt thou, or any, call
The spirits from their golden day,
Except, like them, thou too canst say,
My spirit is at peace with all.*

*They haunt the silence of the breast,
Imaginations calm and fair,
The memory like a cloudless air,
The conscience as a sea of rest.*

*But when the heart is full of din,
And doubt beside the portal waits,
They can but listen at the gates,
And hear the household jar within.*

Tennyson, "In Memoriam", xciv

*Let no man think that sudden in a minute
All is accomplished and the work is done:
Though with thine earliest dawn thou shouldst begin it
Scarce were it ended in thy setting sun.*

*Oh, the regret, the struggle, and the failing!
Oh, the days desolate and useless years!
Vows in the night so fierce and unavailing!
Stings of my shame and passion of my tears!*

*How have I knelt with arms of my aspiring
Lifted all night in irresponsive air,
Dazed and amazed with ntmenst desiring,
Blank with the utter agony of prayer!*

"St. Paul", by F.W.H. Myers

*Once in a dream I saw the flowers
That bud en bloom in Paradise;
More fair they are than waking eyes
Have seen in all this world of ours.
And faint the perfume-bearing rose
And faint the lily on its stem,
And faint the perfect violet
Compared with them.*

*I saw the gate called Beautiful;
And looked, but scarce could look within;
I saw the golden streets begin,
And outskirts of the glassy pool.
Oh, harps, oh crowns of plenteous stars,
Oh green palm branches many-leaved –
Eye hath not seen, nor ear hath heard,
Nor heart conceived.*

*I hope to see these things again,
But not as once in dreams at night;
To see them with my very sight,
And touch and handle and attain:
To have all heaven beneath my feet
For narrow way that once they trod;
To have my part with all the saints,
And with my God.*

C. Rossetti

*As one who came wit ointments sweet;
Abettors to her fleshly guilt,
And brake and poured them at Thy feet
And worshipped Thee with spikenard spilt:
So from a body full of blame,
And tongue too deeply versed in shame
Do I pour speech upon Thy Name.*

*O Thou, if tongue may yet beseech,
Near to Thine awful Feet let reach
This broken spikenard of my speech!*

Laurence Housman

*In te fair church of Amiens
There lies the relic of St. John
Some say it is the skull of him
Beheaded, as the Gospels tell
by Herod for a woman's whim
What time her daughter danced so well.
(St. John the Baptist, ever blest,
Bring me to his eternal rest.)*

*But some adore it as the head
Of John Divine, the same who said,
"My little children, love each other",
And lay upon the Lord Jesu's heart
And took in trust the blessed Mother
Till see in glory and did depart
(St. John Divine, the son of love,
Preserve me to his peace above.)*

*For John the Baptist's head, they say,
Was broken up in Julian's day.
One bit is in Samaria's town
And two beneath Byzantium's dome,
And Genoa has half the crown,
The nose and forehead rest in Rome.
(St. John the Baptist's scattered dust,
Bring me to kingdoms of the just.)*

*But there are others say again
St. John Divine escaped the pain
Of death's last conflict; for he lies
Still sleeping in his bishopric
Of Ephesus, until his eyes
Shall ope to judgment wit the quick.
(St. John Divine, who sleeps so fast,
Wake me to Paradise at last.)*

*For me, a poor unwitting man,
I pray and worship all I can,
Sure that the blessed souls in heaven
Will not be jealous of each other,*

*And the mistake will be forgiven
If for one saint, I love his brother.
(St. John Divine en Baptist too,
Stand at each side whate'er I do.)*

*And so that dubious mystery
Which of the twain those relics be
I leave to God. He knows, I wis;
How should a thing like me decide?
And whosoever skull it is,
St. John, I trow, is satisfied.
(May God, who reads all hearts aright,
Admit my blindness to His sight.)*

Henry W. Nevinson, from "Between the Acts"

*I am pale with sick desire,
For my heart is far away
From this world's fitful fire
And this world's waning day;
In a dream it overleaps
A world of tedious ills
To where the sunshine sleeps
On the everlasting hills –
Say the Saints: There Angels ease us
Glorified and white.
They say: We rest in Jesus,
Where is not day nor night.*

Christina Rossetti

